

Papi

FER POSSIBLE LA DIMENSIÓ
RELIGIOSA, AVUI

FRADERA, Maria
GUARDANS, Teresa
(CENTRE D'ESTUDIS DE LES
TRADICIONS RELIGIOSES)

Novembre 2002

DESENVOLUPAMENT DEL PROJECTE
-INFORME-

INFORME SOBRE L'EVOLUCIÓ DEL PROJECTE "FER POSSIBLE LA DIMENSIÓ RELIGIOSA, AVUI"

OBJECTIU

L'objectiu del projecte era –i és- realitzar una reflexió entorn a la dimensió religiosa i allò que la caracteritza, per tal de comprendre què comporta fer-la possible al sí de la societat d'innovació. El nostre interès es centra en l'àmbit educatiu: què és el que caldria tenir en compte, quins aspectes conrear, què aporta i què implica tenir present la dimensió religiosa en l'educació dels nens i nenes d'avui.

Per tal que la proposta pogués ser veritablement útil, calia dur a terme, simultàniament, un doble treball: l'estudi de base, d'una banda i, de l'altra, contrastar, intercanviar, ... treballar amb estreta relació amb persones directament implicades amb la tasca educativa. El procés engegat, que en un principi s'havia pensat pel curs 2001-2002, s'ha estès al curs 2002-2003. Aquesta prolongació, que retarda la redacció definitiva, creiem que pot enriquir el resultat final.

CAMÍ RECORREGUT I PRIMERS RESULTATS

A part de les futures vies de publicació del conjunt de la reflexió duta a terme, ja des d'ara hem anat veient sorgir els primers fruits del treball realitzat. Alguns ja estaven previstos com a part del propi procés de reflexió mentre que altres són ben bé els primers resultats del suport rebut. En síntesi, les activitats realitzades i en projecte, són:

1. Gener-Març, 2002. A la seu del CETR, realització del curs: "Què en fem de Déu, avui?", dirigit a educadors (en sentit ampli). Durant deu dilluns, de 18,00 a 20,00 h. vàrem anar presentant els diversos aspectes treballats, fent propostes i recollint qüestions i preocupacions dels participants. Hi assistiren 18 persones, algunes de les quals volen mantenir el contacte i continuar en la línia iniciada, la qual cosa es farà per mitjà d'un seminari mensual.
2. Gener-Març 2003. Tornarem a oferir, a CETR, el curs "Què en fem de Déu, avui?".
3. Seminari de treball al Centre Unesco de Catalunya, Escoles Associades a la Unesco. L'organització d'escoles associades a la Unesco va oferir al professorat interessat un seminari entorn a la didàctica de la religió a

l'escola. El Maig del 2001 van contactar amb nosaltres per a fer una primera xerrada amb els mestres. Vàrem acordar, amb ells, fer un treball continuat durant el curs 2001-2002. El projecte es va concretar en sis sessions de treball per presentar propostes didàctiques entorn al conreu de la dimensió religiosa. A cada sessió recollíem els resultats de la posada en pràctica de les propostes i en presentàvem de noves. Es va veure la necessitat de continuar el treball en el curs 2002-2003 per tal d'explorar com presentar les diverses tradicions religioses. Hem tingut ja la primera trobada del curs i ens queden, per endavant, cinc sessions de treball dedicades, cada una, a una tradició religiosa.

4. La publicació trimestral *Dialogal*, de l'Associació Unesco pel Diàleg Interreligiós, ha demanat la nostra col·laboració per a la pàgina de propostes didàctiques, en dos dels quatre números de l'any; col·laboració que ja hem realitzat en els números de Primavera i Tardor 2002. El proper serà el de Primavera 2003.
5. L'editorial Claret ens ha encarregat la programació de continguts i l'elaboració de les unitats didàctiques de cultura religiosa pels cicles mitjà i superior de Primària. Es tracta de fer els llibres de text i les guies didàctiques, de 3r. a 6è., amb els continguts de "l'alternativa" a l'assignatura de Religió catòlica. Un cop realitzats aquests, referíem el material que ja tenen per a primer i segon.

Som ben conscients que res de tot això s'hauria pogut dur a terme sense l'ajut de la Fundació, que ens ha permès disposar de temps per reflexionar, estudiar i preparar materials.

ON SOM ARA?

Podem dir, doncs, que en part els resultats surten a la llum, per vies diverses, en les activitats i projectes que acabem d'enumerar. Però manca enllestir el que és l'exposició sistematitzada de tot el conjunt. Us presentem el que hem fet fins ara com a mostra de la feina feta, conscients que no està complet. On som?

Si ho dividim en quatre apartats, podríem dir que:

El primer apartat, "La dimensió religiosa: una introducció", apartat de presentació del fet religiós i el que el caracteritza, avui, estaria pràcticament acabat, pendent només d'alguna darrera revisió de redacció.

Pel que fa al segon, entorn a "Fer possible la dimensió religiosa, avui" estem a mig treballar una part important, el bloc 2.3., el del conreu de les actituds. Oferim una primera reflexió embastada, però no ho donem encara per enllestit.

El tercer apartat és el de les propostes didàctiques; oferim les que hem completat, però continuem treballant entorn al llenguatge simbòlic (i entorn a com parlar de "Déu"), que acabarà concretant-se en una, o potser dues, unitats més.

El quart bloc volem que sigui una entrada a les diverses tradicions religioses, de cara a donar a conèixer la peculiaritat de les propostes i oferiments de cadascuna d'elles. Ens limitariem, aquí, a les anomenades cinc "grans" religions. Presentem, ara, hinduisme i islam. Les presentacions de budisme, judaisme i cristianisme no estan del tot acabades.

Finalment, hi ha un darrer apartat de bibliografia que el subdividim en dos: en el primer oferim un breu recull de suggeriments bibliogràfics. El segon mostra la bibliografia que hem tingut en compte i que pot ser d'utilitat per a qui desitgi aprofundir més.

ON VOLEM ANAR A PARAR

Si el que desitjàvem era no quedar-nos en teoritzacions allunyades de la realitat educativa, tant la tasca que s'està duent a terme amb el grup d'escoles associades a la Unesco com el projecte de llibres per l'editorial Claret, pensem que són resultats molt interessants. Tanmateix, l'oportunitat de poder oferir unes propostes didàctiques concretes no anula l'interès de poder publicar la presentació global de l'estudi. Un cop enllestits els apartats assenyalats, la nostra intenció és la presentació del treball al Premi Rosa Sensat de Pedagogia 2003. A partir del resultat de la convocatòria, decidirem si mantenim tot el conjunt com una unitat, o si mirem d'adaptar-ne parts per tal de facilitar-ne la publicació.

Maria Fradera i Teresa Guardans. Novembre 2002

FER POSSIBLE LA DIMENSIÓ RELIGIOSA, AVUI

MARIA FRADERA
TERESA GUARDANS

Novembre 2002

ÍNDEX

0.	PRESENTACIÓ	1
1.	LA DIMENSIÓ RELIGIOSA : UNA INTRODUCCIÓ	4
1.1	CULTURES DE "RELLIGACIÓ"	5
1.2	SOCIETATS DINÀMIQUES: CULTURES D'INNOVACIÓ	9
1.3	ELS ROSTRES DE LA REALITAT	13
1.4	ESCENARI MÍTIC, ESCENARI CIENTÍFIC	19
1.5	MIRADA NECESSITADA, MIRADA GRATUÏTA	23
1.6	LA DIMENSIÓ RELIGIOSA	28
1.7	RELIGIÓ, RELIGIONS, EXPERIÈNCIA RELIGIOSA	37
1.8	EDUCACIÓ I DIMENSIÓ RELIGIOSA	45
1.9	CONÈIXER EL CONEIXEMENT	51
1.10	INSTRUMENTS PER PALPAR EL MÓN	57
1.11	LA VERITAT DEL LLENGUATGE SIMBÒLIC	66
2.	FER POSSIBLE, AVUI, LA DIMENSIÓ RELIGIOSA	74
2.1	INTRODUCCIÓ	75
2.2	ASPECTES DIVERSOS A TENIR EN COMPTE	80
2.2.1	ESPERONAR LA INTERROGACIÓ	80
2.2.2	AMORRATS A LA REALITAT	82
2.2.3	ADÉU A LES RESPOSTES SUPERLATIVES	84
2.2.4	I DÉU?	88
2.2.5	QUANTS DÉUS PODEN SER "AUTÈNTICS", ALHORA?	92
2.2.6	FE? PREGÀRIA?	95
2.2.7	ENTORN LA VIDA I LA MORT	98
2.2.8	EL CONTACTE AMB ELS MESTRES DE SAVIESA	103
2.2.9	EINES PER A FER EL "CLIC"	107

2.3	CAPACITATS I ACTITUDS A TREBALLAR	111
2.3.1	L'ATENCIÓ. EL SILENCI	
2.3.2	LA GRATUÏTAT	119
2.3.3	EL DESENVOLUPAMENT DE LA CONSCIÈNCIA MORAL. LA CONDUCTA ÈTICA.	124
2.3.4	IMAGINACIÓ I CREATIVITAT	127

3. UN EXEMPLE DE CONCRECIÓ: ALGUNES PROPOSTES

3.1	UNITAT DIDÀCTICA 1	
	Allò que es veu i es toca. Allò que no es veu ni es toca	
3.2	UNITAT DIDÀCTICA 2	
	Crèixer per dins, crèixer per fora	
3.3	UNITAT DIDÀCTICA 3	
	L'interès per l'entorn	
3.4	UNITAT DIDÀCTICA 4	
	El llenguatge simbòlic	[hi estem treballant]

4. GRANS MESTRES, GRANS TRADICIONS RELIGIOSES

4.1	SATYAKAMA JABALA. Aproximació a l'hinduisme	
4.2	SIDDHARTA GAUTAMA. La via budista.	[hi estem treballant]
4.3	RABÍ HILEL I EL TALMUD. Aproximació al judaisme	
4.4	JESÚS	[hi estem treballant]
4.5	COM UNA SOLA TRIBU. Muhàmmad i l'Islam	

5 BIBLIOGRAFIA

5.1	PROPOSTES BIBLIOGRÀFIQUES
5.2	ALTRES FONTS BIBLIOGRÀFIQUES

0. PRESENTACIÓ

Què en fem de Déu, avui? Hi ha alguna manera de comprendre la dimensió religiosa que no obligui a adoptar mentalitats de temps passats? Què poden oferir les tradicions religioses -les religions- que valgui la pena conservar? O, qüestionant-nos des d'una altra perspectiva: quin espai concedim a les experiències profundes i al seu desenvolupament? Què són? Poden ser compatibles amb una concepció del món i de la vida que ha girat full a les creences? Com, on, ubicar-les, avui?

El treball que tenim entre mans vol ser, principalment,

- una indagació respecte la dimensió religiosa per tal d'aclarir què és el que la caracteritza, amb l'objectiu de poder-nos apropar a les tradicions religioses i distingir entre el llegat de saviesa i les formes culturals amb les que arriba fins a nosaltres.
- un esforç de comprensió de la dimensió profunda, interior, subtil, de les persones i del que pot afavorir el seu conreu.
- un intent de traduir el fruit de la indagació sobre el fet religiós i la seva comprensió en propostes, suggeriments, reflexions ... de cara a fer possible, avui, la dimensió religiosa.

Ens cal aquest doble aclariment per poder comprendre les paraules dels mestres religiosos del passat, unes paraules que poden continuar ben vives, avui, si sabem distingir-les dels flascons en què ens arriben i si intuïm l'àmbit al qual fan referència.

La religió és, bàsicament, una estructura ideològica en oposició o contrast amb altres estructures ideològiques? Religió és sinònim d'un cos de creences, d'unes doctrines morals, d'unes pràctiques rituals? El que avui entenem per religió és el mateix que volia dir "ahir"? D'una banda la paraula "religió" reuneix més d'un significat i, d'una altra, aquests han variat amb el temps. Caldrà afinar en la

comprensió del que era ahir la religió, del que és avui i del que pot ser demà, per tal d'encarar adequadament els problemes que hi pugui haver.

Durant gran part de la història de la humanitat i de les seves cultures -la major part-, les religions **no** constituïen un "segment", una part, d'una cultura, sinó que el conjunt de la cultura tenia fonament religiós: tant els aspectes relacionats amb la pragmàtica com aquells relacionats amb la saviesa de la gratuïtat. En aquest cas seria, doncs, més adequat parlar de "cultures religioses" que de "religions", tal com entenem a Occident el terme "religió". Avui, per contra, distingim facetes com: descripció i configuració de l'entorn (natural i social); tecnologies de predicció, control i producció; indagació de la bellesa i àmbits de creació artística; ètica individual i col·lectiva, organització social, estructura ideològica i política; interrogació profunda sobre l'existir; capacitats i nivells de valoració, sistemes de valors, ... una gran quantitat d'aspectes que constitueixen la relació cultural dels grups humans amb l'entorn. En això que entenem com a "cultura occidental del segle XXI" les diverses facetes poden interrelacionar-se, però les considerem de forma autònoma i cadascuna pertany a un àmbit diferenciat, amb els seus especialistes i especialitats. En el trànsit que estem protagonitzant (no sempre tan conscientment com caldria) des dels antics models culturals, hem d'estar alertes per tal que no quedin deixats de banda, com a "terra de ningú", àmbits o aspectes dels que ens fan ser persones.

Quan abordem les cultures religioses no haurem d'oblidar que volen abastar -cada una d'una manera peculiar- la globalitat de l'existir humà en el seu entorn concret: l'interès profund per tot el que existeix, el dubte, la interrogació, la capacitat de meravella, la recerca de la veritat i del bé; el sentit de l'existència; la comprensió de l'entorn i l'organització del conjunt social i de la seva actuació en aquell entorn ... En apropar-nos a les tradicions religioses de la humanitat ens posem en contacte amb aquells elements que configuren les formes de vida i de pensament, de les diverses comunitats humanes (del passat o del present) en les quals la religió té un pes estructural. Però significa, també, poder tenir accés a l'ampli llegat de saviesa de la humanitat des d'una realitat cultural molt allunyada d'aquelles on sorgiren els textos sagrats i els mestres. Des d'una realitat cultural

- que ni pot ni vol estalviar-se la responsabilitat de buscar les seves respostes,
- que sap que ha de crear constantment projectes per a gestionar l'entorn social i natural el millor possible.

Un adequat tractament del fet religiós queda molt lluny, ja, d'aquelles antigues simplificacions que confrontaven creients amb no creients. Un adequat tractament del fet religiós ha de poder respondre a un doble repte :

1. intentar comprendre el significat de les formes religioses en un entorn molt diferent d'aquell on es van generar
2. afavorir, o fer possible, el conreu d'aquells nivells d'experiència profunda que els mestres religiosos de la humanitat ens mostren.

El material que presentem té una intenció eminentment pràctica. Vol aportar elements de reflexió i suggeriments de treball a aquelles persones que es qüestionen sobre la conveniència o no de posar als infants en contacte amb el fet religiós i de quina forma. La primera part busca aprofundir en el fet religiós, el seu sentit en el passat i en el món contemporani. La reflexió s'atura, després, sobre les condicions que afavoreixen una relació de qualitat profunda vers l'entorn, vers els altres, vers la realitat. Finalment oferim, a tall d'exemple, algunes propostes pràctiques i una primera aproximació al llegat de les religions, sempre des de la perspectiva que orienta tot el conjunt. És a dir, des del convenciment que el missatge dels mestres de saviesa no perd vigència si el que es busca és viure en profunditat.

Hem procurat que les propostes fossin ben obertes per a permetre diferents formes de concreció segons la diversitat de situacions en què es podrien treballar. Més que activitats concretes es tracta, com veureu, d'oferir suggeriments i pistes que poden obrir un ventall de vies de treball.

1. LA DIMENSIÓ RELIGIOSA

una introducció

El terme "religió" reuneix més d'un significat i, alguns d'aquests, han canviat substancialment quan les cultures s'han transformat. ¿A què ens referim en parlar de "dimensió religiosa"? ¿la religió és el que era?, ¿religió, cultures religioses, experiència religiosa, ... són sinònims? Per poder respondre a aquests interrogants inicials, mostrarem com s'interrelacionen cultura i dimensió religiosa; podrem veure, així, quins aspectes abasta la "religió" segons sigui la configuració cultural i quin pot ser el seu espai en les cultures d'innovació contínua.

1.1. CULTURES DE "RELLIGACIÓ"

Quan les habilitats humanes que asseguraven el menjar i el benestar dels grups es transmetien de generació en generació, el "Primer Transmissor", la font originària del saber (i de la mateixa vida) presidia el sistema de valors, regia el sentit de tota cosa.

A la badia de Ha Long, al nord del Vietnam, el vaixell cistella ocupa un lloc central per a la subsistència de la població. Unes poques famílies conserven la tècnica de fabricació d'aquestes barques tan lleugeres -amb fines làmines d'escorça de bambú-. Cada generació transmet aquest saber intacte a la generació següent. El mateix es pot dir dels mètodes de pesca, del saber gastronòmic, de com s'estableixen i es conserven els lligams de parentiu, de com s'organitza el grup o de qualsevol aspecte de la relació del grup amb el medi: **el present s'alimenta de la saviesa del passat.**

La conservació i transmissió d'aquesta saviesa és responsabilitat humana, però ¿quin és l'origen dels vaixells cistella, de l'ormeig de pesca o del cerimonial i les regulacions del matrimoni? Quan es viu amb el convenciment que tot allò que ordena i possibilita la vida del grup es manté estable al llarg de les generacions, la resposta és: "tot prové d'un ésser (o societat) d'un altre àmbit, superior, que ha entregat el saber, les habilitats -i la mateixa vida- a la societat humana". Per la tradició vietnamita, tot saber prové del món dels genis i, en darrera instància, d'Ong Troi, Senyor dels Cels. Sigui quina sigui la forma concreta de les narracions, allò que cal destacar és que l'eix fonamental del sentit -a totes les cultures que ens han precedit- és una "font externa" de la vida, del valor, del quefer, del "món" i, per tant, la tasca i l'èxit de la cultura és establir el lligam (*relligar*) amb aquella font de tot bé.

Al llarg dels mil·lennis, Orient i Occident, Nord i Sud, caçadors, agricultors, horticultors o ramaders, han regit la seva existència, han controlat l'entorn i s'hi han adaptat, en base a aquest criteri de relligació. El sentit de cada acte, de les institucions, del néixer i del morir, ve donat perquè en un altre temps (temps

immemorial, in *illo tempore*) tal ésser va fer això o allò, va plantar d'aquella manera o d'aquella altra, va dictar tal o qual condició. Viure sàviament o, el que és el mateix, viure humanament, vol dir atendre aquest lligam, bé en celebracions rituals que rememoren els moments crucials del contacte entre el poder, *supra* natural (o els seus enviats) i els homes, i així el renoven; bé comportant-se seguint les indicacions d'aquella Font d'on prové la vida i tot bé.

Gairebé la totalitat de la història de la humanitat ha estat regida per cultures de "relligació" o cultures religioses. Fa només uns pocs centenars d'anys, començaren a desenvolupar-se mètodes de comprensió de l'entorn, basats en la raó, que ben aviat es mostrarien molt efectius de cara a modificar l'entorn al servei de les necessitats del grup. A mesura que les capacitats de predicció i control guanyaven terreny, perdia consistència l'antic fonament sobre el qual es recolzava el conjunt de l'entramat cultural. Com més vivim d'innovar, com més vivim de les capacitats d'anàlisi al servei de la predicció, el control i la innovació (de tots i cadascun dels aspectes del medi natural i social), més ens allunyem de l'ancestral configuració religiosa del nostre sentir, pensar i actuar. La nostra societat post-industrial, societat de coneixement i d'innovació, **orienta el present de cara al futur que vol assolir**. L'èxit del present no queda pas condicionat pel major grau de fidelitat al passat.

TEXTOS

Mircea Eliade (1907-1986) és autor d'una extensa obra sobre les configuracions mítiques i les cultures religioses. En el text següent exposa, sintèticament, el tipus de comprensió del món que oferia el mite. El mite situa les realitats i els quefers respecte un sistema de valors, el mite ofereix valoració, una valoració que és comprensió: Quin és l'origen del que fem i del que sabem fer, i de l'entorn en el que ens trobem, i com s'espera que actuem per tal de que el conjunt perduri de manera favorable. El control i manipulació de l'entorn -en les cultures mítiques- no depenia del coneixement abstracte que es pogués tenir de la realitat sinó de l'actualització del mite, de conservar vives les condicions en les que allò es va produir per primer cop. Mantenir vives les condicions requereix, doncs, el coneixement de les mateixes i la repetició ritual del mite. El ritual no és una commemoració (en honor a un déu o qualsevol altre factor sagrat) sinó una veritable reiteració del mite per part del grup

e utilitza el terme "societat arcaica" per a aquelles societats a les quals
 rit com a societats de repetició.

de. *Mite i realitat*¹

en no només l'origen del món, dels animals, de les plantes i dels éssers humans
 ts els esdeveniments primordials a conseqüència dels quals els humans han arribat
 ón avui, és a dir, uns éssers mortals sexuals, organitzats en societat, obligats a
 a sobreviure i que treballen seguint unes regles. Si el món *existeix*, si els éssers
eixen, és perquè els éssers sobrenaturals han desenvolupat una activitat creadora
 . Després de la cosmogonia i l'antropogonia s'han produït altres esdeveniments i
al com són avui, són el resultat directe d'aquests esdeveniments. Si som mortals
 una cosa va passar *in illo tempore*. Si allò no hagués succeït, les persones no
 : potser existirien indefinidament com les pedres, potser canviarien periòdicament
 es serps i d'aquesta manera recomençarien una i una altra vegada la vida. Però el
 gen de la mort explica el que va succeir *in illo tempore* i, gràcies al relat, queda
 ésser humà és mortal.

a manera, una tribu determinada viu de la pesca i això és així perquè en els temps
 er sobrenatural va ensenyar als seus avantpassats com capturar i coure els peixos.
 la història de la primera pesca duta a terme per l'ésser sobrenatural i, en fer-ho,
 pesca de valor sobrenatural, ensenya els mètodes adients i revela perquè aquell
 alimentar d'aquella manera. Podríem multiplicar els exemples amb facilitat,
 que hem dit és suficient per a mostrar perquè el mite és una qüestió de gran
 Hem de fer notar que, així com l'ésser humà modern es considera constituït per la
 e les societats arcaiques es declarava resultat d'un cert nombre d'esdeveniments
 ni l'altre es consideren fets d'una vegada per sempre més, com es fa un utensili.
 onaria així: són tal com són avui per causa d'una sèrie de fets, però aquests fets
 a descoberta de l'agricultura fa vuit o nou mil anys, del desenvolupament de les
 anes a l'Antic Pròxim Orient, de les conquestes d'Alexandre Magne, de la
 Imperi romà, de les revolucions de la concepció de l'univers de Galileu i Newton
 ir el camí a descobertes científiques i al desenvolupament de la civilització
 la Revolució francesa i del capgirament del món occidental amb les idees de
 ocràcia i justícia social, i així successivament.

à de les cultures arcaiques també diu: són de tal i qual manera per causa d'una
 veniments que succeïren abans de mi. Només cal afegir: aquests esdeveniments
 els *temps mítics* i, així doncs, constitueixen una *història sagrada*, perquè els
 del drama no són humans sinó éssers sobrenaturals. I encara més: mentre que
 la modernitat, tot i considerar-se resultat del curs de la Història universal, no sent
 de conèixer-la en la seva totalitat, l'individu del món arcaic no només està obligat a
 a història mítica de la tribu, sinó que *reactualitza*, periòdicament, una gran part de
 .]: el que va succeir *ab origine* és susceptible de ser repetit per la força dels ritus.
 s, doncs, conèixer els mites. Conèixer els mites és aprendre el secret de l'origen de
 que s'aprèn és com han arribat les coses a l'existència però, també, on trobar-les,
 reapareixer quan desapareixen. [...] Els mites ensenyen com repetir els gests

¹ e. *Mito y realidad*. Barcelona, Kairós, 1999. pàg. 18 i ss.

creadors, com assegurar, doncs, la multiplicació de tal animal o tal planta. És un coneixement que es "viu" de forma ritual, ja sigui per mitjà de la narració cerimonial del mite, ja sigui per la reiteració ritual.

[...] El mite explica com han arribat les coses a l'existència o com un comportament, una institució, una manera de treballar, han estat fundats. La significació dels actes humans prové de la qualitat que els atorga el fet de ser reproducció d'un acte primordial. En el seu comportament conscient, la humanitat arcaica no coneix cap acte que no hagi estat prèviament realitzat per algú altre, un altre que no era humà: la vida és la repetició ininterrompuda de gests inaugurats per altres.

1.2. SOCIETATS DINÀMIQUES: CULTURES D'INNOVACIÓ

L'alimentació, la defensa i la perdurabilitat de moltes societats humanes –avui– depèn de la seva capacitat d'innovació i, per tant, d'aquells coneixements que permeten predir, controlar i innovar. Per elles, les fonts *sagrades*, originàries i intocables, no només deixen de ser el fonament dels valors, sinó que es converteixen en obstacles que dificulten la necessària agilitat d'adaptació social als canvis.

El 98% de la història humana és caçadora recol·lectora. Al llarg d'uns 500.000 anys (unes 20.000 generacions) els nostres avantpassats vivien en petits grups on tothom coneixia tothom. Després, unes 600 generacions han viscut cultivant la terra i fent cria d'animals. Fa, amb prou feines, vint generacions des de la descoberta del Nou Món. La industrialització massiva (tot i que, encara, amb força pes de l'agricultura tradicional) unes ... ¿quatre generacions?

Des de quan una visió de l'existència com a transformació constant? Des de quan una societat que s'alimenta del canvi, de la innovació, que ha d'aprendre a aprendre sense fi, des del sí de la incertesa, ...: només una generació. Ara, avui.

En sentit estricte, les societats mai han estat "estàtiques", perquè sempre han estat en moviment de modificació i adaptació. Ara bé, quan els canvis -pel que fa a aspectes centrals dels sistemes de supervivència i organització de les societats- són tan lents que cap generació té consciència de ser-ne protagonista activa, podem parlar, en veritat, de societats estàtiques. Podem usar aquesta expressió perquè els sistemes que les estructuren busquen conservar el que s'ha rebut; la consciència que configura el sentit del grup és la de mantenir l'estabilitat a base de conservar i transmetre. Immersos com vivim en l'anomenada "societat dinàmica", aquest model pot semblar molt llunyà i aliè. Tanmateix, l'autèntica dimensió de les conseqüències de viure de les ciències i les tecnologies, per al vivent humà que som, no es comencen a sentir i a comprendre fins ara; ara que el gir ha afectat tots els nivells de la cultura i resulta impossible assumir les transformacions des de l'antic model o paradigma.

És ara, en aquestes darreres desenes d'anys, quan se'ns fa més evident que no basta recórrer al passat (ni històric, ni mític) per a fonamentar els sistemes de valors. És ara que veiem la urgència de trobar un nou sentit a l'educació, que aquesta no pot ser entesa, de cap manera, com la transmissió d'una herència de coneixements i valors... El sentit de la història, el lligam intergeneracional... ens cal re situar-ho tot des d'una manera de ser humans radicalment nova. La història de les cultures és un admirable llegat de formes de modelar el sentit de cada present sobre la base ferma del passat. i, en última instància, sobre un moment i alguna mena de font originària (Déu o societat divina), prèvia a l'era actual, prèvia a l'univers tal com el coneixem i als temps que podem "mesurar".

¿Estem suggerint, doncs, que la religió és cosa del passat, d'aquells temps antics en què les societats es regien per models de "relligació" respecte a uns éssers sobrenaturals? En part, sí. Però només en part. Certament hi ha elements del contingut semàntic del terme "religió" que corresponen, només, a les anomenades "societats estàtiques". Altres, no; altres són elements que prengueren una determinada forma en el si d'aquell model i que, en el nou marc cultural, n'hauran d'adoptar altres, si som capaços de fer-ho.

Una comprensió de l'entorn i del quefer humà fonamentada en allò que va succeir in *illo tempore*, està destinada a quedar progressivament arraconada. Com també tindrà cada cop menys pes una transmissió del món dels valors per la via dels rituals, és a dir, per mitjà de la repetició ritual d'uns fets, d'uns exemples remots. No hem d'oblidar, però, que la dimensió religiosa és el bressol d'un peculiar coneixement de la realitat, (reconeixement de misteriositat, experiències que van més enllà de les formes, més enllà de l'ús habitual de les paraules, ...) que és el que s'anomena "experiència religiosa". Les formes culturals duen data de caducitat. També en duen les funcions socials que ha desenvolupat la religió en un entorn o en un altre. En canvi, l'experiència mateixa -la saviesa que en resulta-, aquesta batega viva a través del temps i de les cultures, sempre i quan siguem capaços de distingir-la de les formes culturals en les que s'ha viscut i per mitjà de les quals s'ha procurat expressar-la.

Cada vegada es fa més necessari distingir el que caracteritza l'àmbit de saviesa del que són unes formes i unes funcions que, sovint, es mostren difícilment compatibles amb els nostres sistemes de supervivència en l'entorn i amb les formes d'interpretar i de comprendre.

Comparem-ho amb un altre àmbit. Allò que anomenem "art", va ser durant mil·lenis (en les cultures de "relligació", cultures religioses) tècnica de control del medi, de polarització de forces, vehicle de simbolització, mostra de poder, etc. Un *Pantocràtor*, per exemple, complia tot un seguit de funcions. Tot i així, aquell *Pantocràtor* no ens "diu" alguna cosa que apunta més enllà dels límits de la seva utilitat pràctica? La pèrdua de funcions de l'art va anar acompanyada d'un immens esforç de reflexió i creativitat per a comprendre l'entitat de l'experiència estètica i dotar-la de noves formes. Va obrir aquest debat la *Crítica del judici* de Kant i ja no es va aturar. El procés de reflexió i tempteigs continua ben viu. Un esforç similar és el que s'està fent (més o menys conscientment), i que cal fer, en torn a l'experiència religiosa; tan íntimament lligada, encara, a les formes culturals de "relligació", als seus mites, símbols i rituals, que es fa difícil imaginar que pugui tenir una entitat autònoma de tot allò amb la qual la identifiquem.

TEXTOS

Els fragments següents pertanyen a l'obra *Sociedades de cultura, sociedades de ciencia* del sociòleg Emilio Lamo de Espinosa (Madrid, 1946)² en la que mostra la diferència radical entre les cultures de conservació (o repetició) i les d'innovació. Lamo de Espinosa distingeix entre aquelles societats que configuren el present bevent del llegat del passat, transmès generació rera generació (el que ell anomena "cultura"); i aquelles que apel·len als mecanismes d'anàlisi i gestió (la ciència), per alterar i transformar les societats de cara a fer possible un futur.

Emilio Lamo de Espinosa. *Societats de cultura, societats de ciència*

Hi ha dos mecanismes per a protegir-se de situacions no volgudes, del risc i de la ignorància. El primer és un sistema que produeix regles de conducta (normes) adaptades a situacions concretes i les implementa en tota situació similar, de manera que situacions tipificades prèviament, generen conductes tipificades i, aquestes, novament situacions tipificades, etc. Aquest és el mecanisme cultural. L'altre és un sistema basat en la reflexivitat analítica de l'actor sobre les eventuais conseqüències o resultats futurs de la seva acció, per tal de definir aquesta en base al *feed-back* informatiu. Per mitjà de la recurrència les conductes són congelades i cristal·litzen en sistemes estables, ordenats, cíclics, repetitius. Per mitjà de la reflexivitat les conductes són alterades i canviades, per tal de superar situacions insatisfactòries de manera dinàmica però ordenada i previsible.

La cultura mira sempre al passat i orienta el present servint-se del passat. La ciència mira al futur i orienta el present servint-se d'ell. El primer mecanisme social garanteix una estabilitat ordenada, el segon un canvi social ordenat.

[...] Una societat que ha institucionalitzat el cavi no pot solucionar les seves incerteses per mitjà de preceptes gestats i dissenyats per a situacions ja caducades. En aquest ordre social canviant, la cultura -com a resposta heretada- perd rellevància de manera sistemàtica. [...] El sentit de la ciència social avui ja no és conèixer el present sinó el futur. La imatge virtual del futur, del que és previsible que succeeixi, és el paràmetre bàsic pe a regir la conducta actual. És el futur, doncs, i ja no el passat, el que genera el present.

² Oviedo, Nobel, 1996. 261 p. pgs.138-148.

1.3. ELS ROSTRES DE LA REALITAT

El cientisme del s.XIX sostenia l'esperança que el progressiu desenvolupament científic il·luminaria les zones fosques del nostre coneixement, fins a eliminar qualsevol amagatall que pogués emparar els éssers sobrenaturals. Cent cinquanta anys més tard, el que ens ha mostrat el desenvolupament del coneixement és que la capacitat humana d'entendre el món és molt més limitada del que ens pensàvem. Des d'una actitud molt més humil, ens adonem que les nostres anàlisis no poden anar més enllà de l'anàlisi d'uns fets en relació a un observador. Del que pot ser la realitat sense la perspectiva d'un punt d'observació, no en tenim notícia. Què és, doncs, el que aquí hi ha? A què correspon la imatge de l'entorn que sembla que tots percebem?

Fins aquí hem afirmat que alguns aspectes de tot allò que s'entenia com a "religió" són cosa del passat, sense sentit ni vigència per els ciutadans del s.XXI. Hem parlat, també, d'unes vivències de saviesa profunda que semblaria que pot valer la pena conservar i cultivar. En cas de ser així, aquesta "saviesa" ha de tenir un veritable encaix en el que entenem com a món real, com a coneixement de la realitat. Si, per contra, es tracta d'una mena de bunyol afegit, d'alguna mena de fantasmes imaginaris, sense relació amb allò que vivim com a realitat, no podria aportar res d'interès a la nostra relació amb –i comprensió del– món.

No ens queda més remei, doncs, que preguntar-nos: què és la realitat? tot el que percebem i el que la nostra ment modula, és una imatge objectiva del que hi ha? si és així, el que ens ofereix el pintor, on és? és una simple deformació o visió malaltissa? i la del filòsof? i la que s'expressa des de l'experiència religiosa? Sense cap pretensió d'oferir un tractat de teoria del coneixement, ens haurem d'aturar un moment a reflexionar sobre el que és la comprensió de l'entorn de cada espècie vivent.

L'ull de les mosques és capaç de distingir, per separat, més de dues-centes impressions per segon. L'ull humà en registra vint. El món de la mosca és més real que el dels éssers humans? Cada espècie construeix un món fruit de la seva

adaptació a l'entorn. I cada món és real. Mòns que es generen per la interacció d'uns sistemes perceptors especialitzats en relació amb unes dades de l'entorn que "criden" a l'espècie; una estructura estimulativa que genera una resposta de cara a reaccionar adequadament per a sobreviure. Aquest conjunt de "senyals / que provoquen / respostes" es transmet genèticament. Si a l'entorn es produeixen canvis substancials, el programa genètic temptejarà adaptacions; el procés, però, és molt lent i, en molts, molts, casos, les transformacions de l'entorn han significat l'extinció.

A l'espècie humana es va produir un invent biològic excepcional: la indeterminació genètica. La característica biològica més remarcable de la nostra espècie és la de disposar d'una gran capacitat d'adaptació gràcies a un alt grau d'indeterminació genètica. ¿Com? Traslladant la "configuració del món" i la informació sobre l'actuació adequada des de l'aparell biològic a un sistema simbòlic, que es transmet també de generació en generació, però que pot ser modificat més ràpidament que la informació que es transmet genèticament. El món humà és, doncs, una ordenació amb sentit d'aspectes de l'entorn per mitjà d'un sistema de símbols, que és la parla. La parla no actua com un mirall de la realitat sinó com a un filtre que l'organitza. *Allò que anomenem experiència de coneixement -ens dirà Pierre Guiraud- és, de fet, una "significació" de la realitat. La significació és el procés que associa un objecte, un ésser, una noció, un aconteixement, a un signe susceptible d'evocar-los. Un signe és un estímul associat a un altre estímul del qual n'evoca la imatge mental.*³

Pel científic i el pensador del segle XIX l'univers era un conjunt de realitats, amb existència per sí mateixes, amb total autonomia respecte l'observador. La física clàssica es veia capaç d'arribar a descriure, algun dia, la totalitat de l'univers. La revolució de la física quàntica suposa posar-nos cara a cara amb la constatació que no és possible observar el món tal com és en sí mateix. Els nostres càlculs i mesures només ens poden parlar de la relació d'uns fets respecte uns observadors, no pas d'un "món en sí mateix". L'epistemologia afegeix que cada espècie desenvolupa un món -un escenari- adaptat a les seves necessitats de supervivència. Cada espècie selecciona, ordena i interpreta trets per tal de

³ P. Guiraud. *La semántica*. México, FCE, 1976. p. 16.

constituir un escenari apte, un entorn amb sentit en funció de la supervivència. Aquí és on, per l'espècie humana, la parla juga un paper cabdal. Perquè organitzem la percepció de l'entorn per mitjà de paraules. Jo no rebo *inputs* a base de formes, colors, sons... sinó que veig les formes, els colors, els sons... en la forma que les meves paraules els han agrupat; així jo veig arbres, avets, faigs, fusta, ... El que veig és el meu món d'idees, de conceptes; no una percepció "asèptica" com si la meva ment fos un mirall de la realitat, sinó percepció de significats, de "sentit". Un món amb sentit, el "sentit", serà una organització lingüística de l'entorn capaç d'orientar el vivent en la tasca de la supervivència. Els significats lingüístics impliquen valoració de l'entorn perquè la seva funció és orientar el vivent en l'entorn natural i social.

Amb aquest brevíssim repàs volem anar a parar a dues afirmacions clau per al tema que ens ocupa:

1. la "realitat", el món extralingüístic, no és un referent absolut sinó el lloc de la manifestació de la significació per els éssers humans.
2. els sistemes lingüístics configuren el món dels éssers humans. El significat lingüístic és la forma comunicativa del sentit. Per la parla, els senyals de l'entorn deixen d'estar immersos en les realitats naturals per quedar formalitzats en els signes lingüístics.

Les configuracions humanes de món (és a dir, el que cada cultura entén com a món, com a entorn, com a veritat, ...), construïdes lingüísticament, estan al servei de la supervivència del grup. Han de ser tan certes, tan clares i amb tan sentit, com la realitat que ofereix el programa genètic de qualsevol altra espècie. Ara bé, la parla, a més de facilitar una molt més ràpida adaptabilitat, obre una possibilitat insòlita per a l'espècie humana: la possibilitat de poder-se interrogar sobre la realitat, la possibilitat de poder-se interessar per "el que hi ha" amb independència de la comprensió regida per la necessitat. I això, ¿per què? Al traslladar els paquets d'estimulació de l'entorn als signes lingüístics, la parla trenca la identificació de "realitat" i "estimulació". Així, "apareix" la realitat com a quelcom autònom, que "és allà" (o aquí), apareix la consciència d'un món i un subjecte; d'un objecte en front d'un subjecte, i això és la base de la consciència dual. Les impressions que percep

l'ull de la mosca són un constant corrent d'estímuls més o menys pertinents, senyals de cap on anar, d'on apartar-se, on aturar-se, etc.; l'entorn és la funció senyalitzadora i, per la mosca, no existeix amb independència d'aquesta funció. Per contra, els humans comptem amb l'ordenació dels senyals en els signes lingüístics (arbre, menjar, be i mal, fred, ...), i així, a més de tot el que ens diu el concepte "arbre", tenim la possibilitat d'interessar-nos per "això que aquí hi ha", independentment d'allò que el concepte pot dir a la meua necessitat (fusta, escalfor, fruits, paper, ...).

Alimentació, defensa i reproducció de l'espècie: aquests són els pols de la necessitat. I és en funció de resoldre de la forma més satisfactòria possible "la necessitat", en la seva diversitat d'aspectes, que ordenem el món (natural i humà), la seva comprensió i la nostra actuació en ell. Però a més, -i això és molt important- per a l'espècie humana, el món cobra autonomia respecte el dictat de les necessitats: la realitat *ÉS*, per sí mateixa, independentment de l'existència del subjecte necessitat. Aquesta presència de la realitat -el seu existir- desperta interrogació, meravella, vertigen, ...

L'ordenació parlada (lingüística) del que "hi ha" és una ordenació de cara a facilitar el nostre viure, és la creació d'un decorat i d'un guió per a poder representar un paper. Hem de poder disposar de decorat i de guió per a sobreviure, per a saber què fer i com fer-ho, com relacionar-nos, alimentar-nos, organitzar-nos, etc. El decorat i el guió constitueixen el "sentit", un món amb sentit, i aquest sentit està construït lingüísticament i així el transmetem. Podríem dir, amb Wittgenstein: "Els límits del llenguatge són els límits del meu món" (*Tractatus* 5.6). Hi ha qui afirmarà: "més enllà del "meu" món, d'allò que jo puc percebre i concebre, no hi ha res. Més enllà del "meu" món només hi pot haver figuracions. Però, a mesura que comprenem l'abast, el sentit profund, de l'afirmació que "el llenguatge dóna forma al meu món" (els límits de l'un són els límits de l'altre), és ben legítim preguntar-se:

més enllà de la realitat vista a través de la simplificació i ordenació del llenguatge, què? ... Què és el que aquí hi ha? Llavors és quan poden desplegar-se i tenir vida múltiples i subtils facetes de l'existir no domesticades en funció de les

necessitats de l'espècie humana; facetes que desborden la nostra construcció de sentit.

TEXTOS

En el primer text, el físic James Jeans remarca el canvi de perspectiva del quefer científic. Segueixen dos breus textos que ens parlen del paper cabdal de la cultura respecte l'adaptació de l'espècie humana a l'entorn. Són de Norbert Elias, sociòleg d'origen holandès i d'Eibl-Eibesfeldt, etòleg alemany.

James Jeans. *L'èxit de la física:*

L'èxit més important de la física del segle XX no ha estat la teoria de la relativitat, combinant conjuntament l'espai i el temps, ni tampoc la teoria quàntica amb la seva aparent negació de les lleis de la causalitat, ni la dissecció de l'àtom amb el consegüent descobriment que les coses no són el que semblen, sinó que l'èxit és el reconeixement universal que no ens hem posat en contacte amb la realitat última. En termes del símil de Plató, continuem presoners de la caverna, d'esquena a la llum i només podem veure les ombres reflectides en el mur. De moment, l'única tasca que la ciència té al davant consisteix a estudiar aquestes ombres, classificar-les i explicar-les de la manera més simple possible.⁴

Norbert Elias (1897 - 1990) . *Qüestions d'antropologia cultural:*⁵

El fet que les societats humanes puguin canviar d'estructura sense que es produeixin en els seus membres canvis genètics demostrables és, en termes biològics, una sorprenent singularitat d'aquestes societats. Poden realitzar canvis d'estructura en un interval de temps que es consideraria excessivament breu si es tractés dels canvis genètics que requereix una modificació d'espècie. Canvis molt importants de l'estructura social, com els de la urbanització o la industrialització, es dugueren a terme en un parell de segles. Potser només entendrem la importància de la qüestió si comparem la relativa mal-leabilitat de les societats humanes amb la rigidesa i immutabilitat de les altres societats animals.

Si els éssers humans es veiessin a sí mateixos amb prou distància veurien que en la seva formació hi juguen un paper essencial dos processos de dinàmica i estructura molt diferents. Es parla d'ells, sense discriminar, com a "evolucionisme". [...] Tots dos es centren en la transmissió de mitjans de supervivència d'una generació a una altra i dels canvis necessaris que

⁴ dins K. Wilber. *Cuestiones cuánticas*. Barcelona, Kairós, 1987. p.174.

⁵ N. Elias. *Teeoría del símbolo: un ensayo de antropología cultural*. Barcelona, Península, 1994. 61 i 75.

ajuden a millorar les possibilitats. Ara bé, el que es transmet i com es transmet difereix notablement en ambdós casos. En el que anomenem "evolució", l'instrument principal de transmissió i canvi és una estructura orgànica anomenada "gen". En el que anomenem "desenvolupament" l'instrument principal de transmissió i canvi està configurat per símbols, en el sentit ampli del terme. La transmissió del llenguatge d'individu a individu en va ser, inicialment, la forma principal.

Les societats animals poden experimentar canvis evolutius, però no "desenvolupament social". La diferència fonamental és la capacitat gairebé il·limitada dels grups humans d'assimilar, emmagatzemar i digerir noves experiències en formes de símbols. Els éssers humans estan organitzats, per naturalesa, de tal manera que *no* poden orientar-se en el seu món sense adquirir un ampli fons social de coneixement per aprenentatge. La necessitat de saber és un aspecte de la constitució genètica dels éssers humans.

Irenäus Eibl-Eibesfeldt. *Societats anònimes*.⁶

Quan els nostres avis eren criatures ni tan sols s'intuïen els moderns viatges per l'espai, la televisió, les calculadores o els ordinadors. En un temps increïblement breu els homes hem creat, amb la civilització tècnica, la gran ciutat i una societat de milions de persones anònimes, un entorn per el qual no estem fets. Biològicament no hem canviat de manera decisiva en els últims deu mil anys. [...] Les dificultats amb les que ens hem d'enfrontar s'expliquen a partir del nostre esdevenir filogenètic i el nostre èxit. Les programacions genètiques que codeterminen la nostra conducta i, molt especialment, la nostra emocionalitat, es van desenvolupar en aquella llarga etapa cultural prehistòrica en la que els nostres avantpassats vivien en petites agrupacions en les que tots els membres es coneixien entre sí personalment. [...] Ara ens hem d'adaptar *culturalment* a les condicions del món de la civilització tècnica.

⁶ I. Eibl-Eibesfeldt. *La sociedad de la desconfianza*. Barcelona, Herder, 1996. pgs. 50 i 58

1.4. ESCENARI MÍTIC, ESCENARI CIENTÍFIC

Donar només per real allò que pertany a la "imatge de la realitat" on ens movem, converteix en fals o en il·lusori tot allò que no forma part d'aquell escenari. Per això hem de continuar insistint en què consisteix allò que percebem com a realitat, com es genera, de què depèn. Només així podrem valorar allò que aportaven escenaris que ja no són el nostre i comprendrem els límits de la visió del present.

Totes les cultures, mítiques o científiques, de fixació ("relligació") o d'innovació, totes, vehiculen les dues menes d'experiències humanes de coneixement: les que giren entorn de la necessitat i, també, les que neixen del testimoniatge gratuït davant de l'existir. El llegat cultural de les civilitzacions ens ofereix els esforços de la humanitat per a sobreviure en temps i espais determinats i, alhora, la saviesa sorgida de la interrogació, l'admiració, la contemplació gratuïtes davant del fet de l'existència. Però el tipus "d'escenari" que genera el discurs científic està molt lluny del que creava el pensament mític.

¿Com actua el discurs científic? A diferència del discurs mític, el seu objectiu no és la interpretació de la realitat amb finalitats valoratives per a orientar el grup en la seva gran tasca de supervivència, sinó que cerca una comprensió de l'entorn i dels sistemes humans capaç de poder progressar en el conèixer-predir-controlar. Aquesta capacitat de predicció i gestió serà la base del sistema de supervivència: no vivim gràcies a la repetició d'un modus de vida establert sinó de generar actuació científica i tecnològica. Així doncs, la nostra aproximació a la realitat estarà destinada a generar aquesta actuació. El discurs científic crea ficcions -imatges matemàtiques, models- per poder explicar i predir el comportament de l'entorn. La operativitat del mètode rau en la capacitat d'abstracció, la capacitat de traduir els fenòmens en dades i lleis de comportament. Per tant, es recolza en la generalització i necessita excloure qualsevol mena de valoració, o factors d'afectació personal. Quan el mite explicava una realitat, el que feia era expressar el valor d'aquesta

respecte el grup humà. Quan la ciència explica una realitat, explica la trama que genera uns fets determinats, explica la "construcció" interna de les realitats per a poder controlar i/o generar novetat.

"La gran descoberta del món antic -ens diu LeShan⁷ - va ser que en el món hi havia una estructura intel·ligible. La gran descoberta del Renaixement europeu consistí en establir que podíem emprar aquesta estructura per a determinades finalitats i que, com més l'entenguéssim, més podríem controlar la matèria i l'energia. La gran descoberta del món actual es basa en postular que -dins d'uns certs límits- l'estructura s'ajusta a nosaltres; és a dir, diferents formulacions d'estructura respecte a diferents menes d'experiències possibiliten assolir metes diferents. Amb les seves descobertes, el científic imposa un ordre específic al caos, així com el compositor o el pintor imposaran el seu: un ordre que sempre es refereix a aspectes limitats de la realitat i es basa en el marc de referències de l'observador."

Una valoració dels mites duta a terme des de la perspectiva dels actuals sistemes científics i tecnològics, ens dirà que els sistemes mítics no ofereixen respostes a les necessitats dels grups. No compten amb mitjans adequats d'interpretació i de construcció d'entorns que assegurin la supervivència. Així doncs, s'arraconen, sota l'etiqueta d'inútils -en el millor dels casos-, o d'error, engany, ... Que difícil és (gairebé impossible) poder rebre les veus de saviesa que s'expressen en unes formes que cataloguem com a falsedat, infantilisme, fabulació. D'aquí que el primer pas sigui, si volem sentir i comprendre les veus del passat, situar el saber mític al seu lloc, diferenciant-lo clarament del quefer de la ciència. Els mites, les creences que "relligaven" no eren -no són- mala ciència, ni ciència superada. No pretenien descriure de cara a poder generalitzar, ni de cara a poder predir i controlar. Buscaven generar i transmetre la valoració adequada per orientar el quefer dels grups. Malgrat els períodes de crisis més o menys profundes, se'n van sortir durant mil·lenis. I les expressions de saviesa són expressions d'homes i dones amb una cultura. Sempre som, coneixem, experimentem i expressem des d'un sistema cultural: sistemes mítics o sistemes científics conceptuals. I utilitzem els elements

⁷ L. LeShan; H. Margenau. *El espacio de Einstein y el cielo de Van Gogh*. Barcelona, Gedisa, 1996. p.47

d'aquell sistema cultural, el nostre, per a comunicar-nos; i, quan cal, no tenim més remei que estirar-los tant com sigui possible per fer-los dir allò inexpressable, allò que desborda els sistemes culturals.

TEXTOS

Ni el nostre coneixement és un mirall que reflecteix la realitat ni la veritat és la imatge reflectida en el mirall. Els textos següents ens parlen de la grandesa i els límits del coneixement i, per tant, de la relativitat de les veritats.

Isaiah Berlin. *La contrail·lustració*:⁸

L'aportació més important de la contrail·lustració és la convicció de que la ciència i la raó no posseeixen totes les solucions, de que per a les qüestions valorals -ètiques, estètiques, socials, polítiques- hi pot haver més d'una resposta. Deixa enrera aquella antiga creença de que per a cada pregunta només hi ha una resposta vertadera: si una pregunta és genuïna li correspon una sola resposta vertadera; vostè i jo potser no la coneixem però, en principi, la resposta ha d'existir. Un cop obtingudes totes les respostes vertaderes, han de poder encaixar una al costat de l'altra, en un resultat harmònic perquè una proposició veritable no pot ser incompatible amb una altra proposició veritable. Aquesta és la concepció monista que trenca la contrail·lustració. És un corrent que s'inicia al segle XVIII, a Alemanya, amb individus com Hamman que afirmava: "Déu no és matemàtic, és artista", o Herder que insistia en que "cada cultura té el seu propi centre de gravetat".

Heinrich Hertz. *Els principis de la mecànica*:⁹

Les descripcions científiques són imatges (matemàtiques) i de la seva correspondència amb els objectes naturals només en podem afirmar una cosa: que les conseqüències que lògicament se'n deriven han de correspondre's empíricament amb les conseqüències observades en els fenòmens que s'han volgut descriure amb aquestes imatges. En altres termes: les construccions científiques i el que d'elles es dedueixi ha de tenir utilitat pràctica, primer per comprendre la realitat i, després, per poder-la controlar.

⁸ I. Berlin. *En diàlogo*. Madrid, Anaya, 1993. p. 96.

⁹ text de 1876, dins K. Wilber. *Cuestiones cuánticas*. Barcelona, Kairós, 1987. p.116

Erwin Schrödinger (1887-1961). *Concebre el món:*

La imatge científica del món és un salconduit per poder comprendre el que succeeix - el que passa és que fa que tot sigui massa comprensible-. Ens indueix a imaginar que tot el dispositiu de la realitat és semblant a una maquinària mecànica de rellotgeria que, fins on sap la ciència, podria continuar funcionant indefinidament, sense l'existència en ella de consciència, voluntat, esforç, dolor ni plaer, ni la responsabilitat que va lligada a tot això, encara que existeixin. La raó per la qual ens trobem en aquesta situació és que per poder construir aquesta imatge del món exterior hem d'acudir a l'expedient summament simplificador de deixar fora, d'excloure, la pròpia personalitat que, per aquest procediment, desapareix, com si s'hagués evaporat. Aquesta és la raó per la qual la visió científica del món no conté per si mateixa valors estètics ni ètics.

[...] Occident ha experimentat en l'últim segle un gran desenvolupament en "una" direcció molt determinada, s'ha afermat sobre un coneixement molt profund dels fonaments de l'esdevenidor en l'espai-temps de la naturalesa (física i química) i en això s'ha basat: creació d'una quantitat fabulosa de "mecanismes" (en el sentit més ampli de la paraula), que amplien l'esfera de la influència de la voluntat humana (tècnica). A causa, però, d'aquesta "elefantiasi" parcial, altres corrents del desenvolupament de la cultura, del coneixement, del cervell occidental, o com se'ls vulgui anomenar, han quedat descuidats, més descuidats que no pas abans, fins i tot abandonats. Sí, sembla ben bé com si el desenvolupament vigorós d'un òrgan hagués exercit una influència nociva i atrofiat sobre tots els altres.¹⁰

L. Le Shan. *Tocar el violí:*

L'antiga ciència, així com gran part del pensament occidental, considerava més reals uns dominis que uns altres. Des de la perspectiva d'un domini els *Nemífars* de Monet són un conjunt de pinzellades de pintura a l'oli sobre una tela. Des de la perspectiva d'un altre domini, són una magnífica obra d'art. Tan real és un domini com l'altre: tocar el violí no és només passar els pels de la cua d'un cavall per els budells d'un gat!¹¹

¹⁰ *Mi concepción del mundo*. Barcelona, Tusquets, 1988. p.21 i ss.

¹¹ L. LeShan; H. Margenau. *El espacio de Einstein y el cielo de Van Gogh*. Barcelona, Gedisa, 1996. p. 54

1.5. MIRADA NECESSITADA, MIRADA GRATUÏTA

Primera afirmació: l'escenari, la concepció que tenim de l'entorn com a realitat, el construïm culturalment al servei de resoldre el món de necessitats. **Segona afirmació:** durant la major part de la història de la humanitat, la trama que ha donat cos a l'escena ha estat mítica; ara és científica. **Tercera.** per valorar les veritats que ens puguin transmetre les cultures mítiques, cultures de religió, no ho podem fer segons els cànons de veritat de la trama científica, sinó de la força valorativa dels mites. **Quarta afirmació:** la realitat no acaba allà on acaben les nostres construccions valorals i conceptuals. Hi ha més que el nostre món de necessitats i som capaços de tenir-ne experiència, sempre i quan siguem capaços de posar entre parèntesi, de "suspendre", la visió interessada i necessitada de l'individu. **Quinta afirmació:** de l'àmbit d'experiències profundes de la realitat, experiències més enllà de l'escenari de la utilitat, només en podem parlar des d'una cultura concreta –la nostra; inevitablement hem de partir dels conceptes del *nostre* món, ja es tracti d'un escenari de religió o d'innovació.

La comprensió que transmetia el mite es basava en la valoració i no en la predicció del funcionament d'uns sistemes físics, químics o biològics. La valoració mítica és (o era) orientació per a l'existir: què val i què no val, què cal fer i què no, com, etc. Però apunten, també, vers l'experiència valuosa de l'existir en sí mateix, la valoració des del silenci profund de les exigències dels vivents humans. Curt i ras: "Déu" és una imatge conceptual que ha estat immensament poderosa per a guiar el sentit de l'existència de les societats humanes, i, alhora, les experiències valuoses profundes de la realitat, experiències inefables, experiències més enllà de conceptes i paraules, s'han entès, formulat i transmès emprant el valor cultural summum, és a dir, Déu. Així, "Déu" reuneix, en sí mateix, la imatge de Font Originària, ferma i estable, amb totes aquelles funcions tan útils que se'n deriven per al bon funcionament dels grups humans, més tots aquells trets que es desprenen de les experiències il·limitades profundes: misteriositat, transcendència, més enllà de conceptes i paraules, radicalment absolut, ...

Volem insistir en aquesta capacitat del mite, de les cultures mítiques (amb les seves narracions i les reactualitzacions rituals d'aquestes), per conjuminar els diversos nivells del coneixement humà, tant els relacionats amb les necessitats com els gestats des de l'admiració gratuïta. Qualsevol aspecte del viure tenia el seu encaix en l'estructura de "relligació" del món natural *versus* el sobrenatural. Qualsevol àmbit d'experiència era interpretat des de l'eix central del pensament: l'existència d'una realitat més enllà del món natural o empíric, realitat sobrenatural, i aquesta, la realitat visible, física, natural, com emanada d'ella i rebent d'ella la forma, el saber, les habilitats, l'ordenació, tot. Cap experiència de vida quedava fora d'aquest marc bàsic de comprensió. Tot l'existir era, doncs, religiós ("relligat"). Molt especialment, les experiències gratuïtes que transcendien l'àmbit de l'ordenació quotidiana de sentit, pouaven formes d'expressió i de comunicació en aquell "més enllà del natural i del sentit".

Les descripcions de trames que caracteritzen el discurs científic són sempre resultat de la recerca d'algun fi, d'una indagació motivada per una necessitat de generar una resposta, una solució. El discurs científic es mou dins de l'àmbit de la necessitat. Ara bé, els àmbits de coneixement dels homes i dones de ciència, com els de tota altra persona del passat i del present, no s'esgoten allà on finalitza la seva tasca científica. Buscaran formes d'expressió per la seva experiència de saviesa lluny d'aquella abstracció conceptual tan apta per a generalitzar i tan inepte per a matisos qualitatius únics. El quefer científic no és, en sí mateix, contemplació gratuïta, però en l'àmbit de la ciència hi podem trobar grans contemplatius del nostre món contemporani. L'estructura del discurs científic no el fa apte per a un us valoratiu de cap mena. Tant la valoració relacionada amb el quefer humà com la sorgida de la contemplació silenciosa requereixen un desenvolupament autònom respecte el dir de la ciència.

Autònom sí, ignorant no. Aquest és l'apassionant (i paorós) repte cultural de les societats d'innovació: com donar forma a la valoració quan ja no podem concebre-la com a provinent de l'exterior (ni atorgada pels déus, ni revelada per la natura, ...). Tot i que, objectivament, puguem dir que sempre cada cultura ha creat els seus sistemes de valors, des del sí dels diversos móns culturals, els valors es vivien com

a existents per sí mateixos, no com a creació humana. Fins i tot en una primera etapa, les ideologies lliberal i marxista, així ho pensaven; l'autoritat externa passà de Déu a la natura, però continuaven éssent elements inqüestionables (que obeïen a les lleis naturals): les proclames lliberals del XVIII definien el liberalisme com la "filosofia ensenyada per la natura als homes" o, en el XIX, l'adveniment del comunisme era pensat com l'adveniment de la justícia "natural", etc. Avui, culturalment, hem jubilat els déus (i també la natura) d'aquesta tasca orientadora, i tota la responsabilitat és a les nostres mans. El repte és, doncs, inèdit: com donar forma a uns sistemes de valors aptes per regir els grups humans (i el dels sistemes planetaris que ens sostenen) i com desenvolupar aquells nivells valorals de coneixement, fruit de la no-necessitat, que també han quedat desproveïts, nus, de formes sobrenaturals? Un interrogant que sobrepassa el marc d'aquestes pàgines tot i que ens acompanyarà i que, en certa manera, anirem adquirint elements per a poder-lo afrontar millor.

TEXTOS

Arthur Schopenhauer (1788-1860) dedica la seva obra cabdal, *El món com a voluntat i com a representació*, precisament a mostrar com el "món" és una construcció nostra al servei de la "voluntat", és a dir, de la força vital de supervivència i com, l'espècie humana, té la possibilitat de posar entre parèntesi aquesta construcció o representació mental, en certs moments i gràcies a determinades actituds.

Podem aprofundir en aquesta doble possibilitat humana amb els textos que oferim de Marià Corbí (n.1932), epistemòleg. Corbí remarca que disposar del "sentit" (significació) dels elements de l'entorn en uns senyals acústics, permet modificar aquest sentit; així com actuar sobre l'entorn transformant-lo. Alhora, el món objectiu adquireix consistència autònoma. D'aquesta autonomia en resulta la possibilitat de que el món "valgui" per sí mateix, amb independència de les necessitats dels vivents. L'exploració d'aquesta segona vàlua discorre per camins molt diferents dels que ha desenvolupat l'exploració al servei de la necessitat.

Finalment, les paraules del matemàtic Efim Zelmanov són un exemple pràctic i directe que ens pot ensenyar a distingir entre el que són les aplicacions útils del quefer dels matemàtics i el que és l'experiència profunda i gratuïta de la bellesa matemàtica

Arthur Schopenhauer. *El món com a representació*:¹²

Hem de recordar que, en general, el coneixement correspon a l'objectivació que realitza la voluntat i que la sensibilitat, el sistema nerviós, el cervell i altres parts de l'ésser organitzat, són expressions de la voluntat i, per tant, la representació que ells engendren està al servei d'aquesta, com a mitjà de realització de les seves finalitats per a la conservació d'un ésser de múltiples necessitats. En general, el coneixement sempre està al servei de la voluntat, com a nascut per aquest servei. En els animals aquesta servitud és constant. En els éssers humans, de vegades, es pot interrompre: quan la persona va més enllà de la forma habitual de considerar les coses, no limitant-se ja a buscar les relacions entre les coses i el seu nexa últim amb la pròpia voluntat; és a dir, quan no investiga *on*, *quan*, *perquè* i *per a qui* existeixen les coses sinó, tan sols, que *les coses són*. Quan s'oblida de si mateix com a individu i de la seva voluntat convertint-se, doncs, en pur subjecte, mirall de l'objecte, de tal manera que podria semblar que només existeix l'objecte sense aquell que el percep.

Marià Corbí. *Coneixement i coneixement silencios*:

Per l'estructura pròpia de la llengua, l'ésser humà posseeix en la llengua la significativitat dels objectes. Aquesta és la condició que permet la manipulació canviant d'allò objectiu, el canvi de la seva significativitat, així com les transformacions del món objectiu mateix per el vivent humà. [...] La distància que provoca la parla, la distància objectiva, a més del valor de la realitat per a la vida dels éssers humans origina un altre tipus de valor, la vàlua del món objectiu en sí mateix. Aquesta segona vàlua, o axiologia segona, no va acompanyada del desencadenament, directe o indirecte, d'unes sèries operatives relacionades amb la supervivència de l'individu o el grup. Més aviat va acompanyada d'esbalaïment, sorpresa, terror, admiració, veneració, interrogació, etc., traduïts o bé en silenci o bé en un tipus especial de discurs (el poètic, filosòfic, religiós, ...).

El primer efecte axiològic, o vàlua, neix de la correlació del món i el vivent humà en el sí d'una cultura. El segon efecte axiològic, arrenca de la distància objectiva i no es recolza en el grau de pertinença dels objectes per a la vida del éssers humans sinó en l'objectivitat mateixa.¹³

L'espècie humana és una espècie de vivents cognoscitius. I això és dir molt més que dir que som animals racionals. Tot el nostre ésser és cognoscitiu. Som perceptors des de la planta dels peus fins a la coroneta del cap. Coneixem construint el nostre medi, les nostres relacions, la nostra pròpia subjectivitat, però som, també, testimonis imparcials del que hi ha. El coneixement és un instrument d'un tipus de vivents per a sobreviure, però desborda, de fet, aquesta funció quan ens condueix vers l'àmbit de la gratuïtat, de la pura lucidesa. [...] Una antropologia i una sociologia completes ens mostren uns éssers essencialment cognoscitius dotats d'una doble dimensió:

una dimensió de testimonis lliures i fluïts del misteri i de la profunditat gratuïta "d'això d'aquí", que nosaltres també som, i

¹² de *El mundo como voluntad y como representación*. México, Porrúa, 1997. pg. 147.

¹³ de *Análisis epistemológico de las configuraciones axiológicas humanas*. Salamanca, Universitat, 1983. p.489.

una dimensió constructora de móns que fan possible la supervivència de l'espècie humana. Aquesta dimensió constructora s'entronca i flueix de la dimensió de testimonis que no és pas un accident extraordinari de la nostra condició.

Cal valorar aquesta segona possibilitat humana en el que val i no considerar-la quelcom marginal com no és marginal la bellesa, la capacitat estètica de les persones. Som capaços d'una lucidesa instrumental i, també, d'una lucidesa gratuïta. [...] Aquest coneixement no és una interpretació ni una representació de la realitat; tampoc una resposta metafísica als enigmes de l'existència, ni una formulació. És un coneixement lliure de pensaments i de paraules i que, per tant, no està encadenat als mecanismes de la raó. No és concepte, paraula, representació ..., sinó intuïció o, millor, presència immediata, co-presència, unitat lúcida amb el que es coneix. Brolla del misteri silenciós d'un mateix, que és el misteri del cosmos i, retorna, sense paraules, a aquest mateix misteri.¹⁴

Efim Zelmanov. *La bellesa de les matemàtiques*:¹⁵

- En el seu treball el motivaven les possibles aplicacions?
 - La motivació, per a mi, va ser la bellesa. Com també ho era per a aquells que desenvoluparen la teoria dels nombres o de les corbes el·líptiques. I ara, aquelles matemàtiques, constitueixen la base d'aplicacions molt importants. [...] Vaig començar amb les matemàtiques als dotze anys. Tenia una professora molt bona. A mi em fascinava pensar sobre problemes matemàtics. A Rússia es potenciaven molt les olimpíades matemàtiques, s'estimulava els nens a pensar. Estic d'acord amb aquella afirmació que l'habilitat matemàtica es basa en la capacitat de pensar de manera sostinguda sobre un problema. Passes anys pensant sobre el mateix, de vegades t'obsessiones, t'equivoques, aprens molt en el camí. I de vegades tens sort i resols el problema. [...] Els problemes importants són bells, elegants. ¿Què vol dir bonic? Hi ha un sentit universal de la bellesa entre els matemàtics. Un matemàtic hindú em deia que algunes conjectures matemàtiques són més boniques que la Gioconda ¡si més no, per ell sí que ho eren!

¹⁴ de *Conocer desde el silencio*. Santander, Sal Terrae, 1992. pgs. 10-11

¹⁵ entrevista amb M. Salomone, dins : *El País*, 5- IX - 2001, pg. 24.

1.6. LA DIMENSIÓ RELIGIOSA

La pràctica totalitat de testimonis de l'àmbit d'experiència humana que anomenem "espiritual" o "religiosa" pertanyen a cultures mítiques (de relligació, *religioses*...) i ens en parlen en termes de la seva estructura cultural. Dir que l'experiència és "espiritual" o "religiosa" ja denota que no disposem ni d'un mínim vocabulari adequat per a parlar-ne, en un entorn en que "relligar" i "esperit" són termes força buits de contingut. Per aquest motiu hem dedicat les pàgines anteriors a posar de relleu el sentit pragmàtic de la "relligació", el seu valor de cara a afavorir la supervivència dels grups humans. D'altra part, hem vist que el parlar de la ciència no esgota tots els àmbits de la realitat. Que també la visió de món que en resulta ofereix un sentit pragmàtic al servei de la supervivència. D'aquesta manera, esperem haver obert camí per a poder-nos referir a la subtilitat de la realitat, a l'existència de la realitat, amb independència de les idees simplificadores que nosaltres puguem necessitar fer-nos-en. Esperem haver estat capaços d'atorgar carta de ciutadania a uns àmbits de la realitat que no s'ajusten a la percepció quotidiana de l'animal necessitat ni als seus mapes d'acció. Uns àmbits, però, que situen l'existir en la seva incommensurable grandesa.

Posem entre parèntesi, per un moment, qualsevol de les formes o conceptes religiosos que puguem tenir presents: Déu i déus, enviats i profetes, ànimes i esperits malignes, celebracions, ritus, institucions religioses. Tot deixat entre parèntesi. I portem la nostra atenció cap a les afirmacions següents. Què suggereixen?, cap a on volen orientar la nostra mirada?:

De Dionís l'Areopagita, monjo a Síria (vers el s.VI d.C.):

Qualsevol paraula o concepte resulta inadequat per expressar el desconegut. Cap raonament pot assolir l'U inescrutable. Transcendeix tota raó, tota intuïció, tot nom. Causa de tot el que existeix. Simplicitat dels que es simplifiquen. Unitat dels qui aconsegueixen la Unió. Vida dels vivents. Essència dels éssers. Causa de tota cosa, eloqüent i silenciosa, realitat callada: no tenim manera de parlar-ne. No és ànima ni intel·ligència, ni expressió, ni raó, ni enteniment. Ni número ni ordre, ni magnitud ni petitesa, ni semblança ni diferència. Ni mòbil ni immòbil. No és llum, no viu ni és vida. No és substància ni eternitat ni temps. L'enteniment no s'hi pot atansar, perquè no és coneixement ni veritat. No és divinitat, ni bondat, ni esperit. No és res del que és

ni del que no és. Ni tenebra ni llum, ni error ni veritat. Cap afirmació pot dir res de la Causa perfecte de tot el que és; qualsevol negació roman lluny de la transcendència absoluta i simple, nua de limitacions.

Fragment del *Tao te King*, de Lao Tse (Xina, vers el s.IV a.C.):

Diem que és invisible perquè els ulls no el poden veure, imperceptible perquè la oïda no el sent, impalpable perquè no pot ser atrapat.

Forma sense forma, figura sense figura, en la seva infinitud, no hi ha nom per a poder-lo nomenar.

Existeix, natural i perfecte, anterior a Cels i Terra. Immòbil i insondable, únic, sense canvis.

És arreu i mai s'esgota. Se'l pot considerar la mare de tota cosa.

Com que no conec el seu nom, l'anomeno Tao. Si li hagués de donar un nom, diria: Gran.

Són imatges que volen comunicar alguna faceta de la realitat. D'aquesta. No apunten a un altre món, ni a una altra vida. Tampoc proposen pautes de comportament, ni defensen un sistema de creences. Els autors parlen del seu món, la seva vida, de la seva experiència "en vida" de l'existir. "Ni afirmació ni negació l'atenyen", "forma sense forma, figura sense figura". Comprensió -experiència de coneixement- sorgida en contacte amb la realitat. Una experiència de coneixement que no sembla adequar-se a la lògica de la raó.

Podríem negar la realitat de tot allò que no aconseguim atrapar en conceptes. Però sembla més "raonable" indagar quina és la relació entre les descripcions de la realitat i la realitat, entre raó i conceptualització i el conjunt de capacitats humanes de coneixement, com hem procurat fer fins aquí. La racionalitat ha permès el desenvolupament de les societats dinàmiques d'innovació i és l'instrument rector dels actuals sistemes i mitjans de supervivència. L'espectacular nivell del seus resultats va provocar la identificació de raó amb coneixement, i de descripció conceptual amb realitat. Però, sense deixar-se cegar pel propi èxit, fa temps que la "gent de raó" insisteix en la necessitat de no confondre un instrument del saber que persegueix unes concretes finalitats i els resultats que aconsegueix, amb la totalitat del saber. Aquest reduccionisme suposaria un preu que no cal pagar.

L'experiència de Dionís o la de Lao Tse és una experiència de coneixement -de relació lúcida respecte la realitat- que excedeix el sentit, que va més enllà de la significació que haguem pogut atorgar al que existeix; que s'escapa de la nostra construcció de l'entorn. Recordem que te "sentit" tot allò que te a veure amb la sobrevivència (a tots nivells). I, precisament és en el "no sentit" (en no poder-ho encaixar en res del que es coneix amb sentit) on rau l'experiència de Lao Tse o de Dionís. El "no sentit" és el que la caracteritza. I, així, **el que demana és la participació d'aquells nivells de l'ésser coneixedor que som que no volten sobre la construcció conceptual, ja que es tracta de *conèixer* allò que la construcció no ha configurat.** Tot i que res defineixi aquest "no sentit", aquests són alguns trets freqüents que s'han fet servir per apuntar vers aquesta experiència: llum, eternitat, bellesa, infinitud, presència amb iniciativa, ...

Com definir un àmbit de realitat i valor que es situa més enllà de la "forma" (cultural, al servei de la supervivència, etc.) que donem a la realitat? "La cara misteriosa de la vida", en dirà Einstein: *El més bell que podem arribar a experimentar és la cara misteriosa de la vida; és el bressol, el sentit fonamental, del veritable art i de la veritable ciència. Qui no ho hagi experimentat mai, qui no és capaç de meravellar-se, és persona morta. Els seus ulls s'han apagat. Aquesta experiència íntima del misteri, tot i que barrejada amb altres elements, es troba en el fonament de la religió. La veritable religiositat és la captació d'allò impenetrable, és reconèixer les manifestacions de la raó més profunda i de la bellesa més exultant. I és en aquest sentit, i només en aquest sentit, que em considero un home religiós*¹⁶.

Ens quedarem amb l'esforç d'explicació d'Einstein, sense pretendre afegir-hi més. Una experiència de coneixement nua de tota utilitat i que, per això mateix, n'oblidem l'existència. I, oblidada, sense reintegrar-la al marc del coneixement, passem per alt el fonament que sustenta gran part de les realitzacions humanes.

La porta d'entrada vers aquesta "cara misteriosa" no pertoca a un àmbit concret, o un altre, de l'activitat humana. Ciències, arts, pensament, ètica ... són avui igualment

¹⁶ A. Einstein. *Mis ideas y opiniones*. Barcelona, Bon Ton, 2000. p.

aptes. Qualsevol dels instruments del conèixer humà pot restar dins les fronteres de les respostes necessitades o empènyer els límits, obrir a la interrogació profunda, al testimoniatge gratuït, allà on pot produir-se la sotragada, la irrupció de la "cara misteriosa". La comunicació d'aquest no-sentit s'adapta millor a l'ús poètic del llenguatge, a les formes simbòliques, a l'expressió plàstica.

Un aspecte important: participar o no d'aquest àmbit, si bé no aporta solucions a res, transforma la qualitat del conèixer humà. Einstein no pot ser més radical: "qui no ho hagi experimentat mai, és persona morta". L'ésser del científic pot estar regit, exclusivament, per les aplicacions tecnològiques de la seva activitat; la tasca de l'artista per l'encàrrec decoratiu, la de l'escriptor per crear productes d'entreteniment; la reflexió ètica per les necessitats de gestió de la complexitat social, ... Ara bé, en la mesura en què algú és capaç de pensar, de sentir o d'actuar més enllà de les exigències de l'aplicació pràctica, o sense el mòbil de l'interès per sí mateix, o sense perseguir uns resultats determinats, aquesta persona es situa en un "altre món", que no és l'habitual i quotidià, que no respon a la naturalesa més primària de l'animal depredador que som: aquesta persona coneix alguna de les infinites facetes de la "cara misteriosa de la vida", l'experiència de la meravella. *Tot quan hom pot sentir amb els cinc senys corporals, tot és meravella; mes car hom les coses sovint sent corporalment, per això no se'n meravella* (Ramon Llull). Aquesta experiència la podem anomenar experiència religiosa, en el sentit de "relligació" del món fet comprensible amb la fondària inabastable que, transcendent tota forma, aquí es mostra, en les formes.

Totes les cultures s'esforcen en procurar camins que facin possible la vivència d'aquesta dimensió. Aquelles cultures que s'estructuraven (o s'estructuren) -com ja hem vist- sobre el pressupòsit d'un poder i autoritat externs, concebuts en la forma de "Déu" o "déus", "societats divines", diferents i superiors a la humana, faran a aquests "déus" els garants últims també d'aquesta dimensió. El símbol culminant del sistema de valors (Déu, ancestres, ...) personificarà aquella experiència que, per sí mateixa, no té nom, ni forma, ni concepte que s'hi adequi; recordem a Dionís l'Areopagita i a Lao Tse procurant defugir la identificació amb cap forma: *no és substància, ni eternitat, ni temps, ni divinitat, ni tenebra ni llum. [...] Forma sense forma, figura sense figura, en la seva infinitud, no hi ha nom per a poder-lo nomenar.*

Els relats mítics i les expressions rituals ordenaran un entorn amb sentit (origen, valor, orientació per a l'actuació, etc.), però també apuntaran cap a la dimensió misteriosa de la realitat; procuraran línies de comportament pel viure i, també, camins d'indagació per l'existir de les persones com a testimonis des de la gratuïtat.

Aquelles cultures que no pressuposen cap "déu" ni quan afronten la comprensió d'allò que existeix, ni per gestionar la marxa de les societats o dels sistemes planetaris, no concebran aquesta "altra dimensió" de l'existir com lligada a trets de divinitats o móns sobrenaturals. Tot i així, es malbarataria una riquesa mil·lenària si no es fes l'esforç de tastar el vi que ens arriba en les copes de les anomenades cultures religioses i els seus venerables mites. La porta d'accés a "l'altra cara de la realitat", la cara no configurada per les nostres construccions de sentit, no serà avui, per a la majoria, un camí d'indagació guiat per l'esperit de devoció a una figura que encarni o personalitzi aquesta dimensió sagrada. El contacte amb les expressions del testimoniatge silencios de molts artistes, el contacte amb la interrogació meravellada que pot aportar la ciència, fer peu en l'existir des del silenci d'un mateix, seran portes, avui, més a l'abast. Però, tot i així, que lamentable seria no poder gaudir ni alimentar-se dels esforços i experiències assolides per la humanitat en aquests àmbits, per alienes que ens resultin les antigues configuracions culturals! Bé que som capaços d'experiència estètica en una cova prehistòrica tot i no esperar cap funció màgica dels traços a les parets, o en una catedral gòtica tot i no sotmetre el nostre ànim al poder de cap autoritat divina ... Els textos que acompanyen aquest apartat ens ajudaran a intuir el valor d'aquest àmbit tan subtil, tan fugisser, tan autèntic...

TEXTOS

Wittgenstein remarca que, precisament per tractar-se d'un conèixer que no és interpretació ni representació de la realitat, queda fora del "món de sentit" que configurem amb la parla; i, així, a les expressions que s'hi volen referir els manca un referent de sentit. Són expressions (com les de Dionís o Lao Tse) que, precisament,

volen conduir més enllà de la configuració de sentit que ens serveix de decorat per viure.

Ludwig Wittgenstein. *El sentit de la manca de sentit*:¹⁷

El llenguatge religiós reformula, en el marc d'una gran i complexa al·legoria, en enunciats sobre fets significatius, aquestes vivències de les que només es pot parlar en proposicions mancades de sentit. En el parlar de religió o ètica, veig clarament que tota expressió ha d'estar mancada de sentit perquè vol expressar el que és inexpressable. És a dir, veig que no és que resultin expressions sense sentit perquè encara no ha estat possible trobar les expressions correctes, sinó que la manca de sentit constitueix la seva essència mateixa. Perquè la única cosa que pretenc amb aquestes expressions és *anar més enllà del món*, que és el mateix que dir anar més enllà del llenguatge significatiu. El meu únic propòsit -i crec que el de tots aquells que han procurat expressar alguna vegada alguna cosa d'ètica o de religió- és arremetre contra els límits del llenguatge, contra les parets de la gàbia. [...] El que es diu d'aquests àmbits no afegeix res als nostres coneixements. Ara bé, és el testimoni d'una tendència de l'esperit humà que jo, personalment, no puc sinó respectar profundament i que no ridiculitzaria per res del món.

En termes semblants, les paraules del poeta Yves Bonnefoy sobre el llenguatge poètic:

Yves Bonnefoy. *Allò que no es pot anomenar*:¹⁸

A un primer nivell, la nostra experiència del que existeix: llenguatge. L'experiència poètica consisteix en separar, en neutralitzar, les representacions que els nostres conceptes ofereixen del món per a poder retrobar la presència bruta de la realitat. (...) Les nostres paraules prenen de l'exterior el material amb el que construiran coses, l'ordenen, l'interpreten, fins a crear un món, com van ser els universos que aparegueren i desaparegueren amb cada civilització: magnífiques figuracions, riquesa de dimensions i moviments, (...) I poesia és allò en que es converteix el llenguatge si aconseguim no oblidar que, en moltes paraules existeix un punt en el que estableixen contacte amb allò que no es pot anomenar.

Potser una de les imatges més belles per a senyalar la distinció i la relació entre l'experiència religiosa i les funcions del sagrat en les cultures religioses, sigui aquesta de l'escriptor Rafael Argullol del cremar de l'esbarzer dalt del Sinaí.

¹⁷ L. Wittgenstein. *Conferencia sobre ètica*. Barcelona, Paidós, 1997. p.42-43.

¹⁸ Y. Bonnefoy. *Remarques sur le dessin*. Paris, Mercure de France, 1993. p.14

Rafael Argullol. *L'esbarzer que crema:*¹⁹

L'esbarzer encara crema al cim de la muntanya, però no s'escolta cap veu que faci proclames solemnes, ni es veu cap profeta que esperi unes taules de la llei ni, a sota, no hi ha sacrílegs que adordin un vedell d'or. L'esbarzer crema estrany a aquestes absències, fluint tranquil·lament: foc, brasa, cendra, vent i una altra vegada foc, sense altra missió que la de donar una mica de calor a aquells que de tant en tant es recorden d'ell i es pregunten pel seu significat.

Segueixen un conjunt de textos que fan referència al més enllà de les formes conegudes i familiars de la realitat, des de la vivència d'artistes, pensadors i homes religiosos. Valente es refereix a la "sacralitat" com aquell àmbit i actitud més enllà de les paraules. Panikkar també, diferenciant-lo de la tasca de coneixement que té per subjecte un jo amb els seus corresponents mètodes de computació. Simone Weil constata que l'accés a aquests àmbits, en el segle XX, no es durà a terme per mitjà de "déus" sinó de la contemplació del món, de l'existir. I és en la contemplació que és possible esdevenir testimonis d'aquest "altre àmbit" (Déu, sacralitat, ...). Albert Einstein anomena "religiositat còsmica" a aquesta experiència de la realitat que es caracteritza per el contrast amb la petitesa de la visió quotidiana, del món i del nostre existir personal. Einstein també apunta la via de l'art i de la ciència com a camí d'entrada.

Finalment, el monjo Thomas Merton i el teòleg Dietrich Bonhoeffer, ens parlen de l'experiència religiosa com quelcom ben diferent de les "ideologies religioses" característiques de les cultures estàtiques o de religiació.

José Ángel Valente en conversa amb Antoni Tàpies:²⁰

La invitació de la pintura a entrar en un món que es troba més enllà de les paraules és vàlida des de qualsevol estètica, doncs és l'aventura de la creació: anar més enllà de les paraules. La paraula poètica comença allà on el dir ja es fa impossible. Consisteix en trencar les fronteres d'allò impossible.

Tots treballem sobre la mateixa matèria original, aquella matèria fosca de la qual cadascú en treu alguna cosa amb els instruments del seu art particular. Jo et diria que aquest element, per posar-li algun nom, seria l'element sagrat, que és absolutament necessari en la creació de qualsevol ordre.

El que és sagrat és l'actitud, perquè no estàs operant amb un procediment racional. Estàs afrontant una realitat que desconeixes amb instruments que no es fonamenten en la raó.

Raimon Panikkar. *L'àmbit simbòlic:*²¹

¹⁹ R. Argullol. *El caçador d'instants*. Barcelona, Destino, 1996. p. 44

²⁰ *Conversación entre Antoni Tàpies y José Ángel Valente*. Barcelona, La Rosa Cúbica, 1998.

El centre de l'experiència simbòlica no sóc jo; es tracta d'un advertir que no és egocèntric. No té res a veure amb el desig de capturar o atrapar el que encara no hem formulat, el que és allà i necessita de la nostra intervenció per a assolir una formulació més adaptada, més precisa i concreta; gairebé es tracta de tot el contrari, de deixar que "sorgeixin les aigües". Mentre el pensament lògic té les seves lleis (de no tenir-les seria la confusió total), l'actitud a la que ens referim no té llei; és, així doncs, sorpresa radical i, alhora, molt vulnerable, no hi ha res que ens pugui garantir res, cap criteri que ens asseguri: "això és el que cal fer" ...no hi ha guia!

Simone Weil. *L'entrada al laberint*:²²

Reconstruïm una imatge de la ordenació del món a partir de dades limitades, enumerables, rigorosament definides. Entre aquests termes abstractes, creats per nosaltres i manipulables, establim una sèrie de relacions. [...]

La bellesa del món és l'ordre del món quan l'estimem.

En la nostra època, la bellesa del món és gairebé l'únic camí per el que podria penetrar Déu. La bellesa del món és l'entrada al laberint.

Per admirar realment el món, l'artista, l'home de ciència, el pensador, el contemplatiu, han de traspasar la pel·lícula de irrealitat que el vela i que el converteix per a la majoria de persones, el llarg de tota la vida, en un decorat de teatre, en un somni.

Aquell qui té el cos desfet per la jornada de treball, porta en la seva carn la realitat de l'univers com una espina clavada. La dificultat rau en que arribi a poder mirar i estimar. Si ho aconsegueix, allò que estima és ben real.

Albert Einstein. *La religiositat còsmica*:²³

Sostinc que la religiositat còsmica és el mòbil més poderós i més noble de la recerca científica. Només aquell que sàpiga calibrar els enormes esforços i la absoluta dedicació deslligats de qualsevol finalitat pràctica immediata, sense els quals no s'haurien pogut dur a terme les grans creacions científiques, pot arribar a apreciar la força i la profunditat d'aquest sentiment. Els que només es fixen en els resultats i aplicacions pràctiques de la ciència, es confonen en la idea que tenen respecte a l'ànim que mou a algunes persones a obrir camí, malgrat estar envoltats d'escèptics. És la religiositat còsmica el que atorga forces per a mantenir-se ferm malgrat els innumerables fracassos.

Només els qui s'han consagrat a esforços similars saben de què parlo; és difícil fer-ho intel·ligible, ja que no s'hi correspon cap concepte ni "déu" concret. La persona sap de la seva petitesa, de l'enclaustrament dels seus desigs i objectius personals, sap de l'ordre admirable que es manifesta en la natura i en el pensament. Sent el seu existir com una presó de la que vol alliberar-se per poder viure la totalitat de l'existència com unitat. Els genis religiosos de tots els temps es van distingir per aquesta religiositat còsmica que no sap res de dogmes ni d'imatges fetes a mesura humana, que no dona peu a nocions determinades de Déu ni a cap teologia. Crec que la funció més important de l'art i de la ciència és despertar i mantenir viu aquest sentiment entre els que en siguin capaços.

²¹ R. Panikkar. "Símbolo y simbolización", dins: AAVV. *Arquetipos y simbolos colectivos*. Barcelona, Anthropos, 1994. p. 404

²² S. Weil. *A la espera de Dios*. Madrid, Trotta, 1993. pgs. 101 i 105

²³ A. Einstein. *Mis ideas y opiniones*. Barcelona, Bon Ton, 2000. p. 22

Thomas Merton. *L'experiència des del silenci*: ²⁴

Si no hi hagués un gran silenci, a més de tantes paraules doctrinàries, no hi hauria religió sinó només una ideologia religiosa. Quan manca aquest silenci, on només hi ha "molta paraula" i no la Paraula Única, hi ha molta agitació i molta activitat, però no pau, veritable comprensió i pensament profund. On no hi ha pau no hi ha llum ni amor. [...] Ens cal l'ajut de veus diàfanes que parlin inspirades per l'amor. Aquesta és la tasca del poeta, del pintor, del profeta.

Dietrich Bonhoeffer. *La resurrecció en vida*: ²⁵

Quin error tan gran utilitzar Déu per a tancar els forats de la nostra ignorància! Allà on se'ns acaben les explicacions hi col·loquem a Déu per a que ens solventi el buit. I així, a mesura que s'amplien les fronteres del nostre coneixement, menys espai queda per a Déu. Si cal buscar Déu en algun lloc és en el que coneixem, no en el que ignorem, en el problema resolt, no en la qüestió pendent. Tant si es tracta de problemes científics com del dolor o la mort. Si només ens interessa Déu com a solventador de problemes, potser aviat l'hauréu deixat fora del mapa.

Quina absurditat dir que el cristianisme té les respostes. Les respostes les hem de buscar nosaltres amb totes les nostres capacitats.

Insisteixen en afirmar que el tret diferenciador del cristianisme és la proclamació de la resurrecció, entesa per a després de la mort: salvació de les nostres necessitats i temors, salvació de la mort en un món d'ultratomba millor que aquest. Estic segur que no és aquesta la resurrecció de la que parla l'Evangeli. L'esperança de resurrecció de l'Evangeli és la que restaura als éssers humans al sí de la vida, en aquesta terra, d'una manera radicalment renovada.

Ser cristià no vol pas dir tenir uns determinats costums religiosos o practicar algun tipus especial d'ascetisme. Ser cristià vol dir: ser persona!

²⁴ T.Merton. *Amar y vivir*. Barcelona, Obelisco, 1995.

²⁵ *Letters from prison*. London, Penguin, 1967. p.122. Bonhoeffer (1906-1945) va ser fet presoner per la seva oposició al nazisme, i executat al camp de concentració de Flossenbürg.

1.7. RELIGIÓ, RELIGIONS, EXPERIÈNCIA RELIGIOSA

Fer possible, avui, la dimensió religiosa no significa perpetuar conceptes o models culturals passats, sinó afavorir viure en el present amb totes les nostres capacitats ben despertes, també aquelles que fan possible les experiències de qualitat profunda.

El recorregut que ens ha portat fins aquí ens permet, ja, distingir clarament entre els dos grans àmbits que abasta el concepte de "religió": la cultura religiosa i l'experiència religiosa. Si fem una síntesi del que hem vist fins ara, podem dir que:

Anomenem **cultures religioses** a aquelles cultures que han elaborat una comprensió de l'entorn, la seva organització social i normes de comportament, la globalitat del sentit de l'existència, en base a un fonament extern al grup humà. Tot plegat com a provinent d'una font exterior (i prèvia) al grup: societat celest, divinitat, enviats ... que és el model, atorga la pauta, crea, etc. Són cultures "religioses" perquè alimenten i sostenen la vida del grup, de la societat, aquí, a la terra, gràcies al *lligam* que estableixen amb la font de tota vida, de tot saber, amb "l'altre món". En línies generals, i no sense problemes, aquest model cultural de *relligació* dels dos "móns" va resultar apte mentre la supervivència dels grups humans depenia, principalment, de la repetició d'uns modes de subsistència i, per tant, de la conservació i transmissió d'uns sabers pràctics, d'uns sistemes de valors, d'unes formes organitzatives, etc.

La possibilitat humana de coneixement, de relació lúcida amb el que existeix, no s'esgota en una ordenació de l'entorn per assegurar la supervivència. De l'interès gratuït vers l'existir en resulta una experiència de coneixement que pot adoptar infinitat de formes, totes elles fruit d'un "posar-se en contacte amb la profunditat de la realitat", copsar la seva misteriositat, infinitud, inefabilitat, ... En resulta, doncs, una **experiència religiosa**, experiència de *relligació* de l'ésser amb la profunditat de la realitat. Experiència de "lligam" profund ja que, si es caracteritza per alguna cosa

és, precisament, per un reconèixer el propi existir en comunió fonda amb "el que és", amb la totalitat de l'existir.

Les **religions** són, doncs, les **cultures religioses** més l'**experiència religiosa** dels homes i dones que pertanyen a aquestes cultures religioses.

Les societats d'innovació, les que estem desenvolupant avui, que busquen assegurar la supervivència dels éssers humans gràcies a generar innovació contínua (i, per tant, gràcies a les ciències i tecnologies, al coneixement i la informació) no es configuraran sobre els venerables models de *relligació*, tan aptes per assegurar l'estabilitat com inadequats per a afavorir el canvi constant. Es requeriran models culturals laics: una configuració de món i del sentit sense referència a uns orígens sagrats, inamovibles, eternament estables.

L'**experiència religiosa** és autònoma del model cultural. No està supeditada a la pertinença a un entorn cultural religiós o laic. Segons quin sigui l'entorn cultural, s'expressarà l'experiència religiosa amb unes formes o unes altres, s'identificarà amb uns valors o uns altres, sempre amb els valors culminants del sistema cultural i amb les formes que revesteixin aquests valors dominants, perquè es tracta d'un àmbit, dèiem, que s'experimenta com absolutament valuós o com a valor absolut. Una vàlua nua de formes en sí mateixa i que, només podem concebre i comunicar des del que és valuós per a nosaltres, per a cada configuració cultural. L'experiència religiosa no és patrimoni exclusiu d'aquells que han crescut al sí de cultures religioses, d'aquells que pressuposen –culturalment– l'existència d'una font sobrenatural de la qual tot prové (Déu); no és patrimoni exclusiu, doncs, dels "creients". Des del sí de qualsevol cultura humana, ja sigui religiosa ja sigui d'innovació o laica, és possible l'accés a l'àmbit religiós o, dit en altres termes, és possible l'accés a l'experiència de coneixement gratuït o silenciós. **Creients i agnòstics poden ser religiosos o no ser-ho**, si entenem per religiosa aquella persona permeable als àmbits de coneixement gratuït o silenciós, tal com la definia Albert Einstein.

Quan ens referim a aquesta possibilitat de coneixement des de la perspectiva de l'àmbit a què s'accedeix, parlem de **dimensió religiosa**. Des de la perspectiva del subjecte, d'allò que viu el qui coneix, parlem d'**experiència religiosa**. Generalment, el terme **fet religiós** es reserva per apuntar al conjunt dels elements relacionats amb l'àmbit religiós: cultura religiosa i religions (amb tot allò que les vertebrava: rituals, llocs de culte, creences, institucions, etc.), dimensió religiosa i experiència religiosa.

¿Quines conseqüències es derivaran d'aquests aclariments?

Tal com es planteja habitualment la qüestió de l'ensenyament de la religió, ens movem en l'àmbit de la confrontació (o relació) de cultures religioses *versus* cultures laiques:

- els creients, aquelles persones que pertanyen a una religió, que fonamenten el sentit de l'existir i la configuració del món en una estructura de *relligació*, busquen una educació que transmeti aquesta visió cultural religiosa.

- els no creients consideren més vàlida la no-creença, és a dir, una concepció del món i del quefer humà, que no es regeixi per pressupòsits externs a l'àmbit humà i a les seves decisions responsables.

Sota el criteri de la llibertat d'opcions personals i de creences, els no creients toleraran que els creients ensenyin als seus allò que els sembli, mentre no vulguin imposar res al conjunt social. Però per aquell que creu, la seva veritat és universalment vàlida, absoluta, única (això és, precisament el que caracteritza i dóna coherència al món de les creences religioses); per tant, per ell, el bé del conjunt social requereix l'expansió de la veritat religiosa.

Les dues postures poden dialogar civilitzadament, però no poden arribar a acords profunds. El no creient no pot ser "una mica creient", ni el creient "una mica no creient". O hi ha una font sobrenatural de la veritat i del bé, o no hi és. Amb totes les conseqüències que se'n deriven de cadascuna de les opcions. I el mateix succeeix entre les diverses cultures religioses: cadascuna és un sistema coherent

en sí mateix, que es situa a la cúspide, per damunt d'altres possibles veritats parcials dels altres sistemes de creences.

Les relacions entre els diversos móns culturals es van regir per la dominació i la imposició. És ben sabut que les comunicacions, els mitjans d'informació i els sistemes econòmics han enxiquit el planeta i, avui, convivim en estreta relació, en un mateix espai-temps, cultures ben diverses. Ens trobem davant el repte inèdit d'haver de construir un món habitable des d'una pluralitat de models en relació. En un entorn com el nostre, fins no fa massa, la complexitat es reduïa a una "relació de parella": a trobar la manera d'articular cultura cristiana i cultura laica, amb postures confrontades respecte a nombrosos temes. Al entrar en joc més cultures religioses, s'ha ampliat el ventall; però tot i que la complexitat sigui major no vol dir, necessàriament, major dificultat. La qüestió de fons és la mateixa, es tracti de dos o de deu: l'objectiu dels sistemes culturals és poder oferir móns coherents i "certs", amb sentit, en sí mateixos, en solitari. En cas d'haver de compartir territori, calia aconseguir el predomini d'un dels escenaris culturals per damunt dels altres, per imposició més o menys violenta. La qüestió de fons és, doncs: ¿com representar una mateixa obra sobre tres (o "x") escenaris i guions alhora? El grau d'èxit dependrà de la lucidesa de tots plegats per a comprendre el repte que afrontem i construir acords.

Cenyint-nos a l'àmbit de l'ensenyament:

- ens interessa conèixer els trets de les cultures religioses del passat sobre les que s'ha bastit el nostre present.
- ens interessa conèixer les diverses cultures religioses que participen en la construcció del nostre entorn pròxim.
- també aquelles no tan pròximes, tot i que presents de diverses maneres entre nosaltres i formant part del llegat cultural de la humanitat.
- conscients, però, que el repte de la multiculturalitat requereix molt més que bones voluntats i bones intencions. Requereix transformar els hàbits culturals mil·lenaris de definició del propi món com a "veritable" en contraposició amb el menys veritable o el fals dels altres, per formes capaces de coordinar, conjuminar, valorar, ... la varietat de veritats. Caldrà grans dosis de creativitat, una creativitat, però, de profunda qualitat.

Però, a més, **ens interessa fer possible, avui, la dimensió religiosa**, és a dir, l'accés als àmbits de coneixement gratuït o silenciosos, la via de l'interès profund per l'existir. Esperem haver mostrat en les pàgines precedents la radical novetat de la situació en què ens trobem: hem de traçar nous camins per a beure de les fonts de misteriositat i meravella sense estructures culturals de "reiligació". Com fer-ho? Un primer pas serà estudiar a fons les actituds i el procés dels qui han explorat aquests àmbits en el passat. En les pàgines següents mostrarem que fer possible la dimensió religiosa suposa entrar en contacte amb aquella capacitat de conèixer que és real, que s'arrela en el més profund de nosaltres mateixos, i que no consisteix en explicar-se les coses. Per tant,

caldrà que no atorguem l'exclusivitat del saber als coneixements que "expliquen les coses".

Caldrà un conreu intensiu i extensiu tant de les actituds ètiques com de la poesia, la música, l'art en general.

Caldrà l'educació i el desenvolupament de les actituds i habilitats que predisposen i fan possible l'experiència religiosa: l'estar alerta, generar i desenvolupar interrogació, fascinació, interès per la realitat, entrenament de la capacitat d'atenció i silenci, ...

Caldrà posar els nois i noies en contacte amb l'autèntic quefer dels poetes, músics, artistes, científics i homes religiosos, en contacte amb un esforç de coneixement que no es redueix a la raó, i descobrir que tots ells ens parlen de la *realitat*, amb llenguatges diversos des d'experiències diferents.

Hem assenyalat la necessitat de posar en contacte els nois i noies amb les diverses tradicions religioses en funció de la multiculturalitat que, cada cop més, configurarà les societats humanes. Si féssim un paral·lelisme amb el món de l'art aquest apropament a la pluralitat religiosa seria comparable a la necessitat de comptar amb el bagatge cultural que ens permeti reconèixer les característiques de l'art egipci o del cubisme. Ara bé, si el que busquéssim fos el desenvolupament de la sensibilitat artística, treballar les habilitats de cadascú, aprendre de les creacions dels que ens han precedit per a sustentar les pròpies capacitats de coneixement i de creació lliure, ¿no ens hauríem d'acostar a la tasca dels artistes i a les seves obres amb

esperit d'indagació, oberts al seu mestratge? De la mateixa manera, doncs, des de l'interès per a desenvolupar el que podríem anomenar "coneixement silenciós" o -el que és equivalent- per a fer possible l'anomenada dimensió religiosa, ens posarem en contacte amb el llegat de les diverses tradicions religioses i els seus grans mestres de saviesa, però ho farem per aprendre d'ells i del seu oferiment; no per a creure res, no per a trobar solucions fetes a res, sinó com qui aprèn a guiar-se pels indicadors a les cruïlles dels camins, per tal de poder continuar, sempre, més i més enllà.

Així doncs, fer possible la dimensió religiosa avui, va més enllà del marc d'una assignatura concreta: passa a formar part d'aquelles propostes que estan demanant una autèntica revolució dels sistemes educatius per tal d'adequar-los al que sabem de les capacitats de coneixement humanes i del nostre lloc en aquest univers incommensurable; un canvi que haurà d'aconseguir articular el coneixement que ordena el món i l'explica de cara a que puguem sobreviure i el coneixement que "calla per comprendre": el coneixement silenciós, o "experiència espiritual", en terminologia més clàssica i, possiblement, menys adequada avui.

TEXTOS

Recollim algunes veus que remarquen la polivalència del terme "religió". Obrim amb un text de William James (1842-1910), autèntic pioner en els estudis de l'experiència religiosa, i a continuació fragments més recents de Mircea Eliade i Marià Corbí. Els textos són prou clars, no cal que ens allarguem amb introduccions.

William James. *Les varietats de l'experiència religiosa*:²⁶

La paraula "religió", tal com s'usa ordinàriament, és equívoca. Un estudi de la història ens mostra que els genis religiosos atrauen indefectiblement deixebles i promouen grups de

²⁶ W. James. *Les varietats de l'experiència religiosa*. Barcelona, Edicions 62, 1985. pgs. 258 i 372.

simpatitzants. Quan aquests grups són prou forts per "organitzar-se", esdevenen institucions eclesiàstiques amb ambicions col·lectives pròpies, de manera que quan sentim avui la paraula "religió" pensem inevitablement en alguna o altra "Església". Per a algunes persones, la paraula "església" suggereix tanta hipocresia i tirania, tanta vilesa i tanta superstició obstinada, que de manera totalment indiscernible es vanaglorien dient que n'estan completament al marge. [...] Però, en aquest curs, les institucions eclesiàstiques no ens interessin gens. L'experiència religiosa que estem estudiant és l'experiència viscuda interiorment. L'experiència religiosa espontània d'aquesta mena sempre ha semblat un tipus herètic d'innovació als qui han estat testimonis del seu naixement. Arriba al món nua i sola i sempre ha portat, almenys per un temps, el qui la viu, a la solitud, sovint a la solitud literal, al desert, on Buda, Jesús, i Mahoma hagueren d'anar, així com George Fox, sant Francesc i tants d'altres.

[...] Els límits més llunyans del nostre ésser se submergeixen, em sembla, en una altra dimensió de l'existència que no és ni gota ni gens la del món sensible i purament "intel·ligible". Anomeneu-la regió mística o sobrenatural, com vulgueu. La regió invisible en qüestió no és simplement ideal, ja que produeix efectes en aquest món. La nostra comunió amb ella actua realment sobre la nostra personalitat finita, ja que ens convertim en homes nous. [...] Tota la meua cultura tendeix a persuadir-me que el món de la nostra consciència actual sols és un dels molts móns de consciència que existeixen, i que aquests altres móns han de contenir experiències que tinguin també un significat per a la nostra vida.

Mircea Eliade. *L'experiència de sacralitat*:²⁷

Malauradament no disposem d'una paraula més precisa que el terme "religió" per a descriure l'experiència del sagrat. Aquest terme arrossega una llarga història i es fa difícil comprendre que es pugui emprar indiscriminadament tant per a referir-se a l'antic Orient mitjà, al judaisme, al cristianisme, a l'islam, al hinduisme, al budisme, al confucianisme, als anomenats "pobles primitius", etc. Potser ja és massa tard per intentar buscar una nova terminologia; "religió" encara ens pot resultar un terme útil sempre i quan tinguem en compte que no implica la creença en Déu, déus o esperits, sinó que es refereix a l'experiència del sagrat i que, per tant, es relaciona amb els conceptes d'*ésser* i *veritat*.

Marià Corbí. *La dimensió sagrada de l'existència*:²⁸

En els darrers anys hem hagut d'aprendre, no sense grans dificultats, que una cosa és el "projecte de vida" que els grups humans construïm i, una altra, la "dimensió sagrada de l'existència". L'acceleració de les transformacions culturals ens ha fet veure que la dimensió sagrada de l'existència no és un programa de vida sinó una dimensió peculiar sigui quin sigui el programa de vida.

²⁷ M. Eliade. *La búsqueda: historia y sentido de las religiones*. Barcelona, Kairós, 1999. p.7.

²⁸ M. Corbí. *Religión sin religión*. Madrid, PPC, 1996, p.189 i *Conocer desde el silencio*. Santander, Sal Terrae, 1992, p.200.

Les religions no ofereixen solucions a res. Donarem sentit i orientació a la nostra vida, buscarem solucions, amb les nostres ciències, tecnologies, ideologies. No tenim altra guia que la nostra qualitat personal i col·lectiva, la nostra capacitat de discernir el que convé i el més adequat per a cada situació. Però és que ni tan sols les formes de vida de les societats tradicionals es van construir sobre la dimensió sagrada de l'existència; es van construir sobre condicions de vida pròpies de societats estàtiques, precientífiques, pretecnològiques, agràries, autoritàries i patriarcals. Les societats tradicionals eren com eren, pensaven com pensaven, sentien com sentien i actuaven com actuaven, no perquè fossin societats religioses, sinó perquè eren estàtiques. Les societats del passat, de les quals hem rebut les tradicions religioses, creien el que creien perquè necessitaven adaptar-se de manera convenient a unes formes de vida, no perquè fossin religioses.

Estem aprenent que la humanitat mai va comptar amb projectes de vida baixats del cel, ni sancionats per Déu o subministrats per la natura. Ho estem aprenent amb temor i perplexitat, forçats per la necessitat, perquè les noves circumstàncies de supervivència ens obliguen a deixar enrera les creences dels nostres avantpassats. Ens hem vist forçats a comprendre que la religió no és solució per a res. Per contra, ens està mostrant amb claredat el seu altre aspecte, el d'aconduir a més dimensions de l'existència: com a guia vers aquella "gran dimensió", afina el discerniment i el sentir, pacifica l'interior, condueix a la tendresa, a l'interès incondicional per tots, per tota cosa, a l'amor.

La religió no és solució per a res perquè no és altra cosa que una transformació del que som. El seu oferiment val per sí mateix, no per la utilitat que pugui tenir per a resoldre problemes. És un oferiment de coneixement i de commoció, vibració i valor davant de tota realitat; que ni discuteix, ni disputa, ni imposa cap destí a l'espècie humana, cap interpretació de la realitat, cap sistema de valors o de vida. No va en contra de la llibertat i la responsabilitat total amb la que els homes hem d'assumir el nostre destí, sinó que, tot el contrari, allibera de subjeccions, promou interès per tot, empra formes sense lligar-se a cap d'elles.

1.8. EDUCACIÓ I DIMENSIÓ RELIGIOSA

Si quan reflexionem sobre la dimensió religiosa, o dimensió sagrada de l'existència, recordem que d'allò que es tracta és d'afavorir la "mirada meravellada" d'Einstein, o la "profunditat" de Tillich, se'ns farà més evident que "afavorir la dimensió religiosa" no vol dir ni afegir continguts conceptuals al currículum, ni indocctrinar, ni imposar un determinat projecte de vida. Una educació que tingui en compte i es proposi el desenvolupament dels diversos nivells i possibilitats de coneixement humà, tal com l'entenem avui, serà una educació que afavoreixi un creixement harmònic arrelat en les dimensions valorals profundes.

Imaginar que podem ensenyar religió als infants és com pensar que podem ensenyar a l'orquídia a créixer. El que sí que podem fer és proporcionar-li la terra adequada, l'adob, la humitat i la temperatura adients, per a que la natura pugui fer el seu camí.

Rabindranath Tagore

Les cultures religioses, les "religions", es poden ensenyar. La dimensió religiosa es pot o bé afavorir o bé dificultar. Veurem els possibles tractaments d'ambdós aspectes (religions i dimensió religiosa) en el marc escolar. Però, sobretot, -des d'una perspectiva de l'ensenyament en sentit ampli- **mirarem de comprendre quines serien unes condicions favorables a la dimensió religiosa i quines no.**

A l'escola, una introducció cultural a les diverses tradicions religioses, passades i presents, podria incorporar-se i estructurar-se com a part d'una àrea (i.e. "coneixement del medi") o com una àrea autònoma. Per contra, això de fer possible la dimensió religiosa no es pot concretar en uns continguts de cap àrea específica. És una possibilitat que es pot donar revisant l'enfoc i el tractament de cada una de les àrees. Demana un contemplar-ho tot des d'una altra perspectiva. És un proposar-se a fons el desenvolupament harmònic de les persones tenint en compte

la pluralitat de capacitats i possibilitats humanes, sense oblidar les característiques de la nova configuració cultural del nostre món. Podríem referir-nos-hi com a un possible "eix transversal", mentre el terme no suggereixi haver d'ampliar uns programes ja prou extensos i complexos. Insistim en què no es tracta d'incorporar matèries o continguts sinó de renovar la perspectiva des de la qual comprenem el coneixement i les seves possibilitats. Poder fer, llavors, des d'aquesta nova perspectiva, una relectura del currículum i poder-lo impregnar -tot ell- d'un altre perfum, d'una altra intenció¹.

Els eixos transversals contemplen aspectes que afecten la persona no només en les diverses etapes d'aprenentatge sinó, molt especialment, al futur adult que serà. Com que són presents a través de totes les àrees de coneixement el que demanen és un treball en equip del professorat, en el sentit de compartir uns mateixos objectius i coordinar els continguts. Afavorir una manera o una altra d'encarar l'existir i la realitat és tant ampli com ho són les facetes en les que desenvolupem les nostres vides. Podríem anomenar aquest eix que proposem "educar per al coneixement silenciós" comprenent que, com a perspectiva, no queda limitada al marc escolar.

L'espiral de transformacions que va generar el fet de viure, més i més, de les ciències i les tecnologies ens ha catapultat, avui, fins a les societats d'innovació contínua, amb una nova concepció del coneixement humà, del món que ens envolta, del lloc que hi ocupem i del nostre quefer. Hem passat de viure al centre del món, com a destinataris finals de tot l'univers creat, amb uns referents ben clars pel que fa al sentit de l'existència, a viure en un minúscul planeta d'una galàxia perifèrica d'un cosmos en expansió de mils de milions de galàxies ... En un entorn que sabem

¹ Per a aquells poc familiaritzats amb les programacions escolars, volem aclarir que s'anomenen "eixos transversals" a certs aspectes educatius essencials que no formen un àrea apart ni pertanyen a cap àrea determinada, sinó que són aspectes que es voldria que impregnessin l'activitat educativa. Aquestes matèries transversals no estan concebudes com a continguts supletoris dins les diverses àrees del currículum sinó com a temes a tenir en compte a l'hora de definir el sentit de l'ensenyament de cada àrea. Alguns "eixos" ja existents són, per exemple, l'educació per a la salut, l'educació per la pau, la tecnologia de la informació o la diversitat intercultural.

configurat pel nostre aparell de coneixement (de la mateixa manera que les mosques configuren el seu), i amb la plena consciència de construir dia a dia el nostre destí.

Una transformació radical del sentit del coneixement que demana adequar la concepció d'ensenyament o de transmissió de saber: aprendre a aprendre, educar per la incertesa, conviure amb la complexitat, corregir l'excessiva fragmentació del saber, valorar la interrelació, generar interrogació, familiaritzar-se amb les diverses vies a l'abast per a tractar amb la realitat ... Afavorir la possibilitat de "mirada meravellada" forma part d'aquesta àmplia revisió del conèixer humà (i del viure). Una possibilitat que no és producte de la ignorància o l'infantilisme. Tot el contrari. Demana, això sí, consideració per a desenvolupar-se amb naturalitat. És a dir, cal reconèixer explícitament el lloc que ocupa el coneixement conceptual; presentar-lo i tractar-lo com a un medi de coneixement, entre molts altres. De la mateixa manera que cal considerar la realitat que se'n deriva, d'aquesta forma de conèixer, com un dels rostres de la realitat: no l'únic, ni el millor. Això és indispensable per tal que les altres cares del diamant –de la realitat– i els diversos camins per arribar-hi puguin rebre el tractament i el reconeixement que es mereixen.

Hi ha més! Més que el que ens ofereix la nostra imprescindible configuració ordenada de l'entorn sense la qual la subsistència no seria possible. Hi ha més. I el veritable coneixement és aquell capaç de conjuminar la diversitat de capacitats humanes de coneixement; tant les que treballen en funció de la supervivència de l'espècie, com les arrelades en la gratuïtat, en la capacitat de meravella i interrogació profunda.

Hi ha més! La realitat no és un entorn pla, un corral en funció d'unes gallines; ni créixer és, únicament, aprendre a sobreviure en el corral. Cal viure, cal menjar; però l'ensenyament no s'ha de limitar a subministrar títols per la incorporació al món productiu; ni tan sols a formar persones capaces d'adaptar-se a un món en ràpida mutació. La petita persona és molt més que un treballador en potència, és un ésser humà amb unes àmplies possibilitats de dimensions i aptituds.

Hi ha més!. I tot el que sabem actualment sobre els condicionaments i els límits del nostre conèixer, i sobre com és d'inabastable tot el que ens envolta i tot el que som, ens obre les portes de bat a bat a la possibilitat –o, millor dit, a la necessitat- d'educar per al "coneixement silenciós". En els següents apartats ens referirem, breument, als trets del nou escenari on es desenvolupa el coneixement (i l'existir) humà. Això ens permetrà veure com el fet d'enfocar l'ensenyament –de qualsevol àrea de coneixement- a partir del que podem anomenar la nova maduresa del pensament, no fa més que afavorir les possibilitats d'acréixer els nivells profunds del conèixer humà.

TEXTOS

Textos que apunten a la complementarietat de les possibilitats de coneixement. Ens urgeix fer net dels restes d'antics cientismes que encara puguin quedar.

Karan Singh. *Renovació educativa*:²

Els sistemes educatius nacionals estan gairebé tots fonamentats en els principis que provenen de les creences anteriors a l'era nuclear i global, de forma que són incapaços d'oferir els nous models de pensament que exigeix avui dia el benestar i la supervivència de la humanitat. Les ortodòxies d'una altra època i les antigues orientacions continuen impedit que les generacions joves prenguin consciència de forma adequada de la unitat fonamental del món que els ha vist néixer. [...] Cal que tinguem el coratge de pensar a escala planetària, de trencar els models tradicionals i de submergir-nos decididament cap el desconegut. Cal que mobilitzem tots els nostres recursos interiors i exteriors per emprendre amb decisió la construcció d'un un món basat en la solidaritat i no en la destrucció mútua.

² dins : *Educació : hi ha un tresor amagat : informe per a la Unesco de la Comissió Internacional sobre educació per al segle XXI*. Barcelona, Mediterrània, 1996. p.211..

Ludwig Wittgenstein. *La il·lusió del coneixement*.³

La visió moderna del món es basa en la il·lusió que les lleis anomenades de la naturalesa són les explicacions dels fenòmens de la naturalesa.

Així s'aturen en les lleis de la naturalesa com si fossin quelcom intocable, com els antics s'aturaven en Déu i en el destí. I tots dos, certament, tenen raó, i no en tenen. Els antics són, tanmateix, més clars per tal com reconeixen un final clar, mentre que en el sistema nou sembla com si *tot* quedés explicat.

José Ángel Valente. *El coneixement de la ciència, el coneixement de la poesia*.⁴

Quan es diu que la poesia és comunicació, de fet s'està parlant d'un efecte que acompanya l'acte de creació poètica, però en cap cas s'al·ludeix a la naturalesa del procés creador. Des de la consideració del procés creador es veuria que la poesia és, per damunt de cap altra cosa, un medi de coneixement de la realitat; la poesia és revelació d'un aspecte de la realitat vers el que no hi ha altra via d'accés que el coneixement poètic. Un coneixement que es produeix a través del llenguatge poètic i que es realitza en el poema.

Imagino que van ser les immenses possibilitats d'aplicació del coneixement científic el que va provocar aquella antiga fe en la ciència com a única versió fidedigna de la realitat. Però la ciència ha abandonat avui aquell rígid rostre de dogma omnipotent amb que es mostrava a la gent del segle XIX. No seria lícit, podríem dir que no seria científic, parlar de la veritat científica com a revelació incommovible i, menys encara, exclusiva de l'experiència, ja que la mateixa ciència opera sobre el que considera *hipòtesis provisionals*. D'altra banda, ha desaparegut la vella oposició entre ciència i poesia, construïda sobre la base d'assignar a la primera el sòlid regne del que es toca i es veu, de la matèria com a quelcom perceptible de manera immediata. I, en gran part, ha desaparegut gràcies a l'evolució dels supòsits de la pròpia ciència, ja que aquesta ha substituït la matèria sòlida per feixos d'energia operant en camps de forces invisibles. La ciència, avui, pensa la matèria sobre bases completament diferents i les entitats de les que ens parla no són *matèria*, en el sentit d'abans, sinó *símbols*. Poesia i ciència es retroben com a dos grans sistemes de símbols que operen de maneres complementàries sobre la realitat.

El que hi ha, el que s'experimenta, es pot conèixer analíticament, estudiant el seu caràcter i origen, per tal de poder-ho incloure en un mecanisme total regular o per a conèixer les lleis que el regeixen. El que el científic tracta de fixar en l'experiència és el que en ella hi ha de repetible, allò que pot oferir la possibilitat de reproduir una cadena determinada d'experiències per tal d'obtenir un determinat tipus d'efectes previsibles. Al poeta, al contrari, no li interessa l'aspecte constant en una experiència sinó el seu caràcter únic, allò que en ella és irrepetible i fugisser. No vull pas reduir el coneixement científic als purs mecanismes de l'experimentació. Els homes de ciència ens han advertit de fins a quin punt era un mite aquella imatge del científic com a "observador imparcial" que recull "fets objectius", ja que tota experimentació brolla d'una intuïció prèvia del que podria ser que fos. Cap a l'experiència com a *allò que es*

³ L. Wittgenstein. *Tractatus logico-philosophicus*, 6.371-372. Barcelona, Edicions 62, 1997. p.150

⁴ J.A. Valente. *Las palabras de la Tribu*. Barcelona, Tusquets, 1994. pgs. 19-21.

dóna s'hi poden dirigir, amb sensibilitat especialment ensinistrada, dues llargues antenes d'interessos diversos, el científic i el poètic.

1.9. CONÈIXER EL CONEIXEMENT

Per considerar amb interès les dimensions profundes i subtils de l'existència necessitem assumir que la realitat no es redueix a la simplificació a la què la sotmetem per tal d'extraure'n lleis i poder-la "comprendre". Que "hi ha més". Això en primer lloc. Ens cal, però, també comptar amb un concepte de coneixement ampli, que tingui en compte el conjunt de possibilitats humanes i el seu cultiu.

Potser de tots els escàndols contemporanis, el més gran de tots és la poca atenció que prestem al fet del coneixement -afirma el biòleg Francisco Varela-, amb tot el que se'n derivaria d'una autèntica reflexió sobre ell; com si en un lloc o altre existís el tabú : "prohibit conèixer el coneixement"⁵. La fe en la raó com a únic criteri de veritat que va arribar-se a imposar durant més de cent cinquanta anys, podríem dir que és relativament recent. Descartes (1596-1650) va ser el formulador pioner d'una actitud mental que volia marcar distàncies amb el pensament medieval; la via de la raó havia de consistir en dividir cada dificultat en tantes parts com fora possible, analitzar cadascuna d'elles, qüestionar-ho tot partint d'allò més simple, fins que la força dels raonaments mostressin la veritat. Cap criteri més fiable que la raó (en cap cas els sentits), es tractés del que es tractés. Real era només allò que fos tan demostrable com un teorema matemàtic. Si en una primera fase semblava que només la racionalitat podia oferir veritats veritables, molt més propera a la concepció del coneixement del segle XXI resulta la distinció de Pascal (1623-1662) entre els complementaris "esperit de geometria" i "esperit de subtileza". Per Pascal la comprensió era fruit de la combinació dels dos esperits: el de la raó freda i abstracta, pròpia de la matemàtica, imprescindible per a dur a terme successions d'inferències lògiques; i el de la intuïció, la sensibilitat, la percepció, la via del cor. "No només coneixem la veritat per la raó sinó també per el cor" (nº110 dels seus *Pensaments*)⁶

⁵ F. Varela. *El árbol del conocimiento*. Madrid : Debate, 1999. p.19.

⁶ dins A.Fernández-Rañada. *Los científicos y Dios*. Madrid, Nobel, 2000. p.211

Potser podem parlar de "maduresa de la raó" a partir que s'estudia a sí mateixa i assumeix límits i aportacions, com a instrument que és al servei d'un aspecte del coneixement. Des dels inicis del segle XX, la interrogació metòdica sobre els com i els per què ha inclòs, també, el propi discurs científic entre els seus temes d'interès i no només les realitats tractades amb ell. L'autorreflexió sobre el treball, l'orientació i els límits, de la raó, les ciències i la tècnica ha superat l'etapa que Edgar Morin⁷ anomena "la racionalització tancada" (o el "regnat arrogant d'experts incapaçs de concebre tot allò que es troba fora de la seva competència especialitzada") per a donar pas a la "racionalitat oberta": la raó capaç de "donar raó" del que entra dins de la seva competència i dels àmbits que no li pertocuen. Morin posa de relleu que si s'entén el laïcisme com aquella actitud interrogadora capaç de posar en qüestió qualsevol dogma o pressupòsit, l'esperit indagador que va caracteritzar el desenvolupament de la cultura europea, des del Renaixement, té -i molt possiblement, tindrà sempre- un llarg camí per recórrer. Sense deixar-se acomodar en nous dogmes o ídols, en creences intocables -ara sota l'estendard de la ciència o la raó-, el laïcisme entès com a qüestionament ininterromput, ens fa més i més responsables de les nostres decisions, ens permet copsar, més i més, la fragilitat, la complexitat, la imprevisibilitat de l'existir, alhora que la limitació dels nostres sabers.⁸

Dos són els límits propis que ens senyala la raó:

1. la seva naturalesa d'instrument especialitzat que ens aporta un concret espectre de coneixements.
2. conèixer no és reproduir la realitat. Ni tan sols de la suma de medis d'indagació en resultaria un mirall on es reflectís "la" realitat. Percebre és una proesa del sistema nerviós capaç de traduir les sensacions construint un món. Conèixer és, de fet, interpretar, construir una interpretació

"Conèixer el coneixement obliga"⁹. Si no amaguem el cap sota l'ala, si fem peu sobre els nostres coneixements, sabem que vivim en móns culturals que són el

⁷ Edgar Morin. *La mente bien ordenada*. Barcelona, Seix Barral, 2000. 185 pgs.

⁸ "El agujero negro del laicismo", dins : *ibidem*. pgs. 139-146

⁹ H.Maturana ; F.Varela. *El árbol del conocimiento*. Madrid, Debate, p.210.

resultat de la dinàmica d'acoblament d'un grup social determinat en un entorn concret, sabem que el món que veiem no és *el* món sinó *un* món. Que la regularitat del món que experimentem en cada moment no té cap punt de referència independent de nosaltres mateixos capaç de garantir-nos aquella estabilitat absoluta que desitjariem poder assignar a les nostres descripcions. De tot això ja n'hem parlat. Com qualsevol altre espècie, disposem d'una visió de l'entorn que se'ns mostra com a sòlida i estable, absoluta. El que ens diferencia, avui, de les altres espècies, és que sabem que no ho és. El món ha de continuar sent un referent sòlid per a poder sobreviure-hi però amb una solidesa oberta, més que mai, al valor de la interrogació constant, la curiositat, la reflexió. Una solidesa que exclou d'arrel els dogmatismes ; que no desemboca en un relativisme acrític sinó que assumeix la responsabilitat de les nostres construccions.

Assumir el que sabem del nostre saber ens obliga que l'objectiu central dels nostres ensenyaments sigui aprendre a pensar, a avaluar, a complementar, a indagar, a interpretar, a preveure ; a optar, a arriscar-se, a equivocar-se, a extraure saviesa dels resultats. Incertesa no és sinònim de no saber. No significa ignorància. Vol dir treballar amb tot el potencial de lucidesa que som capaços, des de la consciència dels límits dels nostres sistemes cognoscitius i, alhora, de la nostra immensa responsabilitat sobre l'existir. Si el nostre interès per les dimensions subtils, profundes, de l'existència, fos un interès que enyora i vol recuperar una comprensió del món sòlida, uns projectes de vida estables, uns sistemes ètics perdurables... seria un interès inútil abocat al fracàs. La certesa que ens correspon avui és la del pensament responsable, conscient que qualsevol opció és una opció amb amplis marges d'imponderables, opcions que demanen ser revisades una i una altra vegada. La certesa del segle XXI és un nou estil de certesa que només pot fonamentar-se en la capacitat de reflexió, d'escolta, d'atenció, de diàleg, de respecte profund, ... des de qualsevol àrea, matèria o àmbit de la vida.

La "racionalitat oberta" integra la veu de la raó i l'escolta seriosa de les "altres veus" del conèixer: la veritat del mite, del poema, de l'obra d'art, de la intuïció nua des de l'absoluta gratuïtat. La veritat d'aquelles veus que no busquen explicar i interpretar sinó que transmeten valoració des d'experiències de valor (axiològiques). Conèixer

el coneixement ens mostra que la saviesa no és un regal dels déus a uns pocs inspirats, afavorits amb algun poder especial que els ha fet dignes de rebre o desvelar sabers definitius. La saviesa (avui i sempre) és el fruit d'aquells que han estat capaços de qüestionar, d'arriscar-se, de temptejar, d'acceptar la possibilitat d'error, de conviure amb la incertesa i la limitació; fruit de persones profundament interessades per la realitat, que no la substitueixen per creences tranquil·litzadores, ni científiques ni religioses. La raó que "dóna raó dels límits de la raó", transforma el saber en aventura.

TEXTOS

El següent text del pensador francès Edgar Morin ens ajuda a comprendre les característiques del coneixement humà i la inutilitat de qualsevol pretensió de substituir antigues certes teistes per certes laiques. Si podem ser una mica savis serà gràcies al grau de consciència de la fragilitat de l'entramat de l'existir.

Edgar Morin. *Ensenyar a viure* :¹⁰

L'objecte de l'educació no és donar a l'alumne uns coneixements cada cop més nombrosos sinó crear en ell un estat interior i profund, una espècie de polaritat de l'esperit que l'orienti en un sentit definit no només el llarg de la infància sinó per a la vida -deia Durkheim, molt ben dit-

L'aprenentatge de la vida ha d'aconduir a la consciència de que la "vida veritable" -en expressió de Rimbaud- no es troba tant en les necessitats utilitàries de les quals ningú no s'escapa, com en la realització d'un mateix i de la qualitat poètica de l'existència ; que viure requereix de cadascú lucidesa i comprensió així com la mobilització de totes les aptituds humanes.

La filosofia recobra la seva grandesa quan contribueix a la consciència de la condició humana i a l'aprenentatge de la vida. La filosofia no és una disciplina, és una potència d'interrogació i de reflexió que versa sobre els coneixements i la condició humana, així com sobre les grans qüestions de l'existir. La filosofia estimula l'aptitud crítica i autocrítica, ferments irremplaçables de la lucidesa, i estimula la comprensió, tasca fonamental de la cultura.

La major aportació del coneixement del segle XX ha estat el coneixement dels límits del coneixement. La major certesa que ens ha ofert és la de la impossibilitat d'eliminar la incertesa, no tan sols en l'acció sinó també en el coneixement.

¹⁰ Edgar Morin. *La mente bien ordenada*. Barcelona, Seix Barral, 2000. fragments pgs. 59-81

La veritable conquesta de l'esperit humà és posar-nos en condicions d'afrontar les incerteses i, de manera més global, el destí incert individual i de tota la humanitat. Convé, en aquest punt, fer convergir i mobilitzar la diversitat de ciències i disciplines per saber encarar la incertesa.

La primera revolució científica del nostre segle, iniciada amb la termodinàmica de Boltzmann, desencadenada per el descobriment dels quanta i prosseguida en la desintegració de l'Univers de Laplace, va canviar profundament la nostra concepció del món. Va minar la validesa del principi determinista. Va canviar l'ordre del món, d'aquell grandios relíquari de la Perfecció divina, per a substituir-lo per una relació dialògica (complementària i antagònica alhora) entre ordre i desordre. Va revelar els límits dels axiomes identitaris de la lògica clàssica. Va restringir l'àmbit del que es pot calcular i mesurar a una petita comarca dins del que és incalculable i immesurable.

Obrir-nos al Cosmos és situar-nos en l'aventura desconeguda, on som alhora exploradors i extraviats. Conèixer allò que és humà no és sostreure-ho de l'Univers sinó situar-ho en el seu sí. Portem en nosaltres mateixos el món físic, el món químic, el món viu i, al mateix temps, ens en hem separat per mitjà del pensament, la nostra consciència, la nostra cultura. D'aquesta manera, la cosmologia, les ciències de la Terra, la biologia, l'ecologia, permeten situar la doble condició humana, natural i metanatural.

Hem après que tot el que existeix no ha pogut néixer més que del caos i la turbulència i que ha de resistir grans forces destructives. El cosmos es va organitzar al desintegrar-se. La història de l'Univers és una gegantina aventura creadora i destructora, marcada des de l'inici per la quasi aniquilació de l'antimatèria per la matèria, la ignició, l'autodestrucció d'innombrables sols, col·lisions d'estels i galàxies ; i, en una aventura marginal, apareix la vida sobre el tercer planeta d'un petit sol de suburbi.

La biologia també s'ha obert a la incertesa. Si la aparició de la vida correspon a la transformació d'un remolí de macromolècules en un nou tipus organitzatiu, capaç d'autorreorganitzar-se, autorreparar-se, autorreproduir-se, apte per a extraure l'organització, l'energia i la informació del seu entorn, aquest origen no sembla obeir a cap necessitat ineluctable. [...] L'origen de la vida està marcat per una barreja d'atzar i necessitat, sense que coneguem la proporció de la mescla. Ens trobem profundament insegurs sobre el caràcter inevitable o fortuït, necessari o miraculós, de l'aparició de la vida i aquesta incertesa té ressò, evidentment, sobre el sentit de les nostres vides humanes.

[...]

El Sol il·lumina a la temperatura de la seva explosió. La vida s'organitza a la temperatura de la seva destrucció. [...] Tot allò que és viu s'ha de regenerar contínuament : el Sol, l'ésser viu, la biosfera, la cultura, l'amor. Sovint per a desgràcia nostra, altres vegades per sort, resulta que tot el que en la Terra és preciós és fràgil, rar i abocat a un incert destí. També la nostra consciència. D'aquesta manera, encara que conservem i que descobrim nous arxipèlags de certeses, hem de saber que naveguem en un oceà d'incertesa.

[...] I arribem així a la revelació del final del segle XX : l'avenir no està teledirigit per el progrés històric. Estem destinats a la incertesa del futur que les religions de salvació (també les de salvació terrenal) havien cregut dominar. Des de l'alba de la humanitat ens trobàvem al si d'una aventura desconeguda ; ara ens hi trobem amb consciència de que és així. El curs de la història de l'era planetària s'ha alliberat de l'òrbita del temps reiteratiu no per entrar -com creïem- a la segura via del Progrés, sinó a la de la incertesa insondable.

De la mà del filòsof Eugenio Trías, més reflexions entorn a la necessitat de situar la raó al seu lloc, la necessitat de desacralitzar la raó, de comptar amb una raó que no vulgui acaparar la totalitat de la "veritat". I com a colofó, una breu cita de F.J. Ayala.

Eugenio Trías. *La raó fronterera*:¹¹

Vivim avui en una societat plenament secularitzada en la que ja no val apel·lar a instàncies sagrades per convalidar actituds i projectes, iniciatives o empreses. La raó, en la seva pluralitat de formes, es basta i sobra per a dur a terme aquesta convalidació. Però, amb això, resulta que ha succeït una cosa ben característica d'aquest món nostre postmodern de vida: la raó ha estat, de forma velada i inconfessa, però ben efectiva, elevada al rang de les coses sagrades. La raó ha estat situada en aquell pedestal que en altres móns culturals o històrics va ocupar la religió. La raó s'ha convertit en l'oracle al que cal apel·lar per a qualsevol qüestió que reclami alguna mena d'autoritat legítima; la raó, per mitjà dels seus poderosos agents, la ciència i la tècnica.

Cal rescatar la raó del domini de la sacralitat. O, el que és el mateix: es fa necessari dur a terme la tasca de secularitzar la raó. Tan sols una raó desposseïda del culte que erròniament l'envolta en el nostre entorn cultural i social, una raó salvada de l'entronització sagrada, serà capaç de consumir veritablement el projecte il·lustrat que, mentrestant, roman incomplet.

Secularitzar la raó significa situar els seus agents més genuïns, la ciència i la tècnica, en el seu propi àmbit d'incumbència, sense que es vulgui derivar d'ells inferències indegudes que només es recolzen en creences. Significa comprendre els límits inherents a la raó, l'única manera en que es poden aprofitar les seves possibilitats. Només una *raó fronterera*, conscient alhora dels seus límits i de les seves possibilitats, pot servir d'antídot a una Raó (amb majúscules) que reclama per a sí els atributs del sagrat. Secularitzar la raó significa rescatar-la en el seu caràcter real, el de la lletra minúscula: concedint-li la dignitat que es mereix, en els seus àmbits de solvència, i que no necessita ni pedestals ni majúscules per a manifestar-se.

[...] S'imposa, doncs, en aquest final de segle i de mil·lenni, consumir un projecte il·lustrat que manté, avui per avui, dues assignatures pendents: la necessària autocrítica de la raó sacralitzada, rescatada d'un fals pedestal; i l'apertura accessible a una experiència de relligació amb el *misteri* que marqui la seva radical diferència amb les formes de religió i religiositat que conserven encara reduïdes refractaris a l'ineluctable procés de secularització propi del nostre món històric.

Francisco J. Ayala. *Una forma de coneixement*:¹²

La ciència és una forma de coneixement, no la única, però. El coneixement prové d'altres fonts com són el sentit comú, l'experiència artística i religiosa, i la reflexió filosòfica.

¹¹ E. Trías. *La razón fronteriza*. Barcelona, Destino, 1999. pgs. 428-430.

¹² dins: JoséM^a bermúdez de Castro. *El chico de la Gran Dolina*. Madrid, Crítica, 2002. p.67

1.10. INSTRUMENTS PER PALPAR EL MÓN

Necessitem integrar amb dret d'igualtat les capacitats humanes de coneixement i el seu desenvolupament, corregint desequilibris propis de concepcions del passat. L'interès profund per la realitat, per tots els éssers, només pot sorgir de la relació amb la realitat; difícilment pot aparèixer com a resultat de l'acumulació de dades, nocions i regles.

Cada llenguatge (els diferents sistemes lingüístics, musicals i visuals) correspon a algun àmbit de les nostres capacitats cognoscitives, actua com a tentacle que permet anar més enllà del que ja coneixíem, una passa més enllà, alhora que l'emprem per a mostrar, concretar, expressar, donar forma, ... a allò que s'hagi pogut conèixer o intuir. Cada un fa patent la seva veritat; veritats que no són comparables, ni mesurables. Se'ns fa evident que no analitzarem un paisatge de Mir fent servir conceptes biològics; tampoc no ho farem amb la partitura de *Les Estacions* de Vivaldi. Ni tan sols se'ns acudirà comparar la major o menor aproximació a la veritat de les *primaveres* de Vivaldi i Stravinsky. Cada obra, cada creació, diu una faceta de l'existir que només ella pot dir. És important que arribem a valorar, de debó, l'aportació de la diversitat de "conèixers".

Joan Maragall, sol, davant del mar. Contempla. Envaït per l'escena, ell és "la natura sentint-se a si mateixa". Benestar gran, pacífic; sense pensar res, testimoni silencios : és l'*èxtasi*. De cop, comença "a pensar en la meravella que tot això hagi sigut creat", "i el sentiment d'un Creador m'inunda : el cor em bat més vivament, s'alcen mos ulls al cel, i el germen de l'oració brolla de l'ànima. És el *moment religiós*". De seguida es posa a pensar en el *per què* de tot això, què hi representa ell, el seu pensament pugna per generar respostes És el *moment filosòfic*. Aquest mateix esforç el porta a considerar el *com* s'ha fet tot això, "la llei que regeix els moviments de la mar, la llei de la llum del sol, (...) la llei dels sentits que ho perceben ... : és la *ciència pura* que cerca en mi definicions, classificacions, descomposició de termes, anàlisis". Aleshores apareixen a la platja uns pescadors,

treuen la barca i l'interès de Maragall es focalitza en com està feta la barca per a que suri, l'art del timoner. "La *indústria* de l'home, les aplicacions a ella de la ciència, m'ocupen llavors l'enteniment". I mentre s'allunya la barca, pensa en la "vida dels pescadors, dones i fills, la ganància atzarosa, els perills" és el que inquieta el seu cor. "Aquells homes em són germans : els tinc pietat, amor ; els vull bé. És el *moment moral*."

"Entre tots aquests moments de contemplació, n'hi ha potser un altre en què el mar, la terra, el cel, els homes, m'han interessat solament per la forma llur : el cel per lo gran i blau i clar, el mar pel soroll i moviment i lluentor (...) I també Déu s'ha mogut en mi només per aquestes coses. Heu's ací l'*emoció estètica* que ha transcendit, no a oració, ni a reflexió, ni a curiositat, ni a indústria, ni a pietat ; sinó tan solament a un *afany d'expressió* sense altre interès que l'expressió en si. Heu's aquí l'emoció artística. I naixent d'ella, l'art, la bellesa passada a través de l'home, humanada : l'expressió humanada de la forma natural".

Són fragments de "L'Elogi a la poesia"¹³ de Maragall, una bella síntesi d'allò que tan desitjaríem arribar a deixar clar : la possibilitat humana abasta tots aquests "moments". Limitar el coneixement a un o dos d'aquests "moments" és malbaratar les possibilitats. La descripció de Maragall ens mostra com viure a fons qualsevol dels moments aconduïx vers a un altre, i un altre i un altre. Des de quin àmbit es faci l'entrada és irrellevant, pot dependre de molts factors. El que compta és la profunditat de la vivència i el tenir educats -preparats, àgils, desenvolupats-, els ressorts, els instruments adients a cada àmbit. Tampoc no s'han de confondre ; és possible que s'afermin entre sí, però cadascun té els seus objectius i característiques pròpies. Una vida humana plena serà aquella que és capaç de créixer en aquest saber divers que articula l'interès per la realitat per sí mateixa i l'atenció a la necessitat de supervivència d'un mateix, de la família, de l'espècie, dels éssers. Més endavant, en el mateix "Elogi ...", quan descriu el quefer del poeta Maragall insisteix que en l'expressió, per a que sigui artística, poètica, no s'hi ha de barrejar ni interès per la sort d'aquells homes de la barca, ni voler moure els sentiments dels altres per a que sentin pietat o justícia, ni cap mena de segon

¹³ J. Maragall. *Elogi de la paraula i altres assaigs*. Barcelona, Edicions 62, 1978. pgs.46.47

interès. Aquests poden ser sentiments molt nobles, però s'interposaran al ritme de l'expressió, impeditint la poesia. "Les meves paraules tindran segurament un calor i una eficàcia molt humanes ; mes noblesa, justícia, calor i eficàcia seran tota altra cosa que poètiques"¹⁴ Es tracta d'àmbits diferents. Cadascun té la seva veritat, el seu moment. Ni es contradiuen ni permeten comparances o paral·lelismes entre ells.

Cap d'aquests "moments" -ni tan sols la suma de tots ells- esgota la realitat. Són, com si es tractés de bastons de cec, instruments al servei de palpar el món. El físic Max Planck escrivia que "el progrés del pensament consisteix en descobrir un nou misteri cada cop que ens sembla que hem descobert una qüestió fonamental"¹⁵. Podríem dir que com més es coneix, des de l'àmbit que sigui, més inabastable i desconeguda es mostra la realitat. El fruit d'un esforç encertat hauria de ser, doncs, aquella consciència -de què parlava Aldous Huxley- "que fa l'home més instruït i menys envanit, més feliç i menys satisfet de si mateix, més capaç de reconèixer humilment la seva ignorància i, alhora, molt més ben equipat per comprendre la relació de les paraules amb les coses, del raonament sistemàtic amb l'insondable misteri que sempre tracta, vanament, de comprendre"¹⁶.

Les ciències, les socials i les de la natura, són el nostre gran patrimoni, el dels homes i dones de l'avui. És des del sí del que és el nostre saber i la nostra aproximació a la realitat des d'on és possible generar una mirada sàvia, plena d'interrogació. Un món de veritats immutables és un món fals. I només els móns falsos resulten opacs a la meravella. Urgeix fugir de la falsedat simplificadora. I res més enriquidor que posar-se en contacte amb l'actitud interior dels veritables científics. Ells saben que enlloc hi ha un cúmul de fórmules amagades que es tracti d'anar descobrint. Saben, però, que quan ordenen percepcions i resultats creativament d'una determinada manera, donen entitat a una realitat. Saben que anomenant creen móns. Saben que no atrapen veritats, que tot el seu quefer són tempteigs de representació. "Allò que sabem és fruit d'una aventura que es reinicia constantment" (J.Bronowski). I Claudio Teitelboim, físic, interrogat sobre la relació

¹⁴ *ibid.* p.49

¹⁵ dins A.Fernández-Rañada. *Los científicos y Dios*. Madrid, Nobel, 2000. p.261

¹⁶ A. Huxley. *Las puertas de la percepción*. Barcelona, Edhasa, 1992. p.76

entre les seves descobertes i les lectures literàries, respon : "a mi qui em va influir va ser Salgari. Sé que és una resposta poc elegant, però és veritat. És l'aventura, l'aventura completa, prendre les coses per assalt. És pensar que amb un grup de pirates agosarats ets capaç de batre un fort. Així és com és el meu treball"¹⁷.

Les ciències, naturals i socials, des del coneixement que avui en tenim de la seva entitat, des de l'esperit d'indagació i creació responsable que avui les alimenta, formen part important d'aquell coixí -d'aquell sòl ben adobat- en el que es pot desenvolupar un ésser humà en la plenitud de les seves capacitats. El coneixement silenciós, l'instrument d'intuïció profunda, no s'arrela en la falsedat de les simplificacions ; l'experiència de misteriositat no és fruit de la ignorància, tot el contrari. És en el deixar-se interrogar pel saber i deixar-se commoure per la visió, on neix l'experiència de valuositat. Tota activitat que ajudi a "amorrar-se" a la realitat, amb atenció, amb la ment ben oberta, provocadora d'interrogació, estimulants l'esperit indagador, alimenta les capacitats silencioses, el coneixement que neix en la gratuïtat, aquell que no té més objectiu que l'interès i la veneració per tot el que existeix.

Fins que la convicció de la necessitat de desenvolupar harmònicament les possibilitats del conèixer humà no impregni l'educació (escolar i extraescolar) no ens moure'm de la falsa creença en una sola veritat -la de la ciència- guarnida, això sí, amb ribets de música, arts, ... Els instruments cognoscitius existeixen si es conreen; cadascun d'ells requereix un conreu intensiu per a esdevenir veritables vies al servei de la recerca. El mateix grau d'esforç que demana desenvolupar les capacitats d'abstracció, el requerirà el conreu de la imaginació poètica, de l'atenció silenciosa, de la contemplació, o la valoració ètica fonda i la indagació filosòfica ... Conreu intensiu. Sinó no passen de ser breus "divertimentos" per alleugerir una mica la càrrega del currículum. Conreu intensiu per a familiaritzar-se amb l'ús metafòric del llenguatge, que és la base del llenguatge poètic i del mític. Si l'estructura del coneixement es teixeix, exclusivament, amb l'ús designatiu, precís i inequívoc de les paraules, quina possibilitat té el poema de ser escoltat des de la

¹⁷ entrevistat per C.Wamken, dins de : *El País*, 15-11-1995, p.34

capacitat metafòrica i la imaginació creativa, des d'allà on pot ser entesa la seva veritat? Recordem que aquests nivells no conceptuals són el bressol de la valoració. De la capacitat de meravella -deia Einstein-. De meravella, o d'interès profund, sobre el que es va bastint l'edifici sòlid de la valoració. El conjunt de textos que acompanyen aquest apartat ens aproxima a allò que és l'actitud de recerca de científics, poetes, artistes... la grandesa del coneixement en les seves diverses facetes.

TEXTOS

Els primers textos ens aproximen a un aprenentatge de les ciències viu i enriquidor.

Juan Delval. *La construcció del coneixement* :¹⁸

Un objectiu que cal tenir en compte de manera primordial és ensenyar a comprendre la natura de l'activitat científica. Quan l'alumne sap que està tractant de formular conjectures per donar raó d'un fenomen i que aquestes conjectures han de basar-se en coneixements que van servir per explicar alguna cosa però que podran ser arraconats si no poden donar raó del fenomen, tindrà molta més facilitat per comprendre el treball del científic i per aprendre les nocions científiques a l'escola que si veu la ciència com un conjunt de veritats que cal aprendre. Concebrà la ciència amb un major relativisme i estarà molt més a prop del que la ciència és.

[...] El primer error és transmetre la ciència com si es tractés d'un conjunt de veritats definitives que va creixent per la simple acumulació. El segon consisteix a pretendre ensenyar el "mètode científic" com si es tractés d'un conjunt de regles que cal aplicar rígidament. Aquests errors se sostenen sobre una concepció errònia del que és la ciència, pròpia del segle passat. Si volem que els alumnes aprenguin a pensar per si mateixos cal evitar transmetre'ls concepcions errònies. [...] Es dona per feta l'existència d'un món objectiu independent del subjecte i d'un individu que se situa davant d'aquest món objectiu i el coneix. Aquest individu descobreix fets, dades, que recull i que reflecteixen millor o pitjor aquesta realitat. I així la ciència s'aproxima cada cop més a la veritat que hi ha en la realitat objectiva. Per aquest camí arribarà un moment en què el nostre coneixement de la realitat serà casi perfecte gràcies a un procés d'aproximació gradual i continuat. Aquesta concepció tan simple i tan atractiva s'ha mostrat, no obstant, insostenible en tots els seus aspectes.

¹⁸ J. Delval. *Creer y pensar: la construcción del conocimiento*. Barcelona, Paidós, 1991. pgs.237,246

Jacob Bronowski. *L'aventura del coneixement* :¹⁹

La ciència es caracteritza per ser un intent sistemàtic d'establir un sistema tancat després d'un altre, però cada nou descobriment torna a obrir el sistema. [...] El descobriment és un procés constant de dissidència per mitjà del qual es trenquen els límits imposats del sistema. L'acte d'imaginació consisteix a obrir el sistema de tal manera que mostri connexions noves entre elements que abans es veien sense cap connexió [...] fins que cal reorganitzar la totalitat del sistema per mitjà de la imaginació. Res que no sigui aquest joc de dissidències té valor.

Per desgràcia les pel·lícules ens mostren els científics en el moment del triomf amb la idea que allò és el que val, que aquell és el descobriment. No ; un descobriment es produeix en un llarg procés de suor i llàgrimes, un procés que pertany a la recerca de similituds imaginatives. Constantment busquem aquestes similituds i nou de cada deu vegades no trobem el que busquem. Hi ha transformació quan explorem els propis errors. L'evolució és la consolidació d'allò que en cada cas ha començat per ser un error. D'errors n'hi ha de dos tipus, els que es converteixen en vertaders i els que es converteixen en falsos, que són la majoria. Els dos tipus tenen la peculiaritat de ser el producte de l'especulació imaginativa. [...] Quan la ciència es converteix en un sistema tancat, computable, deixa de ser ciència, deixa d'explorar l'àrea dels errors.

Allò que sabem és el fruit d'una aventura que es reinicia constantment i que consisteix a ampliar les fronteres dels sistemes tancats amb la imaginació, endinsar-se en els espais oberts, en uns territoris en els quals cometrem errors. M'agradaria poder transmetre aquesta sensació d'aventura, d'exploració, que es té quan constantment s'intenten traspasar els marges del sistema tancat per penetrar en àrees plenes de trampes i errors.

El text següent il·lustra ben clarament la diferència entre el que és un ensenyament de les ciències que només vol "adoctrinar", tot presentant un món pla, sense fondària, i les possibilitats de les ciències, naturals i socials, de cara a afavorir el desenvolupament de l'interès per l'existir, cosmològic i humà. Es tracta dels records d'infància d'Albert Schweitzer (1875-1966), metge, músic i premi Nobel de la pau. Les reflexions finals sobre la poesia ens serviran de porta d'entrada al següent apartat on veurem que la qualitat profunda es treballa des de qualsevol àmbit del saber. La qüestió és el "com" es tracta aquell àmbit.

Albert Schweitzer. *Transformar el que és misteriós en més misteriós encara:*

20

¹⁹ J.Bronowski. *Los orígenes del conocimiento y la imaginación*. Barcelona, Gedisa, 1993. p.122-126

²⁰ A.Schweitzer. *Souvenirs de mon enfance*. Paris, Istra, 1951. pgs. 65-66

Les ciències naturals em captivaven tant com la història. La història natural m'apassionava i excitava la meua reflexió. No em podia treure de sobre la idea de que s'insistia massa poc sobre com els fenòmens naturals escapen a la nostra comprensió. Tenia veritable mania contra els manuals de ciències naturals i les seves afirmacions presumptuoses i doctrinàries, redactades per a ser memoritzades. Em semblava ridícul que pretenguessin oferir l'explicació definitiva del vent, la gebrada, la formació dels núvols, dels vents alisis, dels llamps i dels trons. Des de sempre, la formació d'una gota de pluja, d'un floc de neu, ha estat per mi un magnífic enigma. Sentia com una ofensa que no es volgués reconèixer l'absolut misteri que impregna qualsevol fenomen natural, i es pogués tenir la pretensió de considerar "explicació" al que no eren més que acurades descripcions que no fan altra cosa que convertir el misteri en més misteriós encara. Vaig continuar doncs somiejant entre els infinits prodigis que ens envolten, i mai no he deixat de fer-ho. Encara ara, si a taula s'il·lumina l'arc de Sant Martí reflectit en la gerra de l'aigua, sóc capaç d'oblidar-ho tot, immers en l'espectacle.

Així doncs, el meu amor per la història i el meu interès per les ciències naturals avançaven plegats. Poc a poc vaig comprendre que els fets històrics també estan plens d'enigmes, i que, en aquest camp, també cal comprendre la diferencia entre "explicar" i "descriure" uns esdeveniments.

Des del primer curs fins l'últim, em va resultar una absoluta tortura sentir comentar fragments de poesia. La pretensió de fer-me tastar la poesia per mitjà d'explicacions em semblava un sacrilegi i una absurditat. Tota la xerrameca que acumulaven sobre el poema no feia més que destruir l'emoció que podia haver suscitat en mi l'obra del poeta. Avui com aleshores, crec que un poema no pot suportar cap comentari. Cal escoltar-lo i viure'l. En aquelles lliçons em recordo perfectament com a alumne rebel que, en lloc de seguir les explicacions, anava girant pàgines submergint-me en fragments de prosa i poemes que ja havia assaborit mantes vegades. Era com si hagués tancat les finestres per aïllar-me del soroll del carrer.

La lucidesa de Darwin ens permet tenir un testimoni de primera mà sobre la necessitat de desenvolupament harmònic de les capacitats de coneixement, així com de la interrelació fonda dels nivells "subtils" (ètics i estètics).

Charles Darwin. *Una lamentable pèrdua*.²¹

En els darrers vint o trenta anys hi ha un aspecte del funcionament de la meua ment que ha canviat. Fins a l'edat de trenta anys o més, molts tipus de poesia em produïen un gran plaer, per exemple, les obres de Milton, Gray, Byron, Wordsworth, Coleridge o Shelley. (...) També m'agradava força la pintura i moltíssim la música. Però des de fa temps que no tinc paciència per a llegir una sola línia de poesia. També he perdut l'afecció per la pintura o per la música. [...] Conservo un cert gust pels bells paisatges però no em causen, ni de lluny, l'exquisit delit d'antany. [...]

Aquesta curiosa i lamentable pèrdua dels més elevats gustos estètics és molt estranya ja que els llibres d'història, biografies, viatges (independentment de les dades científiques que continguin) i els assaigs sobre tot tipus de temes em continuen interessant tant com abans. És com si la

²¹ C. Darwin. *Autobiografia*. Madrid, Alianza, 1993. p.85-86

meva ment s'hagués convertit en una màquina elaboradora de lleis generals a partir de gran quantitat de dades; però el que no entenc és perquè això ha atrofiat aquelles parts del cervell de les quals depenen les afeccions més elevades i només elles. Imagino que una persona amb una ment més ben organitzada o constituïda que la meva no hauria patit això; però si jo hagués de viure novament la meva vida m'imposaria l'obligació de llegir poesia i escoltar música al menys un cop per setmana. D'aquesta manera potser podria mantenir activa aquella part del meu cervell avui atrofiada. La pèrdua d'aquestes afeccions significa una minva de felicitat i pot ser perjudicial pel cervell i molt especialment per al caràcter moral ja que debilita la part emotiva de la nostra natura.

Els breus textos que segueixen són una petita mostra de l'esforç d'indagació que es du a terme en l'àmbit de l'art. Ajuden a entreveure aquella especial actitud de recerca que anima la creació i com requereix un específic entrenament de les capacitats. Fer-se apte per a aquest àmbit de l'experiència humana ni és una gràcia caiguda del cel ni és cosa d'un dia, com se'ns fa evident en llegir el testimoniatge dels seus protagonistes. Cal aprenentatge, temps, dedicació, ...

Del *Diari* de Yorgos Seferis :²²

No oblidis que no es tracta només d'aconseguir l'hàbit intel·lectual. Hi participa molt l'actitud corporal.

Avui he acabat el poema (*Cant d'amor*) suant sang. No exagero : he estat treballant deu hores diàries.

M'ha costat molt d'esforç arribar a comprendre que és en aquesta vida nostra -tal com ens ha estat donada -quotidiana, senzilla, humana-, inalienable i única (ja que no pertany a ningú més), on hem d'aprendre a veure el miracle.

Quan escrius no deixis d'insistir : colpeja fort, hi ha molt rovell que cal despendre, i només es pot fer amb insistència. És com s'obre el camí per a la creació.

Hi ha gent que considera que el poeta posseeix "imaginació", és a dir, que és com un núvol saltironant sobre un altre núvol. I la veritat és que el poeta reproduceix la vida de molt més a prop del que la veuen els altres. Tant de prop que l'objecte es dilueix i potser és per això que els altres no comprenen.

Francisco Pino :²³

En poesia del que es tracta és de perseguir, de seguir un rastre, encara que no s'aconsegueixi. La poesia és en això, en el seguir, aquí hi ha l'ànima de tot. Encara que faci por. Perquè la poesia és esglai, caminar per el filferro exposat a caure, a no ser ningú.

²² Y. Seferis. *Días 1925-1968*. Madrid, Alianza, 1997..

²³ entrevista e *El País*, 24-07-1999, Babelia, p.5

Van Gogh : ²⁴

¿Què és dibuixar ? ¿Com s'hi arriba ? És l'acció d'obrir-se pas a través d'una paret de ferro invisible. ¿Com travessar-la ? Per mi no serveix colpejar fort, sinó a poc a poc i amb paciència, com si minés mica en mica la paret amb una llima.

El pintor ha de submergir-se en el treball amb tota la seva intel·ligència, amb tot el seu sentir, per a que l'obra sigui comprensible.

Georges Braque : ²⁵

[Picasso i ell] tots dos treballàvem molt, estàvem molt concentrats, ens vèiem tots els dies, enraonàvem. Durant aquells anys ens vàrem dir coses que mai més ningú es dirà, coses que ningú sabia dir-se, que ara ningú entendria i que ens van donar tanta joia !

[...] La perspectiva tradicional parteix d'un punt de vista i no se'n surt. Però el punt de vista és una cosa molt petita. És com si un es passés tota la vida dibuixant perfils fent creure que l'home només té un ull ... Quan ens ho vàrem arribar a formular així, tot va canviar, no us podeu fer idea de fins a quin punt !

[...] la primera pintura cubista era, això, la recerca de l'espai. No crec haver fet una pintura revolucionària, no anava dirigida contra cap pintura. El que compta és l'esforç de cadascú per desembarassar-se. Si feu un esforç, serà això el que compti. Jo hauré estat aquell qui va fer un esforç.

Joan Miró : ²⁶

Necessito una gran solitud per poder pintar perquè la pintura, la meua pintura, exigeix una tensió enorme. Cal que estigui "chez moi" i que em posi en les millors condicions de treball. Necessito un veritable entrenament físic per poder pintar [...] Menjo poc, escolto música, llegeixo -pràcticament només poesia-, passejo molt per la natura. Ara que visc a Mallorca miro el mar, els arbres, els ocells. I aquesta manera de passar els dies amb mi mateix, en el silenci, em permet mantenir la tensió que necessito per poder pintar.

[...] vaig tenir la sort de ser alumne de Galí. Tenia una escola de pintura a la que vaig anar quan tenia uns setze anys, més o menys. La seva concepció de l'ensenyament de l'art era molt original. Feia el següent: ens feia tocar un objecte amb els ulls tancats i després ens demanava que en dibuixéssim la forma, segons el que haviem tocat. O també, ens aconsellava fer amb fang l'objecte que acabàvem de tocar amb els ulls tancats. Evidentment, això ens donava un sentit molt viu de les formes i dels volums. Era una gran disciplina.

Li estic molt agraït a Galí. Era un home d'un esperit enormement lliure. No es limitava a ensenyar-nos pintura. Ens tocava música, ens llegia poemes. En resum, apuntava a un entrenament global de l'esperit del qual hauria de sorgir la pintura.

²⁴ de les *Cartes a Théo*. Barcelona, Barral, 1977, pgs. 91 i 77

²⁵ entrevista dins: Dora Vallier. *L'intérieur de l'art*. Paris, du Seuil, 1982. pgs. 34 i 42

²⁶ dins: Dora Vallier. *L'intérieur de l'art*. Paris, du Seuil, 1982. pgs. 127 i 139

1.11. LA VERITAT DEL LLENGUATGE SIMBÒLIC

Quan l'ús designatiu del llenguatge sembla haver envaït les vies de la comunicació, necessitem familiaritzar-nos de nou amb el seu ús simbòlic per poder sentir el que símbols i mites ens volen dir, sinó ens barallem amb allò que no diuen. Aquesta comprensió és la que ens permet acostar-nos a la saviesa de móns culturals diferents del nostre.

Quan ens referim als relats dels déus grecorromans o al panteó sagrat dels inques... són *mites*.

Quan es tracta de les peripècies del poble d'Israel i les intervencions del seu Déu... és *història sagrada*.

Les figures divines de la pròpia cultura... són *creences*.

Quan diem "això és *mite*", què vol dir?: Narració fantàstica (és a dir: irreal, fantasiosa) protagonitzada per déus. Com més lluny de l'existència real... més mític. Hi ha Déus de veritat i déus mítics. Els certs són els propis, els aliens els mítics. Un occidental d'arrels cristianes reacciona davant de la Santíssima Trinitat o bé creient en l'existència de les tres persones, o bé matisant l'aspecte simbòlic d'alguna d'elles (el colom no és un colom, significa això i allò, la relació Pare-Fill vol dir...), o bé pensant que tot plegat és una bajanada superada. La postura interior d'aquesta mateixa persona davant de la Trimurti, la triada central de l'hinduisme (Brahma, Vixnú i Xiva) serà diferent. Si no tenim sort, serà dels que menysprea aquells relats absurds i falsos, aquells *mites* (en el "mal" sentit de la paraula) en comparació amb l'autenticitat dels relats de la pròpia cultura. Amb més sort, pot ser d'aquells que arriben a apreciar els relats sagrats de l'hinduisme, els exemples de Krixna (encarnació de Vixnú), però no els assaborirà com a cròniques històriques sinó com a metàfores, com a *mite*, en el "bon" sentit de la paraula.

Lluny o a prop de la Santíssima Trinitat o de la Trimurti, una postura molt estesa és pensar que aquesta mena de narracions pretenien descriure fets i donar raons. Des d'aquesta interpretació és ben clar que les descripcions i raons amb les que

comptem al segle XXI són molt millors, molt més "avançades" que aquelles al·lucinacions *naïfs*. Una altra possibilitat és comprendre que es tracta de relats i d'imatges carregats de valoració, que podem fruit de la seva riquesa d'una manera semblant a com podem assaborir un poema, un quadre o una peça musical.

Recuperar la peculiar veritat del mite, rescatar la seva peculiar expressivitat. Volem insistir en aquest punt abans de passar als aspectes més pràctics i directes de la segona part d'aquest "com fer possible la dimensió religiosa, avui". I ens cal insistir-hi perquè no hi ha món religiós que no s'hagi expressat per mitjà de símbols i mites. Si algú s'entestés en interpretar quadres i poemes com a descripcions "fidedignes" de la realitat, com podríem fer-li veure la bellesa que transmeten? Segur que una fotografia els deixaria molt més satisfets que un Nolde! Com li podríem explicar, per exemple, la *veritat* d'una afirmació com aquesta de Martí i Pol: "tota llum neix del combat del vent i de l'arbre"? Com a colofó d'aquesta introducció al fet religiós, unes breus reflexions sobre el seu vehicle expressiu per excel·lència, el llenguatge simbòlic, els seus límits i aportacions pròpies, a la llum de tot el que hem vist fins ara.

Com a exemple, ens pot resultar més útil fixar-nos en algun símbol secundari (com podria ser "l'aigua") que fer-ho sobre l'eix central del sistema, "Déu", perquè difícilment el podríem abordar sense una pesada càrrega de significats i postures preses. L'aigua, doncs, en la forma simbòlica del diluvi, pot ser un bon exemple. En la mesura en què ens familiaritzem amb l'ús del llenguatge poètic, l'ús del llenguatge com a expressió de subtilitat, ens fem capaços d'escoltar (i sentir) la veritat del mite. Hi ha qui preferirà intentar situar cronològicament a Noé, o a Utnapishtim (l'heroi del diluvi al poema assiri de Gilgamesh) o a Manu i el diluvi de la tradició índia. Que ho faci; si ens deixem interpelar, però per la força del símbol, el diluvi és una imatge carregada de valor, rica en significats, capaç de transmetre trets de l'existir, capaç de commoure, de guiar l'oient en una direcció o una altra. No té cap pretensió de descriure un concret episodi de la història natural ni el funcionament de les forces de la natura. El diluvi ens parla de purificació, de regeneració, d'esperança, de caos ... En un curs accelerat per a familiaritzar-nos amb el llenguatge mític aprendríem que es tracta d'un "idioma" que expressa i

transmet (o vol transmetre) valoració per mitjà d'equivalències. I així, l'aigua és obscuritat perquè és sí matern, receptacle de tot germen, generadora de vida des d'aquest sí obscur. Del líquid informe, obscur, prové la forma, la vida en formes. El caos, la no forma, oposats a vida i formes. L'aigua transforma. L'aigua rescata del caos. És doncs, també, renovadora de tota vida per mitjà de la immersió. Retornar al caos, submergir-se en l'obscuritat informe per a purificar la vida, revivificar la vida gastada. Alimenta tot allò que impregna. Renovació. La immersió en l'indiferenciat desintegra la caducitat, el dolor, el mal. Regeneració periòdica. El mite equipara el nivell antropològic amb el cosmològic, els "relliga", ja ho hem vist. Per això la immersió en les aigües no suposa una extinció definitiva sinó una reintegració transitòria en l'àmbit de l'indiferenciat a la que seguirà nova vida, un home nou, una nova creació. El diluvi com a immersió del cosmos : renovació a nivell cosmològic. Aquest és el per què de l'associació mitològica del caos amb l'aigua i l'obscuritat.

Quan ens deixem impregnar i commoure per la força dels símbols, aleshores aquests ens porten lluny, parlen al cor. No es tracta de "creure" allò que interpretem com a contingut dels mites, ni de falsar-los empíricament, ni d'aportar multituds de dades per a demostrar-los. Aquest és el punt delicat. Situats en el camp de joc on s'enfronten els que creuen en l'afirmació del mite (o del símbol) i els qui no hi creuen, el mite té ben poca cosa a dir. Símbol, mite o text sagrat són (en expressió budista) el dit que apunta vers la lluna. Qui intueix els àmbits de subtilitat i la misteriositat de l'existir, deixarà que el dit guiï la seva mirada. Qui no -ja sigui creient o no creient, tant se val-, quedarà fixat en el dit. Només des d'aquesta actitud és possible rescatar la veritat de les configuracions mítico simbòliques. La riquesa dels jocs d'equivalències dels mites és il·limitada en tot el que és el seu art d'oferir la polivalència de valoració de l'entorn, de l'existir, de l'actuar. Per contra, si s'analitzen com a descripcions d'uns fets, sempre ens semblaran aproximacions deficientes i ben poc acurades que obliguen a catalogar els mites en la categoria de fluixes teories d'un estadi més ignorant (sortosament superat) del saber humà. Sovintegen les equiparacions, de vegades amb la millor de les intencions, les comparances fetes com si es tractés del mateix ús del llenguatge. A tall d'exemple : l'entrevista de Dominique Simonnet a Hubert Reeves en l'obra *La història més bella*

*del món*²⁷. Simonnet suggereix que "les analogies entre el relat científic i els mites són innegables". Reeves ho confirma amb diversos exemples i conclou: "Es tracta d'una coincidència? o d'un saber intuïtiu? No obstant, en aquestes mitologies el caos s'associa a l'aigua i l'obscuritat. En la cosmologia moderna, al contrari, el caos es constitueix de calor i de llum".

Aquest és un exemple (entre els molts possibles) de com es fa parlar el mite en un àmbit que no és el seu; el resultat és que una venerable i poderosa imatge queda reduïda a "discurs pobre i insuficient", a "estadi previ al discurs veritable". Si no ens apartem de l'exemple, veurem que el caos del que ens parla el mite només pot ser aquàtic i obscur, mai podria associar-se a la llum que és la qualitat per excel·lència de la forma, de l'existir, de la superació del caos. Les imatges simbòliques no busquen explicar les causes d'uns fenòmens, són imatges que apelen a la nostra intuïció profunda (aigua, obscuritat, sí matern, transformació, renovació, purificació...), imatges que el llibre de la natura ofereix als humans per a interpretar el sentit de la pròpia existència. I podem entendre el que ens diuen si ens obrim interiorment a la certesa d'íntima correspondència entre allò que succeeix a nivell cosmològic, a nivell terrestre i a nivell antropològic. Gaston Bachelard, referint-se a l'esperit que anima les narracions mítiques i, en concret, al sentit dels fenòmens aquàtics per a l'experiència humana, diu: "la nutrició de la terra no demana explicacions, al contrari, és ella qui ofereix aclariments i guiatge per a l'home. Són les constatacions que fem en la natura el que ens forneix el sentit del delicat engranatge de l'existir antropològic dins la totalitat de l'ésser còsmic. [...] El problema és que el nostre esperit científic pensa i viu de forma concreta imatges que havien sorgit com a metàfores"²⁸.

Aquest és precisament el problema que fa que un diàleg com el de Simonnet amb Reeves no ajudi a percebre la "veritat" del mite sinó tot el contrari: ens el situa en un registre on el seu parlar fa nosa. En la mateixa obra Dominique Simonnet diu: "Per què vivim? Per què hi ha un món? Per què som aquí? Fins ara, només la religió, la fe, la creença oferien una solució. Actualment, també la ciència s'ha format una

²⁷ Barcelona, Edicions 62, 1997. p.23

²⁸ Gaston Bachelard. *L'eau et les rêves*. Paris, José Cortí, 1942. p.168

opinió²⁹. Certament, si s'entén "religió" com a sinònim de cultures de religació, cultures assentades sobre una estructura d'estabilitat, el món que configuraven les religions era un món amb sentit, tenia una direcció, un objectiu que guiava l'acció i l'organització dels grups humans. N'hem parlat ja llargament i també hem vist el paper de la ciència com a eix de les "cultures d'innovació", de canvi constant. Hem plantejat la "certesa de la incertesa", aquell saber responsable que sap que no trobarà certes esperant als calaixos. Buscar "sentits últims" on sigui, ja sigui deduint-los de les descripcions científiques, ja sigui de les metàfores mítico simbòliques, és donar una falsa entitat de solidesa a un escenari sempre canviant. De fet, fent això tanquem amb clau l'accés tant a allò que ens podria aportar el llenguatge mítico simbòlic, com a l'autèntic quefer i actitud de la ciència. Ja hi hem insistit prou, però simplificacions com aquesta de Simonnet són les que ens poden fer oblidar la immensa responsabilitat que pesa sobre les capacitats de valoració de la humanitat. Res està escrit, no hi ha "opinió" que solucioni res. Cap religió ni cap ciència per a assegurar-nos respostes. Dia a dia, és l'aventura en la immensitat.

Qualsevol tema (o gairebé) dels que es treballen a les aules, aspectes de la societat, del món que ens envolta, de la realitat que som i de la qual formem part, permeten un tractament plural que ens faci aptes, des de ben petits, per tractar amb aquesta immensitat inabastable sense simplificacions fàcils. "Un objectiu primordial de l'educació: refrescar la consciència de manera que tinguem sempre present la bellesa i el prodigi de la vida" -escrivia A. Maslow³⁰-. Els estels, el mar, la vida, els costums socials, tot, permet una visió des de la ciència corresponent, apropar-s'hi des de mites de cultures diverses, des de poemes i narracions, des de l'art visual, buscar músiques que n'hagin "dit alguna cosa", ... Si aquest fos l'hàbit educatiu, des de ben petits, les preguntes de "¿vertader o fals?" tindrien tot un altre sentit. Des d'aquest hàbit es fa possible explorar en la via del que aquell "dir" especial i específic aporta, posar a prova la pròpia veu per a trobar formes d'expressió d'altres facetes que el tema presenti, etc. Des d'aquest hàbit, el parlar de l'art, de la ciència, de la religió, lluny de ser discursos antagònics, són fruit de les múltiples maneres possibles de relacionar-se amb el que existeix.

²⁹ AAVV. *La història més bella del món*. Barcelona, Edicions 62, 1997. p.5

³⁰ *La personalidad creadora*. Barcelona, kairós, 1987. p.231

"Déu", "la roda de la vida", els "àngels", el diluvi universal... : dits que apunten a la lluna. Metàfores. Paraules que expressen, i molt. Símbols potents que recuperen tot el seu poder d'expressió en el sí del coneixement silenciós, en un entorn en què des de la varietat d'instruments de coneixement, tots ells se saben limitats per expressar l'inexpressable, incapaços d'exhaurir les mil cares del diamant. Podem concloure que la "lectura científica" dels relats religiosos els deixa muts, sense capacitat per a dir el que ens podrien haver dit. Aquesta afirmació seria la síntesi d'aquestes darreres pàgines. Abans d'acabar, però, no podem deixar d'afrontar un altre punt delicat. La pretensió d'imposar una comprensió del món fonamentada en el relat mític, pretensió pròpia de les "cultures de religió", encara fa més difícil (sinó impossible) escoltar la saviesa del mite. Si la lectura científica els deixa muts, pretendre mantenir-los com a projectes de vida i de valoració, obliga gairebé a fer-los fora, a mantenir-los el més lluny possible. Perquè de la mateixa manera que van ser un gran instrument per a guiar la vida dels grups humans en el passat, imposarien una fixació suïcida a les societats d'innovació del present.

Quan entrem en contacte amb tot allò que configura el fet religiós, haurem de fer ben explícita la distinció entre els aspectes que procuraven una comprensió del món (una cosmologia) i una estructuració social (amb els seus moments d'encert i d'error), aspectes tots ells propis de les cultures religioses o de "religió". I l'àmbit de l'experiència profunda. Aquells formaran part del bagatge cultural que permet comprendre i interpretar les civilitzacions del passat i del present, en les seves realitzacions. L'altre, que és el que motiva l'ensenyament dels mestres religiosos, mestres de saviesa, és el que pot continuar essent un llegat viu que alimenti la recerca en el present. El conjunt que constitueix la segona part d'aquest treball parteix d'aquesta distinció. Sense cap pretensió d'esgotar el tema, voldríem aportar alguns suggeriments del que pot significar avui fer possible la dimensió religiosa; reflexions que ens poden ajudar a desempallegar-nos d'hàbits i enyorances del passat a l'hora d'abordar "l'àmbit del més enllà de les paraules".

TEXTOS

El breu text de Herman Hesse senyala el sentit profund del llenguatge mític.

Simone Weil ens parlarà de l'ús de la paraula "Déu" des de la creença / no-creença i des de l'experiència, com a realitats ben diverses.

Climent d'Alexandria, del segle II, que forma part dels anomenats "Pares de l'Església", insisteix en que cap nom pot ser adequat a l'experiència de l'Absolut. De totes maneres -diu-, fer servir noms i paraules és un ajut per a orientar la recerca.

El text de Teilhard de Chardin és un exemple de l'ús del símbol com a "dit que apunta a la lluna", un ús que condueix fins les portes de l'experiència i que no estalvia el propi esforç d'indagació i expressió.

Herman Hesse. *Els mites són com la poesia ...*³¹

Els mites són, com la poesia, un intent de la humanitat d'expressar per mitjà d'imatges, precisament aquella indicibilitat que vosaltres tracteu inútilment de traduir en expressions racionals.

Simone Weil. *El Déu que no existeix:*³²

Cas de contradiccions veritables. Déu existeix. Déu no existeix. ¿On és el problema? Estic segura de que hi ha un Déu, en el sentit que estic segura que el meu amor no és il·lusori. Estic segura de que no hi ha Déu, en el sentit que no hi ha cap realitat que pugui assemblar-se a res que jo pugui concebre quan pronuncio aquest nom. Tanmateix, el que jo no puc concebre no és una il·lusió.

Hi ha dos ateismes un dels quals és la purificació de la noció de Déu.

Entre dues persones que parlen de l'experiència de Déu, el qui la nega hi està potser més a prop. El fals Déu, que en tot s'assembla al veritable, excepte en que no hi ha experiència, impedeix per sempre l'accés al vertader.

Creure en un Déu que en tot s'assembla al veritable, excepte en que no existeix, ja que no es troba allà on Déu existeix.

La religió com a font de consol és un obstacle per a la religió veritable. En aquest sentit, l'ateisme és una purificació.

Climent d'Alexandria. *Els noms ens ajuden a orientar-nos:*³³

³¹ H.Hesse. *Lecturas para minutos*. Madrid, Alianza, 1986. vol.1, p.69

³² de *La gravedad y la gracia*, dins: A.Fierro. *El hecho religioso*. Barcelona, Horsori, 1997. p.143

³³ *Stromata*, llibre V,12,81 dins: J. Vives. *Los Padres de la Iglesia*. Barcelona, Herder, 1982. p.222

Com podríem expressar el que no és ni gènere, ni diferència, ni espècie, ni individu, ni número, que ni és accident ni està subjecte a cap accident? Anomenar-lo el "Tot" no és adequat, perquè "tot" s'aplica en relació a alguna extensió; ni es pot dir que tingui parts perquè l'U és indivisible, així com infinit, no en el sentit de que el pensament no ho pugui investigar sinó en el sentit de que ni té cap mena d'extensió ni cap mena de límit. En conseqüència, ni te forma ni pot tenir nom. De vegades li donem noms, però no són noms en sentit estricte. Quan l'anomenem U, Bé, Intel·ligència, Ésser en sí mateix, Pare, Déu, Creador, Senyor, no són - pròpiament- noms que li estem donant; sinó que són com títols honorífics que ajuden a guiar la nostra ment per a que no deambuli perduda sense cap orientació.

Pierre Teilhard de Chardin. *El rostre de l'inefable en la Matèria*:³⁴

... va contemplar amb absoluta claredat la menyspreable pretensió dels homes d'arreglar el món, d'imposar-li els seus dogmes, les seves mesures i convencions. Els discursos i judicis dels doctors, les seves afirmacions i prohibicions : prohibir que l'Univers es mogui tot plegat li va semblar ben ridícul, inexistent, comparat amb la Realitat majestuosa desbordant d'energia que es revelava davant d'ell, universal en la seva presència, immutable en la seva veritat, implacable en el seu desenvolupament, inalterable en la seva serenitat, maternal, segura en la seva protecció.

Des del moment en que la Matèria se li va mostrar despullada del seu vel d'agitació i multitud, la unitat va quedar al descobert, el seu cor va quedar alliberat de fragmentacions. Només ella, en la seva totalitat, ho era tot : pare, mare, família, la seva única i ardent passió.

La immensitat cega i salvatge es feia expressiva, personal. Les seves capes deixaven veure els trets d'un rostre inefable. *Venia el cor viu, en moviment, d'una immensa subtilitat.*

[...] que el meu cor comprengui que la veritable puresa no és una separació debilitant de la realitat sinó un fort impuls a través de totes les bel·leses. Que sàpiga que la vertadera caritat no és la por estèril a obrar el mal sinó la voluntat enèrgica de forçar totes les portes de la vida. Que altres, si volen, es dediquin a anunciar el teu Esperit pur. Jo, dominat per una certesa ancorada fins a les últimes fibres de la meva naturalesa, no puc, ni vull, predicar altra cosa que les infinites prolongacions del teu Ésser encarnat en la Matèria, el misteri de la teva carn fent-se translúcid en tot el que ens envolta.

³⁴ P. Teilhard de Chardin. *Himno del Universo*. Madrid, Trotta, 1996. p.53

2. FER POSSIBLE LA DIMENSIÓ RELIGIOSA AVUI

Orientacions, suggeriments i propostes

2.1. INTRODUCCIÓ

Què és el que ens motiva a interessar-nos per fer possible la dimensió religiosa, avui? Quan volem tenir en compte aquest àmbit, a què ens estem referint? Què és el que pensem que pot aportar a la vida dels nens i nenes?

Com a síntesi del recorregut previ i introducció d'aquest apartat, insistim en que

educar tenint en compte la dimensió religiosa és educar per una vida de qualitat profunda en un entorn de més dimensions que aquelles que es corresponen amb la satisfacció de les nostres necessitats. Per nosaltres vol dir:

Obrir a la misteriositat de l'existir.

Posar en contacte amb una realitat més complexa, rica i subtil ... que el que qualsevol aproximació a ella ens pot oferir.

Presentar, mostrar, dirigir-se, a la realitat considerant el misteri que l'amara; considerant l'existència humana mateixa com a part d'aquest misteri.

Alimentar la interrogació profunda, acréixer l'ànim de recerca, que serà el nostre guia interior en aquest camí de Saviesa que pot ser la vida.

Aquesta és una tasca que no es limita a una àrea determinada o una altra. Tampoc queda circumscrita a l'àmbit escolar, familiar, o d'educació del lleure. Com que afecta la totalitat del desenvolupament de la persona, tots els àmbits hi estan implicats. El que la caracteritza és la perspectiva que orienta qualsevol activitat, qualsevol proposta: que la vida és una aventura de coneixement, un camí de saviesa sense límits ni final, un camí vers una possibilitat de creixement profund, a l'abast de tothom. Un camí que ningú pot fer en nom d'altri; el suport que ens podem oferir, els uns als altres, és incitar a la recerca i

acréixer -tant com possible- tot aquell bagatge personal sense el qual no disposaríem de l'equipament necessari que fa possible l'aventura.

Educar tenint en compte la dimensió religiosa no busca, doncs, la transmissió d'un paquet de continguts conceptuals, de coneixements, sinó orientar el desenvolupament de les persones en la qualitat profunda -en la Saviesa- que a tots se'ns ofereix com a possibilitat. Si mirem de concretar una mica més, podem dir que

- respecte a la realitat, implica: un treball per a fer patent que la realitat no s'esgota en l'experiència quotidiana, en l'ús necessitat que en fem d'ella. Dit d'una manera més senzilla: que *hi ha més* que el que es veu i es toca i que el camí de recerca pot portar sempre més i més lluny.
- respecte les capacitats de la persona, vol dir: estimular el desenvolupament d'aquells aspectes que afavoreixen una experiència de qualitat profunda, com seria:

- el treball de *descoberta i admiració* del món que ens envolta, de l'existir, d'allò que som.

- *la capacitat de qüestionar-se, de recerca*: el pensar "depredador" busca respostes per resoldre dificultats. La reflexió / recerca que pot obrir portes a la misteriositat infinita aprèn a viure amb la interrogació com a eina que ens ajuda a avançar. Les respostes no són resultats tancats. Les respostes que mantenen viva la ment són les que animen a buscar sempre més enllà.

- *l'autonomia*. Que l'activitat interior i exterior de la persona (ment, sentir, actuar) adquireixi progressivament sentit per sí mateixa, amb independència del guany exterior (afectiu, professional, ...) L'autonomia serà bàsica per a afavorir el necessari ànim d'aventura, la reflexió i el diàleg.

- *reflexió i diàleg*: aprendre a formular, a donar passes amb la comprensió, a contrastar, compartir, construir novetat des de la reflexió

- *la capacitat d'atenció sostinguda, d'observació, de silenciament, d'escolta* que alimenta l'interès per tot allò que existeix, i no només un interès per una realitat (i unes relacions humanes) feta a la mesura de les nostres necessitats. Capacitats que fan possible créixer en l'actitud d'interrogació profunda. Fan possible la descoberta.

- Per tant, i per damunt de tot, *estimular la capacitat de gratuïtat, d'interès gratuït*; ens atreviríem a dir: *la capacitat d'amor, de profunda estimació*, si les paraules no estan massa gastades.

Aquest seria el marc en el que es situaria un treball per a possibilitar la dimensió religiosa avui, i en el qual les paraules dels grans Mestres, el llegat de les tradicions religioses, en general, hi tenen molt a dir. Es tracta, doncs, d'un marc en el que *l'aproximació a les tradicions religioses es fa des de l'aprenentatge d'unes actituds, des de la recerca de pistes per afavorir uns àmbits de profunditat*. Només des d'un itinerari personal ben viu, les paraules dels Mestres poden conservar el seu esperit i no ser, tan sols, fòssils d'un passat cada cop més llunyà i aliè. És possible accedir i aprendre del llegat religiós de la humanitat si "conèixer" no és sinònim de digerir sabers preestablerts sinó, més aviat, un constant il·luminar cares i més cares del diamant -la realitat- des d'un procés dinàmic i creatiu.

Ara bé, quan ens qüestionem sobre l'educació religiosa, de fet ho fem com a hereus que som d'un món en el que, en directa relació amb l'àmbit de la religió, s'oferia:

- una cosmovisió
- un sentit de l'existència, de la vida i de la mort
- un món de creences que, independentment de la vigència o no que pugui conservar per a un mateix, és present en l'entorn social en el que viuen els nens i nenes. Un món de creences que alguns preferirien veure

desaparèixer, altres adaptar, altres reconstruir, altres potser suplir ... uns i altres preocupats per com omplir l'immens buit que resulta del desplaçament de les creences.

"Religió-respostes", "religió-cultura", "religió-consciència moral", "religió-via de coneixement" ... Hem mostrat com al llarg de la pràctica totalitat de la història de la humanitat les religions no constituïen una part d'una cultura, sinó que el conjunt de la cultura tenia fonament religiós: tant els aspectes relacionats amb la pragmàtica i la quotidianitat com aquells relacionats amb la saviesa de la gratuïtat. Des de l'Índia als inuits, passant pel poble d'Israel, podríem enumerar quantitat de grups culturals en els que no podríem ni tan sols trobar un terme per a referir-se a allò que nosaltres anomenem religió, perquè no existia tal cosa, com a concepte autònom. El lligam ("relligació") amb un més enllà de la realitat històrica terrenal, regia la totalitat de la vida, els costums, els sabers. Tot i l'imparable procés d'autonomia dels diversos àmbits culturals, si volem comprendre les cultures del passat, no podem oblidar el model sobre el que es forjaren. A l'hora que hem d'acabar de desempallegar-nos dels hàbits ancestrals de recórrer a tota mena de fes i de creences per a donar respostes quan ens en falten.

Quan dirigim la mirada cap a l'ensenyament de la religió o cap a la cultura religiosa, què és el que voldríem resoldre? Hi ha ulls que busquen:

- oferir un *marc de respostes* a les grans preguntes, que orientin l'existència. Què és la vida. Què és la mort. D'on venim, on anem. El paper central de Déu en tot això.
- uns altres, tan si atorguen com si no un paper a la religió (a Déu) pel que fa el sentit de la vida i de la mort, creuen que és important conèixer els elements que configuren i que han configurat les formes de vida i de pensament de les diverses comunitats humanes: els preocupa oferir *cultura religiosa*.
- per altres, el punt està en el desenvolupament d'una consciència moral, en base a uns valors religiosos (uns valors "ferms"). *Religió com a sistema de valors de les persones*.

- finalment, *religió com a via de coneixement, com a camí que faci possible una vida d'experiència de qualitat profunda.*

La darrera pot semblar una preocupació secundària, per élitès, postposable fins que els temes que veritablement importen estiguin resolts. La nostra posició -hi insistim un cop més- és que només des de la perspectiva de la *via del coneixement* les religions continuen essent un llegat viu i ric, en un temps en que ja ningú dicta la marxa de les societats humanes, ni la marxa dels nostres sabers; ningú fora de les nostres opcions, el més lúcides i responsables possible. El que caldrà és fer un gran esforç per a que les ciències humanes estiguin a l'alçada de la velocitat i magnitud del desenvolupament científic i tecnològic, sense esperar, però, poders que ens guiïn des de... *Déu sap on.*

Sigui quina sigui la perspectiva i l'objectiu, des d'on s'abordi l'àmbit de la religió, les diferents facetes que s'hi relacionen hi entren en joc. Òbviament, però, segons quin sigui l'eix del treball, serà molt diferent el tractament que es dona als diversos aspectes: un paisatge canvia radicalment segons la llum que l'il·lumini o segons quina sigui la perspectiva de l'observador. L'opció que impregna aquestes pàgines és la via de descoberta del valor profund de la realitat o, en altres termes, *l'opció per fer possible la dimensió religiosa avui.*

Si en pàgines anteriors ens hem esforçat per mostrar quines són les noves coordenades culturals en les que es situa la comprensió del fet religiós, ara procurarem extraure les conseqüències d'aquestes noves condicions per a la transmissió de l'àmbit religiós als nens i nenes. Reflexions, suggeriments, possibles orientacions,... entorn al cultiu d'actituds que afavoreixen una vida de qualitat profunda. Reflexions, també, entorn a qüestions tradicionalment "resoltes" des de la religió i situades, avui, en una perspectiva molt diferent. Amb interès per posar els temes damunt la taula, de fer notar la seva importància, sabent, però, que queda molt camí per endavant per a continuar aprofundint. Les propostes didàctiques que oferim busquen traduir tot aquest ventall de reflexions en pistes que obrin vies de treball.

2.2. ASPECTES DIVERSOS A TENIR EN COMPTE

2.2.1. ESPERONAR LA INTERROGACIÓ

"Hi ha més". L'experiència profunda de l'existir -en termes d'experiència religiosa, ètica o estètica- es fonamenta en la constatació, personal i intransferible, de la infinita vàlua, la infinita misteriositat, la infinita meravella, de l'existir. La seva infinita excepcionalitat. Una experiència que només pot sorgir i créixer en persones capaces de perplexitat. "¿Què és això que és?"

Els mestres zen insisteixen en que cal generar el "gran dubte", una profunda perplexitat capaç d'arrencar-nos de la somnolència. Tots els mestres d'Orient i Occident s'escarrassen per sacsejar aquells que els escolten: "hi ha més ... i els vostres ulls, el vostre existir en pot ser testimoni". Però per mirar cal ser capaços de dubtar, de qüestionar-se. Creure que se sap, creure que en un lloc o un altre hi ha respostes emmagatzemades, és el principal obstacle a la recerca. Si ja sé, no miro de debò, perquè ja sé. O si crec que el que encara no sé els altres (... els grans) sí que ho saben i ja m'ho diran ... tampoc cal mirar; ni pensar, ni reflexionar. Lorenzo Milani (1923-1967), sacerdot i pedagog deia: *per assegurar una formació religiosa, no calen classes de religió; el que cal és inquietar l'esperit respecte aquest àmbit ...*

L'experiència de sacralitat és experiència d'una realitat amarada de misteriositat.

La visió no té edat. Demana ulls que vulguin mirar,

Mirar amb perplexitat, amb voluntat de descoberta.

Un mirar que ens demana situar-nos a la intempèrie.

El que avui sabem de la natura del coneixement, ens situa en una intempèrie tan corprenedora i rica com ho podia ser la de l'albada a les muntanyes d'Arizona. Si aconseguim educar (i viure) a l'alçada del que sabem, educar és

desenvolupar les aptituds que facin possible viure amb certitud -en pau- en la incertesa; és a dir: viure amb capacitat de reflexió, d'interrogació, d'aprenentatge constant; un aprenentatge entès no com a acumulació sinó com a capacitat de resolució i adaptació. Amb esperit d'aventura, capacitat d'opció i decisió avaluant les possibilitats. Educar és convertir en "normal" una vida de constant innovació creativa en un món en canvi del que ho ignorem gairebé tot.

2.2.2. AMORRATS A LA REALITAT

L'interès per la realitat només pot sorgir del contacte directe, no de descripcions planes i distants, de creences prefabricades sobre l'existir. El coneixement del món que ens envolta sovint sembla més una habilitat en l'ús de catàlegs comercials (el producte tal mesura tant, està fabricat amb, serveix de, el seu valor és...) que no pas una "relació" directe amb l'existir. I l'interès només pot sorgir de la relació, del contacte.

Per molts nois i noies el contacte directe amb la natura queda reduït, potser, a unes quantes ocasions comptades. Seria aquest el principal obstacle per a "tocar" la realitat? No. El que ens allunya veritablement és confondre els catàlegs amb la realitat, pensar que quatre (o quatre mil) conceptes ho són tot. Si la vida urbana ens ha distanciat dels espais naturals, ens ofereix, com a contrapartida, instruments (d'observació, d'informació, de comunicació) més i més potents. I, el que és més important, una manera de concebre el coneixement que ens torna a situar davant les portes del misteri: saber -com sabem- que no estem en contacte amb veritats últimes i definitives; saber que la cognició engendra móns habitables perquè filtra i simplifica; saber que "el" món és, de fet, la visió d'una interpretació, una interpretació feta escenari de vida... Tot això facilita restituir a la realitat la seva misteriositat.

Per un temps vàrem confondre misteriositat amb ignorància, amb falta de dades. I vàrem pensar: "a més saber, menys ignorància, menys misteri, menys idolatria, menys superstició". Fins que el saber, a més d'acréixer dia a dia les dimensions i la complexitat de la realitat, va poder començar a desentrellar la pròpia natura del saber. I què ens diu? Que construïm la realitat a la mesura de la nostra relació amb ella; que, per tant, no existeix una cosa tal com una veritat objectiva, absoluta, definitiva; que conèixer és generar interpretacions més o menys aptes i útils per a respondre als constants reptes de l'existir, interpretacions que caldrà revisar una i una altra vegada, sempre, a la llum de noves dades i de nous requeriments. Que només tenim notícia del 10% del que existeix; que és molt, molt més allò que ignorem que el que sabem. Ens diu que

el nostre conèixer l'entorn és el resultat de diferents maneres d'interessar-se pel que hi ha. Cada "estil" d'interessar-se té el seu peculiar llenguatge per a donar-li forma, des de la fórmula matemàtica als colors de la paleta del pintor, als conceptes o als poemes. Ens diu que els diferents llenguatges corresponen a la diversitat d'interessos de què som capaços i ens ajuden a accedir, a donar forma i a expressar diferents aspectes i dimensions de la realitat.

Conèixer "de què va" el coneixement, ens torna a situar al bell mig de l'infinit incommensurable, on l'actitud indagadora i alerta, i el sentir meravellat, tenen tant de fonament com el tenien per l'indi apatxe en les immensitats dels paratges d'Arizona. La seva nuesa és la nostra.

Educar: posar en contacte amb els interrogants i les perplexitats que han motivat la imparable recerca de la humanitat. Per restituir a la realitat -i a les capacitats humanes- la seva misteriositat, només cal ser conseqüents amb el que sabem que sabem. Saber que no estem en possessió de "la" realitat, ens permet encarar cada matèria, cada àmbit de coneixement, com a allò que veritablement són: camins que ens endinsen en aspectes diversos de la realitat. Sense escala de graduació entre les matèries, sense sabers més veritables que altres. Unes matèries ens preparen per a un coneixement científic, altres per al coneixement estètic, l'ètic, el silenciós intuïtiu totes elles referides a allò que és i a les nostres capacitats de relacionar-nos-hi.

La consideració de l'àmbit religiós a l'hora d'educar s'emmarca aquí. Forma part -part fonamental- d'aquest educar en la societat del coneixement i del canvi constant. Pretendre tenir un àmbit (el religiós) de respostes absolutes no només seria enganyar a les petites persones sinó que, a més, dificulta l'adopció d'hàbits de reflexió i obscureix un possible accés als nivells profunds de la realitat. Aquest accés, per a ser real avui, cal que s'arrela en la cultura de la incertesa, la nostra, en la cultura de la innovació contínua, de la indagació, del templeig, de l'error, de la reflexió.

2.2.3. ADÉU A LES RESPOSTES SUPERLATIVES

*Quina absurditat -ens deia Bonhoeffer- afirmar que la religió té les respostes. Les respostes les hem de buscar amb totes les nostres capacitats!*¹

La religió, pot ser un un calaix de respostes?

Encara avui és freqüent identificar la religió (les religions) com a una de les solucions possibles als enigmes que ens planteja l'existència. "Tot allò que t'inquieta, hi ha qui ho resol dient 'Déu, creació, una altra vida' uns altres opten per dir 'Big bang, aquesta vida i punt' ..." Diferents decorats per a dissimular les nostres ignoràncies i quedar tranquils. Religioses o no, respostes sempre ben definitives! Aprendre no és digerir una determinada filosofia - religiosa o laica-, ni tan sols digerir pluralitat de filosofies i conceptes. Aprendre és també, o sobretot, desvetllar una actitud de recerca constant, permanentment oberta, capaç d'alimentar-se del llegat de saviesa de la humanitat.

Valorar la interrogació no és fàcil. El dia que una persona es fa capaç d'interrogar-se per la llum i les formes, aquell dia cada quadre de la muntanya de Santa Victòria de Cézanne, o cada paller de Monet, cada obra d'art, es converteix en font de plaer, de saviesa, de força, per a dur a terme la pròpia recerca. *Buscar Déu en el que coneixem, no en el que ignorem* -insistia el mateix Bonhoeffer-. Mentre la interrogació es manté viva hi continua havent treball, indagació, creació... i el llegat de la humanitat conserva la seva qualitat de font viva... "Miri d'estimar les preguntes com si fossin cambres tancades o llibres escrits en un idioma estrany -escrivia Rilke al jove poeta-. No cerqui ara les respostes, no li poden ser donades, no les podria viure. I d'això es tracta, de viure-ho tot. Ara visqui les preguntes"².

¹ D.Bonhoeffer. *Letters from prison*. London, Penguin, 1967. p.122.

² R.M. Rileke. *Cartes a un jove poeta*. Barcelona, Edicions 62, 1995. p.41

No "solucionar" una pregunta, no deixar-la tancada, no és el mateix que no respondre. Hi ha un respondre que manté vives les preguntes. Un interrogant viu és un instrument per indagar, reflexionar crear.

Davant les grans preguntes dels nens i nenes pot ser relativament fàcil sortir del pas amb qualsevol resposta més o menys fantasiosa. Però, quan de temps resistirà aquella resposta l'envestida de la realitat? Una religiositat fonamentada en fals caurà aviat, no tindrà més consistència que un conte de fades de temàtica religiosa. I, la realitat és que és molt més el que ignorem que el que sabem. Comprendre-ho és de savis si col·lectivament responem a aquesta presa de consciència amb una nova manera d'entendre l'aprenentatge, l'educació. Viure, per grans i petits, és aprendre, aprendre a aprendre, generar noves respostes a situacions sempre noves.

Hi hem insistit una i una altra vegada. Ha quedat enrera el temps que els col·lectius humans creien disposar d'un saber definitiu, d'unes normes de comportament veritables, d'unes certeses revelades. Vivim en la incertesa amb consciència de construir la nostra realitat amb la nostra percepció i els nostres llenguatges, amb consciència que la major part del que existeix és, per a nosaltres una incògnita absoluta, la complexitat immensa; amb consciència que amb les nostres decisions i actuacions influïm en el conjunt de la marxa de la vida.

Pretendre transmetre certeses absolutes seria tan inútil com pretendre bombolles de sabó perdurables. Educar serà convertir la incertesa en un medi tan apte per al desenvolupament psíquic i físic com ho podia ser un món suposadament estable. Un medi en què l'experiència de qualitat profunda, o de transcendència, o de bellesa il·limitada és, també, possible. L'interès per la dimensió religiosa haurà d'allunyar-se del desig de resoldre o dissimular la nostra ignorància.

Suggerim

Valorar el propi fet d'interrogar. Respondre, avui, en gran part serà ensenyar a conuiu amb les preguntes, amb el plaer i la riquesa d'indagar. Respondre serà compartir la recerca, donar pistes per a una nova comprensió. Respondre serà aprendre a sentir-se còmodes amb respostes parcials, provisionals. Per exemple:

- ¿D'on venim?

- Aquesta pregunta que estàs fent és molt important, tant, que els grans també se la fan, i busquen per tal de poder comprendre millor d'on venim... "Saps què penso jo?..." "Saps com ho imaginaven aquells i els altres?" "I tu, com t'ho imagines?". "Com que abans, abans d'abans, no hi havia ningú que ara ens ho pugui explicar, hem de buscar pistes, i també imaginar ..." "I saps què em sembla? Que tots estariem d'acord en una cosa: Com ens agrada que hi hagi tot el que hi ha!" I una altra cosa ...: que tots comprenem que tot això no ho hem fet pas nosaltres, les persones.

Des d'aquesta actitud, trobarem una gran ajuda en les narracions mítiques dels orígens; uns relats (bells poemes) que posen de relleu l'existència dels diversos elements, el que les coses siguin d'una manera i no d'una altra, ... Si explotem la riquesa del relat d'una tradició cultural, després la d'un altre i la d'un altre, és fa molt més difícil confondre els poemes amb dogmes per creure, o amb respostes definitives i prefabricades.

Qualsevol de les *grans* preguntes mereixen un tractament a diversos nivells:

- Aportar allò que sí sabem del tema, segons les edats i situacions dels que pregunten.
- Aportar la nostra opinió, el que hem reflexionat, la nostra convicció fonda sobre allò.
- Valorar (i promoure) els tempteigs indagadors de la petita persona.

Mai una pregunta és absurda, inútil, tonta. Sempre mereixerà la nostra atenció. Tractar amb interès les preguntes és diferent de deixar anar una resposta immediata que ens permeti sortir ràpid d'aquell terreny incòmode. Tampoc ajudaria gaire un buit total de resposta. Un "no ho sé" i punt final deixarà desarmat i indefens al petit interrogador. Però "he llegit que ...", "a mi em sembla ...", "l'avi explica ..." "i a tu no et sembla que ...", "i si mirem d'esbrinar-ho ...", són respostes vàlides en el sentit que posen en camí de buscar, i de buscar junts. En contacte amb la pluralitat que es pot desplegar davant nostre gràcies a les preguntes. I entrem així a formar part del "club" dels que busquen, on també hi trobarem l'avi, l'escriptor del llibre, nosaltres mateixos, ... "Moltes preguntes tenen la gràcia que sempre que les fem podem trobar més i més maneres de respondre".

Ens preocupa molt el que diem, el que responem; i no hauríem d'oblidar que, fonamentalment, el veritable fil transmissor és la nostra actitud. Les petites persones interioritzen models segons allò que aquells que els envolten veritablement valoren (no segons el que diuen que valoren, o segons els grans discursos de valoració que se'ls fan ...) Aprenen del que l'adult "és i viu" més que no pas del que "diu". Si el que repetim són aquelles formules que vam rebre en la infància (més o menys actualitzades, retocades), i que vàrem abandonar a mesura que creixíem, també els petits les abandonaran. Massa sovint la religió que transmetem té unes formes infantiloides, sense relació amb la vida real, formes que no poden sostenir-se a mesura que la "realitat" va agafant cos.

Propostes d'activitats a: *L'interès per l'entorn*

2.2.4. I DÉU?

“La Bellesa és poderosa. La Bellesa és arreu, és sàvia, tot ho transforma...”

Només podem parlar de realitats subtils amb paraules fetes a mida de realitats concretes, no en tenim d'altres. Transmeten el seu missatge si arriben a despertar la intuïció en la direcció a la que apunten, a portar-la més enllà del significat immediat. Així actuen els símbols. “La bellesa és poderosa...”: per a que un símbol com aquest pugui provocar, pugui “dir”, ha de poder ressonar en el silenci, en una intuïció que ha après a volar sense el suport de figures concretes. Una intuïció que ha après a temptejar en l'espai buit, una intuïció creativa. Sinó, el procediment habitual de les capacitats mentals és quedar-se arran de formes concretes, concretes per perceptibles o concretes com a creacions de la imaginació. Rebem les paraules mirant de localitzar la realitat que s'hi correspon, en l'entorn exterior o ne la nostra imaginació.

“La bellesa és poderosa, sàvia...”, la imaginació treballa de pressa, aviat ha evocat una figura femenina, de grans poders. Tot seguit la revesteix amb els atributs d'una reina, per exemple. Venerar-la, posar en boca seva grans veritats, ... més consistent cada dia, aquella persona anomenada Bellesa i més mut el símbol, més incapaç de moure la intuïció cap a la realitat per a descobrir allò subtil que tot ho transforma, ...la Bellesa amb majúscules que escapa tota forma. Què se'n segueix? Dubtes, debats, enfrontaments, entorn a l'existència o la inexistència d'aquella Reina poderosa.

Fer possible la dimensió religiosa, avui, és fer possible l'experiència, la intuïció, d'aquells àmbits subtils vers els que apunten venerables símbols (el Buit, l'Ú, l'Ei, l'Absolut, Déu...), àmbits als que només es pot apuntar amb símls i metàfores, o no dir-ne res. Del símbol a evocar figures, no hi va ni un pas. D'allí a desenvolupar tota una teologia sobre l'existència i les intencions d'aquella gran personalitat, mig pas més. I respondre discutint la seva existència és el pas següent. Ho coneixem bé.

Mare Terra? i que Francesc d'Asís va fer un cant en el que al sol li diu Germà Sol i a la lluna Germana Lluna? ...”

Totes aquelles activitats que ens puguin ajudar a donar realitat al fet que hi ha diferents maneres de conèixer, que hi ha realitats que no s'atrapen amb les mans però que tot i així existeixen, seran activitats al servei d'entendre un us del llenguatge que obre portes a la misteriositat de l'existir.

Propostes d'activitats a: *El llenguatge simbòlic*

2.2.5. QUANTS DÉUS PODEN SER AUTÈNTICS, ALHORA?

Un sol rei al tron únic de l'Univers.

Només un vèrtex dalt de la piràmide.

Una sola veritat, un sol Déu...

La lògica de la veritat única, del Déu que personifica i regeix tot el quadre de valors, la coneixem bé. Aquesta mena de Déu no pot compartir el poder amb altres Déus veritables. Si n'hi ha Un que és la veritat, els altres són mentida. A molt estirar —esforçant-nos per ser tolerants i comprensius— els altres potser es troben de camí cap a la veritat, o eren veritats parcials fins que es va revelar “la” veritat. Les limitacions d'aquest plantejament —de cara a establir una autèntica comunicació—, són ben evidents.

Però si “Déu” (insisteixen Joan de la Creu, Climent d'Alexandria, i tants, tants, altres) és una forma d'expressar allò que escapa a les paraules, si hi ha àmbits dels que només es pot parlar amb metàfores i símbols, aleshores cada nom, cada concepció del sagrat, lluny d'excloure les altres, és font de noves pistes. Allah —va escriure Ibn al-Arabi, el gran savi musulmà del segle XI— “adopta els noms i les formes que li atribueixen els qui el busquen”. Els noms i les formes són intents del nostre parlar per a referir-se a allò que s'escola entre les paraules.

Situar així el parlar sobre Déu és, en primer lloc, l'única via per a una veritable comprensió intercultural. Cada “Déu únic” deixa d'anular els altres i passa a oferir-nos una nova cara del diamant. Ens permet, també, recuperar el profund valor de les formes politeistes. Des de cultures d'arrel monoteista existeix la tendència a menysprear les cultures d'arrel politeista, considerant-les formes culturals més primitives, menys evolucionades, més ignorants respecte les causes dels fenòmens naturals, ... És millor un quadre abstracte que un quadre figuratiu, una *Venus* de Botticelli que un Rotko? Uns i altres procuren trobar vies de comprensió i expressió de la realitat des de perspectives i objectius diversos. Responen a recerques de caire diferent. El mateix podem dir de la

força expressiva del monoteisme i del politeisme: no admet qualificacions de superioritat o inferioritat. L'un remarca la unicitat de l'àmbit de la transcendència, l'altre crea formes –figures i relats– per a parlar de la immanència, de les realitats vistes des de la perspectiva de la seva misteriositat. La formulació d'aquesta doble perspectiva (el misteri és Ú, cada element de la realitat és valuós i incommensurable) es troba en la base de la gran diversitat de figures, relats i expressions conceptuals que ens ofereix la història religiosa de la humanitat.

Divinitzar les forces de la natura, sacralitzar els diferents rostres de la realitat, la realitat en tots els seus aspectes, resulta ser un hàbil recurs per a poder revestir de valor el desplegament de l'existir, per a poder-ne parlar, per a poder-lo sentir des de les nostres capacitats imaginatives, sensibles. És un recurs molt savi per prendre consciència del valor, del profund misteri, de cada tret de l'existència. Podem interessar-nos per la realitat des de les diverses cares del prisma. Imaginem un fet com el pas cíclic de les estacions, el podem abordar des de tantes veritats! La primavera: una autèntica polifonia, si reunim explicacions de naturals, amb la interrogació, l'observació atenta de nous brots, la contemplació d'obres d'art, l'audició de les *Primaveres* de Stravinsky i Vivaldi, ... i, també, amb la narració de belles històries com les de Demèter i Persèfone, o de la Mare blat de moro, i tantes altres que ens volen fer notar la meravella de la regeneració de la natura.

Monoteisme i politeisme, maneres complementàries de referir-se a l'Inefable. Formes, totes elles, lligades a un temps, una època, un espai. Cada època busca imatges significatives pròpies d'aquell entorn cultural. Així, avui és freqüent trobar intents d'expressió de l'inefable en termes d'"energia", "energia còsmica", "essència", "bellesa infinita"...; o "camí de coneixement", per a parlar de l'actitud de recerca. Són termes valuosos, avui, en el nostre marc cultural, que podem usar com a pistes, com a metàfores, per a parlar d'allò que no encaixa en el món dels conceptes. Termes que, possiblement, fa cinquanta o cent anys no haurien "significat" res, no haurien pogut orientar en la direcció adequada. Quan el valor sùmmum del marc ideològic, de la construcció de valor, és a dir, quan la realitat més veritable i potent era "déu", o els déus,

automàticament una experiència de l'existir carregada de valor es comprenia i es descrivia en relació amb l'àmbit diví. En totes les tradicions religioses, els mestres fan referència a la divinitat (al valor cultural cabdal) per a expressar la cara misteriosa de l'existència, viscuda i experimentada per ells. "És Déu", o és Krixna, Vixnú i Xiva; és Wakan Tanka, l'ancestre, però: "però no és tal com pensem "déu", no; és més que déu", "no es correspon a aquells atributs que li donem", "no és un ésser que faci això i allò", ... Sí però no,... el que vivim i veiem és una altra cosa. Hi ha més.

No estem suggerint que calgui fer tractats de teologia per a les petites persones. Sinó que, com adults, entenguem "Déu" allà on situen aquest terme els veritables cercadors. Que no ens entretinguem en batalles estèrils. D'aquesta manera, quan ens preguntem què en fem de Déu, avui, amb els nens i nenes, no ens estarem preocupant per "un Déu que no existeix" (Simone Weil), sinó per com cultivar una mirada que faci possible la descoberta d'aquella profunditat, tan real com subtil, de la que els mestres religiosos de tots els temps han volgut donar testimoni. *Natural, perfecte, és a tot arreu, mai s'esgota, com que no conec el seu nom ... l'anomeno Tao* –llegim al Tao Te King-. Testimonis com mestre Eckhart (s. XIII, dominic, prior general de l'Ordre i mestre de novicis) que en un sermó predicava: *diuen els mestres que Déu és un ésser, un ésser intel·ligent que coneix totes les coses. I jo dic que ni és un ésser, ni és un ésser intel·ligent que conegui això o allò. (...) Déu no és cap nom ni te cap nom, és inefable; i el fons de l'ànima és tan inefable com Ell és inefable ... És per això que preguem a Déu per a desempallegar-nos de Déu a fi d'atènyer la veritat.*

L'objectiu del treball serà, doncs, afavorir la descoberta d'aquells aspectes de la realitat (de l'entorn, de nosaltres mateixos, dels altres) que tot i no ser "objectes", existeixen i són importants. Que les referències a "allò que no té nom" emprin referències teistes o no, terminologies divines o terminologies d'altres àmbits, forma part de la diversitat possible.

Propostes d'activitats a: *El llenguatge simbòlic*

2.2.6. FE? PREGÀRIA?

Per molts, aquests són termes que queden lluny, molt lluny. Fe, vol dir empassar-se coses a cegues? Pregària....: demanar què a qui?

Si ens situem en la perspectiva d'un camí d'exploració, d'un entrenar-se, afinar, créixer..., que ens permeti ser persones del tot, encara que els termes ens puguin fer nosa (per massa malmesos), el seu significat profund no ha perdut vigència. Fe: tenir prou confiança com per a poder caminar amb els propis peus. Res d'empassar-se a cegues afirmacions indigeribles.

Emunah és el terme hebreu que traduïm per "fe". *Emunah* significa confiança plena, "creure en", confiar-hi, fer-hi peu. No té el significat de "creure que", de defensar unes idees. *Emunah*: no apunta vers un assentiment del pensament. L'*emunah* és una actitud del sentir profund, una experiència interior de certesa sense la qual no seria possible llençar-se a l'aventura.

La confiança profunda del científic que passa mesos i anys submergit en la recerca, malgrat els fracassos.

L'artista en el seu esforç incansable.

El silenciós treball de qui s'aventura en la recerca interior. *Emunah*. Amb pors, dubtes, defalliments, ... per damunt de tot els sosté una convicció fonda, la confiança que val la pena, de que hi ha un camí per endavant que paga la pena; subtil, de vegades fosc, amagat, però avançar ha de ser possible, els recursos per a fer-ho hi seran, d'una manera o una altra. Confiança, *emunah*, que sustenta la vida d'aquells que juguen fort.

És famosa la insistència del Budda en comparar les seves paraules amb una barca. Per a què serveix una barca -preguntà Sidharta Gautama als qui estaven amb ell- per creuar un riu o per portar-la carregant a l'esquena? ... *Doncs el qui creu i aprèn de memòria les paraules que jo dic sense posar-les en pràctica, és com aquell que va caminant a la vora del riu portant el pes de la barca a l'esquena. Les meves paraules són com una barca per a poder creuar*

les aigües; un cop creuat el riu, deixeu la barca enrera i seguiu endavant. Només així les paraules, com la barca, serveixen per alguna cosa.

Fe i pregària: dos conceptes que difícilment podem enquadrar, o imaginar, sense "Déus". Quan ja no ens és possible mantenir la imatge d'un Déu personal intervenint de forma sobrenatural en el nostre dia a dia, té sentit la pregària?

Observem atentament a qualsevol dels grans orants d'Orient i Occident. Apartem aquella concepció infantil d'una pregària semblant a una carta als reis d'Orient i intentem ficar-nos dins de la seva pell. Quin és l'estat o l'actitud que hi trobem? quines actituds -en plural-?: silenci de qualsevol desig propi, de qualsevol petició pròpia. Tot l'ésser en atenció silenciosa, auscultant, atent al Fons sense fons del que És. O exercitant l'atenció per tal de poder-la arribar a polaritzar d'aquesta manera. I, en l'esforç, pot sorgir una petició: "que siguem capaços de comprendre, d'aconduir amb saviesa les nostres vides, les nostres capacitats, que els nostres ulls s'obrin al reconeixement". Paraules com aquestes no són reclamacions de premis. Són l'expressió d'un desig, des de l'esforç, des del treball. Formular-ho, ajuda a reforçar, a arrelar el desig, acreix la capacitat de polarització, ens fa més aptes. D'aquí que, "qui demana rebrà".

Atenció silenciosa, reflexió, autèntic entrenament de les capacitats profundes, afinar-les més i més. Estones específicament dedicades a aquest treball. Sota la pell dels vertaders orants, hi trobem treball de silenciament, d'atenció, de comprensió en relació amb el propi ésser i l'ésser de la realitat (l'experiència de l'Absolut és experiència de l'ésser de la realitat, aquesta), lucidesa ... que genera meravella, obertura, unió profunda amb l'existir, comunió i gratitud. Totes les cultures, totes, han estat riques en expressions de comunió i gratitud.

El sentit de la pregària dels autèntics orants del passat i del present no és "moure la voluntat de Déu per aconseguir alguna cosa que sinó no passaria". És recórrer el camí de l'atenció silenciosa vers la contemplació. Avui, aquesta possibilitat conserva tota la seva vigència i podrà adoptar les formes culturals més diverses, com tampoc perden actualitat les formulacions des de l'esforç, el desig de poder dur a terme la recerca, o tot allò que es pugui expressar o

comunicar des de la intuïció fonda, des de la comprensió assolida: admiració, gratitud.

Fe i pregària. Dos termes tan carregats de connotacions que evoquen creença, fixació mental, immobilisme, passivitat o pseudo màgia, que costa fer-los nostres. El seu sentit profund, però, no es marceix. Potser caldrà enterrar els termes, si no som capaços de revitalitzar-ne el sentit; sense oblidar, però, buscar formes addients per allò que els termes refereixen: recerca, aventura, certesa en la més absoluta incertesa, valor, polarització, atenció sostinguda, desig de comprendre, capacitat de reconeixement, de comunió, de gratitud.

2.2.7. ENTORN LA VIDA I LA MORT

La mort: "la" pregunta, per excel·lència.

"Els apuntaré a catequesi, perquè quan em pregunten per la mort no sé què explicar-los-hi"... La frase pot semblar molt exagerada, i potser ho és, però el fons de la qüestió no ho és pas una exageració. Continuem refugiant-nos en creences per a sortir del pas, quan no tenim res millor a mà. Si no tenim res millor, és perquè ens cal temps (ganes i convenciment) per replantejar-nos temes cabdals –la mort, per exemple– sense el suport de les creences. En aquestes pàgines, hem insistit en diferenciar entre les creences (religioses, científiques, ideològiques) i les possibilitats d'un viure obert a una realitat que és complexa, inabastable, rica, poderosa... Hem insistit que el temps de les creences ha quedat enrera (i hi quedarà més i més) pels homes i dones de les societats d'innovació. Que s'han esfumat les respostes segures que guardàvem als calaixos. Sense pretendre, doncs, donar respostes, ni tan sols respostes que s'adaptin millor a la nova situació cultural, segueixen algunes reflexions entorn a "la" pregunta, entorn a un tractament de "la vida i la mort" al servei del creixement interior, de la responsabilitat, de la saviesa, més que no pas al servei de trobar un substitut a les antigues creences.

"Déu l'estimava molt i se l'ha emportat". Doncs potser convé més que Déu no t'estimi gaire ... Alerta amb l'ús que en fem de Déu. Alerta amb respostes que no s'aguanten per enlloc. Quan menys ens ho esperem salta la pregunta per la mort, molt, molt aviat. Ens envesteix en el moment més insospitat i reaccionem gairebé a la defensiva responent qualsevol bajanada per a sortir del pas. Generalment amb resultats nefastos. Val la pena preveure-ho, si és que es pot...; decidir el moment, el material, l'ocasió de parlar-ne. Reflexionar abans el com, quina és de veritat la nostra certesa i la nostra incertesa, vers on volem aconseguir la reflexió conjunta ... Si, recolzats en un conte o narració, hem pogut treballar el tema abans que esclati amb tota la seva cruïlla amb motiu de la

mort d'algú estimat i proper (persona o animal), són moltes més les possibilitats que puguem portar el diàleg cap a aquells aspectes que voldríem tractar.

Sembla com si culturalment haguéssim optat per ocultar els morts, la mort; com si es tractés d'un accident, d'un efecte col·lateral que -de moment- no hem aconseguit resoldre. Una cultura de vius (i vius joves), amb un quadre de valors que no ha trobat un lloc ni pels ancians, ni pels avantpassats, ni per la mort. No ens ha de sorprendre; és el resultat natural de viure d'innovar, de cara a crear el futur. Quan les societats vivien d'allò que aprenien de les generacions precedents, el lloc de les baules de la cadena de transmissió era "naturalment" important. No té cap relació amb tenir el cor més o menys dur, amb que siguem més o menys insensibles. La qüestió és que en el sistema precedent els ancians eren imprescindibles, font de tot saber. Avui, respecte les tecnologies que fan funcionar el sistema de supervivència, el lloc dels ancians ha quedat radicalment desplaçat. Viure d'innovar capgira l'ordre "natural" de les relacions intergeneracionals. L'oïda sordeja per poder recollir allò que sí poden transmetre. El resultat és la profunda solitud i frustració dels ancians, alhora que les generacions "productives" viuen en una mena d'autoengany col·lectiu d'etern present, de falsa perennitat.

Cal rescatar la vida d'aquesta falsa perdurabilitat. La vida s'ho val. Hi ha mort. Sense tremendismes, restituir a la vida la seva autèntica qualitat de prodigi: per improbable, per impredecible, per fràgil, per inimitable. El fet que hi hagi vida, existència, deixa de ser una rutina òbvia quan es comprèn el grau d'improbabilitat de tota existència, el grau de complexitat, d'impermanència; quan s'entén la humanitat com a part i fruit de les imbricades trames de l'existir i es percep el propi ésser individual com a rebot de vida arribat des de la nit dels temps, d'espècie en espècie primer, de generació en generació humana, després. Des d'on, des de quan, està venint aquest alè de vida que sóc? El veritable rostre de la mort és aquell que genera una actitud de total estimació, reconeixement i veneració per qualsevol signe de l'existir. La consciència de fragilitat de cada existir el revesteix de la categoria de prodigi: un bri d'herba, un animal, una persona ... un amic, un avi.

Sugerim:

Aconduir l'observació, el diàleg, les narracions, cap a la constatació del prodigi i la fragilitat de tota vida. També la pròpia. Sense tremendismes -insistim-. És fàcil trobar ocasions per parlar d'aquells que s'equivoquen pensant que han de viure per sempre i, a l'últim moment, voldrien tornar a començar! Rebobinar la vida, això sí que és ben impossible. No es pot aturar el temps.

Observar.

Observar els propis canvis, els de la petita persona; com, a mesura que creix, porta més i més records a dins, bons moments, mals moments, anem creixent per fora i per dins, ... rectificar és possible, millorar les decisions també. Aturar el temps no que no ho és de possible. Explicar les absències no és l'únic aspecte de la presa de consciència de la mort; la mort enriqueix la vida si ens aturem a donar-li el lloc que li correspon.

I quan ens envesteixen amb aquelles preguntes tan concretes?: "Tu també et moriràs? quan?" La criatura es qüestiona per l'absència del mort, però immediatament expressa la por, por a l'abandonament, por a la desaparició dels més propers. Avançar-se (fins i tot abans que les pors es facin explícites): no estaràs sol, no tinguis por. Transmetre aquesta certesa des del primer moment.

Estalviar-se les solucions hipòcrites: "estem contents perquè està amb Déu ..." I resulta que ho diem amb els ulls ben vermells i el rostre desfigurat de dolor. Ni estem contents ni es tracta de carregar els morts a Déu.

"Per què?"

Encarar les causes d'aquella mort de la manera més real possible, segons les edats: estava malalt, un accident ... "Per què la mort, en general?": si no moríssim mai, imagina tots, tots, tots, els animals, totes les plantes, tots els homes, tots a la vegada, els dinosaures, Colon, ... com ens ho fariem? I si les

fulles no caiguessin, i els animals no es podriessin, com s'alimentaria la terra? i quan mengem, ... no mengem plantes i animals que estaven vius?

Acréixer la consciència de la participació en el cicle de la vida. A tots nivells.

"On és?" Comprometre's a fons en la resposta. Explicitar els veritables sentiments. Estem tristos perquè ja no el podem veure com el vèiem. Però el podem fer estar amb nosaltres d'una altra manera, recordant-lo, fent les coses que li agradaven.

"I ens veu?": si tanques els ulls i hi penses, no notes com si se't mou alguna cosa a dins? Per mi això és tenir-lo a prop, d'una manera diferent, perquè no el puc veure amb els ulls de fora ni tocar amb les mans; només el puc veure amb els ulls del cor i les orelles del silenci. És diferent, però hi és, d'una altra manera ...

"El cel, el paradís, la resurrecció ..." Ser conseqüents amb les nostres conviccions fondes. Potser del primer que ens adonem és que no ens hi havíem aturat a pensar des de feia molt de temps, ¿quines són les nostres conviccions fondes? Dir allò que veritablement volem dir. Potser: "ben bé no sabem què passa, a mi m'agrada imaginar que ..." "a tu què és el que t'agradaria?", "a les persones sempre els ha agradat imaginar-se com és el que no es veu" ... Il·lustrar-ho amb exemples.

El problema no és recórrer a figuracions. Potser el que és important és evitar fixar una realitat celestial virtual, definitiva i inamovible, una sola, indubitable, d'aquelles que trontollen a la primera envestida, arrossegant amb ella la confiança de la petita persona en les nostres paraules i la confiança en els éssers que poblaven aquella realitat celestial. Compartir reflexions, compartir imaginacions, esperances, sentiments, propostes i intuïcions ... Els interrogants respecte la mort ens ofereixen infinites possibilitats. Només cal tractar les qüestions de les petites persones amb la seriositat que es mereixen, no per sortir del pas.

Hi ha bons llibres que ens poden ajudar a treballar en aquest terreny . Alguns exemples:

Brigitte Labbé; Michel Puech. *La vida i la mort*. Barcelona, Cruïlla, 2001. 39 p. Col·lecció: Pensa-hi. (dirigida a nens i nenes a partir de 8 anys, amb els temes molt ben presentats de cara a afavorir el diàleg i la reflexió. Amb el valor afegit de saber equilibrar la seriositat del tema amb bones dosis de sentit de l'humor)

Babette Cole. *Estirar la pata o cómo envejecemos*. Barcelona, Destino, 1996. (àlbum il·lustrat, amb poc text i bones dosis d'humor que dóna peu a plantejar que els avis han estat joves algun dia, que creixem per dins i per fora, i que tot el que viu, mor ...)

Narracions il·lustrades:

Hans Wilhelm. *Yo siempre te querré*. Barcelona, Juventud, 1996. (Elfi, la gosseta del protagonista creix, envelleix i mor. La família comparteix el dolor i recorden a Elfi. Hi haurà altres animals, però cada ésser és insubstituïble.)

Nigel Gray; Vanessa Cabban. *L'avi de l'osset*. Barcelona, Timun Mas, 1999. ("La vida és un regal, Osset -deia l'Avi- No la malgastis" ... La relació d'avi i nét, l'avi explica històries ... Envel·liment, malaltia i mort)

2.2.8. EL CONTACTE AMB ELS MESTRES DE SAVIESA

L'escola té els seus límits -diem-, i no es pot pretendre que les seves aules siguin un planter de músics o artistes. Ara bé, quan ens preocupem per l'educació en l'art, no intentem despertar un interès cap a l'àmbit de l'art? Com a mínim, som conscients que no estem fent res (res més que acumular dades) si no hem aconseguit interessar, encara que sigui mínimament, per el món de la creació. Ensenyem alguna cosa d'art i dels seus mestres si ens limitem a donar algunes dades biogràfiques?

"Van Gogh va néixer, volia ser predicador, escrivia moltes cartes al seu germà, després d'un temps de fer molts dibuixos en negre, es va interessar pel color. Es va tallar una orella i es va suïcidar. Va ser molt innovador en l'ús dels colors i la gent del seu temps no el van entendre" ...

Valgui aquesta petita caricatura per fer notar que, com molt bé sabem, un resum biogràfic no diu res d'allò que Van Gogh pot transmetre'ns i ens pot ensenyar -a petits i grans-. Ni tan sols si el resum és bo, ni tan sols si inclou referències a la seva tècnica, o al moviment pictòric al que pertany. Inútil, si el treball no acosta a l'àmbit que fonamenta la creació, la motiva, aquell àmbit del qual l'obra artística n'és un fruit, una expressió, una mostra.

De la mateixa manera, quatre dades sobre la vida del Budda, la de Muhammad, la de Jesús o la de Lao Tse no ens diuen res del seu àmbit d'experiència, ni ens fan comprensible l'orientació que van donar a les seves vides. Els artistes ofereixen unes obres. El seu mestratge és mestratge respecte al procés de creació i al que en resulta. Ara bé, **els mestres religiosos, són mestres de què?**

Mestres d'una actitud, una actitud que obre les portes a l'impenetrable.

D'una manera de ser persones que posa en joc els nivells específicament humans del nostre ésser, més enllà d'un ús més o menys refinat de les capacitats de cara a poder sobreviure. Podem limitar-nos a ser "vivents

necessitats", és a dir, "animals humans" o podem ser "persones humanes", amb capacitat per interessar-se, indagar, reflexionar, sentir, percebre, relacionar-se, actuar, des de la profunditat del nostre ésser, des d'aquell nivell que no reclama res per a sí, sinó que es deixa interpel·lar per l'existir mateix.

Un pas més enllà de la necessitat, de viure només al servei de satisfer les necessitats. Aquesta és la insistència dels mestres. Només així -diuen- podem tenir accés a l'experiència de la realitat -i de nosaltres mateixos- en el seu autèntic valor. Només així podem accedir a aquella cara de l'existir vers la que apunten termes com: absolut, misteri, meravella, bellesa il·limitada, transcendència, infinitud, plenitud radical, buit de tot allò conegut, inefable, ...

Experiència-coneixement que durant la història humana ha esperonat unes vides amb profund sentit del valor de l'existir. Mestres de l'interès gratuït que no queda limitat a una activitat concreta, que pren cos al llarg de la vida, en qualsevol món d'interessos i de treball. El desplegament concret dependrà ja de circumstàncies personals i socials.

Mestres que ens ensenyen que si desplacem el nostre interès del centre de l'escenari, aleshores comencem a "veure" el que hi ha (l'entorn, nosaltres mateixos) en les seves autèntiques dimensions. I aquesta "visió" sustenta el sentit de vides -que transcorren en les activitats més variades- immensament interessades per tot, veritables "amants" de la realitat, de tot i de tots, perquè no selecciona en funció d'un mateix. Vides que transmeten una profunda pau i una joia que no depenen de l'exterior, que no són resposta del sentiment a circumstàncies externes. Pau i joia que són fruit de l'experiència de coneixement. Vides veritablement humanes que volen ensenyar-nos a ser veritablement humans, a prendre consciència de dimensions i capacitats que van més enllà de les necessitats. Ens ensenyen a ser "homes del tot".

Recordem les paraules d'Einstein: "El més bell que podem arribar a experimentar és la cara misteriosa de la vida; és el bressol, el sentit fonamental, del veritable art i de la veritable ciència. Qui no ho hagi experimentat mai, qui no és capaç de meravellar-se, és persona morta. Els

seus ulls s'han apagat. Aquesta experiència íntima del misteri, tot i que barrejada amb altres elements, es troba en el fonament de la religió. La veritable religiositat és la captació d'allò impenetrable, és reconèixer les manifestacions de la raó més profunda i de la bellesa més exultant. I és en aquest sentit, i només en aquest sentit, que em considero un home religiós”⁵.

“Aquell qui sap meravellar-se, s'interessa i qui s'interessa, estima. Qui creix en la capacitat de meravellar-se, creix en l'amor. Aquell qui es meravella i estima, coneix. Qui coneix des del meravellament i l'amor, coneix des del silenci. Qui coneix, estima, i qui estima coneix”.⁶ Mestres de coneixement silenciosos, mestres de saviesa.

Posar en contacte amb els mestres religiosos, és una tasca que pertoca a l'escola? En l'àmbit familiar cadascú és ben lliure de fer el que li sembli, però a l'escola què? El *quid* de la qüestió és que si es redueix la presentació del fet religiós a una mera informació o enumeració de continguts conceptuals no s'estarà reflectint la riquesa pròpia d'aquest àmbit. El que passa amb l'educació en/per l'art ens pot servir com a comparació. L'art, com a assignatura, no demana que el mestre sigui un artista; però seria una trista llàstima que el mestre no tingués respecte i estimació per tot el que significa l'experiència artística. Quan en el terreny de la religió o de l'art, ens limitem només a una freda transmissió de dades, hem de ser conscients –com a mínim– que no hem fet res, encara, per donar a conèixer l'experiència que dóna sentit a la vida d'aquelles persones, d'aquells mestres de saviesa. No ens haurem acostat, veritablement, ni al fet artístic ni al fet religiós.

Una “cultura religiosa” a l'escola busca introduir al coneixement de la diversitat religiosa, un objectiu que ha de considerar que les religions:

- han impregnat, o donat forma, a les cultures humanes, formes que caldrà estudiar i que,
- des del si de cada món cultural religiós, rebem notícia dels mestres de saviesa o mestres religiosos.

⁵ A. Einstein. *Mis ideas y opiniones*. Barcelona, Bon Ton, 2000. p. 38

⁶ M. Corbí. *El camí interior*. Barcelona, Viena, 1997.

A l'ensenyament escolar no se li pot demanar més que aquest posar en contacte, afavorir, generar interès, per les experiències profundes humanes i les capacitats que les fan possibles. Se li pot demanar menys? El desenvolupament global de les persones no depèn únicament de l'àmbit escolar; ara bé, l'escola és imprescindible per a posar-hi els fonaments. Del que es tracta és de posar en contacte amb els "grans", amb els mestres, amb els creadors: amb el motor de les seves vides. Les intuïcions del Buddha, de Jesús o de Muhàmmad, estan a l'abast de la comprensió de nens i nenes? Podríem respondre amb una altra pregunta: "entén" la petita persona un Kandinsky, una peça de Stravinsky, un fragment de Shakespeare? Sí, a la seva manera. Els rep, en beu, se'ls fa seus, des del que ell és. De la mateixa manera que cada adult els rep "a la seva manera". Això sí: cal apropar-se als àmbits d'experiència dels que han sorgit aquells fruits per a que puguin revelar els seus secrets.

Suggerim: material d'introducció a les diverses religions i els seus mestres

2.2.9. EINES PER A FER EL "CLIC"

Són persones. Artistes, homes religiosos, científics, ... són persones, de carn i ossos. Això sí, polaritzats, dedicats del tot a allò que fan, persones amb una passió, amb un interès total. Massa sovint en parlem com si fossin alguna mena d'éssers sobrenaturals, d'una natura i uns poders més que humans. Mentre existeix aquest convenciment, d'una manera més o menys conscient, venerem el savi i el creador, prenem nota de les seves realitzacions, però no acaba de ser un model per nosaltres. Em preocupo pel "com" -com ho ha fet, què ha fet, per quina via- si entra dins l'àmbit de les meves possibilitats. Si, per contra, es tracta d'un atzar en mans del caprici de les muses, la meua actitud serà molt més passiva.

Si volem que la vivència dels mestres religiosos sigui una experiència possible i significativa per als nostres nens i nenes, l'objectiu és posar-los en contacte amb l'experiència que fonamenta la vida d'aquestes persones i desenvolupar els recursos que fan possible el treball interior necessari. Parlar dels mestres no vol dir crear móns de fades de temàtica religiosa, sinó que suposa posar-los en contacte amb la seva experiència, els seus interrogants, els seus tempteigs. Els mestres religiosos, què ens poden ensenyar, avui? Què els caracteritza? "De què va" la seva recerca? Podríem afirmar que sota la mirada dels mestres religiosos cada tret de la realitat, cada ésser, cada persona cobra valor, mereix ser respectat, venerat –podríem dir, fins i tot-. La mirada quotidiana habitual "situa" el que hi ha al voltant nostre d'acord amb una peculiar escala de valors que té molt a veure amb allò que ens afavoreix i allò que no, el que ens satisfà i el que no; si es troba dins l'àmbit de les relacions afectives o fora d'ell, si ens aporta alguna cosa o no... Una escala de valors en funció del "jo, mi, meu"... La relació quotidiana amb l'entorn està marcada per les preferències i les necessitats d'uns subjectes: cadascun de nosaltres.

Els mestres religiosos mostren que és possible "estar en el món", viure la vida, d'una manera radicalment diferent: com si tinguessin al davant un fràgil tresor, estimen profundament tots i cada un dels éssers. Com si compreguessin que el més mínim bri d'herba, cada animal, cada persona..., no té res de "normal", que tot mereix ser respectat en el seu profund valor: tot forma part d'aquest misteri il·limitat que és la realitat, aquest espectacle incommensurable que és l'existència. Cada existència parla de l'Existència, del Sense Forma, de l'Absolut, de l'U, ... Brahman, el Pare, el Rostre: *miris on miris, és el Seu Rostre el que hi ha*, ens diu l'Alcorà (II, 115).

És des d'aquesta visió, des d'aquesta experiència transformada –i transformadora– de la realitat, que parlen els mestres religiosos. Geneviève Lanfranchi, una buscadora del segle XX, ho explica amb paraules més properes a nosaltres: *...penso que si un animal movent-se en un pla de dues dimensions de cop adquirís el sentit de la tercera, sentiria el vertigen que jo sento. Tindria la sensació d'una cosa tan nova, que es sentiria incapaç de definir-ne la relació amb el seu món anterior*⁷. Lanfranchi explora –i treballa per sistematitzar tant com pot– allò que l'ha ajudat, com continuar afinant, com fer-ho per mantenir-se el major temps possible en una actitud interior de testimoniatge obert...

D'un primer cop d'ull superficial, pot semblar que tenen poca relació les recomanacions dels rixis de l'Índia amb l'Alcorà, els sutres de Buda amb l'Evangeli, etc. Les formes culturals concretes poden despistar, el tarannà de cada un dels mestres és ben peculiar, ... però si fem l'esforç d'introduir-nos sota la pell i dins del cor de cadascun d'ells –en la mesura del possible– tenint ben en compte el que marcava la vida i les creences del seu entorn, ens adonem que podríem agrupar els seus exemples i les seves paraules sota algun d'aquests epígrafs:

- mentre visqueu giravoltant entorn als vostres desigs i necessitats, estareu sempre en un *carroussel* d'angoixes i preocupacions que us impedirà

⁷ G. Lanfranchi. *Vivre en vacuité*, dins: *Le vide*. Paris, Deux Océans, 1981. p.290

veure allò que veritablement està passant al voltant vostre, allò que sou, allò que hi ha.

- Tota la realitat queda transformada per aquell qui la pot veure sense aquest constant giravoltar en torn a un mateix. Com fer-ho possible? Procurant afinar, enfortir, donar autonomia a tot allò que ens fa ser persones: cor, ment, acció; sentir, comprendre, actuar,... són els tres motors, els tres eixos, els tres àmbits que, entrelaçats, fan que la vida sigui vida. Tres eixos que poden funcionar motivats només per procurar mantenir l'equilibri i el bon lloc en el carroussel dels desigs i les necessitats, o bé els podem fer desplegar les seves autèntiques possibilitats: saviesa, amor il·limitat, actuació lliure i gratuïta, ... Això és el que els mestres religiosos volen mostrar: com entrenar-se, com afinar. Entrenar-se en fer créixer el cor, la possibilitat d'estimar el que hi ha tal com és, i no en funció del que jo pugui necessitar o rebre. Entrenar-se per fer-nos capaços d'una atenció, d'una ment que no es limiti a la mirada superficial, a "situar-se", que pugui sostenir-se en l'interès nu. Practicar una forma d'actuar que no estigui supeditada als resultats, a l'èxit o al fracàs, a la valoració externa, a les opinions...

Si ens hi fixem bé veurem que les pistes dels mestres encaixen en algun d'aquests aspectes de la possibilitat de créixer en profunditat i qualitat, o en tots ells. Són pistes per orientar-se en la recerca, pistes per afavorir aquell "clic" interior que fa possible que, ara i aquí, l'existir ens mostri la seva absoluta misteriositat i valor.

- Hi ha un altre tema recurrent en el parlar dels mestres. És com si la seva visió els fes comprendre que el que ells viuen com a Transcendència, realitat absoluta, Déu, ... no es correspongués amb les idees de Déu o els Déus del seu entorn, ni amb allò que els seus contemporanis consideren "norma de Déu", "voluntat de Déu", "lleis de Déu". Que allò que el "món" adjudica a Déu, per ells té molt a veure amb els interessos socials humans... S'esforcen per "redreçar" les idees religioses del seu temps, remarcant quines actituds són les que afavoreixen una autèntica apertura a l'àmbit de la vàlua profunda, de la saviesa inefable, ...; s'esforcen per reconduir els qui els escolten cap a la via de l'estimació sincera, cap a l'alliberament de pressupòsits i prejudicis, etc. Lluiten per comunicar-se, per parlar d'allò que no encaixa bé en cap paraula; no poden

fer-ho més que des dels que són els conceptes del seu temps. Ningú no ho pot fer d'una altra manera. Malgrat les limitacions, ens donen pistes del "sabor" que té la realitat des d'aquest profund testimoniatge interior: pau, una pau que sembla que és com l'aire que respiren; llibertat, com si desaparegués tota limitació interior, totes les cadenes; amor, un amor que és autèntica experiència d'unió amb tot el que existeix; llum, una visió que és llum, una comprensió que és llum, un viure que és llum...

Aquests són potser els trets universals de l'experiència religiosa.

Si en lloc de dedicar-nos a adorar els que ens han precedit, interpretéssim les seves paraules en clau d'oferiment, en clau d'un voler mostrar-nos a tots aquesta possibilitat, ... què diferent seria la manera d'acostar-nos a tot aquest immens llegat d'Orient i d'Occident! Un cop més, la comparança amb l'art ens pot ajudar: Què diferent és la visita a un museu d'algú que vol aprendre a pintar, o la visita de persones obertes a l'expressió d'una experiència humana fonda, del tour museístic dels que "fan cultura" i veneren els pintors. Quantes coses pot arribar a ensenyar un quadre sobre tècniques, colors, formes, densitats, llums, materials..., quantes coses pot ensenyar sobre la realitat, quan el que vol l'observador és aprendre!

Des d'una actitud d'apertura fonda, des del desig d'aprendre, des de la recerca de pistes, les vides i paraules dels mestres religiosos són eines insubstituïbles. Ni receptes, ni normes, ni dogmes: eines per fer possible aquella mena de canvi de registre -de "clic"- interior que situa l'existència en una perspectiva radicalment diferent.

Presentem l'apartat 2.3. CAPACITATS I ACTITUDS A TREBALLAR a mig elaborar. Tal com està ara, és un esborrany. Falta completar-lo.

Tenim pendent també la introducció als apartats 3 i 4: Propostes didàctiques i Presentació de les tradicions religioses.

Pel que fa a les propostes didàctiques, com a mínim, en falta una, "El llenguatge simbòlic". Hi estem treballant.

Pel que fa a les presentacions de les tradicions religioses, oferim com a mostra, Hinduisme i Islam. Budisme, judaisme i cristianisme no estan del tot acabades.

2.3. CAPACITATS I ACTITUDS A TREBALLAR

2.3.1. L'ATENCIÓ. EL SILENCI.

L'atenció és la capacitat fonamental per al coneixement més subtil de la realitat.

L'activitat mental i sensorial actua al servei del coneixement. Com actua i al servei de quin coneixement? La capacitat mental i sensorial pot computar àgilment l'entorn, establint relacions, projectant categories, amb l'objectiu de simplificar i ordenar la complexitat infinita que és la realitat. I pot actuar, també, com un focus atent, que il·lumina, observa, penetra, un objecte, una situació, ... En el primer cas, detecta, reflexiona i decideix; en el segon rep -aprèn rebent- aspectes d'aquella realitat observada, penetrada.

El primer d'aquests dos usos de la ment es basa en la relació entre símbols i imatges simbòliques en la nostra realitat mental; la raó és qui en porta la batuta. El segon correspon a la relació de la ment amb la realitat externa a ella i el seu eix és l'atenció sostinguda o concentració de la ment. La clau d'aquesta concentració és la perseverança i habilitat en l'atenció plena, una perseverança i una atenció plena que s'acreixen exercitant-les.

Cada una de les activitats de la ment aporta un tipus de resultats i, cada una, requereix el seu enfortiment i desenvolupament. Ningú no dubta de la necessitat de treballar el pensament lògic, les habilitats d'expressió lingüística, la memòria, el conjunt de facultats que configuren l'àmbit de la raó. L'atenció sostinguda, en canvi, queda sovint oblidada, o bé perquè es pressuposa que creix "de forma natural", o bé perquè pot semblar que depèn d'una especial dotació del destí.

La capacitat de raonar no és l'única habilitat de la nostra ment. La realitat interior no es descobreix amb el pensament sinó posant en joc la capacitat d'atenció lúcida. L'atenció lúcida és una actitud d'apertura, d'alerta de l'àmbit

mental, profundament entrellaçat amb el sentir, també amb el cos; lucidesa amb la totalitat de nosaltres mateixos, d'una manera sostinguda, perseverant. És l'atenció sostinguda la que en el mirar fa possible *veure*.

En l'escoltar, fa possible *sentir*.

La clau està en desenvolupar una capacitat d'observació atenta, autònoma de les projeccions conceptuals de la ment. *Mirar sense raonar* -dit de la manera més simple possible-. Quan es mira sense raonar la ment adquireix la capacitat com d'entrar dins la cosa que es mira, hi penetra. Habitualment, el conjunt dels nostres perceptors actua supeditat a l'activitat conceptual. Més que observar, projecta en la realitat imatges conceptuals, categories, valoracions. Potenciar l'atenció sostinguda vol dir treballar l'observació, tot evitant les projeccions. En altres termes: en lloc de que la nostra percepció reculli les formes que prèviament hem projectat sobre l'entorn, el que possibilita l'atenció sostinguda és que la percepció rebí el "dir-se" de la realitat, en el seu incommensurable desplegament: sons, colors, olors, formes, vida sempre canviant, existir profund en aquella forma, en aquell ésser, en l'altre i en l'altre.

L'experiència fonda, directa, del que existeix, de nosaltres mateixos, és fruit d'aquest dir-se de la realitat. És poder-ne ser testimonis. La tradició budista compara el desenvolupament d'aquesta capacitat d'atenció a l'esforç de fregar unes fustes per obtenir foc. Si la persona no persevera en l'esforç, si s'atura tan bon punt es cansa i reprèn al cap d'una estona, no arribarà mai a produir l'escalfor suficient per encendre el foc. Si augmenta la perseverança, si s'enforteix més i més la capacitat d'atenció, els resultats no es fan esperar.

Treballar l'atenció sostinguda significa créixer en la capacitat de silenci interior.

L'atenció sostinguda és atenció silenciosa, perquè exigeix silenciament de construccions mentals i moviments afectius, deixant així el camí lliure a una relació amb el que és, sense interpolacions. És una capacitat a l'abast de tothom, com qualsevol altra. No exigeix dots especials però sí disposar d'ocasions i la motivació per a exercitar-la. Cal fer-li espai. Quan ens apropem a la vida de literats, artistes, científics, ... no és gens estrany trobar afirmacions tals com: "gràcies a aquella malaltia que el va retenir aïllat tres mesos, es va despertar el seu interès per la literatura, per l'observació de la natura, per

l'art,..." Gràcies a una climatologia adversa, a circumstàncies familiars o de salut, gràcies a qualsevol motiu que obligués a interrompre el ritme habitual d'ocupacions i relacions socials, va ser possible una etapa més intensa de d'atenció, lectura, silenci, interiorització. Es tractaria, doncs, de no esperar els cataclismes i crear aquelles condicions que permetin espais i temps per l'atenció, el recolliment, la quietud. Mica en mica, no com una càrrega, una obligació pesada, sinó d'una manera tan lúdica, àgil i connectada amb l'interès de les persones com es vulgui.

El cultiu de l'atenció no seria possible sense la participació activa de les petites persones. I aquesta se'ns giraria en contra si associéssim -per poc que fos- atenció silenciosa amb prohibició de parlar, de moure's, de passar-s'ho bé. Si l'adult està profundament convençut de la realitat del silenci viu, del silenci com a atenció profunda, font de descoberta, de goig, d'interrogació, font de reflexió, no hi ha perill de lliscar en un silenci camisa de força. Ni en actituds quietistes o passives.

Practicar el silenci és el cultiu de l'estat d'alerta, l'aguait vigilant. Un hàbit d'atenció activa, d'immersió en la realitat exterior amb les antenes ben desplegades; de reconeixement de l'espai interior, és a dir, prendre consciència de la pròpia vida, de la respiració, del tacte, de l'olfacte, ... i aprendre a identificar aquell sisè sentit que es fa present a les entranyes, ben a l'interior, de vegades com un batec de joia, o com un nus de tristor, o com una obertura, Un hàbit que és possible aprendre, créixer, amb la complicitat de les petites persones. Cal motivar-los, explicar-los les possibilitats que obre l'exercitar-se en l'atenció: és el truco que fa savis als savis. O no?

Si alguna cosa distingeix als veritables investigadors, pensadors, artistes, persones de qualitat religiosa, els savis, ... és la seva capacitat d'atenció, la capacitat de penetrar la realitat, de *veure*. Si es vol dibuixar un salze com l'ésser viu que és -escrivia Van Gogh-, tot allò que l'envolta sortirà relativament

*sol, si s'ha aconseguit concentrar tota l'atenció sobre l'arbre en qüestió, concentrar-se sense defallir fins que l'arbre adquireixi la seva veritable vida.*⁸

A mirar, i a escoltar, també se n'aprèn: "no és gens fàcil fixar-nos bé en les coses. I diuen els savis que això és el que de veritat ens fa savis. No només les cames o els braços necessiten exercicis de gimnàstica per estar forts i més àgils cada dia. També hi ha maneres de fer exercicis amb tots els nostres sentits per a que siguin més capaços de veure, sentir i comprendre les coses, per fora i també per dins. Quan entrenes les cames per córrer, notes com guanyes rapidesa, que pots saltar més amunt, que tens més força. Quan entrenes els ulls i la oïda, i quan aprens a escoltar i a veure per dins, notes que descobreixes més i més coses que abans no podies veure ni comprendre. Practicar val la pena."

Incorporar pràctiques d'atenció sostinguda no exigeix grans muntatges, tan sols tenir-ho present. Des de qualsevol tema, des de qualsevol activitat i situació, la possibilitat de tenir en compte el desenvolupament integral de les capacitats de la persona hi és.

Suggerim:

Passos en el treball de l'atenció sostinguda:

- polaritzar l'atenció vers l'element triat.

⁸ *Cartas a Théo*. Barcelona, Barral, 1977. p. 58

- Observar com és, repassar els trets externs. Recordar allò que sabem dels seus trets interns (de funcionament). Guiar l'observació per a que sigui el més acurada possible.
- Sense deixar d'observar, deixar aflorar el que sabem d'aquell element, les associacions que ens provoca (aspectes relacionats, utilitat, aplicacions, records, ...)

El primer pas és afinar amb l'aparell perceptor. En l'atenció, però, hi participen totes les facultats. A mesura que les polaritzem vers aquell objecte o element, la ment i el sentir aportaran, en primer lloc, tot allò que conserven en relació amb l'element en qüestió. Deixar -provocar- que tots els rius i rierols desemboquin en el llac, aportant les seves aigües, enriquint, donant gruix, a l'element observat. Mantenir l'actitud d'atenció i alerta (*¿què més se'ns pot mostrar aquí?*) una estona més, el temps que es pugui, sense caure en l'ensopiment o l'avorriment.

Aquesta seria la pauta completa del mètode de treball. Una pauta que cal adaptar segons l'edat dels observadors, l'amplitud del grup, l'element observat, el conjunt de l'activitat, ... adaptar a l'entorn concret. Pel treball amb nens i nenes:

- una eina molt útil serà disposar d'un tapa-ulls, un antifaç de cartolina, amb betes (cordill o goma) per a subjectar-lo al cap, que cadascú haurà realitzat i decorat al seu gust. L'antifaç és una eina una mica màgica, ja que es fa servir per desenvolupar l'ull màgic -aquell que veu per dins-, i per sentir-hi quan sembla que no hi ha res que calgui escoltar, per notar sensacions que no notem sense l'antifaç ...
- Aplicacions amb els nens i nenes:

Mirant:

- . Davant d'un arbre (es pot fer a la tardor, a l'hivern, ...)
- . Davant diferents objectes: llibre, ulleres, cadira, ...

- . Davant de diferents elements de la natura: cargol de mar, bolets, escorça d'arbre, un niu, fruits/es diversos, fulles, flors, l'aigua,...
- . Davant d'obres fetes per artesans: ceràmica, vidre, teixits, cistells,...

Escoltant:

- . Sons diversos que sentim quan callem. Detectar, reconèixer,...
- . Escoltar i distingir veus d'ocells (al natural, gravades...)
- . Sons diversos d'un paisatge.
- . Diferents tipus de música.
- . Diferents tipus de veus.
- . Sons de la natura (el mar, trons, vent, trepig de l'home...)
- . El tic tac d'un rellotge
- . Comptar les respiracions

Olorant:

- . Fer el treball que es proposa d'atenció sostinguda davant d'una olor. Amb els ulls tancats olorar (cafè, espígol, menta, eucaliptus, ...)

Jocs de Kim diversos:

- . Observar 4,5,6,...10, 18 objectes durant uns segons i recordar-los després.
 - . Fer el mateix amb: paraules, colors, números, imatges, figures geomètriques...
 - . Fer el mateix amb el tacte. Tocar diferents objectes durant uns segons o minuts i després recordar què s'ha tocat.
 - . Fer el mateix amb l'oïda.
- (es pot incrementar la dificultat augmentant el nombre i/o havent de recordar l'ordre)
- . Una altra possible variació seria combinar dos sentits: primer tocar uns quants objectes, després mirar-ne uns altres, després recordar-los. El mateix amb altres sentits.
-
- . Diferents retalls de roba o de paper, de diferents gruixos i textures, cadascú en té un. Els barregem tots en una pila. Ens posem l'antifaç (ulls tapats) i hem de recuperar el nostre.

. De cada roba o paper n'hi ha dos fragments. Asseguts en rotllana, cadascú en té un. Ulls tapats, anem passant els duplicats i ens quedem aquell que coincideix amb el que teníem

Atenció / Percepció:

. Dibuixar al revés. Penjar ben visible una làmina, un dibuix, cap per avall, que cadascú reproduirà en el seu full. Triar un dibuix amb un traç més aviat nítid permet anar copiant les diverses línies que configuren el dibuix, oblidant el que representen. Primer mirarem, durant un minut aproximadament, el dibuix invertit, observant les línies, els angles, les formes, els espais que queden tancats per les línies. Sense girar mai el dibuix, començarem a copiar des de dalt, cada línia, amb ordre, com si anéssim ajuntant les peces d'un trencaclosques, procurant no pensar què és què; només fixant-nos en l'orientació de cada línia, la distància, les corbes, els encreuaments.

Després girar cap per amunt el model i el propi dibuix i fruit dels resultats. Com que no s'està procurant dibuixar un gat, o una cara, o un arbre, sinó unes línies sense significació, la mà dibuixa alliberada de les formes que la ment imposa al dibuix.

. Explorar amb el tacte un objecte i després dibuixar-lo o reproduir-lo amb fang. Potser es podria disposar de materials diferents i després d'una bona estona de tocar es pogués triar el material amb què es vol reproduir l'objecte.

Formes possibles de fer moments de silenci:

Amb els ulls tancats (durant uns minuts que es poden anar augmentant a poc a poc)

- . Escoltar sons naturals que es donin allà on s'està.
- . Escoltar natura gravada (ocells, aigua, trons, esquellots, mar,...)
- . Escoltar el tic tac d'un rellotge.
- . Comptar respiracions.
- . Olorar

L'ull màgic mira per dins. Ben asseguts, respiracions fondes mentre posem en marxa l'ull màgic. Estirar una cama, i l'ull màgic es passeja per dins, veu la carn ara ja està en l'os, va baixant, ha trobat el genoll, salta per la ròtula fins passar a la tibia, continua baixant, turmell, ossets del peu,

L'ull màgic es passejarà un dia per una cama o per les dues, un altre dia per els braços, o només una mà, ...

O acompanyarà l'aire, observant la respiració, el seu itinerari, el frec als narius,

Amb els ulls oberts

. Mirar atentament la flama d'una espelma.

. Caminar lentament, cos dret, sentint els peus a terra, prenent consciència de la informació que reben els peus (temperatures, volums, ..)

2.3.2. LA GRATUÏTAT

de què serveix la vida?

de què serveix admirar?

de què serveix estimar, estimar veritablement?

de què serveix ...?

Servir, servir, de res. El millor de les nostres capacitats i del nostre existir, el millor de nosaltres mateixos, podríem dir que és innecessari; que neix "innecessàriament", en la no-necessitat, en la mirada gratuïta vers la realitat, i desemboca en la inutilitat del goig, de la sorpresa, l'admiració, l'estimació fonda, la visió i creació de bellesa, la donació, ...

L'àmbit de les necessitats ens demana tanta preparació que, en l'esforç d'afavorir persones capacitades per a moure's amb èxit en un entorn complex i altament competitiu, gairebé oblidem que estem tractant amb petites persones, no amb treballadors en potència; amb persones i amb les seves autèntiques possibilitats, no amb les habilitats d'uns futurs treballadors. O no principalment. El treballador no polaritza la persona; en tot cas, tractem amb persones, que han de poder treballar. El funcionalisme i la utilitat són trets imperants del nostre entorn cultural. Tot el sistema socioeconòmic en depèn. Però si volem viure com a persones, i ajudar a créixer a persones, cal fer espai a la gratuïtat, al "perquè sí", al "perquè s'ho val". Si estirem el funcionalisme fins l'extrem de la caricatura, podríem dir que: si naixem per morir, seria més pràctic suïcidarse. Més efectiu. El trist és que situacions extremes i dramàtiques de molts joves no estan molt allunyades d'aquesta (massa real) caricatura.

Fem, perquè som capaços de fer. Som, perquè en tenim la possibilitat. I no val malbaratar-la.

Per què puges a la muntanya? Perquè puc, perquè en sóc capaç.

Però, per a què serveix? Per a viure.

Una vida "amb sentit", amb nivells de valoració reals, només pot expandir-se, adquirir realitat, des de la vivència bàsica -reconeguda i explícita- de que la vida val la pena viure-la. Per sí mateixa. I això només és una formulació buida i ineficaç si no s'ha tastat, dia a dia, des de ben petits, que el que val no val en funció de la seva utilitat. Aprendre a viure, a fruir de la vida. A assaborir-la. Perquè s'ho val.

Cada una de les nostres facultats (i, així, la totalitat de l'existir) pot quedar limitada al reducte del seu ús funcional. Ja es tracti d'una utilitat immediata o més a llarg termini. Mirar per ..., llegir per ..., buscar per ..., investigar per ..., estudiar per ..., estimar per ..., donar per ... Amb l'atenció en l'objectiu a assolir i no en aquella acció o dedicació mateixa. Mirar per mirar. Perquè tenim ulls per veure i estem immersos en un increïble espectacle. Leonardo da Vinci recull en els seus diaris el vívid record que conservava del plaer de les seves tardes infantils, panxa enlaire damunt la gespa, mirant -admirant- el vol de les aus: la seva lleugeresa, gràcia, agilitat, bellesa, mobilitat en la immobilitat, varietat de moviments i ritmes ... Leonardo *admirava*: mirava amb tota la seva capacitat d'atenció ben viva, en observació sostinguda, llargues estones.

S'hauria interessat pel vol el Leonardo adult sense aquella gran estimació per a les aus alimentada en les plàcides tardes damunt la gespa?

Mirar perquè podem, perquè s'ho val. Estimar perquè s'ho val. Escoltar perquè s'ho val. Jugar perquè s'ho val. Una llarga summa que resulta en "viure perquè s'ho val". L'autèntic interès per la realitat, per l'existir, per els altres, va molt més enllà dels estrets límits de la necessitat i la utilitat. I és en aquests nivells gratuïts on té lloc (on es pot produir i cultivar) l'experiència ètica, estètica o religiosa profundes. Les experiències fondes són experiències de gratuïtat, no les mou allò que jo espero poder guanyar, treure, aprofitar, ... Les mou la vàlua d'allò mateix, per si mateix. "L'amor a l'ordre del món i a la seva bellesa -escriu Simone Weil⁹- és el complement de l'amor al pròxim. Procedeixen de la mateixa renúncia, la renúncia a la voluntat de domini". I explica:

⁹ S. Weil. *A la espera de Dios*. Madrid, Trotta, 1993. pgs.98-99 i 105

Estem en la irrealitat, com adormits. Renunciar al lloc central imaginari que ens atorguem, i fer-ho no només amb la intel·ligència sinó també amb la imaginació, és despertar a la realitat, al que és etem, veure la llum veritable, escoltar el veritable silenci. Es produeix aleshores una transformació en l'arrel mateixa de la sensibilitat, en la manera com es reben les percepcions sensorials i les impressions psicològiques. És una transformació semblant a la que es produeix quan, de nit, en un camí, reconeixem de cop un arbre allà on ens semblava veure un home ajupit; o quan reconeixem la remor de les fulles on creiem sentir xiuxiuejar. Es veuen els mateixos tons, se senten els mateixos sons, però ja no de la mateixa manera.

Buidar-se de la falsa importància, de la falsa divinitat que ens atorguem, renunciar a ocupar el centre del món imaginari que ocupem, comprendre que qualsevol punt podria ser el centre, (...) és consentir a l'autèntic existir de la realitat. I aquest consentiment és amor.

(...) No hi pot haver contemplació del món si no hi ha amor. La bellesa del món és l'ordre del món des de l'amor. Per a poder admirar realment l'univers, l'artista, l'home de ciència, el pensador, el contemplatiu, han de traspasar el vel d'irrealitat que l'amaga i que el converteix per a la majoria de les persones, el llarg de gairebé tota la seva vida, en una mena de somni o de decorat de teatre.

No hi pot haver contemplació si no hi ha amor. L'amor, però, no s'imposa. S'afavoreix, s'acreix, deixant-se sorprendre per el que existeix, compartint-ne les hores. Deixant-se meravellar. Per tant: multiplicar les ocasions d'observació, d'atenció, de reconeixement. Cultivar l'interès per l'entorn (per l'existir: per els éssers vius, per tota mena de realitat ...) des de les capacitats intel·lectuals, sensitives, artístiques. En el sí d'aquest cultiu, el sentit profund de les paraules dels mestres religiosos mostra tota la seva força. Què són els mestres religiosos sinó mestres d'un viure arrelat en l'absoluta gratuïtat?

Suggerim:

Cada setmana, cada dia, hi pot haver alguns minuts, alguna activitat, feta per ella mateixa, sense més: escoltar un poema sense haver-ne de fer cap treball, cap activitat, o un conte, pel simple plaer d'escoltar-lo; un dibuix, un passeig, un cant, una observació, un joc, ... pel simple gust de fer-ho. Sense fer-nos pesats, sense empatxar, sense convertir ara en deure "l'haver-s'ho de passar bé", fer

constar, espontàniament, en aquell moment que ho provoca: "què bé que ens ho hem passat!". Aprendre a reconèixer la "qualitat de la gratuïtat" després d'aquests moments de qualitat.

Aprofitar les ocasions que es presenten per prendre consciència del "fet pur de l'existir", sense més, com a font de felicitat. El sense perquè de tanta meravella. L'entorn n'és ple.

- Estirar-se sota un arbre, estirar les cames i repenjar-les en el tronc, i contemplar el cel a través de les branques. Estar-s'hi uns moments. Tancar els ulls i escoltar. Després, dibuixar o expressar d'alguna manera l'experiència (no l'arbre).
- Anar a una placeta, al metro, al mercat, ... i contemplar persones (les cares, els tipus, les diferents expressions...)
- Contemplar flors, fruites, animals, qualsevol element de la natura: al natural, diapositives, fotografies (també de les ampliacions dels microscopis), obres d'art, ...
- Triar textos, imatges, pel·lícules, contes... que il·lustrin la "gratuïtat", el gust de fer perquè sí, perquè estem capacitats per fer-ho i això dóna satisfacció. (l'artesà que fa bé la seva feina / ballar, nedar, fer castells a la sorra, saltar a corda, passejar, escalar, escoltar...
- Tenir un espai (cartellera) on penjar-hi fotos, dibuixos, textos, paraules,... pel gust de poder-ho contemplar, llegir, fruir i compartir-ho; no és un recull al servei de... d'un treball de socials, naturals, llengua...
- Valorar les aportacions en aquest sentit com es valoren les aportacions o intervencions a la classe de matemàtiques, socials...
- Plantejar algun joc matemàtic pel gust de fer servir la nostra capacitat de lògica, de raonament...
- En qualsevol sortida podem reservar uns moments a la contemplació "gratuïta".

- De tant en tant explicitar, ajudar a ser conscients, que una estona de joc, de conversa, de treball silenciós i atent, de cantar,... ens fa estar i sentir bé per dins, ens dóna satisfacció. Aparentment no ha servit per a res, en aquell moment no "fèiem" per aconseguir res, fèiem perquè som capaços de fer. Estàvem del tot en allò, i això ens dóna goig, ens fa estar contents per dintre. En aquesta línia, caldria contemplar el donar valor, sobretot, al procés d'aprenentatge, a l'actitud en què es treballa, s'escolta, es participa,... més que als resultats finals.
- També en aquesta línia de reforçar el valor a la gratuïtat caldria plantejar-se i demostrar la importància i el valor que es dóna a les matèries no instrumentals: la música, la plàstica, l'activitat Física...).
- De la mateixa manera que a moltes escoles es celebra la setmana esportiva, la setmana de la solidaritat,... es podria proposar la setmana de les activitats gratuïtes / inútils:

Juguem pel gust de jugar: jocs no competitius.

Plantar pel gust de veure créixer una planta, de tenir més a prop les flors.

Fem pel gust de fer: Tallers (de cuina, cistells, pintura, dibuix, fang, ...). Ens apuntem pel gust de: fer castells, caminar, escalar, passejar, ballar, fer volar estels, descobrir la ciutat... Hi ha algun símbol de la gratuïtat? Fer volar estels, potser, la dedicació concentrada en aquell vol "inútil", meravellosament inútil, dansaire, bell, impredecible, el joc amb el vent, l'amistosa impossible rivalitat amb el vent, ... Un estel en vol podria ser el símbol de la gratuïtat.

2.3.3 DESENVOLUPAMENT DE LA CONSCIÈNCIA MORAL. LA CONDUCTA ÈTICA.

Desenvolupament moral: autonomia responsable. El desenvolupament moral no significa crear hàbits de submissió, d'imitació de conductes, d'adaptació a les expectatives que tenim de les persones. Cal, sí, adaptar-se a l'entorn social, però a un entorn que no és una realitat compacta i fixada sinó un organisme en permanent desenvolupament i en constant procés d'adaptació -la societat mateixa-, generat pels seus membres. L'adaptació, així, significa reflexivitat i desenvolupament de l'autonomia personal (que té poc a veure amb un inconformisme sense motiu).

Crear l'hàbit d'escoltar per dins: descoberta de la interioritat

Crear l'hàbit de discernir entre el que m'agradaria fer i el que noto i sé que haig de fer i em deixa content si ho faig

Aprendre a reflexionar, a valorar, a optar

Aprendre a reconèixer els errors

Adonar-se de la diferència entre com ens sentim quan fem el que pensem que hem de fer i quan no

Fer les coses d'una manera o una altra, fer les coses bé, per propi convenciment, no per que vigilen, per evitar reprimendes.

Massa sovint funcionem amb pautes de conducta que s'han d'obeir, sense introduir -progressivament- el marge per a prendre les pròpies decisions, sense donar referències clares, temps i eines per a la reflexió i la presa de decisions.

El desenvolupament de l'autonomia personal és un pilar necessari per a que les actituds d'interrogació, recerca, desenvolupament interior, puguin ser una realitat, disposin d'un sòl on arrelar-se.

Si d'alguna cosa són exemple els mestres de saviesa és de creativitat pel que fa als valors del seu temps. Ni Jesús, ni Mahoma, ni els profetes d'Israel, ni el Buda, ni els rixis, ni, ni, ni, són un model d'adaptació sotmesa als costums del seu temps, ni van ser "bons" practicants, ni "bons" creients, ni "bons" seguidors

de l'ètica establerta. Considerar les dones i criatures com a éssers humans, protegir el feble, atacar els cultes negoci, la hipocresia de formes, etc. no era un exemple de submissió i obediència a les pràctiques del moment. Des del profund silenci, des de la comprensió, l'interès més profund per la realitat i els seus contemporanis, cada mestre s'enfronta a la seva manera al "model" dels temps per reivindicar, per damunt de tot, la regla de l'amor, la cura per tota cosa.

El desenvolupament moral no és "propietat exclusiva" de l'àmbit religiós, però en els mestres religiosos trobem uns exemples insuperables d'un viure arrelat en l'estimació profunda per tot el que existeix. Podem veure com aquesta estimació, aquest amor, es basteix sobre una considerable autonomia personal, alhora que l'autonomia fa possible el desenvolupament d'aquesta estimació. Fent un paral·lelisme amb la creativitat musical, el compositor Roger Sessions escrivia: "és obvi que el veritable amor per la música -com el veritable amor per qualsevol altra cosa- depèn en certa manera d'algun grau de seguretat interior; però és igualment cert que la seguretat interior depèn de la força de l'amor"¹⁰. Per què? Dificilment hi pot haver amor si la persona està immersa en l'angoixa i la inseguretat, però la certesa madura només pot néixer de l'amor, de l'interès per la realitat; no pot néixer de la certificació de miralls externs a un mateix.

Si els mestres religiosos mostren un grau tan alt d'interès per la realitat, pels altres, és perquè han fos el vel (o el mur) que ens separa, que impedeix la comunió profunda amb cada ésser: l'interès per un mateix és el veritable vel -afirmen-. Qui el desfà viu cada ésser com a carn de la pròpia carn. No hi ha "dos". Tot és U, en profunda comunió. Unitat. transcendent. Incommensurable. Aquí sí que es pot parlar d'amor il·limitat, "com a sí mateix", perquè l'altre i jo som U en l'U. Amb la intenció de fer possible la dimensió religiosa, tot el que fem en la línia d'actuar respectuosament i harmònicament cap a tota forma de vida està ampliant i afinant la consciència, la mirada, la comprensió de les coses. És una forma de no alimentar l'ego, de tenir en compte els altres. Per

¹⁰ Roger Sessions. *The musical experience of composer, performer, listener*. Princeton, University Press, 1974. p.101.

poder recollir i polaritzar la comprensió, la ment, l'interès profund..., cal que les nostres accions no generin conflicte, ni cap enfora, ni cap endins.

Si els savis, si els mestres, són mestres d'alguna cosa és de l'acréixer en aquella certesa interior, alimentada per l'interès per l'existir, que redueix a no res els jocs d'imatges personals que malbaraten les capacitats i les energies profundes. Prediquen una i altra vegada les vies que allunyen de la dependència a una imatge, a un públic que aplaudeixi el nostre viure i actuar, prediquen les vies de la veritable llibertat interior. Llibertat en el sentit d'autonomia, de no dependències: que l'activitat interior i exterior de la persona adquireixi progressivament sentit per sí mateixa, amb independència del guany exterior (afectiu, professional...), això és el que veritablement importa.

El *quid* no està en si hi ha uns codis d'actuació més revelats per Déu que uns altres, o en la creença d'un sistema de premis i castigs en una vida futura (cel, infern...) El comportament que afavoreix la possibilitat de ser testimonis de la dimensió religiosa de l'existència, és el que té en compte aquelles actituds que la fan possible: autonomia, atenció, observació, interès gratuït i il·limitat, ...

2.3.4 IMAGINACIÓ I CREATIVITAT

*L'èxit no consisteix en convertir el que és estrany en familiar, sinó el que ens és familiar en estrany. El que és important des del punt de vista educatiu és arribar a contemplar la meravella que s'amaga darrere del que ens sembla evident.*¹¹

Com funciona, amb què s'omple, a què es dedica, la imaginació d'un adult "gris"? A repetir insaciablement anècdotes viscudes o desitjades, en les quals el protagonista -el jo en qüestió- fa el millor dels papers del món. O, l'altra possibilitat, el paper de víctima innocent que mereixeria més compassió i afecte. Amb poques variants, aquest seria l'ús habitual de la imaginació. Un ús que desaprofita el veritable poder de les capacitats imaginatives: la possibilitat de completar allò que els receptors sensitius no estan preparats per captar, restituint la meravella i l'estranyesa a tota aquella *normalitat quotidiana* que ens envolta. Disposem de quantitat de material i documentació d'etologia, astronomia, botànica, ..., que amb l'ajut del poder de la imaginació es constitueix en veritable catapulta vers un univers de dimensions d'espai, de temps, de profunditat i de qualitat insospitades.

La imaginació ens permet convertir en realitat viva i sensible un univers que escapa als límits de la percepció limitada. La nit, per exemple. Pels sentits del vivent és fosc, fred, una superfície semiesfèrica sembrada d'estels. Les dades ens parlen de mils de milions de galàxies, de mils de milions d'anys llum, ens situen en un raconet entre eixams i més eixams de constel·lacions ... Només el treball de la imaginació pot conferir significat i donar vida a totes aquestes dades fent possible que la mirada en la nit estelada intueixi les vertiginoses dimensions del que ens envolta.

Imaginació a partir de dades i d'imatges. Imaginació desplegada també a partir de les narracions. M.A. Valente manifestava que l'arrel profunda de la poesia

¹¹ K.Egan. *Fantasia e imaginación: su poder en la enseñanza*. Madrid, Morata, 1994. p.69

és la conversió del llenguatge en instrument d'invenció, de creació de realitat. Acte de creació que és acte de coneixement. Conservar la possibilitat màgica del llenguatge *dependrà de poder aprendre el significat "correcte" -el necessari ús descriptiu- sense, per això, bloquejar el seu poder imaginatiu.* Les riques possibilitats del llenguatge van molt més enllà de la designació codificada. Poesia, contes i narracions poden desplegar davant dels nens i nenes móns que encara no havien pogut presenciar, móns que permeten estrenar tota mena de realitats, relacionar, recrear, descobrir.

El conte amplia el món nodrint la interioritat de realitats intangibles, realitats que permeten manipular o afrontar realitats (pors, comportaments, dubtes) que costaria poder encarar directament. Sense caure en convertir els contes en píndoles per a facilitar la digestió d'indoctrinaments, cal tenir present el poder transmissor del conte a múltiples nivells. Quins seran els desigs de l'heroi, els mòbils, els seus recursos, les recompenses? Des que les persones som persones, des de la nit dels temps, la humanitat ha aprofitat els mil recursos que oferia la paraula imaginativa per a treballar els nivells de comprensió i desenvolupament interior, l'autoconeixement, la canalització dels desigs profunds, la transformació d'actituds.

Suggerim:

Hi ha tants recursos, tantes situacions per afavorir un ús creatiu de la imaginació! A tall d'exemple:

Cos a terra, ulls closos, submergir-se en els olors, tacte, formes, del present. Viatjar marxa enrera fins a reviure la formació d'aquell sol, la creació d'aquell paisatge.

Sota la nit estelada, conferir profunditat, llunyania, amplitud, a aquella superfície lluminosa aparentment plana. L'infinit en totes dimensions, milers de milions d'estels, de galàxies, d'anys llum ... Imaginar la Terra vista des de ...

Viure els gests de l'animal proper: habilitat sense mans. Agafar, estirar, gratar, menjar, sense mans. Redescoberta del poder i de l'ús constant de les pròpies mans. Imaginativament, podem desplegar mons diferents del nostre.

3. UN EXEMPLE DE CONCRECIÓ

Algunes propostes

ALLÒ QUE ES VEU I ES TOCA, ALLÒ QUE NO ES VEU NI ES TOCA

INDEX

1. PRESENTACIÓ DEL CONTINGUT

2. OBJECTIUS

3. ALGUNES PROPOSTES CONCRETES

3.1 QUÈ HI HA AQUÍ?

3.2 ALTRES VARIANTS

3.3 ENDEVINAR QUÈ HI HA DARRERA DE ...

3.4 VIST I NO VIST

3.5 MÉS POSSIBILITATS

3.6 HI HA REALITATS DIFÍCILS D'ABASTAR

3.6.1 LA TARDOR

3.6.2 L'ARC IRIS

3.7 PARAULES I COSES. LA VERITAT DE LES PARAULES

4. NARRACIONS

5. APÈNDIX. L'INDI ERRANT QUE ENS DUGUÉ LA TARDOR

ALLÒ QUE ES VEU I ES TOCA, ALLÒ QUE NO ES VEU NI ES TOCA

1.- PRESENTACIÓ DEL CONTINGUT

Si alguna cosa caracteritza l'àmbit de l'experiència religiosa és el de tractar-se d'un àmbit que vol mostrar aspectes de la realitat que escapen les paraules ; ens vol dur més enllà del món pla d'una sola dimensió, per mostrar-nos aspectes inefables de la realitat . Les paraules dels mestres religiosos poden conservar algun sentit pels homes i dones d'avui si es situen en aquesta perspectiva.

Les hores lectives dedicades a aspectes de cultura religiosa engloben una sèrie de continguts conceptuals, de "cultura", que potser no necessiten introduccions. Però inclouen, també, continguts experiencials, referits als aspectes "inefables" de la realitat, aspectes que - tal com el terme ens indica- no resollem amb paraules. En una situació similar ens trobem en l'ensenyament de l'art, la literatura i, en certa manera, en qualsevol àmbit. Potser la diferència és que avui, en religió, ens cal remarcar que molts dels conceptes i narracions d'aquest àmbit no designen entitats concretes com "taules i cadires", que seran vertaders o falsos, sinó que es tracta de paraules que, com el dit que apunta a la lluna, (en expressió budista), ens volen fer mirar més enllà del dit. D'aquí la necessitat d'alguna primera unitat dedicada a donar pistes que "real" no és sinònim de "veure i tocar", pistes de realitats "no sòlides" i pistes de l'ús aproximatiu de les paraules (amb grans dosis de creativitat quan es vol parlar del que no siguin objectes). Sessions dedicades a donar carta de ciutadania a realitats que no podem atrapar tant fàcilment. Sessions que de bon començament plantegin el fet que moltes preguntes, més que respostes, el que ens demanen és que continuem preguntant.

Existeix Déu ? Ja no hi ha àngels ? Ressuscitem ? D'on venim ?

Qualsevol resposta simple seria falsa. Ara bé, no "solucionar" una pregunta, no deixar-la tancada, no és el mateix que no respondre. No és el mateix que un "no ho sé". Hi ha una manera de respondre que manté vives les preguntes, que les alimenta i estimula. Un interrogant viu és un instrument per indagar, reflexionar, crear.

Monet s'interroga sobre la llum i dóna una resposta amb la creació d'un quadre d'un pallier amb una llum determinada. I la pregunta continua viva : van sorgint més i més quadres de palliers. Fa el mateix amb la catedral de Rouen o amb els nenúfars del seu jardí. Mentre la interrogació roman oberta, el treball, la indagació i la creació en aquella línia estan actius.

UNITATS DIDÀCTIQUES - 1

En síntesi, els primers aspectes que haurien de quedar plantejats (només plantejats) en aquesta/es primeres sessions, com a marc per a situar el treball posterior, serien:

1. que no tot el que es real es veu i es toca
2. que una cosa és mirar i una altra veure, que hi ha més que el que es veu a primera vista, que és possible exercitar el veure més i més a fons, de la mateixa manera com és possible exercitar-se per a córrer.
3. que del que no es veu ni es toca en parlem com podem : imatges, figures, narracions, comparances ...

Les propostes poden semblar molt simples, molt poc "religioses". Però apunten a un objectiu subtil i imprescindible -avui- si volem que les paraules dels mestres puguin tenir algun sentit pel demà d'aquests nois i noies. L'objectiu és posar en contacte amb la diversitat de rostres de la realitat, amb el ventall de maneres de comprendre, atendre, copsar, la realitat de que som capaços. Aleshores és quan les paraules dels mestres "diuen". D'una altra manera, no passen de ser una lliçó apresada (aviat oblidada) o una lliçó "creguda" que a la llarga (o, probablement a la curta) no aguantarà l'envestida de la racionalitat.

Les ciències naturals em captivaven tant com la història. La història natural m'apassionava i excitava la meua reflexió. No em podia treure de sobre la idea que s'insistia massa poc sobre com els fenòmens naturals escapen a la nostra comprensió. Tenia veritable mania contra els manuals de ciències naturals i les seves afirmacions presumptuoses i doctrinàries, redactades per a ser memoritzades. Em semblava ridícul que pretenguessin oferir l'explicació definitiva del vent, la gebrada, la formació dels núvols, dels vents alisis, dels llamps i dels trons. Des de sempre, la formació d'una gota de pluja, d'un floc de neu, ha estat per mi un magnífic enigma. Sentia com una ofensa que no es volgués reconèixer l'absolut misteri que impregna qualsevol fenomen natural, i es pogués tenir la pretensió de considerar "explicació" al que no eren més que acurades descripcions que no fan altra cosa que convertir el misteri en més misteriós encara. Vaig continuar doncs somiejant entre els infinits prodigis que ens envolten, i mai no he deixat de fer-ho. Encara ara, si a taula s'il·lumina l'arc de Sant Martí reflectit en la gerra de l'aigua, sóc capaç d'oblidar-ho tot, immers en l'espectacle. Així doncs, el meu amor per la història i el meu interès per les ciències naturals avançaven plegats. Poc a poc vaig comprendre que els fets històrics també estan plens d'enigmes, i que, en aquest camp, també cal comprendre la diferencia entre "explicar" i "descriure" uns esdeveniments.

[Records d'infància d' **Albert Schweitzer** (1875-1966), metge, músic, pastor protestant i premi Nobel de la pau]

2. OBJECTIUS

- Predisposar-los a descobrir que hi ha més del que es veu a primera vista.
- Crear situacions que afavoreixin l'adonar-se que REAL no és sinònim d'allò que es pot VEURE I TOCAR.
- Constatar que hi ha realitats no sòlides, no tangibles.
- Valorar, donar carta de ciutadania, a realitats o nivells de la realitat que no podem copsar/atrapar fàcilment.
- Mostrar, afavorir, estimular el prendre consciència -adonar-se - que hi ha realitats difícils d'abastar.
- Presentar i mostrar les paraules com instruments que ens ajuden a poder parlar de la realitat, la tangible i la no tangible.
- Descobrir, jugar, fer servir vocabulari, imatges, comparacions... que ens ajuden a parlar d'allò que no es veu ni es toca.
- Buscar i pensar maneres de poder parlar d'allò que no es veu ni es toca.

Cada un d'aquests aspectes o objectius vertebrarà alguna de les activitats proposades i a la vegada es mantindrà present, en la mesura que es pugui, quan se'n treballi un altre.

Tot el que se'ns pugui acudir en la línia d'afinar els sentits, la sensibilitat, podrà reforçar la proposta i dotar als nens i les nenes d'un instrument més capaç de percebre i crear finesa i qualitat.

Pot ser una bona ocasió per a les audicions musicals, breus però amb l'actitud d'escoltar ben treballada. Per a la contemplació d'alguna obra d'art: què devia veure el pintor? què veiem nosaltres?

També pot anar bé buscar / trobar maneres per anar repetint l'experiència d'adonar-se que a mesura que ens fixem i coneixem més alguna cosa, en descobrim més detalls, més aspectes. Això tant amb la vista, com amb l'oïda, amb el tacte, la comprensió d'un conte, d'un poema, d'un problema...

Posar al davant interrogants i estímuls, obrir camins. No es tracta de dissenyar itineraris acabats i complets; no seria possible ni desitjable, però sí cal saber bé en quina direcció voldríem caminar, per no fer passes inútils i cansar-se en camins que no duen enlloc. Si la direcció és bona, anirà donant progressivament de sí, mica en mica.

Tot això, precisament perquè fa referència a una experiència molt íntima, molt personal, no pot ser tractat directament i de qualsevol manera. Cal tacte, sensibilitat, mesura i molta vida.

Cal creativitat, recursos, ganes, per intentar transmetre allò que hi veiem de valuós sense donar-ho tan mastegat o tan explícit que generi rebuig enlloc de fascinació.

"... a ningú no li agrada que li donin la fruita mastegada", diu un aforisme sufí.

3. ALGUNES PROPOSTES CONCRETES

3.1 QUÈ HI HA AQUÍ ?

Qualsevol realitat, gran o petita, ens ofereix aspectes que no s'aprecien a simple vista : perquè pertanyen al domini d'altres sentits, perquè són aspectes subtils, o elements que pressuposa l'existència del que hi ha Hi ha més. Sempre hi ha més. Com més atenció dediquem a les coses, més podem descobrir. I ens adonem que no tot el que hi ha es veu i es toca.

Caldrà pensar activitats dirigides a distingir entre "mirar" i "veure".
Per veure no n'hi ha prou amb donar un cop d'ull, amb mirar sense atenció.
Mirar amb atenció, fixar-se, descobrir, ... ens portarà a VEURE.

Davant d'una situació:

- Una plaça amb gent
- Un bosc
- Un hospital, un mercat, un autobús, una casa ...
- Qualsevol altre situació complexa a la que ens puguem traslladar (també amb la imaginació)
- . Què veiem ? (primera mirada)
- . I si ens hi fixem bé, què veiem? (apareixen més aspectes, més detalls?)
- . Fixar-s'hi més encara, obrir bé les orelles, què hi hauria ?
de què ens adonariem ?

Mirar, fixar-s'hi, obrir les orelles, tenir a punt el nas, la pell, ... el cor.
Constatar la diferència entre allò que hem vist en la primera mirada i tot el que hem anat descobrint a mesura d'observar, mirar, fixar-nos... Algunes vegades podem acabar amb un comentari com: "Fixa't quantes coses hem vist, ... i tot el que deu haver-hi !"

Mirar per veure és com estirar uns fils invisibles que no s'acaben mai: podem anar estirant, estirant... Sempre hi ha més, la realitat és més i més ... Habituar la percepció, la consciència, a tractar amb una realitat que és rica, complexa, amb "gruix", amb dimensions, amb matisos, amb moltes cares... inescotable per més que la coneguem.

3.2 ALTRES VARIANTS

Amb:

- . una fotografia prou gran per a que pugui ser observada per tots, o bé
- . un tros de pa (per grups, o una llesca per a cadascú), o bé
- . fulles d'arbre (relacionant l'activitat amb la tardor)

UNITATS DIDÀCTIQUES - 1

Fem, entre tots, una llista a la pissarra del que veiem i després la continuem amb tot el que hi ha i que no veiem.

Per exemple:

Una fotografia d'un paisatge amb gent, o de gent en algun lloc, ... :

- . Què hi ha ? : arbres, pedres, núvols, cases, una persona així una altra aixà, ...
- . Mirem amb més detall : el tronc, les fulles, finestres, portes, ...
- . És això tot el que hi ha ? No us sembla que hi ha coses que no veieu ?

Aleshores poden anar sortint aspectes relacionats amb els altres sentits :

- . Si poguéssim olorar, sentiríem l'olor de....
- . Si poguéssim escoltar, sentiríem el soroll de
- . Notaríem l'aire ... que si no hi fos res estaria viu, què més notaríem? El fred, la calor, les estacions?
- . Veiem les arrels dels arbres? Hi són?
- . I si es veuen expressions en les cares : alegria, tristor, amistat, paraules, idees ... Hi és tot això? Ho notem com notem que hi ha arbres o cases?

Més aspectes:

Si la fotografia és diürna. Hi ha estels ? on són els estels ?

Anar fent llista, provocar que surtin més i més aspectes "invisibles".

Es podria acabar fent dibuixos del que hi ha i no es veu, i penjar la fotografia acompanyada dels dibuixos.

Fulles d'arbre. Com activitat unida als temes de tardor.

Observar fulles: el que es veu i el que no es veu.

Colors, formes, olors, tacte, ... serà el primer que apareixerà, però podem també estirar més i més, i anar relacionant amb: els arbres, les estacions, el fred, la fulla jove, la fulla verda, la diversitat de formes, els fruits, ...

Un tros de pa (per grups, o una llesca cadascú).

Què hi ha aquí ? El que es veu i el que no es veu. La crosta, la molla, formes, olors i colors del que veiem.

Però què més hi ha aquí ? Estirem el fil invisible i on ens porta? El blat, la sembra, els camps, les feines agrícoles, la farina, el forner, l'aigua, el llevat... Qui va imaginar fer pa ? La saviesa de les generacions, l'aliment, la gana, la necessitat de menjar, ...

Es podria acabar fent pa, o alguna figureta amb el pa, o ... senzillament olorant-lo i menjant-lo !

UNITATS DIDÀCTIQUES - 1

3.3 ENDEVINAR QUÈ HI HA DARRERE DE ...

Quan s'ha treballat col·lectivament algunes vegades, tal com s'ha proposat anteriorment, es poden introduir estones curtes amb exercicis d'expressió oral, com un joc d'associació de paraules al voltant de les propostes següents:

Rotativament, tots van dient què se'ls fa present en relació a l'objecte o la realitat proposada:

- . un pa acabat de fer
- . una carta
- . un cistell ple de menjar
- . un atleta
- . un concert
- . un arbre
- . un regal
-

Per als més petits les realitats poden ser més concretes:

- una poma / una cirera / un ou / una clau / un nen / una nena / un ...

La imatge d'estirar més i més el fil invisible que ens fa descobrir què hi ha darrera de ... ens pot ajudar a situar-los i a posar-nos en situació d'afinar, precisar, aprofundir...

3.4 VIST I NO VIST

Infinites variants per a diferenciar entre els graus d'atenció:

Asseguts en rotllana, entorn a una sèrie d'objectes(la quantitat pot variar en funció de l'edat i la pràctica) tapats amb un drap que es destaparà més o menys temps per mirar-los.

Destapar i tapar ràpid. ¿Què hi ha sota el drap?

Més estona destapats. ¿Què hi ha sota el drap ?

Simplement, constatar - sense més- que tenir la possibilitat de fixar-se (no només donar un cop d'ull), permet veure més i millor.

Passar a diverses velocitats davant d'una taula amb objectes.

Sense dir de què es tracta, que passin a marxa atlètica prop de la taula i donar algun tomb més per la classe (o l'espai on siguin).

Què han vist ? Anotar-ho, comparar quantes coses s'han vist -i com s'han vist- i quantes no. Canviar (alguns) els objectes i passar més a poc a poc, però sense aturar-se. Anotar i comparar un altre cop.

UNITATS DIDÀCTIQUES - 1

Fulles de tardor :

Asseguts en rotllana. Cadascú agafa una fulla d'una bossa, l' observa.

Es recullen totes les fulles repartides en una nova bossa que només contindrà les fulles observades pel grup. Després aquestes es van passant d'una en una i quan un reconeix la "seva" fulla se la queda. I es van passant totes fins que cadascú ha recuperat la seva.

(amb ulls tapats, i segons la varietat de les fulles, es podrien agrupar per espècies : les de plàtan, d'alzina, de castanyer, de xiprer... guiant-se només pel tacte/olfacte)

3.5 MÉS POSSIBILITATS

- Joc de les diferències : trobar les diferències entre dues imatges aparentment iguals.
- En una imatge, descobrir objectes amagats que aparentment no es veuen

3.6 HI HA REALITATS DEIFÍCILS D'ABASTAR**3.6.1 LA TARDOR**

A partir del conte: "L'indi errant que ens dugué la tardor" (veure'l a l'annexe)

HI HA REALITATS DIFÍCILS D'ABASTAR

L'INDI ERRANT QUE DUGUÉ LA TARDOR

Un cop llegit o explicat el conte.

. Conversa a partir de:

- En què pensem nosaltres quan pensem en la tardor?
- Per què els indis no entenien ni creien el que l'indi errant els explicava?
- Com pot fer-los entendre què és la tardor?

. Com explicarien a algú que viu a l'Àfrica o a l'Antàrtida... què / com és la tardor?

Ho farien amb paraules? D'altres maneres?

Escollir i fer-ho (per grups o individualment)

. Què ens diuen de la tardor aquests (i altres) poemes?

Tardor,

Tot ho canvies de color.

Tardor,

voldria ser com tu, un bon pintor.

Les fulles es muden
de roig i de groc.
Les fulles tremolen
sota un cel de foc.

Quan per la tardor

se'n va l'oreneta,

no li dic adéu

li dic a reveure!

. Què ens diu aquesta música de la Tardor?

(escoltar " La Tardor" de Vivaldi)

. Fer un mural que mostri el què és la tardor per ells

. Fer dibuixos del conte de l'indi errant.

Segmentar el conte i per grups dibuixar els diferents moments.

Cadascú dibuixa el que vol del conte...

. Fer treball de llenguatge a partir de:

Colors propis o característics de La Tardor. Construir comparacions per precisar més els colors.

Escriure algun poema sobre la tardor.

Recollir dites i veure què ens diuen de la Tardor.

Vocabulari de fruits de tardor, de fenòmens atmosfèrics, de celebracions...

. Fer treball d'expressió plàstica a partir de:

Reproduir i combinar els colors propis o característics de La tardor.

Buscar i recollir imatges que ens parlin / ens mostrin La Tardor.

Fer algun collage amb fulles seques.

. Treballar l'atenció a partir d'elements relacionats amb al tardor.

- Reconèixer diversitat de fulles seques, de fruits de tardor (amb la vista, amb el tacte...)

. Afegir-hi tot el que estigui al nostre abast per omplir de contingut i experiència "La Tardor".

. Empalmant amb l'activitat: " Què hi ha darrera..." Podríem plantejar un: què hi ha darrera "La Tardor"? Estirem el fil de tot el que ens evoca, ens recorda, ens fa present la Tardor. Amb què l'associem?

Després tornar a parlar sobre:

- Per què ens costaria fer entendre "la Tardor" a algú que no l'ha viscut mai.
- Podem ensenyar o explicar de pressa què és la Tardor?
- Hi ha altres realitats difícils d'explicar com la Tardor? (pensar-ne entre tots)

UNITATS DIDÀCTIQUES - 1

3.6.2 ARC IRIS

Imaginem que hi ha algú que no ha vist mai l'Arc Iris i li volem explicar com és. Tot i les nostres explicacions, no s'acaba de convèncer de que una cosa així pugui existir.

Què més podem dir-li ?

Ho podem explicar bé amb paraules ?

Ho podem fer millor d'altres maneres ? (gest, dibuix)

I si fóssiu vosaltres els que no l'heu vist mai i algú us ho explica. Què faríeu ?

Pensaríeu que us enganyen, que ho heu de creure, buscaríeu algú més que us en parli ?

Si és possible disposar d'una bona fotografia de l'arc iris, observar-la una breu estona. Imaginem que és la primera vegada que el veiem i no sabem com es diu. Quin nom li posaríem ?

Cadascú podria fer-ne el dibuix i donar-li nom al fenomen.

(Segons el grup, l'arc iris pot donar per parlar del que vol dir "existir" : no el pots atrapar, hi és i no hi és, no es toca encara que es veu, sempre és una mica diferent, és un arc o són molts arcs ?, ...etc.)

3.7 PARAULES I COSES. LA VERITAT DE LES PARAULES**DEBAT ENTORN A AQUEST BREU TEXT****Text :**

- La Sònia diu que totes les paraules són vertaderes -va dir la Neus.
- Jo no ho crec pas - va dir en Víctor -. ¿Què t'hi jugues que hi ha paraules falses ?
- Diu la Sònia que les paraules no poden ser falses perquè sempre volen dir alguna cosa.
- I tu que t'ho creguis ! Què me'n dius de les paraules que volen dir coses que no existeixen ?
- I com ho saps tu que no existeixen ? - va insistir la Neus -. Potser existeixen en un altre lloc o són coses invisibles.
- Si són invisibles no existeixen - va dir en Víctor -.
- No és veritat ! - protestà la Neus.
- I què me'n dius de les que tu t'inventes ? també són veritables ?
- Jo invento paraules quan falten paraules. No són pas falses - va dir la Neus cansada ja de la discussió-.
- Però si només les entens tu !

Debat :

I tu què en penses ?

Amb qui estaries més d'acord, amb la Neus, amb en Víctor? Amb cap dels dos?

Amb tots dos ?

Què hi dius a això ? Totes les paraules són vertaderes ? Què ho fa que siguin vertaderes o falses ? Hi pot haver paraules falses ?

Veure la diferència entre paraula inventada / falsa
desconeguda / coneguda

Quan no coneixem el què vol dir una paraula, la paraula és falsa ?

Si un s'inventa una paraula nova per dir una cosa, què pot passar ?

Com aprenem les paraules ?

Per a què ens serveixen ?

UNITATS DIDÀCTIQUES - 1

Objectiu :

Plantejar un debat sobre les paraules "vertaderes i falses" per tal d'introduir la reflexió sobre la significació : ser veritat equival a existir ? Què vol dir existir?

La paraula que es refereix a alguna cosa inventada, és vertadera ?

Hi ha paraules inventades que diuen coses que existeixen ?

No s'han inventat totes les paraules ?

Si s'han inventat no serà que algú ha volgut dir alguna cosa amb aquella paraula ? Quina diferència hi ha que la inventi jo la paraula ?

Cal algun acord per a que una paraula sigui vertadera, o si ho és per a mi ja val ? Una paraula és falsa per a mi si jo no sé el que vol dir ?

Per motivar la discussió pot ajudar introduir exemples concrets al debat ; com valorarien algunes paraules. Per exemple :

rasclat, rasclató (ocell), raspinell, raspant, rar, angle, àngel, mal, tic, tiranosaure, Ossa Major, big-bang, clima, tempesta, diluvi, dolç, nansa, follet, fort, fum, Pinotxo, incloure-hi algun terme inexistent : tican, benaxa, talta, artasaure, canòlic ...

Es pot acabar la sessió (o introduir en algun moment de la sessió) aquest text del Tao Te King :

Lao Tse (s.VI-V ? a.C.), va ser un home molt savi que va viure a la Xina. Va dedicar tota la seva vida a comprendre a fons les coses. Mirava d'entendre el món i els homes amb tot l'interès. Després de molt observar, i molt estimar, va escriure aquestes paraules,

Existeix, natural i perfecte,
immòbil i insondable,
forma que no te forma,
és arreu i mai s'esgota,
podria ser la mare de tota cosa.
Com que no conec el seu nom,
jo l'anomeno *Tao*.

(Lao Tse. *Tao Te King*)

Els que l'escoltaven van quedar molt sorpresos, perquè sabien que Lao Tse no els enganyava mai.

4. NARRACIONS

Possibles narracions per a tancar alguna de les sessions d'activitats d'*allò que es veu i allò que no es veu* :

A l'Índia, com a molts altres llocs, s'expliquen amb contes coses molt importants que han interessat / preocupat des de sempre als homes

Shvetaketu volia comprendre. I al seu poble, a la Índia, quan algú volia comprendre s'endinsava al bosc, però Shvetaketu no sabia gaire bé què hi havia de fer al bosc. Mentre caminava bosc endins tot cavil·lant, va veure la cabana d'un *rishi** (*savi, en sànscrit) i s'hi va apropar.

- Potser ell em podrà ajudar - va pensar en Shvetaketu.
- Què hi fas per aquí, noi ?
- Vull comprendre - va respondre en Shvetaketu sense dubtar gens
- oh, això és una bona idea - li va respondre el *rishi*. Doncs, si vols comprendre, posa aquesta sal a l'aigua i torna demà.

Shvetaketu va fer el que li deia. Va abocar una tasetta de sal dins la gerra d'aigua que li mostrava el *rishi* i va marxar molt intrigat. "Deu ser comprendre, això ?" -es preguntava en Shvetaketu.

L'endemà al matí, a bona hora, es va endinsar al bosc i es va presentar davant del *rishi*.

- Bon dia, Shvetaketu. Dóna'm la sal que vas abocar ahir a l'aigua - li va dir -. Però en Shvetaketu no va poder pas trobar la sal, perquè ja s'havia dissolt i no es veia.

- Ja no hi és -va respondre en Shvetaketu-.
- Vols dir que no hi és ? -li va dir el *rishi*. Prova l'aigua de la superfície. Quin gust té ?
- Està salada.
- I la del mig, quin gust té ?
- També està salada
- Què n'opines d'això, Shvetaketu ?
- Doncs que la sal és per tot arreu encara que jo no la vegi
- Doncs jo et dic -va afegir el *rishi*- que, de la mateixa manera, hi ha alguna cosa que tu no perceps que és aquí, per tot arreu, i també en tu, com la sal a l'aigua.

(Del *Chandogya Upanishad*, text sagrat de l'Índia, s.VIII (?) a.C.)

- Què ens diu aquest conte / text ?
- Fer-ne algun dibuix
- Pensar algun interrogant sobre alguna cosa que ens agradaria comprendre

UNITATS DIDÀCTIQUES - 1

Un dia Shvetaketu s'endinsà en el bosc, com acostumava fer quan se li havien acabat les qüestions interessants per rumiar. A la cabana del *rishi* sempre hi trobava alguna cosa interessant.

- Bon dia, *rishi* - saludà el noi amb respecte

- Bon dia, Shvetaketu. Veus aquella pomera salvatge ? Puja-hi i porta'm una poma.

Shvetaketu ho va fer de seguida. El que més li agradava era enfilat-se als arbres. Li va dur una poma al *rishi* pensant-se que la volia per a menjar.

- Obre-la, Shvetaketu.

- Ja està.

- Què hi veus a l'interior ?

- Uns granets, són les llavors em sembla

- Obre'n una.

- Què hi veus a dins ?

- No res -respongué en Shvetaketu-.

- Doncs la pomera a la que t'has enfilat ha sortit d'on tu no hi veus res. Mira bé aquests granets tan petits i aquests arbres tan grans. 'Es d'aquest element tan subtil que tu ni perceps d'on ha sorgit aquest arbre tan gran. Això és l'essència de tot i tu també ets això.

(Del *Chandogya Upanishad*, text sagrat de l'Índia, s.VIII (?) a.C.)

- Tant l'experiment de la sal, com el d'obrir la llavor de la poma, es podrien fer, com Shvetaketu, amb interès i respecte, conscients que allà se'ns està dient alguna cosa important que potser no sabem veure del tot i que a mesura que anem creixent anirem comprenent més i millor.

- Aniria bé treballar les narracions un cop s'haguessin fet alguna de les activitats proposades o d'altres que s'hagin pensat. Una altra possibilitat seria presentar-les sense preparació i veure quina resposta hi ha i, després, tornar-les a llegir, després d'haver treballat i veure si hi ha algun canvi qualitatiu en la seva resposta o comprensió.

Estaria bé crear unes certes expectatives i acostar-los a aquests textos des de la convicció que amb ells ens arriba alguna cosa molt valuosa que s'ha anat transmetent als homes al llarg dels anys.

L'INDI ERRANT QUE DUGUÉ LA TARDOR

Mite Onas

I això era i no era en el temps de les llegendes, quan, en un lloc lluny d'aquí, hi visqué l'Indi Errant.

Sempre anava i venia segons el seu rampell i tothom, en veure'l tornar, es delia per escoltar noves i contalles d'altres llocs i d'altres gentes.

L'Indi els parlava de rius immensos, plens de peixos, i de la selva verge i de la pampa. Tots els cosien a preguntes i l'escoltaven amb respecte.

Però va passar que un dia no se'l volgueren creure per molt que digués.

Això va ser quan va explicar que, a les llunyanes terres del nord, de clima més suau, les fulles dels arbres no sempre eren verdes, que en un temps donat – deia- començaven a esgrogueir-se, esdevenien rogenques i, més tard semblava que algú hagués vessat pel paisatge una immensa gerra de mel. Llavors, no trigava a arribar la neu, o bé començava a ploure i l'aigua queia i queia sense aturador, fins que dels borrons dels arbres en naixien petites fulles, d'un verd esclatant.

I és que en aquell temps, i en aquell indret, la gent no havia vist mai fulles de color de tardor.

Quan el Gran Senyor del fred començava a fumar amb la seva pipa de gel, arbres i matolls encara eren verds, i ell fumava i fumava i el fum s'anava enlairant i el cel s'emplenava de nuvolots grisos i atapeïts.

Llavors, se sentia el xiulet dels vents gelats que arribaven i, de cop i volta, el mal temps s'ensenyoria d'aquell racó de món.

Les fulles, verdes i tendres, eren despreses i arrossegades lluny. L'herba, era amagada per la neu. El riu cobert pel glaç. Els indis havien de vestir-se amb pells i no podien deixar d'atiar el caliu per protegir-se del fred del llarg hivern.

No, és clar que no el podien pas creure, el seu amic rodamón, quan els parlava d'aquella estació de l'any, que la gent, allà al Nord, anomenaven Tardor.

- "Jura pel teu honor que ens duràs la Tardor", demanaren. I així ho va prometre.

Van passar els mesos i van passar els anys. L'Indi va caminar un xic pertot i a tothom que trobava demanava com ho podia fer per portar la Tardor als seus amics, però mai ningú no li donà la resposta.

El seu cap es cobrí de plata i els seus peus amb prou feines el seguien. Tot i amb això mai no oblidà la promesa.

Un dia, era a finals d'estiu, va arribar a un lloc, desconegut per ell. No hi creixia ni un bri d'herba i no se sentia cap cant d'ocell.

Una pila de pedres groguenques, mal amuntegades, senyalava el començament d'una estreta sendera. La segueix i, després de molt de caminar arriba a una cova. Assegut en una pedra hi havia un gegant tot cobert de pells d'animals. A les mans hi tenia una gran pipa de gel.

Quan veu el rodamón, crida:

"T'hauria de castigar per haver vingut! Jo sóc el Gran Senyor del Fred! Sé el que busques i ningú més que jo no et podrà dir el que has de fer. Però primer pensa si val massa la pena: els meus consells et costaran la vida!"

L'Indi contesta:

- "Tant me fa. Em sentiria feliç si tu m'ajudessis a complir la promesa que vaig fer als meus amics."

El gegant pensa una estona i diu:

- "Posa't en camí tan de pressa com puguis. No gaire lluny d'aquí trobaràs una pedra molt grossa. És allí sota on neix la font de la Tardor. No has de fer altra cosa que beure'n... Apa, cuita, no facis el ronsa i posa't a córrer, que estic a punt de fumar la meva pipa de gel."

L'Indi Errant donà les gràcies, s'acomiadà del Senyor del Fred i se'n va anar tan de pressa com les seves cansades cames el van deixar.

No podia perdre ni un moment. Allí, a l'horitzó, es veien venir uns núvols no gaire engrescadors i, escoltant bé, es podia sentir el xiulet del vent que s'acostava.

A la fi va trobar la gran pedra. Va aplegar totes les forces que li quedaven per fer-la córrer, i allí sota va poder contemplar un doll d'aigua, que rajava clara però vermellosa.

Els núvols s'anaven acostant i el vent, desfermat, començava a embravir la mar, tot aixecant castells d'escuma.

L'Indi no dubta gens. S'agenolla, estira els braços, s'emplena les mans d'aigua i beu. Beu lentament, molt lentament.

En acabat, s'aixeca i queda allà, al mig, plantat, clavat a terra sense poder moure peu ni cama.

A poc a poc els peus se li van enfonsant dins la terra, com si fossin arrels. Es mira les mans i veu com se li tornen branques, unes branques nuoses i retorçades, i de les branques en van sortint fulles.

Ara, al costat de la font hi ha un petit arbre de fulles vermelloses, que brillen com robins.

El vent ha amainat. Sols se sent el suau murmur d'una brisa lleugera. Els núvols, abans amenaçadors, ara es passegen pel cel com una volada de cigonyes blanques.

Els indis treuen el cap a fora i, meravellats, veuen aquell petit arbre de fulles rogenques.

I diuen:

- "L'Indi Errant ha complert la seva promesa. Ens ha portat la Tardor".

Versió de Lourdes Jordà del llibre "Contes d'Amerique du Sud"
T. Duran; N. Ventura. "Setzevoltes: recull de contes per narrar".
Barcelona, Graó, 1985. 111pg.

CRÉIXER PER DINS, CRÉIXER PER FORA

ÍNDEX

1. PRESENTACIÓ DEL CONTINGUT
2. OBJECTIUS
3. CONTES PER A INTRODUIR EL TEMA O TRACTAR-LO
4. ACTIVITATS PREPARATÒRIES
5. DIFERENTS ASPECTES A TENIR EN COMPTE
 - 5.1 DIFERENTS MANERES DE CRÉIXER
 - 5.2 DIFERENTS MANERES I SITUACIONS QUE ENS AJUDEN A CRÉIXER
 - 5.3 PISTES
6. LA PRÀCTICA DEL SILENCI
 - 6.1 INTRODUCCIÓ
 - 6.2 FER SILENCI
 - 6.3 PAUTES DE REFERÈNCIA
 - 6.4 POSSIBLES EXERCICIS
7. TEXTOS
8. ALTRES ASPECTES A TENIR EN COMPTE
9. APÈNDIX
 - 9.1 CONTE: EL DESCOBRIMENT DEL FOC
 - 9.2 ACTIVITATS A PARTIR DEL CONTE

CRÉIXER PER DINS, CRÉIXER PER FORA

1.- PRESENTACIÓ DEL CONTINGUT .

CRÉIXER PER DINS és un concepte que designa la maduració de la persona com a tal, en relació amb els altres.

No naixem humans, ens fem éssers humans en el procés d'interacció amb altres éssers humans. (Carlos Vignolo)

"Créixer per dins" és un concepte que abasta la complexitat de la maduració de l'ésser humà i que, per tant, pertoca a tots i cadascun dels àmbits de desenvolupament de la persona.

Hi ha algun enfocament del "créixer per dins" comú als diversos mestres religiosos ? La saviesa de les religions incideix d'alguna manera característica en el "créixer per dins" ?

Els mestres procuren despertar, en aquells que se'ls acosten, la capacitat que tenim d'interessar-nos veritablement per tot el que existeix. Acréixer una manera especial d'interessar-se que es caracteritza per l'interès per la realitat mateixa, no per allò que m'aporta. Un interès per la realitat (persones, coses, tot) que no el provoca i l'alimenta la meua necessitat, els meus desigs, les meves pors ... sinó l'existir mateix.

Créixer en aquesta gratuïtat comporta :

- deslligar la capacitat d'interessar-se del pivotar entorn al jo. Alliberar-la per tal de no limitar l'interès a l'interès per un mateix.
- provocar, mostrar, girar l'atenció cap a la realitat i el seu existir.
- que la realitat adquireix consistència, la persona autonomia.

Aquest interès gratuït és el fonament de l'actuar qualitatiu profund en qualsevol de les seves vessants:

- la recerca pura: aquella motivada pel conèixer, no per l'aplicació pràctica i immediata encara que després la tingui.
- l'admiració: que pot obrir-se camí i/o desembocar en l'expressió, en la plasmació (art)
- l'actuació ètica profunda: l'actuació motivada pel tenir cura de totes les coses, buscant el creixement de tot.

Quan el nostre propi existir deixa de mostrar-se'ns limitat als mecanismes de la relació necessitada, quan l'interès gratuït, o el silenci de l'interès egocentrat, s'ha obert prou camí

UNITATS DIDÀCTIQUES - 2

com per a veure més enllà de les formes que la nostra necessitat dona a la realitat o l'existir,
 ens fem testimonis de la grandesa del que És, de la misteriositat, de l'il·limitat (no hi ha límits dins / fora/ jo / els altres...)
 ens fem testimonis d'un existir que s'intueix com a profunda autenticitat, com a veritat massiva.

Aquesta és l'experiència religiosa. L'actitud religiosa és la que la fa possible. L'actitud religiosa no és més que la gratuïtat i els seus camins.

En la mesura en que l'actitud interior, en un grau o un altre estigui motivada, cultivi o mostri, aquest interès gratuït podríem parlar d'actitud religiosa (encara que, avui, el terme pugui resultar fosc): en qualsevol tipus de recerca, en la creació artística, en la quotidianitat anònima. Tenim innumbrables exemples d'artistes, homes de ciència, literats, persones d'acció, que descriuen la seva dedicació en termes d'actitud religiosa, d'espiritualitat; és a dir: actitud d'interès profund i gratuït.

L'actitud d'*interès profund* atorga especial qualitat al "créixer per dins": l'arrela en un interès gratuït indissociable de l'atenció, l'estimació, vers tot el que existeix. Genera comprensió i coneixement des d'aquesta perspectiva.

Quan parlem d'actitud religiosa estem enfocant cap al tipus de motivació que hi ha en la base d'unes actuacions, de l'àmbit que siguin. Es caracteritza per deslligar el que som i el que podem ser (ment, sentir, actuar) de l'eix de l'egocentració, del mecanisme de necessitats (individuals i col·lectives) És a dir: es caracteritza per la gratuïtat. Per l'ús de les nostres capacitats des de la gratuïtat. Per la comprensió / visió del món, de l'existir, des d'aquesta perspectiva gratuïta. I aquesta perspectiva confereix al món un sentit, un significat, molt especial.

És des de l'interès per "créixer per dins" des d'on les paraules dels mestres religiosos conserven la seva vigència. Des d'àmbits culturals diversos, els mestres religiosos són mestres d'aquest créixer per dins marcat per la profunda gratuïtat o, el que és el mateix, marcat pel profund interès per tota cosa, per l'existir mateix. Els textos de les tradicions religioses ofereixen possibilitats, pistes, d'entrenament. Ens parlen de la visió des de l'absoluta gratuïtat, hi apunten. Són -emprant un símil del Buddha- dits que assenyalen la lluna. La seva pretensió no és pas que mirem el dit ...

"Créixer per dins" és un tema, o un propòsit, tan ampli com ho és el procés de maduració de les persones i els mestres religiosos hi fan una aportació important; ofereixen una qualitat especial al desenvolupament de les nostres capacitats. Quina? Ens parlen de l'ús *silencios* - *absolutament gratuït* - de les capacitats humanes. Podem dir que ens parlen del silenci, en sentit ampli. Perquè el silenci no és interrompre les paraules i quedar-se com pedres; el

UNITATS DIDÀCTIQUES - 2

silenci del savi és no estar envaït constantment pel brogit interior i exterior, per les idees preconcebudes, els quefers marcats pels resultats, etc. El silenci del savi és portar les pròpies regnes de la nostra ment, del nostre sentir, tot el que ens constitueix com a éssers coneixedors, per a poder rebre notícia del veritable existir del que hi ha. El silenci del savi ho abasta tot, demana un assajar-se en un desenvolupament especial del que som; en estirar les nostres capacitats més enllà del que simplement requeriríem per assegurar la subsistència (física i psíquica) del moment concret. Així doncs, requereix, també, afavorir l'entrenament de la ment, de la percepció, del que és la nostra atenció global.

Aquest créixer per dins en gratuïtat - així com el desenvolupament de les capacitats de silenciament que hi donen suport, que fan possible el veritable creixement- no té edat. Cal adaptar el treball a cada edat i situació, però tots som capaços de tenir un accés a la realitat des de la saviesa del silenci i la gratuïtat. És des d'aquest treball des d'on és possible un apropament viu als mestres, no ja com a fòssils del passat, sinó com a persones capaces d'oferir-nos alguna cosa en el present.

"Allò que la petita Momo sabia millor que ningú era escoltar. Això, però, no té res d'extraordinari, dirà possiblement algun lector; al cap i a la fi, escoltar ho pot fer qualsevol.

I, això no obstant, està en un error. Escoltar de debò es una cosa que només molt pocs saben fer. I la manera com Momo escoltava era un fet del tot insòlit. Momo escoltava de tal manera que els pensaments més savis s'emparaven de sobte de la gent més estúpida. I no pas perquè ella els digués o els preguntés res que els ho hagués induït, no. Ella restava asseguda i es limitava a escoltar amb atenció i amb el més viu interès. I, en aquesta actitud, els seus ulls grossos i foscos observaven l'interlocutor, i aquest sentia com, tot d'una, se li acudien uns pensaments que mai no hauria ni sospitat."

Momo. Michael Ende

2. OBJECTIUS:

- Adonar-se que hi ha diferents maneres de créixer.
- Familiaritzar-se amb el concepte "créixer per dins".
- Relacionar créixer per dins amb qualitat; amb una manera de créixer menys visible, més subtil, però que la notem tant en nosaltres com en els altres.
- Constatar que créixer per dins ens fa estar bé amb nosaltres mateixos i millor amb els altres.
- Transmetre que créixer per dins no només depèn de nosaltres, però nosaltres hi tenim molt a fer.
- Transmetre que la possibilitat que tenim tots de créixer per dins no s'esgota mai. Tots, sempre, podem créixer.
- Posar-los en contacte amb aspectes que són indicatiu del "créixer per dins".
- Començar a fer referència que aquest créixer per dins és una possibilitat de creixement que tenim els homes i que ens prepara o predispone per a una altra manera de conèixer les coses. Una forma de conèixer que no és l'habitual, però que podem desenvolupar si volem.
- Presentar i tractar els savis, els mestres religiosos, ... en relació al créixer per dins.
- Relacionar el créixer per dins amb estimar. A mesura que anem creixent més per dins, més capaços som d'estimar de debò.

3.- CONTES PER A INTRODUIR EL TEMA O TRACTAR-LO:

- La casa d'en tres botons. G. Rodari. Setzevoltes. (per als més petits)
- El gegant egoista. O. Wilde
- El descobriment del foc.
- Fer córrer el temps. (Carles Macià; Cavall Fort, nº 34 (1.964) ; Quaranta i quaranta de La galera).
- El príncep feliç.

4.- ACTIVITATS PREPARATÒRIES

- Mesurar-se, pesar-se... Ordenar de més alt a més baix.
- Ordenar-se segons els mesos de naixement, de més gran a més petit de la classe. Es corresponen les estatures, els pesos, amb l'edat. Què passa?
- Mostrar una situació d'un home o dona baix amb un nen/ nena alt. Què passa? Qui és més gran? Com ho notem? (Estem mostrant situacions en què hi ha referències objectives i tangibles que ens ajuden a comparar i a ordenar).
- Tota mena d'activitats que puguin facilitar la conversa al voltant del tema del creixement.

5.- DIFERENTS ASPECTES A TENIR EN COMPTE

5.1 DIFERENTS MANERES DE CRÉIXER

A l'hora de comentar i fer veure que hi ha diferents maneres de créixer es poden tenir en compte totes aquestes possibilitats:

- Hi ha un créixer relacionat amb l'aspecte físic de la persona. El notem amb l'estatura, el pes, l'aspecte extern...
- Hi ha un créixer relacionat amb el pas del temps. És més gran en edat qui ha nascut abans.
- Hi ha un créixer relacionat amb l'aprendre i saber coses.
- Un altre relacionat amb el saber fer les coses per un mateix, sense que els altres hagin de tenir cura de nosaltres, ens hagin de vigilar, acompanyar...
- Un altra forma de créixer, que ens costa una mica més, té a veure amb el comprendre bé les coses; saber posar-se al lloc dels altres; fer les coses bé encara que ningú no ens vegi; acceptar que a vegades allò que cal fer no és allò que ens ve de gust fer; parlar, escoltar, pensar abans de reaccionar; adonar-se del què és important a cada moment ...
- Encara n'hi ha una altra, de forma de créixer, que ens ajuda a descobrir de mica en mica que nosaltres i totes les coses no som només allò que es veu per fora, que ens ajuda a saber mirar cada cop més endins, més profundament i a poder trobar el veritable sentit / el més essencial / l'essència més profunda ... de tot.

Després poder parlar de com a vegades haver crescut d'una manera no vol dir haver crescut de les altres. Un nen/a alt no té per què ser el gran d'edat. Ni el gran d'edat ser el que sap millor tot el que cal aprendre de totes les assignatures. Ni el que sap moltes mates ser el que millor sap parlar i explicar coses. ...

També es poden relacionar els contes proposats, o d'altres, amb el tipus de creixement que ens mostren.

5.2 DIFERENTS MANERES I SITUACIONS QUE ENS AJUDEN A CRÉIXER

A part de tot el que segur que sortirà perquè per ells és més evident (menjar o alimentar-se, fer esport, estudiar,...) es pot anar afinant més i ajudar-los a concretar i ampliar el ventall de possibilitats. Fer sortir també: escoltar els altres, observar, fer-se preguntes, escoltar música, llegir, enraonar, fer coses per als altres, contemplar, jugar, anar a la muntanya ...

També pot anar bé que no només diguin, sinó que expliquin situacions concretes en què els sembla que han après alguna cosa, o que els ha fet créixer en algun sentit.

Comentar perquè els sembla que han après, o han crescut, en aquella situació.

5.3 PISTES

Té a veure amb créixer per dins. ens dóna pistes per saber si creixem per dins...

- Aprendre / saber escoltar millor als altres.
- Fer les coses tan bé com podem encara que ningú no ens vegi, ni ens vigili, ni ens digui com les hem de fer...
- Fer les coses per nosaltres mateixos.
- Resoldre els conflictes parlant i escoltant.
- Buscar solucions als problemes que es presenten
- ...

No es tracta de fer llistes molt llargues, però sí d'ampliar de mica en mica el ventall d'aspectes a què donem valor i que són indicatiu de creixement en el sentit més ampli i profund possible. Fer patent que no només ens fixem i valorem el rendiment acadèmic.

6.- LA PRÀCTICA DEL SILENCI

6.1 INTRODUCCIÓ

Abans de proposar exercicis concrets potser valdria la pena fer una petita introducció amb les nanses per situar-los i donar significat i valor a les pràctiques que els proposarem.

Una possible manera podria ser la lectura i el comentari d'aquest text indi :

La setena direcció

Conten els indis lakotes que quan Wakan Tanka, el Gran Esperit, havia disposat ja les sis direccions (Est, Sud, Oest, Nord, A dalt, A baix) quedava per situar una setena direcció. Wakan Tanka sabia que la setena era la direcció més poderosa, la que contenia més saviesa, i volia situar-la allà on no fos molt fàcil trobar-la. Així, va decidir de fer-ho a l'últim lloc on solen buscar normalment els humans : en el cor de cada persona. Des d'aleshores sabem que aquesta és la direcció de la saviesa.

6.2 FER SILENCI

Després del text es pot introduir què és fer silenci:

Fer silenci és aprendre a callar. A callar per fora i per dins.

Quan callem podem escoltar de debò; podem escoltar cap enfora i cap endins, amb l'orella interior.

Quan callem de debò podem veure-hi i escoltar amb el cor.

UNITATS DIDÀCTIQUES – 2

Tots podem aprendre a callar de debò si en tenim ganes i ens anem entrenant. Ens cal un entrenament constant semblant al dels atletes o al dels músics.

6.3 PAUTES DE REFERÈNCIA

Algunes pautes possibles per "entrenar" en la interiorització i practicar estones de silenci.

- . Començar per crear un cert autocontrol orientant primer l'atenció cap enfora.
- . Després anar afinant l'orientació que se'ls dona cap a portar l'atenció cap endins, de cara a establir contacte amb aquest nivell més fondo, més profund que tots tenim si el sabem captar.
- . Al final de l'exercici que proposem, deixar uns moments per assaborir el benestar que apareix quan establim aquest contacte.

6.4 POSSIBLES EXERCICIS

- . Escoltar els sons que ens envolten.
- . Escoltar sons gravats (d'ocells, instruments, elements de la natura, ...)
- . Amb els ulls tancats, observar la respiració i seguir amb molta atenció els petits moviments que l'acompanyen.
- . Amb els ulls tancats, posar atenció als peus / a les mans / a l'esquena / a la cara... i registrem (com si les gravéssim) les sensacions que hi descobrim.
- . Estirats a terra, amb els ulls tancats i el cos ben deixat anar, passem l'atenció per totes les zones del cos que toquen a terra, des dels talons fins al cap.
- . Estirats o asseguts, amb els ulls tancats, observem uns moments la respiració i comencem a comptar de l'ú al 5 cada vegada que traiem aire. Després tornem a començar des del 1. Això ho fem amb molta atenció algunes vegades i al final ens quedem uns moments observant per dins el silenci que hi ha.
- . Amb els ulls tancats, quedar-se una estona contemplant interiorment, com si miréssim el mar, o el foc, o els núvols... alguna de les imatges que els textos següents suggereixen:

*Immòbil i vigilant
Un gat blanc damunt la neu*

*Silenci.
Escolto les fulles de tardor
fregant-se al caure.*

*Inspiro.
Atrapo el perfum de la lluna
entre els núvols*

*El so del vent
Sembla la veu dels pins*

*Salta la granota,
xap! ressona l'aigua.*

*El raig de sol damunt la sargantana
El raig de sol a la meva cara*

*En quina flor
S'aturarà l'abella?*

*Dansa la fulla enlairant-se fins la branca.
És una papallona!*

La durada dels exercicis pot anar variant a mesura que hi hagi més entrenament.

Un cop introduïda la pràctica del silenci és important treballar-la periòdicament. La durada pot ser breu, però la constància sembla indispensable si volem desenvolupar aquesta capacitat.

7.- TEXTOS

Un cop s'ha treballat el tema i s'han familiaritzat amb el concepte de créixer per dins, es pot o es poden llegir alguns dels textos següents i veure com els relacionen amb el que s'ha treballat. Quins lligams fan, com els expressen, què els suggereixen...

A part de l'estona de comentaris se'n poden desprendre tota mena d'activitats plàstiques, de llenguatge etc. Segons l'edat, el moment i les possibilitats de cada grup.

L'home és un infant. El seu poder és el poder de créixer.

(R. TAGORE)

- . Ens diu alguna cosa aquest pensament?
- . De quina manera de créixer ens parla Tagore?

Hi ha un cavall a l'estable que pensa que el seu estable ple de palla és el món sencer. No entén pas per què els seus companys volen sortir a córrer cada dia.

- *Hi pot haver una cosa millor que un estable ple de palla neta? – pensa aquest cavall -.*

L'home savi sap que moltes persones viuen tan equivocades com el cavall a l'estable.

(Djalal – ud- din Rumi. Fih ma fih)

- . Potser valdria la pena aprofitar per parlar del concepte "savi" (és algú que sap moltes coses?) i relacionar-lo amb "créixer per dins".
- . Què és el que fa pensar a l'home savi que moltes persones viuen tan equivocades com el cavall?
- . Quan fem com el cavall: Què ens perdem? Per què ho fem?

Un dia li varen dir a Mahoma, el nostre savi guia:

- *Mahoma, tu ensenyes que creixem com a persones quan donem als altres. Però nosaltres som pobres, no tenim res per donar.*

I ell va respondre:

- *Què us fa pensar que només els diners es poden donar? Què és donar? Donar és oferir el que tenim, però també el que som. De qui són els vostres pensaments i les vostres accions? Dediqueu-los als altres i comprendreu el que és donar.*

(a partir d'un Hadith)

UNITATS DIDÀCTIQUES – 2

Un dia, estava Jesús assegut davant del Temple amb els seus, mirant la gent que passava. Des d'on eren veien bé els que s'acostaven a fer donatius a l'arca del Tresor. També podien sentir els comentaris d'admiració de la gent en veure les riqueses que lliuraven els rics. Que generós que és el senyor Natan – van dir uns, mentre el tal senyor Natan marxava satisfet després d'haver lliurat unes vistoses copes d'or.

- Mireu, allà ve el senyor Ananies, amb ies mules ben carregades.

- Tararí, tararí, tararà... – els trompeters avisaven l'arribada del senyor Ananies i les seves mules.

Mentre tots estaven ben distrets admirant el seguici d'Ananies, ningú no es va fixar en una velleta que es va acostar fins a l'arca. Jesús sí que s'hi va fixar, i va veure com la velleta lliurava dues monedes de les mes petites, d'aquelles que ni tan sols brillen.

- Mireu aquella bona dona – digué Jesús als que l'acompanyaven -, ella sí que ha fet una gran ofrena. Ha donat molt més que ningú. Tots els que hem vist avui, només donaven part d'allò que els sobra. Ella, en canvi, ha donat tot el que tenia.

(a partir de Mc. 12, 41 i Lc. 21, 1-4)

El cabdill Os Dempeus (indi lakota) deia:

Aprendre a utilitzar els ulls és aprendre a mirar quan sembla que no hi ha res per a veure, i aprendre a fer servir l' oïda és aprendre a escoltar atentament quan sembla que tot està en silenci.

(de La saviesa de l'indi Amèrica. Ed. J.J. de Olañeta, p.35)

*"El Mestre solia dir que solament el Silenci
duia a la transformació.*

Però ningú no aconseguia mai que el definís.

Sempre que algú ho intentava, somreia

i es posava l'índex als llavis closos.

Això deixava més perplexos els deixebles.

Però un dia va fer un pas endavant

quan algú li preguntà:

"¿I de quina manera es pot arribar

a aquest silenci del qual parlem?"

"Onsevulla es trobeu, mireu-ho tot,

encara que us sembli que no hi ha res a veure;

i escolteu, encara que tot

estigui aparentment silenciós"

(A.de Mello. Moments de Saviesa, p.201.)

8.- ALTRES ASPECTES A TENIR EN COMPTE

Estem davant d'un tema de fons important i que pot ser sempre de referència encara que no caldrà explicitar-lo constantment (alerta amb "embafar" els nanos!).

- LA MESURA DEL PROGRÉS PERSONAL, LES NOTES, LES AVALUACIONS.

Posar l'accent, sempre, en el propi progrés personal. No comparar. Som diferents. L'important és estimular al creixement perquè estem preparats per créixer i això ens fa estar bé, ens fa feliços de debò. Desvetllar i conrear el gust per fer les coses ben fetes. Ajudar a descobrir que això és font de satisfacció independentment dels resultats i de la valoració dels altres.

La referència és un mateix. Una nota, un resultat, un comportament té valor respecte la implicació d'un mateix. Estarem ajudant i afavorint el créixer per dins en la mesura que estimulem les ganes de donar el màxim perquè tenen aquesta possibilitat i això dóna satisfacció, no per poder ser millor que fulanito . També donarem bones pistes si els ajudem a veure que una nota per ella mateixa no ens diu res. Un 5 no té el mateix valor per algú que li costen les mates o que no, tothom té alguna cosa que no li va tan bé.

- LA RESOLUCIÓ DE CONFLICTES

Evitar la reacció. Crear condicions perquè hi hagi resposta.

No parlar quan s'està massa afectat (rentar-se la cara, respirar una estona conscientment...). Ens calmem una mica i després parlem.

No jutjar i dir la nostra - els adults- abans de saber, conèixer, escoltar... a TOTS els implicats. Què ha passat? Com ha anat? Tots han de poder dir la seva, explicar la seva versió i ser escoltats.

Després de parlar tots els implicats. - Què et sembla? (a tots, també)

- VALORAR LA DIVERSITAT DINS DE LA CLASSE I EXPLICITAR-HO EN ALGUNS MOMENTS.

Trobar aspectes diferents a què donar valor per a cada un dels nens/es de la classe:

- el que sap escoltar
- el que s'adona quan un està sol
- el que sempre està content
- el que sap explicar bé les coses
- el que s'hi posa del tot, sempre, en allò que fa
- el que sempre està a punt quan cal fer alguna cosa
- el que és fort / àgil / hàbil...
- el que entén molt bé les coses i sap explicar-ho als altres
- el que és molt endreçat
- el que sap organitzar
- el que ens sap engrescar...

Som diferents. Ens complementem.

9. APÈNDIX

9.1 CONTE

EL DESCOBRIMENT DEL FOC

A les tribus índies mohawaks, quan un noi fa catorze anys ha de passar una prova molt important. Se l'anomena la cerimònia del dejuni. El noi marxa amb el seu pare a les muntanyes i es queda sol en algun lloc sagrat. Ha de quedar-s'hi, tot sol, com a mínim quatre dies i quatre nits. Durant aquests quatre dies no pot marxar del lloc, ni tampoc menjar res; només pot beure una mica d'aigua per anar apaivagant la seva sed. La seva missió és fixar-se en tot el que veu i en tot el que sent; ha d'estar molt atent perquè ha d'aprendre els secrets del món, i ha d'oferir la seva vida al Gran Esperit per tal d'ajudar la terra i tots els de la tribu. Si el noi ho fa amb valentia i posant-hi tot el seu interès i tota la seva atenció, sempre, o bé rep algun consell del Gran Esperit per a la seva tribu o per ell, o bé la natura li revela algun secret que serà útil per a tots. Un cop passats els quatre dies, el seu pare el va a buscar. Si no ha après res, torna com un fracassat. Si ha après alguna cosa, ja no el consideraran un nen petit, sinó un home per sempre més.

Otsiera era el fill d'un capitost mohawak molt famós. Tothom es sentia orgullós d'aquell noi de grans virtuts: disparava l'arc millor que ningú, i coneixia cada racó dels boscos millor que ningú altre. Sempre que sortia a caçar tornava amb alguna cosa que repartia entre tothom. Imitava el cant dels ocells i aquests es posaven damunt les seves espatlles quan els cridava. Era valent i generós.

Estava a punt de complir els catorze anys i havia arribat el seu dia d'afrontar la cerimònia del dejuni. Otsiera tenia moltes ganes de passar aquella prova de resistència, d'atenció i de lliurament. Va pujar amb el seu pare cap a les muntanyes i el seu pare es va acomiadar d'ell damunt d'una plataforma de roques on el noi s'havia de quedar. En aquell lloc sagrat, Otsiera es va construir un petit refugi amb branques d'arbustos i fulles resinoses per tal de protegir-se de les pluges. Invocant al Gran Esperit, es va col·locar en el refugi quiet, atent i respectuós.

Varen passar quatre sols i el jove guerrer no havia rebut cap senyal ni tenia res per aportar a la seva gent. Amb el sol ixent del cinquè dia va tornar el seu pare a buscar-lo; i Otsiera, amb veu dèbil, li va suplicar que el deixés quedar un dia més. El seu pare hi va accedir.

- Però només un dia més- li va dir.

Aquella nit, mentre Otsiera meditava, es va sentir en la llunyania el ressò del Tro. Es va concentrar en el seu so i aquest es sentia cada cop més fort.

UNITATS DIDÀCTIQUES - 2

- Ratiwera, senyor del tro, ajuda'm i ajuda el meu poble- va dir el noi. No havia acabat encara la seva pregària que ja va sentir la resposta:
- Aquesta nit, Otsiera, obtindràs un poder, un poder que t'ajudarà a tu i a tots els mohawaks- Otsiera, agraït, va continuar quiet i alerta malgrat que la tempesta s'acostava. De cop, va sentir un brogit molt, molt estrany que mai no havia sentit abans. Espantat, es va preguntar quin animal espantós devia estar-se aproximant. Però, posant en joc tota la seva valentia, es va quedar quiet i en silenci. Parant molta atenció es va adonar d'on venia aquell brogit. La força del vent feia que les branques de dos arbres enormes es refreguessin les unes contra les altres. Otsiera observava la fricció potent de les branques quan, de cop, succeí una cosa extraordinària: va veure sorgir de les branques una fina columna de fum que s'enlairà cap el cel, i després hi apareixia, dansant, una mena de sol calent i sorollós.

Otsiera es va espantar molt. Ningú del seu poble havia vist mai el foc, abans. Va procurar asserenar-se i va recordar la resposta del tro.

- A això es devia referir Ratiwera, el senyor del tro, quan em parlà d'un gran poder-. Va dir-se. Va mirar atentament aquell sol que sortia de les branques i va veure com es reduïa fins a desaparèixer. De matinada, abans de la sortida del sol, va recollir dues branques de terra d'aquells mateixos arbres. Les refregà una contra l'altra, imitant el moviment del vent, tal com ho havia vist aquella nit. Continuà esforçant-se fins que, finalment un filet de fum aparagué entre les branques, i després una petita brasa, i després la flama. Tenia el foc! I va veure com escalfava, i es va adonar que ja mai més els hiverns del seu poble serien tan freds.
- Oh, meravella!- va pensar, Otsiera- el Gran Esperit ens dona una mica de sol per als nostres llargs hiverns i les nostres nits fosques.

I quan el seu pare va tornar, va trobar un Otsiera feliç que li va mostrar el poder que havia rebut. I així va ser com el foc va arribar als mohawaks i va ser Otsiera qui el va dur.

Adaptació i traducció d'un conte dels Indis Iroquesos

Los indios iroquesos
Editorial Miraguano

9.2 ACTIVITATS A PARTIR DEL CONTE

EL DESCOBRIMENT DEL FOC

Aquest conte pot ser adequat per:

- . Presentar actituds com: l'interès profund, l'atenció plena o sostinguda, la tenacitat, la paciència activa...
- . Poder parlar de l'escoltar i comprendre amb tot el cos, amb totes les nostres capacitats, no només amb el cap.

UNITATS DIDÀCTIQUES – 2

- . Familiaritzar-se amb un saber esperar pacientment, activament, sense esperar res en concret; amb el convenciment que alguna cosa profunda en nosaltres reacciona i ens fa adonar quan hi ha realitat i qualitat en allò que es capta.
- . Acostumar-nos que sovint cal interpretar pistes, saber llegir més que paraules... per captar en les coses (en la realitat, en nosaltres) missatges molt importants però subtils i aparentment amagats.

Tot això, precisament perquè fa referència a una experiència molt íntima, molt personal, no pot ser tractat directament i de qualsevol manera. Cal tacte, sensibilitat, mesura i molta vida.

Cal creativitat , recursos, ganes, per intentar transmetre allò que hi veiem de valuos sense donar-ho tan mastegat o tan explícit que generi rebuig enlloc de fascinació.

Hí ha un aforisme sufí que diu: "... a ningú no li agrada que li donguin la fruita mastegada."

O també dit en altres paraules : La información puede transmitirse, se pueden inculcar las ideas, los sentimientos pueden compartirse, pero los significados hay que descubrirlos. No se puede "dar" significados a otra persona. (Mattheu Lipman, La filosofía en el aula)

1. Lectura del conte

Tindrem en compte:

- . Ressaltar els moments i les actituds que es considerin més importants i significatives.
- . Convidar, estimular a no quedar-se en el que es desprèn de la 1a lectura, o la 1a mirada sobre les coses. És important llegir (escoltar) amb el convenciment o l'actitud que en el text se'ns diu més, se'ns donen indicacions de com podem posar-nos davant de les coses per comprendre-les amb totes les nostres capacitats. La raó sola no ens farà comprendre res.
- És evident que tot això no cal dir-ho obertament, no cal explicitar-ho, però es pot convidar a escoltar amb les orelles, amb el cor, amb els ulls, amb la pell... Aparentment (o per nosaltres) això desconcerta, però apunta a escoltar d'una manera especial i això els nens ho entenen molt bé.

2. Conversa a partir del conte:

- . Qui és Otsiera?
- . Què és el que fa possible que Otsiera descobreixi el foc?
- . Ell sap que ha de passar alguna cosa?
- . Com està per poder captar i reconèixer allò que se li mostra?
- . Allò que ell veu, és directament el foc?
- . Allò que ell veu, què li indica?
- . Per què està tant content Otsiera, al final?
- ."Quan el seu pare torna, va trobar un Otsiera feliç". A quina mena de felicitat fa referència? Què és el que el fa feliç?

UNITATS DIDÀCTIQUES - 2

3. Podem imaginar i/o recordar situacions que ens fan sentir feliços després d'haver posat en joc totes les nostres possibilitats i capacitats?

(se'n poden dir unes quantes en veu alta i després deixar uns moments perquè cadascú en recordi, hi pensi i les assaboreixi.)

4. Dibuixar el conte. Diferents possibilitats:

- . Cadascú fa el dibuix que vol, del moment que més li hagi agradat o cridat l'atenció.
- . Per grups. Es fragmenta el conte en uns quants moments significatius i cada membre del grup en dibuixa un tros. Cada grup de la classe haura dibuixat tot el conte. Després es pengen a la classe.
- . Per grups. Cada grup s'encarrega de dibuixar, en un full de mural i amb ceres, el tros que li pertoca després d'haver fragmentat el conte entre tots. Es poden acompanyar els dibuixos d'una frase significativa referent al fragment escollit.

5. Imaginar que ells - cadascú- són Otsiera.

- . Com s'haurien sentit els quatre dies?
- . Què els hauria costat més?
- . Què els hauria fet sentir satisfacció?

6. Una activitat d'ATENCIÓ.

Pot ser qualsevol activitat d'atenció que es vulgui proposar. Una més pot ser aquesta:

- . Escampar fulles seques o assecades, diferents i boniques per sobre de la taula o al terra. Observar-les una estona, tocar-les amb delicadesa...
- . Passada una estoneta de contemplació, agafar-ne cadascú una i observar-la detalladament d'una cara i de l'altra, el seu voraviu, la seva forma, la seva textura, el seu pes, el seu color...
- . Un cop feta l'observació se'n poden derivar dues activitats:
 - Dibuixar-la intentant reproduir-la amb la màxima fidelitat, independentment de la qualitat artística del resultat.
 - Fer una llista de qualitats, característiques de les fulles. Dir-ne una cada un: lleugera, petita, fina, aspra, fràgil, ovalada, punxaguda, ...
 Se'ls pot suggerir, també, que en recullin, les assequin i les facin servir de punt de llibre, o les contemplin, les dibuixin, les recullin en algun prestatge o capsa...

7. Cantar alguna cançó relacionada amb el conte: John Brawn, el petit indi; Visca la claror del foc,...

UNITATS DIDÀCTIQUES - 2

8. Estona d'endevinalles.

Mon pare és lluminós
i pujo dret cap al cel;
a vegades el pell- roig
em fa servir de correu.

Sempre quietes,
sempre inquietes
dormint de dia,
i de nit despertes.

Sóc una cosa impalpable,
no faig soroll de cap mena,
arreu sóc molt poc estable
i em trenca qui m'anomena.

(*Coll de carabassa, boca de serpent. Recull d'endevinalles. Barcanova.*

214,pag.61 ; 224,pag.64; 227, pag.65).

9. Textos relacionats amb aspectes concrets treballats en el conte:

. K.Gibran: *Obra Selecta*

L'ull, pag.73. L'ombra,138 // Els dos caçadors,140//Conei., mig coneix. 95.

(Aquests textos s'han de llegir i decidir quins valen la pena i quins no. També se'n poden pensar altres).

10.Desxifrar missatges.

Repartir missatges en clau (amb noms d'ocells, d'arbres, d'indis... / o frases sobre el conte / o ...)

Per grups de 3 o 4 desxifrar-los durant una estoneta

Posar en comú. Analitzar el procés que cada grup haurà seguit per desxifrar el missatge.

Serà important poder comentar i posar l'accent en:

- . Ha fet falta atenció, observació i intentar-ho una i una altra vegada.
- . Trobar la clau d'interpretació; no hem pogut llegir com llegim habitualment i prou.
- . Ens ha ajudat el context.
- . Hem posat en joc tot el que sabem, ho hem fet servir per entendre i comprendre.

L'INTERÈS PER L'ENTORN

ÍNDEX

1. PRESENTACIÓ DEL CONTINGUT
2. OBJECTIUS
 - 2.1 ASPECTES A TENIR EN COMPTE
3. ACTIVITATS
 - 3.1 ESTRENAR I ACABAR EL DIA AMB IMAGINACIÓ
 - 3.2 RECOLLIM ALLÒ QUE ENS CRIDA L'ATENCIÓ
 - 3.3 EL MAR. QUÈ EN SABEM? COM EN PARLARÍEM?
 - 3.4 ALTRES PROPOSTES
4. MITES DE LA CREACIÓ I CANTS DE GRATITUD
 - 4.1 PRESENTACIÓ
 - 4.2 PROPOSTES
5. TEXTOS
 - 5.1 AMÈRICA
 - 5.1.1 MITES DELS ORÍGENS
 - 5.1.2 CANTS D'ADMIRACIÓ I GRATITUD
 - 5.2 ÀFRICA
 - 5.2.1 MITES DELS ORÍGENS
 - 5.2.2 CANTS D'ADMIRACIÓ I GRATITUD
 - 5.3 JAPÓ
 - 5.3.1 MITES DELS ORÍGENS
 - 5.3.2 CANTS D'ADMIRACIÓ I GRATITUD
 - 5.4 ÍNDIA
 - 5.4.1 MITES DELS ORÍGENS
 - 5.4.2 CANTS D'ADMIRACIÓ I GRATITUD
 - 5.5 JUDAISME, CRISTIANISME, ISLAM
 - 5.5.1 MITES DELS ORÍGENS
 - 5.5.2 CANTS D'ADMIRACIÓ I GRATITUD
 - 5.6 ANTIC EGIPTES
 - 5.6.1 MITES DELS ORÍGENS
 - 5.6.2 CANTS D'ADMIRACIÓ I GRATITUD
 - 5.7 EL BIG BANG

L'INTERÈS PER L'ENTORN

1. PRESENTACIÓ DEL CONTINGUT

La sensibilitat contemporània rebutja una religiositat amb pretensions d'estar en possessió de veritats definitives i respostes prefabricades. Per què? Perquè els nostres instruments de coneixement ens diuen tot el contrari, ens diuen que vivim en la més absoluta incertesa, que pretendre veritats absolutes és una falsedat i impedeix les necessàries recerca i reflexió responsables.

En unes coordenades culturals que ens diuen que és infinitament més el que desconeixem que el que sabem, que ens diuen que construïm la realitat a la mesura de la nostra relació amb ella, que conèixer és generar interpretacions més o menys aptes per a respondre als constants reptes de l'existir, interpretacions que caldrà revisar sempre, a la llum de noves dades; en un marc cultural com aquest, les veritats absolutes i definitives provoquen reaccions al·lèrgiques.

Les característiques del nostre saber, o, les característiques de la "sensibilitat contemporània", barren la possibilitat d'experiència profunda, valuosa, de la realitat? Barren una autèntica experiència de "relligació"? No, en cap cas. Només resulten incompatibles amb la "religió solució".

Què és el que fa possible una experiència de qualitat profunda? Per tastar l'il·limitat cal endinsar-se en la realitat amb ànim de descoberta, amb desig de recerca. Cal haver desenvolupat tantes ganes de mirar que ens portin a admirar, a observar, a contemplar ... L'únic enemic del Coneixement és un saber tancat, amb pretensions definitives, un saber absolut i absolutista. Si ja sé, no cal buscar, mirar, descobrir. O si els altres ja saben, només cal ser un vas passiu que espera ser omplert al moment oportú.

Les experiències valuoses, qualitatives, de la realitat, són resultat d'una actitud. El que les *caracteritza* és l'admiració, el reconeixement ... *Generen* gratitud, estimació, amor, interès, respecte, lligam profund amb el que existeix. L'actitud que es troba en el punt de partença és l'ànim de descoberta, la interrogació.

Es contradiuen els nostres coneixements amb aquesta actitud? Tot el contrari. Són la base de la veritable recerca. Molts autors (Delval, Bronowski, Sieber, Valente i un llarg etcètera) ens recorden que una transmissió de coneixements com a veritats tancades falseja el quefer de la ciència; la creença en sabers científics definitius es correspon amb el concepte de ciència i del quefer científic del segle XIX (l'anomenat "cientifisme"). No al d'avui.

Pel que fa a les experiències de qualitat profunda, posar autènticament en contacte amb el quefer científic, amb l'esperit de recerca i l'ànim d'aventura dels autèntics

UNITATS DIDÀCTIQUES - 3

buscadors, resulta ser el punt d'entrada idoni per a les petites persones del segle XXI. Posar en contacte amb l'autèntica experiència de recerca científica, de recerca estètica i de recerca ètica. Les experiències humanes profundes no es destorben unes a les altres, tot el contrari. Només les falses receptes, les seguretats irreal, impedeixen tastar l'autèntic sabor de realitat.

En síntesi, les línies de treball que poden ajudar a construir aquest interès per l'entorn, ric i polivalent, serien:

- des de qualsevol aspecte de naturals i de socials, presentar els temes amb el clar objectiu d'ajudar a obrir els ulls, a despertar l'ànim de recerca. Sentir l'agermanament amb els milers de persones que dediquen els seus dies i les seves nits a observar per els microscopis i els telescopis, a fer més experiments i més càlculs. No ens quedem tranquils perquè tot ho sabem, ni perquè tot ho podem arribar a saber. La "tranquil·litat" -la certesa-, avui, és fruit de saber que som molts que ens donem suport els uns als altres en la incansable recerca, en la curiositat, en l'intercanvi d'idees, de resultats, de preguntes.

Si hi ha tantes persones interessant-se d'una manera o una altra per la realitat, és perquè les facetes que ens pot mostrar són inexhauribles, des de qualsevol àmbit: des de la ciència, des de l'art, des de la valoració, ... Si no poguéssim veure cada dia amb ulls nous, qui es dedicaria a pintar i pintar, o a escriure i escriure?

- els diferents àmbits de creació constitueixen diferents llenguatges. La recerca científica té les seves vies d'expressió, la recerca estètica també. Ambdós són àmbits de coneixement amb voluntat de poder comunicar, transmetre. Abordar els temes des de la pluralitat de llenguatges ajuda a veure el diamant des de la multiplicitat de cares que ens pot mostrar.
- les cares del diamant no s'esgoten en la ciència i l'art. També el mite ofereix la seva veritat. Cal entendre bé que el llenguatge mític no pretenia descriure l'estructura interna de la realitat i el seu comportament. Aquesta és una lectura distorsionada que fem del mite quan el llegim des dels paràmetres de la ciència. Aleshores és quan reduïm el mite a la categoria de "mala ciència", ignorància, manca de dades, ... El mite és molt més parent del poema que del discurs científic. La pretensió del mite és guiar el sentir de les persones respecte la realitat, respecte el que existeix. En relació a la natura, a l'existència, el missatge "universal" dels mites és: tot el que veritablement val no és producte dels homes, cal prendre'n consciència i actuar en conseqüència.

Si s'ha aconseguit despertar la capacitat de meravella per l'existir, pel que hi ha i pel que som, aleshores és el moment d'acudir al ric bagatge mític de les cultures humanes i entrar en contacte amb la diversitat de maneres en les que s'ha volgut expressar: "aquesta immensitat és aquí, anterior a la presència humana i ... som aquí quan podríem no ser-hi".

UNITATS DIDÀCTIQUES - 3

- finalment, també és el moment d'expressar el reconeixement de meravella. El moment d'entrar en contacte amb les expressions d'altres, ja es tracti d'obres d'art, de poemes, o de cants i paraules de gratitud.

2. OBJECTIUS

- Transmetre i encomanar interès i admiració per la vida.
- Despertar i estimular interès per tota cosa.
- Constatar i transmetre que res és corrent, ordinari o normal.
- Prendre consciència que mirant, admirant, sempre és possible descobrir més.
- Conèixer que hi ha diferents maneres de mirar, observar, buscar, comprendre i comunicar. Donar valor a totes elles, totes són "veritables", cada una fa una aportació que una altra no pot fer.

2.1 ASPECTES A TENIR EN COMPTE

- Evitar enfocaments progressius o acumulatius del coneixement: la diversitat de llenguatges (ciències, arts, mites) són això, diversitat; la diversitat cultural també. Des de la diversitat s'assumeix la possibilitat de complementarietat. En canvi, des d'un enfocament acumulatiu o de progrés, la nova aportació invalida les anteriors.

- És important comprendre i tractar les arts com a indagacions en la realitat, com un autèntic treball de recerca. I, les realitzacions artístiques, com a expressió i comunicació sorgida d'aquest treball, des d'un llenguatge que no és el conceptual. Aquesta mateixa actitud és la que ens permetrà fruit dels mites, el ric llegat de paraules simbòliques que busquen transmetre una vivència valoral profunda. Només des d'aquesta comprensió és possible rebre, avui, la seva saviesa, en allò que realment ens poden aportar, i no com a fòssils d'un passat superat.

- Entendre i considerar l'interès profund i l'admiració vers la realitat com a actituds que sorgeixen i es construeixen a poc a poc perquè són el fruit d'un avenç progressiu, d'un treball en espiral sense fi. podríem esquematitzar aquest treball - per entendre'ns- d'aquesta manera:

- Apropament - observació - informació ... desperten interès
- Recerca - contemplació ... que afavoreixen l'admiració
- Més informació, observació, recerca, com un espiral sense fi, que sempre pot abastar més temes, aprofundir, afinar.

- Les actituds interiors de respecte, admiració, veneració, interès... amb les seves corresponents línies d'actuació exteriors, *en cap cas es tracta de deduir-les, imposar-les o forçar-les*. No seria ni possible ni desitjable. L'OBJECTIU DEL TREBALL (des de les propostes que avui oferim o des de qualsevol altra activitat) és AFAVORIR QUE ES PUGUI ARRIBAR A GENERAR aquesta actitud profunda, afavorir-la, mimar-ne els primers brots tendres, ben alertes per a no ofegar-los, obrir-los camí, ...

3. ACTIVITATS

3.1 ESTRENAR I ACABAR EL DIA AMB IMAGINACIÓ

Començar i acabar el dia a l'escola d'una manera especial. Fer algun gest senzill que ajudi a donar valor al dia, a parar atenció, a estrenar-lo i viure'l ben desperts. (una cançó, uns moments de silenci, una petita lectura, uns minuts de relaxació, una curtíssima audició, descobrir un element canviat de lloc o nou a la classe... qualsevol possibilitat o la combinació d'algunes al llarg de la setmana, altres proposades pels mateixos nanos... imaginació i creativitat!).

3.2 QUÈ ENS CRIDA L'ATENCIÓ?

Obrir una carpeta / cartellera... a la classe per anar recollint notícies, fotos, experiències personals, ... un seguit de "petites coses" que van succeint (a l'àmbit familiar, social, de la classe...) i que ens criden l'atenció. Poden ser un motiu de comentari, comunicació o/i intercanvi. També es pot trobar la manera que hi hagi una certa implicació familiar.

3.3 QUÈ EN SABEM? COM EN PARLARIEM?

EL MAR

(Es podria aplicar un esquema semblant a l'hora de treballar altres realitats tan potents com el mar: el foc, l'aigua, el vent...)

1. Conversa col·lectiva a partir de:
 - . Com parlariem del mar a algú que no l'ha vist mai?
 - . Què li explicariem perquè pogués imaginar-lo?
2. Consultar el diccionari. Llegir com el defineix.
 - . S'assembla al que nosaltres hem explicat?
 - . De quina manera en parla?
 - . Ajuda la seva definició a imaginar-lo?
3. Contemplar diferents pintures o representacions del mar (NOLDE, un mar tranquil, alguna fotografia...)
 - . Hi veiem el mateix mar que el que defineix el diccionari? En què s'assemblen, en què es diferencien?
4. Escoltar sons del mar, la música d'en DEBUSSY, "La mer".
 - . Tot això què més ens fa comprendre del mar?
5. Llegir algunes poesies o textos poètics que en parlin.
 - . Quins aspectes del mar ressalten?

UNITATS DIDÀCTIQUES - 3

6. Què és el mar:

- . per nosaltres (per cada un)?
- . per un pescador?
- . per algú que està de vacances en un poble de la platja?
- . per un dofí?
- . per algú que estimava una persona que va morir ofegada?
- . per un submarinista, un mariner, ...?
- . per algú que no sap nedar i té por de l'aigua?

7. És fàcil parlar del mar amb poques paraules i explicar-ho tot del mar?

- . És fàcil que ens entengui algú que no l'ha vist mai?

8. Podríem trobar punts en comú entre tot això que ens passa amb el mar i aquest conte sufi?

Hi havia una vegada cinc cecs molt a prop d'un elefant. Un d'ells, en tocar una de les potes, va creure que es trobava davant la columna d'un temple. Un altre, tot agafant la cua, estava ben segur d'haver trobat una escombra. A un tercer que, des de sota, li palpava el ventre, li semblava trobar-se sota una gran roca. El quart es va espantar molt perquè, tot topant amb la trompa, va pensar que havia tocat una serp. I el darrer, va enfilarse a un dels ullals pensant-se que es tractava de la branca d'un arbre. Cadascú d'ells estava ben segur de la seva percepció i ja podeu imaginar ben bé, que per molt que discutissin i argumentessin, mai van arribar a posar-se d'acord entre ells? Es tractava d'una columna, d'una escombra, d'una gran roca, d'una serp o d'una branca? Qui era que tenia raó?

9. La suma de tot el que hem vist, llegit, escoltat, mirat... ens dona una idea completa del què és el mar? Podríem dir, per entendre'ns, que el mar està amarat de misteri? Que és impossible abastar-lo del tot?

10. Hi ha diferents maneres d'intentar conèixer i comprendre què és el mar.

- . Què estudien i ens mostren d'ell:
- . La oceanografia?
- . La geografia
- . La literatura o la poesia
- . La música , la pintura...

Les diferents ciències o especialitats ens ajuden a anar a fons , a conèixer bé alguns aspectes, algunes cares de la realitat , però cap, ni la suma de totes elles, esgoten del tot el mar, o qualsevol la realitat que es vol conèixer.

A més, el mar, el podem entendre una mica més si ens hi acostem, l'lorem, ens hi submergim, l'escoltem... necessitem el cap, el cos, la sensibilitat... per poder-lo conèixer una mica.

UNITATS DIDÀCTIQUES - 3

3.4 ALTRES PROPOSTES

- Presentar o llegir la descripció d'un riu (o un peix: amb el seu aparell digestiu, etc.), i en la mateixa sessió exposar una bona fotografia (o reproducció) d'un riu de muntanya i dedicar una estona a fer una audició del concert "La truita" de Schubert (un moviment, el tercer o el quart per exemple).
De què ens parlen? Què és més veritat: la imatge, la descripció, la música? ...
- Moltes variants possibles: les Estacions de Vivaldi, els Ocells de Respighi, els Planetes de Holtz, la Creació de Haydn, (... amb alguna reproducció dels magnífics sols de Van Gogh, paisatges de Vlaminck, les constel·lacions de Miró ...)
- Un altre dia, fer el recorregut a l'inrevés. Partir d'un element, entrar-hi una bona estona en contacte i després treballar-lo de tantes maneres com puguem.
La xocolata, per exemple:

- Amb els ulls tancats (o tapats). Olorar i assaborir la xocolata durant uns moments; recrear-s'hi, facilitar un espai per a "l'admiració".

A partir d'aquí organitzar una aproximació, un estudi de diferents aspectes relacionats amb la xocolata.

- Des de les naturals. Estudiar, conèixer: els fruits i els grans de cacau, l'arbre, ...

- Esbrinar com es fa la xocolata, conèixer el procés de transformació, "l'invent" tècnic.

- Receptes de cuina. No perquè sàpigues fer servir el cacau en alguna recepta, aquí s'acaba tot l'interès. Investigar els gustos, més plats, sempre hi pot haver més.

- Explicar alguna història, trobar algun conte (o inventar-lo) relacionat amb el cacau o la xocolata. Dibuixar.

Un cop fet tot això tornar a menjar un tros de xocolata i pensar (comentar, dibuixar, escriure...) tot el que ens evoca el seu gust. *Quan mengem la xocolata se'ns fa present ...*

Totes aquestes propostes es poden anar aplicant davant de tota mena d'elements: els núvols, la pluja, el cel, el pa, les mans ...

Amb grups d'una edat adequada, després d'alguna d'aquestes activitats es pot plantejar un debat entorn: Si del mar (o qualsevol realitat estudiada) en podem fer una fotografia, val la pena pintar-lo? Per què?

UNITATS DIDÀCTIQUES - 3

La realitat canvia si la nostra perspectiva canvia. Quan posem l'atenció en un aspecte, n'hi ha d'altres que queden en segon terme.

- amb la vista: enfocar la mirada al vidre o més enllà del vidre

Si poso l'atenció en la percepció que m'ofereix un sentit, rebo informació amb aquell sentit.

- fins que no m'hi fixo, no me n'adono del pes de la roba que porto, del seu frec.

Fins que no escolto, no me n'adono dels sons que hi ha al voltant meu ni dels que jo faig, ...

Sempre que el tema ho permeti, convertir en hàbit el fet de complementar les explicacions i els exercicis de les classes de naturals, amb estones (més o menys breus o llargues) de contemplació gratuïta del concepte, de l'element o del tema treballat. Com? Depèn del que es tracti: observació directa, mantenint una certa atenció sostinguda, o imaginació amb música, ajudant-nos d'obres d'art, d'algun poema,

4. MITES DE LA CREACIÓ I CANTS DE GRATITUD

4.1 PRESENTACIÓ

Un retrat a l'oli no és una mala radiografia del crani (ni les menines de Picasso són menys "reals" que les de Velázquez) ...

El relat mític no és una mala descripció científica. El mite -insistim un cop més- expressa el valor de la realitat per a l'experiència humana: narracions que permeten compartir la importància del que existeix, tal com és i tal com ha arribat a ser.

És molt important aconseguir aquest contacte amb el mite des del que és la seva específica aportació: *expressió del reconeixement de que la realitat no la fem nosaltres a la nostra mesura*. El mite -insistim- no entra en competència amb les descripcions de la realitat. No són veritats superades d'etapes més ignorants de la humanitat. La saviesa del mite pot ser contemporània nostra -com ho és un bon quadre, una bona música, un bon poema, per molt antics que siguin!- si encertem a situar-los al lloc que els pertoca: costat per costat amb els poemes.

I com a poemes que són, les activitats d'acompanyament han d'ajudar a fruir-ne, a aturar-s'hi, a no passar-los ràpidament per alt. Les activitats no busquen "explicar" el seu significat esmicolant-los com qui vol explicar pas per pas una operació matemàtica, o un llistat descriptiu. Un poema no "s'explica" ... Del que es tracta és de crear les condicions més adequades per a poder-hi prestar tota l'atenció i assaborir-ne el gust.

Un mite no es narra com qui dona una recepta: "els d'aquí creien això, els d'allà, allò". Un mite es frueix, s'imagina, s'hi juga amb tots els sentits: amb els mites podem volar ... Ens acostarem als mites de la Creació quan haguem fet prou camí com per a que la narració pugui germinar.

Quan s'ha tastat el valor de l'existència de cada cosa en concret, quan s'ha tastat la vàlua de les característiques de cada cosa, quan hem "vist" com ens parla de la realitat una descripció científica, un poema, un quadre, ...

quan també nosaltres hem intentat dir-ne alguna cosa amb les nostres pròpies paraules i els nostres dibuixos, aleshores els "poemes de la creació" que ha generat la humanitat, poden rebre's en el seu autèntic significat. Un significat que conviu amb les aportacions de saber de les ciències i les arts, que és d'un altre caire, que no entra en competència amb res ni ningú.

A continuació, oferim una mostra de mites de la creació que permetrà a l'educador triar els més adients segons l'edat, les activitats relacionades, ...; que permetrà disposar de material per a treballar el tema més d'una vegada. Hi hem afegit un text sobre la teoria del Big Bang, que pot resultar útil.

UNITATS DIDÀCTIQUES - 3

La selecció va precedida -només- d'unes breus paraules que poden servir de pauta per a introduir qualsevol dels textos, però sense més pautes d'activitats. A tall d'exemple, us oferim el treball que du a terme la Teresa Dalmau en torn al text del Gènesi i el del Popol Vuh.

Veureu que les narracions de cada món cultural van acompanyades d'algun "cant de gratitud" generat en el sí d'aquella cultura. Per què? A l'admiració "païda" li correspon una vivència d'agraïment profund. L'objectiu d'aquests textos és posar en contacte amb aquest sentiment de la humanitat -comú a gent de tot arreu i de tot temps-, per poder trobar les pròpies paraules, els propis gests, per a expressar la meravella.

Qualsevol dels textos pot convidar a

- escriure cants d'agraïment
- il·lustrar, pintar ...
- pensar en quines actituds nostres estan més d'acord amb la gratitud i el reconeixement envers tota la realitat

4.2 PROPOSTES

AL PRINCIPI ... no hi havia ningú que ara ens pugui fer de reporter de com va ser el principi, perquè les persones són de molt després del principi.
Al principi, com que era el principi, no hi havia encara ningú.

Però a tot arreu, en tots els temps, les dones i els homes saben, sabem, que nosaltres no hem fet el món.

El sol que ens escalfa i ens dóna llum, no l'hem fet pas nosaltres.

La lluna i els estels, la terra i els mars, no els hem fet pas nosaltres.

I tota la infinita varietat de formes de la vida, de plantes i d'animals, no ho hem fet nosaltres. Ni la pluja i els núvols, els fruits, les estacions, els ulls que ens permeten veure, les orelles per sentir, la pell que nota el fred i la calor: res no ho hem fet nosaltres.

A tots ens agrada explicar històries per dir que prou que ho sabem que no ho hem fet nosaltres. Històries que parlen de les coses que existeixen i que tant ens agraden, històries per dir que estem contents de que la terra sigui com és, que el sol ens il·lumini i ens escalfi, que hi hagi lluna per il·luminar les nits, aire per respirar, aigua sense la que cap persona, ni cap animal ni cap planta podria viure.

De tot això ens parlen les històries del principi

UNITATS DIDÀCTIQUES - 3

4.2.1 QUÈ MÉS NO HEM FET NOSALTRES?

Continuar la llista de coses que no han fet els homes: des de les realitats més immenses (els mils de milions de galàxies) a les més petites i properes (un dit, una ungla, un cabell, una formiga, ...)

Tot, tot, tot allò que se'ns pugui acudir !

4.2.2. CONTEMPLACIÓ

Qualsevol element dels que haguem anomenat ens donarà peu per a observar-lo una estona, immediatament o mentalment. Un arbre, la pluja, la pell ...:

observar com és, trets externs, trets interns (de funcionament), tot el que en sabem, totes les associacions que ens provoca, tot el que ens agrada (i si hi ha alguna cosa que no ens agrada), observar formes, tacte, gust, utilitat, aplicacions, aspectes bells aparentment inútils, o bells perquè sí, no per la seva aplicabilitat.

I si aquell element no existís? seria tot igual sense arbres, sense pluja, sense pell, sense ...?

5. TEXTOS

5.1 AMÈRICA.

5.1.1. MITES DELS ORÍGENS

Dels indis winnebago, de Wisconsin:

Un avi winnebago contava així la creació del món: El nostre pare dormia i dormia, tot i que no sabem sobre què es recolzava. Fins que un dia va despertar. Primer va moure el braç dret, després l'esquerra, la cama dreta i després l'esquerra. Es va posar a pensar què havia de fer, però no ho sabia. Dels seus ulls van sortir unes llàgrimes que van regalimar cap avall. El nostre pare va mirar i va veure que de les seves llàgrimes es formaven les aigües i els mars. Aleshores va pensar: "així és, cada cosa que jo pensi serà com jo la vulgui, de la mateixa manera que les llàgrimes s'han transformat en oceans". "M'agradaria que hi hagués llum" -va pensar. I la llum va existir. I va veure que cada cosa que ell desitjava es feia realitat. Així doncs, va desitjar que es fes la Terra. I la Terra va existir, i va ordenar les aigües i la terra. Va imaginar els arbres i les plantes i els arbres i les plantes van existir. Aleshores va pensar: m'agradaria que a la Terra hi hagués algú semblant a mi, i va agafar una mica de fang i va fer un animal que se li assemblava. Li va parlar, però no li contestava. El va mirar i va veure que no tenia ment. Li va donar ment, però continuava sense entendre'l ni parlar. Aleshores li va donar una llengua, però ni així s'entenien. Aleshores va donar-li un cor, i amb el cor l'home -perquè era un home- sí que el va entendre. I quan el nostre pare li va bufar el seu alè dins la boca i li va parlar, ell va contestar.

(M.Eliade. *Dioses, diosas y mitos de la creación*. Buenos Aires, Megápolis, 1974)

UNITATS DIDÀCTIQUES - 3

Els indis yokuts de Califòrnia:

En els temps més antics només hi havia aigua. Aigua per tot arreu. I molt lluny, al mig de l'aigua, sobresortia un pal, fort com un tronc d'arbre. I damunt del pal hi havia un gran niu on s'estaven, molt atapeïts, els ocells i tots els altres animals. L'àguila era el cap; també hi havia el llop i el coiote, la pantera, el falcó, el còndor, els ànecs i l'ós. L'àguila veia que estaven molt atapeïts i que necessitaven tenir terra. Aleshores va dir a un ànec:

- capbussat dins l'aigua i porta terra.

L'ànec ho va intentar, es va submergir tant com va poder però no va trobar la terra. I l'àguila va donar la mateixa ordre a un altre ànec que ho va tornar a intentar. i així tots, una i una altra vegada. Després de molts esforços, finalment van poder arribar al fons, recollir terra amb el bec i pujar-la fins la superfície. L'àguila va agafar la terra que duïen, en va fer una bola barrejant-hi unes llavors i la va deixar flotant damunt l'aigua. I va passar tot un dia i una nit: aquella bola va créixer i créixer fins arribar a ser com una terra.

L'àguila va voler provar si era prou forta i segura per a poder-hi viure. Li va dir al llop:

- udola ben fort

El llop va udolar ben fort i la terra trontollà fins a desfer-se tota.

- Hem de tornar a començar- va dir l'àguila.

Aquest cop va fer la bola més grossa i amb més llavors. I flotant damunt de l'aigua va créixer i créixer molt. L'àguila, un cop més, va voler comprovar la seva resistència. El llop va udolar ben fort i la terra es va sostenir ferma. Tot seguit el coiote va proferir el seu crit i tampoc no va trontollar.

- Aquest és un bon lloc per viure -va veure l'àguila.

Així doncs, tots els animals es van traslladar a terra ferma i, un cop allà, els ocells van preferir continuar vivint dalt dels arbres mentre que el llop, el coiote, l'ós i tots els altres animals van optar per fer caus a terra.

(M.Eliade. *Dioses, diosas y mitos de la creación*. Buenos Aires, Megápolis, 1974)

Indis Omaha:

Al principi totes les coses eren a la ment de Wakonda. Totes les criatures, també l'home, eren esperits. Rondaven per l'espai, entre la terra i els estels, buscant un lloc on poguessin viure amb un cos. Van pujar fins el sol, però no era un bon lloc per viure. Van anar a la lluna, però tampoc era un bon lloc per a viure. Van anar cap a la terra, però -ai, las!- només hi havia aigua per tot arreu. Els esperits van volar en totes direccions, al nord, a l'est al sud i a l'oest, però només van trobar aigua. Estaven molt i molt afligits, sense saber cap on anar, quan de cop i volta del bell mig de les aigües va sorgir una immensa roca, que va esclatar en flames. Amb l'explosió les aigües es van transformar en núvols, deixant al descobert molta terra, i tot seguit van créixer arbres i herba, i plantes de tota mena. Els esperits van baixar a terra ferma i van agafar formes de cossos. Van alimentar-se amb les llavors de les herbes i amb els fruits dels arbres i per tota la terra es van escampar els seus cants de joia i gratitud a Wakonda, el creador de totes les coses.

(M.Eliade. *Dioses, diosas y mitos de la creación*. Buenos Aires, Megápolis, 1974)

Cultura Maia (Mèxic 200-1500 dC).

Selecció del relat de la Creació que recull el *Popol Vuh* (o Llibre del Consell).

Heus aquí que tot estava en suspens, calm i silenciós; no hi havia moviment, res no existia, ni l'espai ni el temps.

Ni homes, ni animals, ni ocells ni peixos, ni crancs, ni arbres, ni pedres, ni valls, ni tan sols palla o herba.

No hi havia rastre del rostre de la terra, tot ho ocupava un mar serè i un cel infinit. No se sentia cap so ni hi havia cap moviment, un absolut silenci en una foscor total.

Allà hi havia el Creador i Formador -anomenat Hurakan-, el que posà el germen de totes les existències dins de l'aigua, i Tepeu, el Senyor, i Gucumatz, la Serp emplomallada, que es la forma de la Gran Saviesa.

Aleshores la paraula del Creador va arribar, en la foscor, fins a Tepeu i Gucumatz, que van sentir la veu del Creador dins seu. I, units Tepeu i Gucumatz, pensant i reflexionant sobre el que havien sentit, les coses es van començar a originar; a mesura que parlaven entre ells, cada cosa que pensaven prenia forma. Així es va originar la llum, que és la manifestació del Cor del Cel, i les diverses senyals de llum: la centella, el gran llamp i el llampec petit. La centella, el gran llamp i el llampec, es van reunir amb Tepeu i Gucumatz, i tots junts van pensar sobre el que havia d'existir.

- Cal que l'aigua s'aparti i quedi agrupada en mars i rius, per tal que aparegui l'Uleu, grans espais de terra per poder sembrar i que quan neixin les criatures puguin alimentar-se.

I cada cosa que pensaven, prenia forma: de les aigües van aixecar-se boires i núvols, i el nivell va començar a baixar; a mesura que baixava, van començar a aparèixer espais de terra, com les closques dels crancs que veiem quan s'aparta l'aigua; i les aigües es van agrupar en mars i en rius, que es van repartir per tot arreu, per muntanyes i valls, i quan s'aturaven feien llacs.

Sobre les muntanyes i les valls, per tot arreu van aparèixer arbres i herbes.

Aleshores Tepeu, Gucumatz, la centella, el gran llamp i el llampec petit, van començar a reflexionar sobre els éssers vivents, i així van ser creats els ocells, els lleons i els trigs, les serps i els cérvols.

- cérvols, viureu prop dels rierols i menjarà l'herba dels camps, us reproduireu en les muntanyes i caminareu sobre quatre potes.

- vosaltres, ocells, fareu els vostres nius als arbres, i allà naixeran les vostres cries. Quan us mulleu amb la pluja us expulsareu l'aigua dalt de les branques i quedareu secs.

I així van anar repartint tota la terra entre els animals, per a que cadascú tingués el seu lloc i sabés com viure.

Aleshores, Hurakan el Creador, veient tots els éssers, els va dir:

-Éssers vivents, lloeu el nom dels que us han donat vida. Els nostres noms són Hurakan, Tepeu, Gucumatz, la centella, el gran llamp i el petit llamp. Saludeu-nos agraïts, prengueu cura de tot el que hem creat per a vosaltres.

UNITATS DIDÀCTIQUES - 3

I quan va dir això tots els animals es van posar a cridar, a udolar, a cantar, cada un feia un so diferent, però cap d'ells sabia parlar ni dir el nom del Creador i les seves manifestacions.

Hurakan va dir:

- haurem de fer un altre ésser, una criatura que sàpiga parlar.

Van provar de fer-lo amb fang, però no els va sortir bé. Es desfeia tot, no s'aguantava dret, era molt dèbil; podia dir paraules però no tenia gens d'enteniment. El van desfer. Aleshores es van tornar a reunir per pensar com fer-ho, i van demanar consell al Sol, i al déu blat de moro i als vells endevins. Finalment, van tallar la forma de l'home en un pal, i li van fer la boca, i li van donar alè. I l'home va ser creat, va prendre vida, era fort i podia parlar. I els primers homes van dir paraules d'agraïment, i sabien bé el que havia costat fer-los. Aviat es van multiplicar, van tenir fills i filles, però -ai las!- aquests tenien menys cor i menys enteniment, en tenien tan poc que van oblidar d'on venien i què havien de fer. Eren a la Terra però no sabien perquè.

(M.Eliade. *Dioses, diosas y mitos de la creación*, pgs. 140-143)

5.1.2 CANTS D'ADMIRACIÓ I DE GRATITUD

Dels kagaba de Colombia

Tot va sorgir de la mare dels nostres cants, la mare de les llavors ens va fer néixer.

És la mare de tots els noms, de totes les nacions.

És la mare del tro, la mare dels rierols i dels grans rius.

És la mare dels arbres, mare del món, mare dels homes originaris.

Mare dels fruits de la terra, mare també dels germans petits i dels estrangers.

Només ella és la mare del foc, del Sol i de la Via Làctia.

Mare de la pluja que ens va deixar el seu record en els cants i les danses.

La mare dels camps que floreixen és la nostra mare, a ella recordem sempre, a ella cantem.

(M. Eliade. *Dioses, diosas y mitos de la creación*, p.30)

Cançó dels joves navajos

He estat en els confins de la terra

He estat en els confins de les aigües

He estat en els confins del cel

He estat en els confins de les muntanyes

I no he trobat ningú que no fos amic meu.

(J. Bruchac. *La saviesa de l'índi americà*. J.J. de Olañeta, 1996)

UNITATS DIDÀCTIQUES - 3

Cada bocí de sòl és sagrat, cada bocí de sòl és important.
 Has pensat mai quantes coses han passat en cada vall, en cada turó, en cada planura, en cada bosc?
 Quan passo a prop d'una roca penso: aquesta roca és important. És antiga, molt antiga; quantes i quantes coses ha vist que jo no he vist, aquí, tota silenciosa, ha presenciada joia i dolor.
 I quan trepitjo els camins, vull que els meus peus notin les passes de tots els que hi han caminat abans que jo.
 I quan m'assec a prop d'un arbre, sé que molts s'hi han assegut abans que jo. I que alguns li han desitjat llarga i saludable vida a l'arbre ferm, sòlid i serè. M'agrada recolzar-me sobre el seu cos, el tronc rugós que el sosté, i sentir-lo ben a prop.

(a partir d'un text del cabdill squamish Seattle)

Wakan Tanka, el Gran Esperit, és el nostre pare; la Terra és la nostra mare. D'ella provenen els aliments i les plantes medicinals.

(dita wabanaki dins: J. Bruchac. *La saviesa de l'índi americà*. J.J. de Olañeta, 1996)

El cabdill Cèrvol Coix deia:

Escolteu l'aire. El podeu sentir, percebre, ensumar i assaborir.
 Digueu-li: Woniya wakan, aire sant, que tot ho renova amb el seu alè.
 Perquè Woniya wakan és arreu, és a dins, és a fora. A mi m'agrada parlar amb Woniya wakan com si fos el meu parent. I ho és, és més que el meu parent. Sempre està entre nosaltres. Sense ell no podríem pas viure.

(Cèrvol Coix, sioux miniconjou, dins: J. Bruchac. *La saviesa de l'índi americà*. J.J. de Olañeta, 1996)

Donem gràcies a la nostra mare, la terra, que ens sosté.
 Donem gràcies als rius i rierols que ens donen l'aigua.
 Donem gràcies a totes les plantes que ens donen remeis contra les nostres malalties.
 Donem gràcies al morenc i a les nostres germanes les faves i les carabasses que ens donen la vida.
 Donem gràcies als arbusts i als arbres que ens donen el seus fruits.
 Donem gràcies al vent que mou l'aire i atrapa les malalties.
 Donem gràcies a la lluna i a les estrelles que ens donen la seva claredat després de la posta del sol.
 Donem gràcies al nostre avi He-No per haver protegit els seus infants de les bruixes i dels rèptils, i per haver-nos donat la seva pluja.
 Donem gràcies al sol que ha mirat a la terra amb mirada complaent.
 I donem gràcies al Gran Esperit, en qui s'encarna tota bondat i que guia totes les coses per al bé dels seus fills.

(pregària dels indis iroquesos, dins: *Cantos pieles-rojas*. J.J. de Olañeta, 1983. p. 31)

5.2 ÀFRICA

5.2.1 MITES DELS ORÍGENS

De com va començar tot això segons ens expliquen els bantús (al Camerun):

En els primers temps només hi havia aigua i tot era fosc. Bumba estava tot sol. Un dia Bumba es va trobar malament, tenia molt mal d'estómac, fins que va vomitar, i d'aquell vòmit va sortir el sol. I la llum del sol es va escampar per tot arreu. Mica en mica, la calor del sol va anar eixugant l'aigua, i van començar a sobresortir algunes roques, i després més roques i sorra. Però encara no hi havia res viu.

Aleshores Bumba va tornar a tenir un vòmit i van aparèixer la lluna i les estrelles. Així, la nit també va tenir la seva llum. Els dolors de Bumba no disminuïen i, tot d'una, van sorgir d'ell nou éssers: eren el lleopard al que Bumba va anomenar Koy, l'àguila Pongo, el cocodril Ganda, un peix molt petit al que va posar per nom Yu, la tortuga Kono, Nyani la garsa blanca, la cabra Budi, un escarabat al que no li va posar cap nom i, finalment, Tsétsé el llamp.

La garsa blanca va fer molts altres ocells per a que volessin per els cels. El cocodril també es va posar a la feina i va fer la serp i la iguana. La serp va fer les llagostes, les iguanes van fer tots els altres animals que no tenen banyes, mentre que la cabra s'ocupava de fer els que sí que tenen banyes. Yu, el petit peix va fer ell sol tots els peixos dels rius i dels mars. L'escarabat va fer tots els insectes i, fins i tot, les formigues blanques. Les formigues, molt agraïdes de que haguessin pensat en elles, li van dir a Bumba que el volien ajudar, i es van posar a excavar sota la sorra i van treure cap a la superfície una terra negra i marron, una terra molt bona per a les plantes. Però no hi havia plantes encara.

Bumba va tornar a tenir mal d'estómac i va néixer el seu fill Chonganda i, poc després, els homes. Chonganda també va voler ajudar al seu pare i va fer néixer una meravellosa planta que tenia formes molt variades. D'aquella planta va sorgir tota mena de vegetació que es va escampar per tota la terra.

De tots els éssers creats l'únic que portava problemes era el llamp. Bumba intentava controlar-lo i el perseguia per tot arreu, però de tant en tant s'escapava i feia de les seves.

Els homes no sabien fer gairebé res, ni tan sols foc. Bumba els va ensenyar el que els calia fer per viure, els va ensenyar a encendre foc refregant la fusta dels arbres. I els homes, que estaven molt contents de viure a la terra i n'estaven tan agraïts com les formigues, li van dir a Bumba que s'ocuparien de tot el que havia fet.

(M.Eliade. *Dioses, diosas y mitos de la creación*. Buenos Aires, Megápolis, 1974, p. 138)

UNITATS DIDÀCTIQUES - 3

5.2.2. CANTS D'ADMIRACIÓ I DE GRATITUD

El meu cor està molt feliç
Aquí sota els arbres del bosc
El meu cor s'enlaira tot cantant,
oh, bosc, el nostre habitatge, la nostra mare.

M'agradaria cantar com els ocells
i bé que ho provo de fer !

Recorda, recorda sempre:
ets el fill del dia, lluminós i clar,
fill de la terra, vermella i generosa,
de la terra de la que germinen fruits bons i saborosos.
Tu ets fill del dia, lluminós i clar,
fill de la terra, vermella i generosa.

(cants del Gabon, dins: C.M.Bowra. *Chant et poésie des peuples primitifs*. Paris, payot, 1966)

5.3 JAPÓ

5.3.1. MITES DELS ORÍGENS

Al principi els cels i la terra no s'havien separat, tot estava barrejat encara en un gran caos amb forma d'ou. Poc a poc la part més nítida i lleugera va anar quedant a la part superior -fins a formar el cel-, i els elements més densos a la part inferior, fins a formar la terra. De la unió de cel i terra van sorgir els déus. El Cel no tenia formes ni tampoc la terra, així doncs els déus es van reunir i van encomanar al déu Izanagi i a la seva germana Izanami que consolidessin les formes dels cels i de la terra. Els van donar la llança celestial i els dos germans van acceptar l'encàrrec. Situats sobre el pont flotant dels Cels van remenar les aigües fosques i espesses amb la llança fins que al voltant de la llança es va anar quallant com un grumoll que va resultar ser una illa. Li van posar per nom Onogoro. Aquesta va ser la primera illa de les moltes que van fer remenant amb la llança. A mesura que quallaven les illes, les aigües es tornaven més netes i blaves. Izanagi i Izanami van anar a viure a Onogoro i, des d'allà, van crear tot el que existeix. De l'ull esquerra d'Izanagi va sorgir Amaterasu, el Sol, i del dret Tsuki-Yomi-No-Mikoto, la Lluna, i del nas Susanowo, el déu de les tempestes. D'Izanami van néixer molts éssers vivents i, finalment, Kagu-Dzuchi, el foc. Però en el seu naixement Kagu-Dzuchi va cremar Izanami i aquesta va morir. Izanagi desconsolat la va buscar per tot arreu fins que va saber que era morta i que s'havia amagat al centre de la terra. Izanagi es va dirigir cap a les regions subterrànies per buscar-la però una roca li va impedir el pas. Ja només es podien parlar separats per la roca; Izanami es va quedar al centre de la terra des d'on, diu la tradició, que és gràcies a ella que germinen les llavors que s'enterren.

(adaptació a partir de: N.Naumann. *Antiguos mitos japoneses*. Herder, 1998)

UNITATS DIDÀCTIQUES - 3

5.3.2 CANTS D'ADMIRACIÓ I DE GRATITUD

Tots els qui sou sota el cel !

Considereu el cel com el vostre pare, la terra com la vostra mare, i totes les coses com els vostres germans i germanes. Llavors fruituïu d'aquest país diví, lliures de l'odi i del dolor.

(Oracle d'Atsuta -shintoisme, s.V aC.-)

Noble Cel, energia sublim,
Mare Terra, rica i fecunda,
cels i terra, firmament i sòl,
en acció i reacció constants,
de vosaltres depenen les quatre estacions,
el moviment regular del sol, la lluna i els estels.
Yin i Yang, els cicles es renoven una i una altra vegada,
sense aturar-se.
Núvols, vents, llamps, trons, pluges i rosada
que ens assegureu els aliments,
des del meu tron imperial
que la meua veu expressi la gratitud universal,
que la meua veu no deixi mai d'agrair tants dons.

(Xina: *Himne taoista* -fragment-, dins: Hymnes à la Terre-Mère. ed. Mercure de France, 2000, p.73)

Pujo a l'albada al cim de la muntanya
contemplo el sol llevant
Alço les mans i aparto els núvols,
el meu esperit s'eleva amb els quatre vents
escampant-se arreu, per cels i terra

La volta celest és com un mar infinit
la meua mirada abraça la immensitat

(fragment del poema You Tai Shan, del poeta xinès LI BO, s.VIII)

5.4 ÍNDIA

5.4.1. MITES DELS ORÍGENS

Al principi, res no era, ni hi havia existència.
 Ni aire, ni cels,
 no existia ni la mort ni la immortalitat,
 ni la torxa del dia ni la de la nit.
 Només hi havia obscuritat embolcallada d'obscuritat.
 D'alguna manera en aquest no res
 l'U va realitzar-se, va assolir l'existència.

Però qui pot dir com va ser això i com va començar tot?
 Era abans que cap cosa ni cap ésser existís,
 qui pot saber com va sorgir?
 Els savis que han buscat amb saviesa en el seu cor
 saben allò que uneix el que és i el que no és,
 i l'existència de l'U en tot el que existeix,
 qui pot saber, però, com va sorgir?

(del Rig Veda, himne X)

L'univers existia en forma d'obscuritat, sense cap marca distintiva, no se'l podia veure ni comprendre, com si estès submergit en un somni profund.
 Aquell poder creador que no pot ser percebut per els sentits, que només des de l'interior se'l pot percebre, Aquell, va voler que les formes fossin. Amb el seu pensament va crear en primer lloc les aigües i va situar en elles la seva llavor. La llavor es fa transformar en un ou d'or, brillant com el sol. D'aquest ou va sorgir ell mateix, Brahman, progenitor de tot l'univers. Va residir tot un any en aquell ou primigeni, fins a dividir-lo en dues meitats, el cel i la terra. Del seu pensament va fer néixer la ment, i els elements que constitueixen totes les formes i tots els éssers, (foc, aigua, terra, aire, moviment, repòs i comprensió o intel·ligència, així com els òrgans que permeten percebre).

(de les Lleis de Manu, llibre I -s.II aC.)

UNITATS DIDÀCTIQUES - 3

5.4.2 CANTS D'ADMIRACIÓ I GRATITUD

Terra sobirana, Terra de grans alçades i d'àmplies valls, que sustentés les plantes de múltiples virtuts, que la Terra ens sigui propícia a nosaltres !

Terra sobre la qual ha sorgit l'amor, i els rius i les aigües, els aliments i les tribus humanes, sobre la que s'ha estès la vida que es mou i que respira, que la Terra ens doni de beure quan tinguem set !

De la Terra sorgeix tot l'aliment, la Terra que sosté tota vida, que no ens falti el bestiar que necessitem !

L'àmplia i generosa Terra ens dóna prosperitat i ens recobrirà amb el seu mantell. Sobre la terra marró, negra i vermella, sobre la ferma terra multicolor protegida per Indra, jo m'assec sense destruir-la, ni matar-la ni ferir-la. Que la força nutritiva de la Terra ens faci prosperar, mentre ella també prospera. Ella és la mare, jo el seu fill.

La Terra que sosté pobles tan diversos, que viuen amb costums diferents segons els llocs que habiten i parlen llengües diferents, com una vaca que dóna llet a qui confia en ella, sorgeixin d'ella el benestar per els vivents.

Mare Terra, fes que m'estableixi amb saviesa i amabilitat en un bon lloc. Amb l'ajut del pare cel, tu, sàvia Terra, ajuda'm a trobar la sendera de la felicitat.

(Atharva Veda, XII, 1: selecció)

5.5 JUDAISME, CRISTIANISME, ISLAM

5.5.1. MITES DELS ORÍGENS

Del llibre del Gènesi. Poema de la creació del poble d'Israel:

Al principi Déu creà el cel i la terra. La terra era caòtica i desolada i les tenebres cobrien l'oceà.

Déu va dir: "que hi hagi llum". I hi hagué llum. Déu veié que la llum era bona, separà la llum de les tenebres, anomenà la llum "dia" i les tenebres "nit". Hi hagué un vespre i un matí, i fou el dia primer.

Déu va dir: "que hi hagi un firmament entremig de les aigües, per separar unes aigües de les altres". I així va ser. Déu va anomenar al firmament "cel", i el cel separava les aigües de sota del firmament i les de dalt del firmament. Hi hagué un vespre i un matí, i fou el dia segon.

Déu va dir: "que les aigües de sota el cel s'apleguin i apareguin els continents". I així va ser. Déu anomenà el continent, terra, i les aigües, mar. I veié que estava bé.

Aleshores digué: "que la terra produeixi la vegetació, herbes i arbres fruiters de tota mena. I va ser així. I Déu veié que estava bé. Hi hagué un vespre i un matí, i fou el dia tercer.

Déu va dir: "que hi hagi llums al cel per separar el dia i la nit, per assenyalar les festes, el dies i els anys i per a il·luminar la terra. I va ser així. Déu va fer dos grans focus de llum, el més gran per governar el dia, l'altre per governar la nit i va fer també els estels. I veié que estava bé. Hi hagué un vespre i un matí, i fou el dia quart.

Déu va dir: "que les aigües produeixin éssers vius que hi nedin i es belluguin i animals voladors que s'aixequin per els aires i es multipliquin a la terra. I va ser així, i Déu veié que tot això era bo. Hi hagué un vespre i un matí, i fou el dia cinquè.

Déu va dir: "que la terra produeixi tota mena d'animals, domèstics i salvatges". Així va ser, i Déu veié que estava bé.

Déu digué: "farem l'home a la nostra imatge". Així doncs creà l'home a la seva imatge, home i dona". Déu els beneí i els mostrà tota la creació. Déu veié tot el que havia fet, i estava molt bé. Hi hagué un vespre i un matí, i fou el dia sisè.

Déu acabà la seva obra al dia sisè i, el dia setè, reposà de tota l'obra que havia fet. Beneí el setè dia i el santificà. Així van ser els orígens.

(de: *Els set dies de Jahvè*, dins: Desdot, M. *Això era i no era...* Barcelona, Onda, 1990. Aquest llibre recull adaptacions per a infants de diversos mites de la Creació i molts altres)

UNITATS DIDÀCTIQUES - 3

5.5.2 CANTS D'ADMIRACIÓ I GRATITUD

Vull cantar les seves obres,
 la seva paraula ha fet totes les coses,
 com una espurna s'han de contemplar.
 Totes les coses són diferents una de l'altra
 i cada cosa consolida el bé de l'altra.
 Qui pot cansar-se de contemplar tanta meravella?

El firmament brillant, el sol tan admirable.
 La lluna, sempre al seu moment,
 signe dels temps i senyal etern,
 creix meravellosament en el seu canvi,
 llumener dels campaments en l'altura.
 La glòria dels astres fa la bellesa del cel,
 i no es cansen en les seves vetlles.

Mira l'arc iris i lloa a qui l'ha fet,
 és magnífic en la seva esplendor.
 Com envolta el cel amb un cercle de glòria !
 Com ocells que baixen escampa la neu,
 l'ull admira la bellesa de la seva blancor
 i el cor s'extasia en veure-la caure.
 (...)
 Qui es cansarà de contemplar tanta glòria?

(Edesiàstic 42 i 43 -fragments-)

Francesc d'Asís (1181-1226): *Càntic de les criatures* (fragment)

Altíssim, omnipotent i bondadós Senyor,
vostres són la lloança, la glòria, l'honor i tota benedicció.
Només vostres són, només a Vos lloem.

Lloat siguis, Senyor meu, Tu i totes les teves criatures,
en especial el Germà Sol,
que fa brillar els dies i ens ofereix la llum.
Bell, radiant i esplendorós,
a Tu et significa, Altíssim Senyor.

Lloat siguis, Senyor meu, per la germana Lluna i les estrelles,
que brillen clares als cels, precioses i belles.
Lloat siguis, Senyor meu, per el germà Vent,
i per l'aire que, en tot temps, ennuvolat o serè,
sustenta les teves criatures.

Lloat siguis, Senyor meu, per la germana Aigua,
que és tan necessària, humil i preciosa.
Lloat siguis, Senyor meu, per el germà foc,
amb el que il·lumines la nit,
i és bell, alegre, robust i fort.

Lloat siguis, Senyor meu, per la nostra germana mare Terra,
que ens sustenta i ens governa,
que produeix tants fruits, tantes flors de tots colors, i tantes plantes.
(...)

Lloeu i beneïu al meu Senyor,
no us canseu de donar-li gràcies

5.6 ANTIC EGIPTE

5.6.1 MITES DELS ORÍGENS

En el principi tot era fosc i aigua freda i quieta com el marbre negre. Res no es movia en aquell obscur silenci.

Un dia, una petita ona es va formar per dessota de l'aigua negra i una poncella de flor de lotus va sortir cap a enfora. Tal com s'anaven obrint els pètals, brillaven en la foscor. Al bell mig de la flor hi havia el nen déu daurat, Aton.

Aton es posà dret i projectà el primer raig de claror lluminosa sobre el món.

Però abans de poder gaudir de l'esplendor, la flor es va tornar a cloure i es va enfonsar de nou dins la negra profunditat. Això mateix va passar un cop i un altre. Aton, sense cap altra companyia que la foscor i la llum, se sentia sol. I per això va començar a bufar per sobre els palmells de les seves mans: "Xu ...xu... xu..." Al seu voltant s'arremolinaren ràfegues d'aire que van travessar l'aquós erm. Era Xu, déu de l'aire.

Aton va provar-ho encara més fort: va bufar una vegada més per sobre els seus palmells ... Per tot arreu van volar gotes d'humitat. Era Tefnut, deessa de la rosada i la pluja.

Xu i Tefnut es divertien jugant i fent-se bromes.

Xu bufava vents de tempesta que empenyien l'aigua amb força fins transformar-la en onades.

Tefnut hi enviava pluja que tornava a aquietar les aigües. Eren imprevisibles i impetuosos. Xu i Tefnut van tenir dos fills: Gueb, déu de la terra, que va créixer verd com el jade de tanta pluja amb que la seva mare el va ruixar. I Nut, deessa del cel, pura i transparent, envoltada de l'amor dels seus pares. Gueb i Nut eren inseparables, sempre estaven junts.

Aton estava amoïnàt. "Si continuen tan junts, un de l'altre, no tindrè espai per a la meva creació". Gueb i Nut, però, no es volien separar. Al final, Aton va perdre la paciència i va cridar a Xu, el pare, per a que els separés. Xu va obeir. Va esmunyir-se entre els seus dos fills i aleshores va aixecar Nut com si sostingués enlaire un tendal blau, i a Gueb, va mantenir-lo amb fermesa immòbil sota els seus peus. Gueb es debatia per alliberar-se. Els seus crits van provocar els primers terratrèmols i enfurismat va fer vomitar els volcans. Tefnut va anar a calmar-lo i gràcies a les pluges de les seves llàgrimes van brotar plantes i arbres arreu. També van fer córrer rius i van emplenar llacs per tot arreu. Xu sostenia la seva filla enlairada, arquejada com una volta silenciosa per sobre de Gueb. Per fi Aton tenia prou espai per crear tot el que volia, va decorar la pell de Gueb amb tota mena de muntanyes i valls i amb gran varietat d'animals i plantes.

Aton va sentir llàstima per Gueb i Nut que es delien per ajuntar-se de nou i creà milers i milers d'estels que va escampar per tot el cos de Nut. També hi posà una lluna. "Mira, Gueb ! Ara podràs veure Nut en la foscor". De dia era la llum d'Aton la que il·luminava tota la seva creació, però en la foscor de la nit, era la bellesa de Nut la que es deixava veure arreu. I Gueb quedava embadalit admirant-la.

(extret de: D.Hofmeyr; J.Daly. *El portador d'estels: un antic mite egipci sobre la creació*. Barcelona, Intermón, 2001. 12.f.ii.)

UNITATS DIDÀCTIQUES - 3

5.6.2 CANTS D'ADMIRACIÓ I GRATITUD

Himne a Aton

Què meravellós ets, Senyor, quan et deixes veure a l'horitzó,
tu, el vivent, origen de tota forma i de tota vida.

Que n'ets de bell, omple l'univers de meravelles.

(...)

Oh, Senyor, oh únic que tot ho has creat.

Tot ho has fet segons la teva voluntat.

Has creat la humanitat, el bestiar, tots els animals,
els que caminen sobre potes, els que volen i els que neden.

A cada un dones el seu aliment,

a cadascú dones segons les seves necessitats.

Fas sorgir el Nil des de terres subterrànies

per alimentar aquesta terra d'Egipte i tots els seus habitants.

Els teus raigs fan créixer els camps,

totes les formes han sorgit de tu.

(...)

Estàs sempre present en el meu cor.

(Himne a Aton. -fragments-, vers 1350 aC. dins: P.Miquel. Cinq mille ans de prière. Desclée de Brouwer, 1989)

5.7 EL BIG BANG

OBSERVANT EL CEL AMB TELESCOPIS

Fa gairebé cent anys, a prop de Los Angeles, al cim del magnífic Mount Wilson, va ser construït un gran telescopi, el més potent que havia existit fins aleshores. Va ser molt difícil pujar tots els materials dalt del cim. El jove Milton Humason era qui s'ocupava de les mules. Les carregava amb aquelles peces tan delicades i en prenia cura fins que no arribaven al capdamunt. Un cop dalt, descarregava i observava encuriosit com cada peça prenia el seu lloc en l'observatori en construcció.

Quan, finalment, el telescopi gegant va estar acabat, els responsables de la instal·lació van oferir al noi de les mules si volia quedar-se a treballar allà. En Milton va acceptar. Atenia la porta, s'ocupava del manteniment, netejava, ... i passava tantes estones com podia aprenent dels astrònoms i observant embadalit les nits estelades.

Una nit, va caure malalt l'ajudant del telescopi i l'astrònom en cap va demanar a Milton que els ajudés. Milton estava feliç, i tant que ho va fer! De seguida els astrònoms es van adonar que en Milton coneixia perfectament tots els secrets d'aquells aparells que ell mateix havia vist construir i que els sabia manipular amb gran precisió. Des d'aleshores, en Milton Humason es va convertir en l'operador responsable del telescopi de Mount Wilson.

Passats uns anys va arribar a l'observatori un astrònom anomenat Edwin Hubble, que tot seguit es va entendre molt bé amb en Milton. Hubble i Milton Humason es van posar a treballar en equip en la medició de les galàxies distants. Gràcies a la precisió de Humason en obtenir espectres d'altra qualitat de galàxies distants i els càlculs de Hubble, tots dos es van adonar d'un fet sorprenent: les galàxies es movien allunyant-se, allunyant-se més i més del punt d'observació, i a més llunyania més velocitat!

Si les galàxies s'allunyaven, volia dir que l'univers creixia, s'eixamplava.

Com quan tirem una pedra a l'aigua i a la superfície es fa una petita anella que va creixent, que s'expandeix per tota la superfície.

Així doncs, si les galàxies s'allunyen, vol dir que l'any passat estaven més juntes. O, i fa cent anys, encara més juntes. I fa mil anys, més juntes. I més enllà, més juntes. I al començament, què? Doncs tot, tot, tot, molt comprimit i junt, tant que més junt ja no fos possible.

"Però, aleshores -van pensar Humason i Hubble- quan tot estava així, junt i comprimit, que ho va fer que la matèria, gasos i partícules comencessin a escampar-se d'aquesta manera?"

Podria haver estat per causa d'una explosió: "BANG!" Una gran explosió, un gran "bang"! (*A big bang!*)

I, perquè aquesta Gran Explosió? Què la va provocar?

Hubble i Humason van seguir investigant, com també molts altres científics arreu del món, abans i després d'ells.

Moltes i moltes hores d'observacions, de càlculs, d'experiments, de fer treballar la imaginació, d'intercanviar idees i comparar resultats que ens permeten suposar què és el que devia passar. Si, per exemple, calculem a quina velocitat s'engrandeix l'univers i quant de temps li ha calgut per arribar a la seva actual grandària, situaríem aquella gran explosió fa uns 15 o 20 mil milions d'anys. en aquell moment tota la matèria i l'energia devia estar concentrada en un punt força petit, a bilions de graus. En les primeres fraccions de segon, devia irradiar intensament, com una bola de foc còsmica eixamplant-se arreu. A mesura que s'estenia s'anava refredant, la radiació perdia tanta brillantor, diferents tipus de gasos i pols en moviment van anar fent com uns grumolls : es formaren les galàxies. Dins les galàxies el gas continuava acumulant-se, agrupant-se, formant estrelles i planetes ... l'estrella que anomenem Sol es va formar fa uns 4.600 milions d'anys i uns 100 milions d'anys després, el planeta Terra, la nostra Terra. A poc a poc les temperatures continuaven baixant, el vapor d'aigua es va poder acumular a la superfície en forma de grans pluges, i així es van formar els oceans. I en aquella aigua, molt temps després, apareixerien els primers organismes vius ...

Com era l'univers abans de l'explosió? Què hi havia? Com devia ser, com un ou tot concentrat de matèria i energia, potser? Com podria ser això? I per què existia aquell ou, o fos el que fos el que existia? I des de quan?

Podrem saber algun dia com resoldre tants enigmes?

4. GRANS MESTRES, GRANS TRADICIONS RELIGIOSES

SATYAKAMA JABALA

APROXIMACIÓ A L'HINDUISME

Aquesta és la història de Satyakama, un noi que va viure a l'Índia fa més de 2.600 anys, segons ens expliquen els *Upanixads*.

Els upa... què?

Podriem dir que els *Upanixads* són una mena d'apunts de classe, d'unes classes força especials. *Upanixad* vol dir: "asseure's atentament als peus de...". És una paraula sànscrita, l'antiga llengua de l'Índia. Als peus de qui? Als peus dels savis. Grans i joves s'endinsaven als boscos a la recerca d'aquells que els podien ajudar a comprendre la vida i el sentit de l'existència. Asseguts al voltant del mestre preguntaven, escoltaven i reflexionaven.

Al bosc, doncs, no s'hi anava per aprendre un ofici; al bosc s'hi anava per créixer per dins, créixer en saviesa, créixer en profunditat. I aquest créixer no té límits d'edat, ni mínim ni màxim. Els *Upanixad* recullen aquestes "classes" impartides als boscos de l'Índia fa més de dos mil anys. Gràcies a aquests textos coneixem les històries de joves que no dubtaven en arriscar-se i fer els esforços que calgués per aprofundir en els "coms" i els "perquè"; així han arribat fins a nosaltres les preguntes de Shvetaketu, o les de Gârjî -filla de Vachaknu-, Nachiketa -el fill de Vajashrava-, les de Satyakama Jabala i les de molts altres. La història d'aquest darrer la trobem a l'*Upanixad Xandogya*, un text d'uns 2600 anys d'antiguetat!

Satyakama era orfe. Tot el que sabia era que la seva mare es deia Jabala, és el que li havien dit. I el seu pare,... qui ho sap!. Jabala havia treballat a tantes cases, que ves a saber qui era el pare de Satyakama. D'aixopluc, ni de menjar, no n'hi havia faltat mai, sempre havia trobat alguna ma amiga. Eren altres coses les que Satyakama trobava a faltar: li agradaria viure en una casa que fos la de la seva família, amb el foc sagrat encès, com totes les cases. Amb les imatges dels déus que guien i protegeixen. Si tingués casa seva amb el seu altar, posaria flors a la deessa de la felicitat, Lakshmi, per que tots fossin feliços; i a Ganesa, el déu amb cap d'elefant, el qui supera tots els obstacles. Sense casa ni altar, qui eren els seus déus? Quines les seves costums? de quina manera havia de viure?

Si hagués nascut en una família del grup guerrer, ja estaria aprenent l'art de la lluita i l'estratègia, preparant-se bé per a ser acceptat com a guerrer tan bon punt fes els onze anys. Aleshores en la seva *Upanayama* rebria el cordó de cànem, símbol del lligam amb el seu grup. Si hagués nascut en una família del grup dels comerciants i terratinents, si fos un *vaisya*, estaria aprenent les arts

del comerç o els secrets de les bones collites; aprendria bé l'ofici del seu pare i als dotze anys estaria a punt per la seva *Upanayama* on li imposarien el cordó sagrat de llana amb el que se sabia unit al seu grup per sempre. I si hagués nascut *brahman*, la seva família s'encarregaria de la interpretació de les escriptures -els Vedes-, s'ocuparia dels rituals, sabia com retre honors als déus. Si fos de família *brahman*, als vuit anys hauria rebut el cordó sagrat de cotó que el comprometia a posar-se a estudiar pel bé de tots, per que tot funcionés segons el *sanatana dharma*, el recte camí etern.

Sanatana vol dir "etern" i *dharma* "doctrina", "conducta recta", "honradesa". És l'antic nom de l'hinduisme. El *sanatana dharma* regia els drets i deures de cada casta, distribuïa els papers de cadascú en una societat complexa. Satyakama ja tenia deu anys i es trobava ben perdut. Quin seria el cordó sagrat amb el que ell participaria en el teixit de la societat?

- No sé si sóc *ksatriya*, *vaysia* o *brahman*. O potser sóc un *sudra*, un operari, un servidor. No sé quin és el meu *dharma*, la via que he de seguir. No sé com m'he de comportar, si com a guerrer o com a servidor, si com a comerciant o com a sacerdot.

Ell pensava que la vida dels altres nois i noies seguien un rumb, com les aigües dels rius, segons la família a la que pertanyien. Però quin era el sentit de la vida de Satyakama, el fill de Jabala? quin seria el seu objectiu?

Ja que no tenia la resposta, el millor que podia fer era buscar-la -va pensar-. On? Havia sentit a dir que les Escripures tenien totes les respostes. Però quin mestre ensenyaria els secrets de les Escripures a un noi que no era un *brahman*? o potser sí que ho era? Ves a saber!

- Com a mínim, ho vull intentar -va dir-se.

I tot decidit va marxar a la recerca de Hâridrumata Gautama, el *rixí* del bosc. Per un moment se li va ocórrer inventar-se algun nom de família de *brahmans*. "No és una bona idea" -va pensar-. "Si és savi, no el podré enganyar; i si el pogués enganyar no m'interessaria com a mestre. No tinc més remei que dir les coses tal com són". Després de dos dies de camí va veure el cercle de joves i grans asseguts al voltant d'un home gran, de cabellera grisa, recollida dalt la coroneta fent un nus, i amb una llarga barba més blanca que grisa. Satyakama tenia una mica de por, però no s'ho va poder repensar. El *rixí* ja l'havia vist i havia deixat de parlar, donant-li temps per apropar-se. Va creuar la rotllana sota les mirades inquisidores de tota aquella gent, fins arribar al davant del *rixí*, a qui va saludar amb cortesia:

- OM, *xanti*. Salut, mestre. Em dic Satyakama i desitjaria que m'acceptéssiu com a deixeble.

- Satyakama què, de quina família ets?

- No ho sé, senyor. La meva mare es deia Jabala, i va treballar en moltes cases. Em diuen Satyakama Jabala, senyor. Per favor, accepteu-me com a deixeble.

Abans que el mestre pogués respondre, els murmuris dels presents no es feren esperar:

- Quina barra! Només els nois de les famílies *brahmàniques* poden ser introduïts en el saber de les escriptures!- deien.

El *rixí* guardava silenci i quan tots van haver callat, va dir:

- Considero que un *brahman* és aquell que diu la veritat sense por i sense dubtar. Aquest noi ha parlat com un *brahman*, per tant, l'accepto com a deixeble meu. Satyakama, fill, quin és el teu objectiu? què és el que busques?

- Comprendre la realitat, senyor. Saber qui sóc, perquè existim, quina és la veritat de les coses. Això és el que busco, senyor.

- Si és així, conservaràs el nom amb el que has vingut.

Hâridrumata va dir això perquè Satyakama significa "el qui desitja la veritat". Que el mestre l'acceptés com a deixeble era ben bé com la *Upanayama* per a Satyakama, la cerimònia d'iniciació, d'integració en la seva casta, amb els seus drets i deures, simbolitzats en la imposició del cordó sagrat. És molt freqüent, que, en la *Upanayama*, el jove rebi el seu nom d'adult.

A partir d'aquell moment, Satyakama va seure entre els deixebles de Hâridrumata. Al bosc estudiava i també ajudava a la recollida de llenya per a mantenir els focs. Aprenia a recitar els himnes dels Vedes i, poc a poc els memoritzava. Val a dir que li semblaven força complicats. Parlaven dels déus i de la creació del món, cantaven lloances amb expressions que li resultaven molt estranyes. De déus n'hi havia molts més dels que ell pensava, i tots devien ser importants. Brahma era el nom del creador, Vishnu aquell que tot ho conserva, Lakshmi, parella de Vishnu, la font de la felicitat; Parvati, la saviesa, era el nom de la dona de Xiva -el destructor i renovador. El preferit de Satyakama era Ganesa, el fill d'aquests dos, el que ajuda en els obstacles, el de cap d'elefant (un cap amb una llarga història que deixarem per un altre dia). Bé, una llista inacabable de déus que mica en mica Satyakama aprenia a distingir.

Els deixebles es reunien cada dia al voltant de Hâridrumata Gautama. Era el moment de comentar el que havien estudiat, de preguntar el que no entenien, de rebre bons consells. Hi havia una cosa que Satyakama no entenia gens ni mica; tan poc ho entenia que ni tan sols sabia com plantejar les preguntes. El *rixí* parlava molt sovint de l'Absolut, deia que era la Realitat, que ho era Tot, a vegades també l'anomenava "la Veritat", "la Bellesa", "Brahman".

- Es tracta del déu Brahma, potser? -va gosar preguntar un dia-

- No -respongué Hâridrumata Gautama-, Brahman, l'Absolut, és l'Absolut. Si fos un déu o qualsevol altra cosa, ja no seria Tot, seria un déu o seria qualsevol altra cosa.

Qui ho podia entendre això? Satyakama, no. Ell continuava esforçant-se amb els himnes, però no ho veia gens clar. Si hi havia algú més important que els déus, aleshores què eren els déus? De fet, i ben mirat, què tenia a veure tot aquell embolic de déus amb saber qui era ell, Satyakama, i el sentit de la seva vida? Vols dir que aprenent els Vedes trobaria el que ell buscava? Com podia ser que alguna cosa ho fos Tot? No veia, ell, arbres i núvols, nits i dies, sol i lluna, foc i vent, terra i aigües? Potser era massa jove per ficar-se en aquests embolics; o potser el que passava era que no ho podria arribar a entendre si, de veritat, no era fill d'un *brahman*. Brahman és cosa de *brahmans*? ...

Un dia que estava recollint llenya capficat amb aquestes cabòries, Hâridrumata el va anar a buscar.

- Satyakama, vine amb mi. -Van caminar plegats fins la vall on pasturava el nombrós ramat de vaques. El *rixí* va separar les 400 vaques més seques i va dir a Satyakama:

- Marxaràs ben lluny amb aquestes vaques i no tornaràs fins que no s'hagin multiplicat. Tornaràs quan tinguis un ramat de mil vaques ben fortes.

El noi va quedar ben bé d'una peça -això sí que no s'ho esperava- però va fer el que se li ordenava. Va agrupar les 400 vaques famolenques i es va posar en camí a la recerca de pastures on poguessin alimentar-se. "Potser Hâridrumata ha vist que com a estudiant no serveixo. Ara que sí ell s'expliqués millor, potser..." Els peus de Satyakama seguien endavant amb les vaques, però el seu interior, el seu cap i el seu cor quedaven enrera, en el bosc, molt poc d'acord amb que el *rixí* l'hagués despatxat d'aquella manera. Al cap d'una estona estava ben enrabiàt!

- M'haurà engegat a passeig perquè no sóc de família *brahman*? Doncs ho podia haver dit el primer dia!

De cop i volta, mentre es barallava amb sí mateix, va fer una descoberta important: quan mantenia aquella discussió dintre seu, no s'enterava de res del que hi havia al voltant, ni tan sols del camí pel que passaven. De fet, només s'adonava de la seva ràbia que semblava ocupar-ho tot. Si feia com si no tingués ràbia, el camí i les vaques "apareixien", i el seu olfacte notava que la brisa del Sud portava olor d'aigua fresca. Tan bon punt es capbussava en la ràbia, ni brisa ni res, tot ell estava submergit en negres pensaments. En fer aquesta descoberta va provar "d'entrar" i de "sortir" de la ràbia: ara noto la brisa, ara ja no, ara estic enfadat... Aviat ja no va poder seguir entrant en la ràbia perquè havia desaparegut. Ni rastre del mal humor. Quina mosca li havia picat per posar-se d'aquella manera? Ves a saber per quin motiu Hâridrumata l'havia triat a ell! Era una mica jove per governar tantes vaques, però potser sí que ho podia fer. S'ocuparia de les vaques de la mateixa manera que sempre hi havia hagut algú que s'havia ocupat d'ell.

Un cop presa aquesta decisió, ... pau dintre seu i pau tot al voltant. Tot estava bé. Com si infinits cordons sagrats teixissin l'univers. Li va agradar la idea. Tots els *dharmes* ben entrellaçats, no només els de les persones. De quin color devia ser el cordó sagrat de les vaques, les aigües o els arbres?

Dia rera dia, setmana rera setmana, buscava pastures fresques. El ramat s'engreixava i es multiplicava de pressa. Cada matí al llevar-se, tal com havia après a fer al bosc, a prop del *rixí*, ajuntava les mans per a saludar la vida en aquell nou dia, respirava ben a fons com si volgués fer entrar dintre seu tot el que l'envoltava, i s'estava una bona estona amb el cor atent després de pronunciar el Gayatri:

*OM. Meditem en el Suprem, l'admirable esplendor de Saviesa.
Que la llum de Savitri il·lumini els nostres pensaments,
que Agni ens il·lumini. OM.*

De fet, el llarg del dia se n'estava moltes d'estones en silenci amb el cor atent, mentre conduïa el ramat, buscava els vedells que s'allunyaven, rentava els enfangats,....

- Ja compto mil caps de bestiar. Ha arribat l'hora de tornar cap el bosc. Algun dia, quan torni, podré comprendre allò de l'Absolut? On hauria de buscar-lo? - es preguntava Satyakama-.

Amb aquestes que troba a faltar un dels vedells més joves i que es posa a buscar-lo per tot arreu. Corre cap el Nord, corre cap el Sud, cap a l'Est i l'Oest. El crida sense parar, intenta percebre el més mínim rastre. Finalment, el veu a l'horitzó, allunyant-se més i més del ramat, ben perdut. Què feliç es va sentir quan el va haver trobat! Però el curiós de la història és el que ens explica l'*Upanixad Xandogya*: diu que quan Satyakama va tornar amb el vedell es va asseure a descansar prop d'un brau. Que el brau se'l va mirar i que Satyakama va entendre que li deia: "si busques tal com has buscat avui aquest vedell, sabràs que Brahman és al Nord, és al Sud, és a l'Est, és a l'Oest. Mira de veritat i sabràs que és per tot arreu".

A Satyakama li va fer un salt el cor. I la cosa no es va aturar aquí. Aquell mateix dia, al vespre, ja de camí de tornada cap el bosc, es va aturar per passar la nit. Assegut a la vora del foc mirant la dansa de les flames, va rebre aquest missatge del foc: "Brahman és la terra, el cel, l'atmosfera i els oceans. És il·limitat, com l'espai".

"On no hi ha espai?" -va pensar Satyakama. Al matí següent es va llevar amb els primers raigs de sol i mentre observava, admirat, com la llum ho inundava tot, el missatge va arribar d'un cigne en vol: "Brahman, l'Absolut, la Veritat, és el sol, la lluna, el foc, la llum i la lluentor en totes les seves formes". Sense temps de recuperar-se de l'ensurt, quan tot just començava a calibrar les formes de la llum, passà un cabussó, tan emplomallat com cridaire, fregant-li el cap amb les ales: "tu també, tu també, ets Brahman. L'alè, la vista, l'oïda, la ment,... tu també ets Brahman. Pregunta, pregunta!"

El va seguir amb la mirada fins a perdre'l de vista. Què estava passant? Semblava que rebia missatges de tot arreu. Se sentia tan feliç com perplex. Feliç perquè sabia que començava a entendre. Perplex perquè el que entenia ho entenia d'una manera molt diferent a entendre. Quin embolic. Va conduir el ramat fins l'escola del bosc tan de pressa com va poder. Hâridrumata Gautama el va rebre amb alegria.

- Fill, a més de tornar amb un ramat sa i nombrós, fas cara d'haver après moltes coses. Explica'm com ha anat això.

I Satyakama li ho va explicar tot. Quan va callar, el *rixí* li va dir: "fes cas al cabussó, segur que hi ha coses que vols preguntar".

- Sí, senyor. Al matí demano a Savitri, la llum del sol i a Agni, el déu foc i foc del sol, que il·lumini els meus pensaments. El cigne diu que la llum, el foc i el sol són Brahman. Podria comparar a Brahman amb un teixit i els déus amb els seus fils?

- Pot ser una bona imatge. Si vols imaginar-ho així et diré que els déus amb totes les seves gestes ens ajuden a veure uns fils i un teixit que no es veu de primer cop d'ull. Veure, en veritat, vol dir adonar-se'n, valorar. Tota cosa, per

exemple, comença a existir un dia. Prenc consciència de la força d'existir, prenc consciència de l'aparició de tota existència i li dono un nom: Brahma (que no *Brahman*, no et confonguis!), una força poderosa, el déu Brahma. Prenc també consciència que, malgrat els canvis, tot perdura, el poder de perdurar, la força d'existir, també és poderosa, en prenc consciència i li dono un nom: el déu Vixnú. Però per a que hi hagi regeneració hi ha d'haver destrucció i desaparició; hi reflexiono, en prenc consciència, veig tantes i tantes formes de destrucció i renovació, una gran força amb infinites formes. A aquest aspecte també li dono un nom, el déu Xiva. Veus? Tres fils, però una sola força de múltiples aspectes. Però no s'acaba aquí: són molts els fils que mereixen ser valorats. L'amor és Kama, a la llavor de la felicitat present aquí i allà, com l'anomenes? sí, Lakshmi. I així tots els que ja coneixies i els que has après. Ho veus? Les històries dels déus ens ajuden a reflexionar en allò que no és fàcil de veure: que tot canvia, sempre, constantment, que malgrat els canvis, alguna cosa hi ha que perdura, ... és un "teixit" -com dius tu- que no acabaràs mai d'investigar. Això és el que és sorprenent, que sempre "hi ha més" i que val la pena no aturar-se! Més preguntes?

Satyakama sabia que necessitaria temps per reflexionar en tot el que el *rixí* li acabava de dir, però va continuar preguntant:

- Sí, senyor. Com haig d'entendre el que em va dir el cabussó?: "tu també, tu també!". Significa que em pertany el cordó de cotó, senyor?

Hâridrumata va riure.

- Em sembla que t'enviaré a pasturar una altra vegada! Encara no entens? Et confons amb les paraules! Brahma i *brahman* sonen molt igual però estem dient coses diferents. No et confonguis amb les paraules i rumia. Pluja, rosada, riu, rierol, cascada, llac, oceà, onades, gotes,... són una sola i mateixa cosa, o coses diferents?

Satyakama va pensar-s'hi una mica abans de respondre. Diferents però "aigua", diferents però en el fons iguals, no?

- Diferents per fora, una sola cosa des de dins -va dir finalment.

- Ben dit. I si suprimeixes allò que totes aquestes paraules diferents comparteixen, què queda?

Una pluja sense aigua, un riu sense aigua, un mar sense aigua,... res. Hâridrumata va continuar sense esperar cap resposta:

- Per fora i per dins... Més difícil de descobrir que l'aigua, hi ha allò que compartim tots -tots i tota cosa-; allò que si ho suprimissis, res no seria. Tu pots descobrir-ho. Aquest és el cordó que de veritat importa. Fixa't bé en el que et dic. No és de cotó, ni de canem, ni de llana, ningú te'l podrà posar al voltant del cos perquè és en tu, perquè ets tu, com l'onada és l'aigua. *Atman* és el nom que li donem, però de res et serviria saber aquest nom si no ho descobreixes tu mateix. No només els déus són els fils d'aquell teixit invisible que deies! Tu no deixis d'investigar!

L'*Upanixad Xandogya* no ens diu com va continuar la seva recerca Satyakama Jabala, "el qui desitja la veritat". Podem suposar que devia quedar-se a l'escola prop de Hâridrumata Gautama uns anys més, potser, perquè el que sí que

sabem és que va arribar a ser un gran savi. En una altra part del *Xandogya* el retrobem ensenyant a un deixeble anomenat Upakosala i, un altre *Unanixad*, el *Bridâraryaka*, ens el mostra atenent als seus deixebles. Satyakama no va deixar d'insistir en que la veritable felicitat és la que apareix quan comprenem allò que de debó som, allò que tota cosa és. "Tu també, tu també" -repetia com el cabussó-.

OM, Xanti. OM, Pau.

il·lustració: OM

OM: aquest so que pot semblar tan senzill és capaç d'evocar veritats infinites.

És el símbol central de l'hinduisme, un símbol que ajuda a meditar i a tenir presents els aspectes més subtils de la realitat. En OM es reuneixen molts significats. Cada una de les tres lletres (AUM) que formen la síl·laba, té molts sentits. Quan la A simbolitza a Brahma, la U Vixnú i la M a Xiva, OM és la unió de les tres divinitats, la Trimurti. OM també és Brahman, l'Absolut, quan les tres lletres ens apunten vers la realitat en els seus tres aspectes: *sat* (existència), *xit* (consciència) i *ananda* (felicitat profunda).

OM pot ser com una porta d'entrada a la comprensió profunda de l'existir. Per això el repetim, l'assaborim, ens hi concentrem, mirem d'identificar-nos amb aquest so, procurem dur-lo als llavis, a la ment i al cor ...

EL MISSATGE DELS RIXIS

Hem vist com els *Upanixad* recullen els esforços dels antics mestres de l'Índia per comprendre la veritat profunda de l'existència. Es calcula que, d'aquests textos, els més antics són del s.VII a.C., aproximadament. Una inquietud per la veritat que no es va aturar mai i que -tot el llarg de la història de l'Índia- ha donat grans fruits; fruits que traspasant fronteres, han portat la seva riquesa arreu.

Si haguéssim de destacar un missatge com a central, triariem la insistència en què la veritable comprensió del món comença quan aprenem a veure'l des de dins, des del que és la veritable natura de les coses. Una natura, un "ser profund", que no hem de confondre amb cap idea que ens en puguem fer abans de percebre-ho.

Si algú no ha tastat ni vist mai l'aigua, podrien les descripcions d'altri substituir l'experiència directa de l'aigua? "Tenir idees" respecte alguna cosa és molt diferent de l'experiència directa. Per això els mestres hindús insisteixen en què no es tracta de creure el que ells diuen, ni el que les Escriptures diuen; sinó que, gràcies a les pistes que ells i les Escriptures ens donen, puguem copsar, nosaltres mateixos, el valor profund de la realitat. Aquell qui veu la realitat -tot el que hi ha i nosaltres mateixos-, des d'aquesta perspectiva, deixa d'entretenir-se en bajanades i d'actuar mirant-se el melic; s'interessa per tot, ho estima tot, ho respecta tot perquè viu en un món d'un valor infinit.

Un gran savi, el mestre Sankara (s.VIII-IX) escrivia:

Ningú no es cura d'una malaltia pel fet de repetir el nom d'un medicament sense prendre-se'l; de la mateixa manera, repetir la paraula "Brahman" no aporta res. L'estudi de les Escriptures és inútil si l'objectiu no és arribar a copsar la Veritat suprema.

La veritable natura de les coses només ens l'oferirà l'experiència personal, no les descripcions d'altri, encara que es tracti de les d'un savi; el veritable aspecte de la lluna només es pot conèixer per mitjà dels nostres propis ulls.

ALGUNS ENIGMES

A continuació us oferim una petita tria de textos força enigmàtics que ens donen pistes per investigar la realitat "des de dins". Recordem que la paraula

"Brahman" ens vol posar en la pista de la realitat vista des del seu valor profund. "Atman" és Brahman, és el mateix, però usem la paraula "atman" quan volem remarcar Brahman en cada un de nosaltres.

Allò que anomenem Brahman

és l'espai exterior a l'home, exterior a l'home.

És l'espai interior de l'home, interior de l'home.

És l'espai interior del cor. És ple. És immutable.

Llum que supera tot esplendor, llum que brilla sobre la terra i més enllà dels cels més alts.

Aquesta és la Llum que brilla en el nostre propi cor.

Tot és, en veritat, Brahman. És l'origen, la fi i la subsistència de tota cosa.

És ment i vida, és llum i veritat, és l'espai immens.

El meu Atman que és ment, que és vida, la forma del qual és llum,

la seva essència és l'espai, a qui pertanyen totes les activitats, tots els desigs,

Totes les olors i gustos, l'Atman tot ho abasta.

Més petit que un gra d'arròs, o que un gra d'ordi, o que un gra de mostassa, o que un gra d'escaiola, habita en el meu cor.

Més gran que la terra, més gran que l'atmosfera, més gran que el firmament,

més gran que els cels, més gran que tots els móns, habita en el meu cor.

Abraça tot l'univers i, en silenci, és Amor envers totes les coses.

És el meu Atman, aquest és Brahman.

(fragment de l'Upanixad Xandogya)

Com el foc, tot i que és u, pren noves formes en totes les coses que crema; Brahman, tot i que és u, pren noves formes en totes les coses que viuen. És dins de tot i també és a fora.

Com el vent, tot i que és u, pren noves formes allà on penetra; Brahman, tot i que és u, pren noves formes allà on viu. És dins de tot i també és a fora.

(fragment de l'Upanixad Katha)

Al rei Janaka li agradava conversar amb el savi Yajñavalkya:

- Diguem, Yajñavalkya, quina és la llum que il·lumina els homes?

- És el sol, doncs amb la llum del sol, les persones caminem, anem a treballar, ens movem i ens posem a descansar.

- Sí, però quan el sol es posa, quina és la llum dels homes?

- La lluna és la seva llum, perquè amb la llum de la lluna ens podem moure i podem anar d'aquí a allà.

- I si no hi ha ni sol ni lluna, què?

- El foc, oh rei, és aleshores la llum dels homes.

- Però i si no hi ha ni sol, ni lluna, ni foc, què?

- Si no hi ha ni sol, ni lluna, ni foc, aleshores la veu és la seva llum, perquè per les veus ens podem guiar.

- I si no hi ha ni sol, ni lluna, ni foc, ni se senten veus, quina és la llum dels homes?

- *atman*, la saviesa del seu cor és la seva llum, doncs ella és la guia del nostre caminar, del nostre treball i de la nostra vida.

(fragment de l'*Upanixad Brihadaranyaka*)

Uddâlaka Aruni va donar les següents pistes al seu fill Shvetaketu per animar-lo a buscar:

- Posa aquesta sal a l'aigua i vine demà.

Shvetaketu així ho va fer. L'endemà el seu pare li va dir:

- Porta'm la sal que vas ficar ahir a l'aigua.

Shvetaketu va mirar dins el recipient, però la sal no es veia, s'havia dissolt.

- Proba l'aigua de la superfície. Quin gust té?

- salada

- Proba la del mig. Quin gust té?

- salada

- Tasta també la del fons. Quin gust té?

- salada

- Què en diries d'això?

- Doncs que, encara que no la vegi, la sal és en tot moment a l'aigua.

- De la mateixa manera, Shvetaketu, encara que tu no ho vegis hi ha un element subtil en tota realitat, és l'essència profunda i tu també ets això, Shvetaketu.

Un altre dia Uddâlaka Aruni diu al seu fill:

- Porta'm una figa d'aquella figuera

Shvetaketu va pujar a la figuera i va agafar una figa.

- Obre-la. Què és el que veus en el seu interior?

- Aquests granets tan petits

- Obre un dels granets. Què hi veus a dins?

- No res, pare

- Doncs de la mateixa manera, encara que tu no percebis l'element subtil, pensa que la figuera ha crescut a partir d'un granet com aquest en el que tu no hi veus res. A tot arreu hi ha allò subtil, encara que no ho percebis, és la veritable essència, i tu també ets això, Shvetaketu.

(fragments de l'*Upanixad Xandogya*)

LES EINES PER PODER AFINAR. EL YOGA.

Els mestres de l'Índia insistiran que tot allò que ens pugui ajudar a comprendre "per dins i des de dins" és una bona eina per a nosaltres. Què cal per a poder veure d'aquesta manera? Afinar molt les antenes interiors i silenciar la xerrameca que sempre ens ocupa per dins. Això, però, com es menja? Per enfortir el cos comptem amb gran quantitat de tècniques, exercicis de

resistència, d'agilitat, de desenvolupament muscular, etc. Però "afinar les antenes"...: què i com? Això és el primer que cal investigar.

Què és viure, com vivim? La nostra vida és percepció, més pensament, més sentir, més actuar. La vida serà una cosa o una altra segons el que fem amb la percepció, amb el pensament, amb el cor i la capacitat de sentir i amb la nostra actuació.

Perceberem per mitjà dels sentits. Exercitar els sentits, que són les nostres finestres. *Practicar* l'atenció amb l'oïda, la vista, el tacte, l'olfacte, el gust, la ment (considerada per molts mestres com un sentit més). Els nostres sentits no tenen perquè limitar-se a un breu cop d'ull per a situar-nos, per a detectar el que ens va i el que no. Fer-ho així seria com tenir un magnífic equip fotogràfic només per a fer alguna foto de carnet de tant en tant.

Pensar: la ment que ordena tot allò que rep per els sentits, que genera conceptes i idees...

Sentir: el cor, el que sentim i desitgem, amor i odi, desig i aversió, felicitat i tristesa, confiança i por,...

Actuar: percepció, ment i sentir, tot el cos, el nostre ésser, en acció, procurant assolir alguna cosa, algun objectiu, a curt o llarg termini.

Els mestres diuen: si no "veiem per dins i des de dins" és perquè allò que som està ben taponat, és opac. *Percepció, ment, cor, capacitat d'actuar*. aquestes són les nostres antenes, no en tenim d'altres; per tant caldrà afinar, fer transparent, obrir, eixamplar, subtilitzar, ... per comprendre el que és subtil i difícil d'atrapar.

Avancem un pas més. De què està fet el "tap"? De "mi, mi, mi", de "jo, jo, jo" - ens diuen els mestres-. Fins que no comencem a afinar, la ment només treballa en funció d'un objectiu: nosaltres mateixos i el nostre benefici. I en benefici de qui actuem? De nosaltres mateixos. I què és el que mou el cor, la nostra capacitat de sentir? Mentre no afinem, el nostre cor es limita al paper de la paret de frontó, a "tornar la pilota": si em feliciten, estic feliç; si m'obliden, trist; si m'estimen, responc amb amor, si no m'estimen, "passo" o m'enrabió...

Següent pas: com desembussar-nos? Doncs practicant amb el cos i la percepció, més enllà dels interessos immediats del meu "jo"; practicant amb la ment, exercitant-la a ocupar-se de temes i aspectes de la realitat sense tenir-me a "mi" com a objectiu; practicant amb el cor, amb l'autèntica capacitat de sentir, per valorar i estimar a fons la realitat il·limitada. Actuar sense tenir-me "a mi i el meu interès" com a únic punt de referència. A grans trets, aquestes són les pistes que ens donen per a desatascar-nos i poder fer el "clic" de comprensió, aquell "clic" que -a base d'afinar- ens permet copsar la realitat (i a nosaltres mateixos) en la seva autèntica dimensió profunda. El com concretar aquestes pistes en la vida diària és un tema que no s'esgota mai, perquè no hi ha dues vides iguals, ni per època, ni per circumstàncies ni per maneres de ser... No hi ha -ni hi pot haver- "normes" aplicables a tothom per igual. Cal ser decidits, creatius i indagadors, sense perdre de vista el que estem buscant, per anar decidint pas a pas el camí.

El nom "tècnic" per a designar en conjunt l'esforç d'afinar és Yoga, una paraula sànscrita que segurament hem sentit moltes vegades. Yoga vol dir "via d'unió", i segons l'aspecte sobre el que estiguem posant l'accent, podem parlar de diferents *yogues*, diferents vies que poden ser complementàries entre elles: yoga del coneixement o *jnani yoga*, yoga de l'acció o *karma yoga*, yoga de la devoció, del sentir, o *bakhti yoga*. *Hátha yoga* exercita la capacitat d'atenció i concentració gràcies al treball coordinat de respiració i postura corporal. *Rāja yoga*, la "via règia" entrellaça aspectes dels diferents *yogues*... A Occident, molta gent pensa que això del yoga és fer gimnàs o relaxació i, com podeu veure, és ben lluny d'aquesta idea!

EL BHAGAVAD GĪTA

El *Bhagavad Gīta*, el cant (*gīta*) del Benhaurat, de Krixna, és un dels llibres que componen la gran epopeia anomenada *Mahabarata*; en ell, Krixna instrueix el guerrer Arjuna al bell mig del camp de batalla. Krixna exposa a Arjuna els diferents *yogues*, les diferents vies per afinar. Perquè, en qualsevol situació, fins i tot una situació tan extrema com una batalla, és possible comportar-se de manera conscient, afinant, aprofundint -ens ensenya el *Gīta*.

En el fragment següent veurem el que diu del *karma yoga*, la via per créixer en profunditat mentre estem actuant en el nostre dia a dia, siguin quines siguin les circumstàncies:

No és evitant d'actuar com l'home s'allibera, ja que per molt que ho vulgui, no podrà deixar d'actuar d'una manera o una altra. El qui es vol mantenir inactiu, però en canvi, manté el seu cor lligat pel desig, aquest viu en una falsa il·lusió. Com actuar doncs?

Sublim és aquell que, lliure de tot desig, converteix el seu destí en una constant acció consagrada.

Posa tot el teu cor en l'acció, però no en la seva recompensa. No treballis per a un resultat, però mai no deixis de fer la teva feina: aquesta és la via de la saviesa en l'acció.

Fes la teva feina en la pau del yoga, i lliure de desigs egoistes, no et preocupis per l'èxit o pel fracàs.

El yoga de l'acció és l'acció en la pau de la ment.

L'acció feta per una recompensa és molt inferior a l'acció feta en el yoga de la saviesa, la via de l'alliberament en l'acció. Com són de pobres els qui actuen per una recompensa!"

(fragments del *Baghavat Gita*: II, 47, 48, 49)

És clar que la primera condició per a posar-se a practicar alguna via "d'afinar" és constatar que estem embussats! Fins que un mateix no se n'adona d'això no se li passa ni pel cap que pagui la pena fer alguna cosa per a corregir-ho. Per sort, no costa gaire de veure. Només cal provar de mantenir l'atenció dirigida vers un punt durant cinc minuts; el punt pot ser la respiració, per exemple. Només cinc minuts, observant la nostra respiració, comptant les inhalacions de

l'un al deu, de l'un al deu, ... sense pensar en cap altra cosa. Quanta estona hem trigat en despistar-nos? Som nosaltres els que governem els nostres pensaments o més aviat el nostre cap és una mena de carroussel càòtic on giravolten idees, propòsits, records, noms, ...de tot? Cadascú que punxi la seva capacitat d'atenció mental!

YOGA

Yoga significa, doncs, la via, el camí, per a ser el que podem ser: persones, éssers amb capacitat de comprendre la realitat en les seves veritables dimensions.

El que ens manté lligats, atascats, limitats, és interessar-nos només per nosaltres mateixos. El camí de coneixement, s'anomena també "camí d'alliberament" perquè es pot dir que el que fem és alliberar-nos del "tap" que ens deixava confinats dins un món petit d'interessos petits: nosaltres mateixos. El terme sànscrit per aquest alliberament interior, fruit d'afinar més i més, és *MOKSA*.

Ho podríem resumir, tot plegat, amb una frase del gran savi Valmiki:
Viuen com persones els que s'esforcen per comprendre. Els que no ho fan, valen menys que les bèsties.

PER A SABER-NE MÉS DE LA TRADICIÓ HINDÚ

UNA MICA D'HISTÒRIA

Hem entrat en contacte amb el pensament i l'espiritualitat de l'Índia de la mà de Satyakama i dels *Upanixads*. La forma que pren la religiositat de l'Índia des de l'època dels *Upanixads* és el que coneixem com a Hinduisme. Tanmateix, les reflexions dels *rixis* no sorgeixen del no res sinó que suposen una renovació de l'antiga religió d'aquell territori, el Vedisme.

En torn al tercer mil·lenni abans de l'era contemporània, a les riberes del riu Indus, al Nord de l'Índia, uns pobladors que coneixem amb el nom de "dràvides" havien desenvolupat una important civilització de la que no en coneixem gaire cosa, però en queden alguns vestigis com les restes de les ciutats de Harappa i Mohenjo-daro. Per algun motiu -canvis climàtics, potser, i problemes amb els cultius- van entrar en crisi vers el 1700 a.C.

Cap el 1400 a.C. dominen el territori els aris, uns pobles vinguts des de l'Àsia Central. El sànscrit era la seva llengua. Anomenem "vedisme" a la civilització ària de l'Índia perquè es fonamentava en els Vedes, els seus textos sagrats, quatre col·leccions d'himnes i d'altres textos que parlen dels déus i de les diferents cerimònies per honrar-los, i que també servien per a interpretar la manera de governar-se.

ELS VEDES

La paraula sànscrita *Veda* vol dir "coneixement", "ciència". Designa els textos més antics de l'Índia, ordenats en quatre grups (el *Rig Veda*, *Sama Veda*, *Yajur Veda* i *Atharva Veda*). L'extensió de tot aquest conjunt de textos equival, aproximadament, a la d'un es de Bíblies. Com a textos escrits van aparèixer entre el 1.300 i el 1.100 a.C., tot i que ja provenien d'una tradició oral molt més antiga.

*Al principi, res no era, ni hi havia existència.
Ni aire, ni cels,
no existia ni la mort ni la immortalitat,
ni la torxa del dia ni la de la nit.
Només hi havia obscuritat embolcallada d'obscuritat.
D'alguna manera en aquest no res
l'U va realitzar-se, va assolir l'existència.*

*Però qui pot dir com va ser això i com va començar tot?
Era abans que cap cosa ni cap ésser existís,
qui pot saber com va sorgir?*

*Els savis que han buscat amb saviesa en el seu cor
saben allò que uneix el que és i el que no és,
i l'existència de l'U en tot el que existeix,
qui pot saber, però, com va sorgir?*

(del Rig Veda, himne X)

*Terra sobirana, Terra de grans alçades i d'àmplies valls, que sustentés
les plantes de múltiples virtuts, que la Terra ens sigui propícia a nosaltres!*

*Terra sobre la qual ha sorgit l'amor, i els rius i les aigües, els aliments i
les tribus humanes, sobre la que s'ha estès la vida que es mou i que respira,
que la Terra ens doni de beure quan tinguem set!*

*De la Terra sorgeix tot l'aliment, la Terra que sosté tota vida, que no ens
falti el bestiar que necessitem!*

*L'àmplia i generosa Terra ens dona prosperitat i ens recobrirà amb el
seu mantell. Sobre la terra marró, negra i vermella, sobre la ferma terra
multicolor protegida per Indra, jo m'assec sense destruir-la, ni matar-la ni ferir-
la.*

*Que la força nutritiva de la Terra ens faci prosperar, mentre ella també
prospera. Ella és la mare, jo el seu fill.*

*La Terra que sosté pobles tan diversos, que viuen amb costums
diferents segons els llocs que habiten i parlen llengües diferents, com una vaca
que dona llet a qui confia en ella, sorgeixin d'ella el benestar pels vivents.*

*Mare Terra, fes que m'estableixi amb saviesa i amabilitat en un bon lloc.
Amb l'ajut del Pare Cel, tu, sàvia Terra, ajuda'm a trobar la sendera de la
felicitat.*

(Atharva Veda, XII, 1 : selecció)

Amb el pas del temps, el Vedisme es va convertir en un complicat entramat de rituals en una societat rigidament dividida en castes*, en la que la casta dels sacerdots, els brahmans, s'atorgava tot el poder. Tanmateix, també hi havia persones que comprenien que els déus eren imatges, figures per a ressaltar aspectes subtils de la realitat. Que viure adequadament com a persones no era resultat de complicar més i més els actes d'adoració als déus, sinó descobrir aquells aspectes i actituds que els déus simbolitzaven, i actuar amb veritable saviesa.

L'esperit crític respecte al ritualisme (la importància excessiva atorgada a rituals i cerimònies) de la casta sacerdotal i a la rigidesa de les seves normes, és el que caracteritza la renovació que representa l'Hinduisme respecte el Vedisme. Els déus dels Vedes no només perviuran sinó que el seu nombre augmentarà. Però el pensament de l'Índia fa, des de ben aviat, la distinció entre el parlar metafòric dels déus, els mites, i el que és la misteriositat inabastable de la realitat que ni podem descriure ni tenim paraules adequades per a parlar-ne ("Brahman", si li volem donar algun nom). Les imatges dels déus i les seves

històries són un recurs humà per ajudar les nostres ments i els nostres cors per orientar-se cap a la recerca de la veritat.

Aquesta antiga imatge ens en parla:

Els colors són múltiples. Els colors no són la llum. La llum no és els colors.

Sense llum, però, on és el color?

Llum i colors, com es relacionen?

Així, doncs, Brahman respecte els déus, els assures [esperits malignes, dimonis] i tora la multiplicitat d'existències.

Des de fa més de 2500 anys l'hinduisme és un món de gran diversitat en el que conviuen actituds i creences molt diverses: un variat ventall de buscadors de l'Absolut, i una infinitat de déus (es compten fins a uns 33 milions de déus!) amb tots aquells que els veneren. Hem vist com al cap damunt d'aquesta cort celestial hi trobem la Trimurti: Brahma, Vixnu i Xiva, amb les tres *xakti* -la seva energia simbolitzada en les seves parelles- i altres figures properes. Les divinitats són l'eix dels Vedes però no és en aquests textos on trobem tot el desplegament dels relats mítics sinó en uns textos posteriors: els *Puranes*.

PURANES

Purana vol dir "narració antiga". Són els relats que ens parlen dels déus, les seves vices, el seu exemple. Un dels més coneguts és el *Bhagavata Purana*, el Purana del Benaurat, que ens parla de Krixna.

És seguint aquests relats com podrem interpretar els diferents símbols que caracteritzen cada déu, o l'origen de les festes, o el sentit sagrat d'elements i llocs: el respecte als micos, des que els micos amb el seu rei en cap, *Hanuman*, van ajudar a Rama, per exemple. O com Vixnu va fer baixar la deessa purificadora Ganga a la terra, amb la forma de les aigües del riu Ganges i com Xiva va escollir una ciutat a la seva ribera, Benarés (*Varanasi* en hindi), per a viure-hi com asceta. D'aquí la veneració per aquesta ciutat, i les ablucions purificadores a les riberes del riu.

Perquè el déu Ganesa té cap d'elefant? Ganesa és fill de Xiva i Parvati. La seva mare, orgullosa del recent nascut, li va dir a Sani, el rei dels planetes, que el mirés. Parvati havia oblidat que la mirada de Sani ho fonia tot, també el cap de Ganesa. El déu Brahma (recordeu: el que crea) aconsella a la desesperada Parvati que li posi el primer cap que trobi, que va ser un cap d'elefant. Aquesta narració la podem trobar al *Brahma Purana*.

RAMA I KRIXNA, ELS AVATARS

El *Ramayana* ens explica la història del gran rei Rama. El naixement i les gestes de Krixna els trobem al *Bhagavata Purana* (també conegut com a *Srimat Bhāgavatam*). Són textos bells, rics, poètics, savis; com ho és, també, el *Mahabarata*, un extens poema èpic en el que Krixna juga un important paper.

Qui són Rama i Krixna, aquests personatges tan presents en la cultura hindú? No són déus sinó avatars.

Les divinitats hindús no viuen a la terra, tenen el seu propi món. En canvi, Rama i Krixna sí que van viure entre els homes. Diu la tradició, que cada vegada que la realitat perd el rumb, cada vegada que cal tornar a posar les coses a lloc, Vixnú s'encarna: el sagrat es fa especialment present en alguna persona que serà considerat un "avatar", que vol dir "descens". En altres termes, podríem dir que hi ha persones que han assolit un tal grau de comprensió profunda, un tal grau de transformació personal, que s'han fet translúcids a l'Inefable, que personifiquen la Veritat -en majúscules- més enllà dels límits d'un "petit jo personal". Persones així han canviat el rumb de la vida del seu entorn. Rama i Krixna en són dos exemples, encara que entorn a ells s'han desenvolupat tantes i tantes històries que costaria saber com va ser la seva vida. Amb el temps les seves s'han anat divinitzant, reunint molts trets sobrenaturals.

Per molts hindús, el Buddha i Jesús són també avatars de Vixnú.

FESTES, CERIMÒNIES I LLOCS SAGRATS

Els relats mitològics impregnen de sacralitat el temps i l'espai hindú. En la immensitat de l'Índia, durant l'any, potser hi ha més de quatre-centes grans festes religioses, que canvien segons les regions, les divinitats més importants a cada zona i els corrents religiosos amb més pes en un determinat territori. Les dates de les festes varien cada any perquè es calculen d'acord amb les llunes (com la Setmana Santa pels cristians). Ni tan sols l'inici de l'any se celebra en la mateixa data per tot el territori. Així, doncs, el que segueix és una molt petita selecció:

Divali. A l'Octubre-Novembre, abans de la lluna nova en el punt més fosc de l'any, se celebra Divali, la festa de la llum, dedicada sobretot a Lakshmi, deesa de la fortuna, la parella de Vixnu. És la celebració de la llum que reneix, la de l'univers, però també de la llum interior que dissipa la ignorància. S'encenen llànties per tot arreu (unes candeles d'argila, les diye) i focs d'artifici. La festa dura dos dies, en els que la gent es visiten uns els altres, s'intercanvien dolços; també és costum enviar postals de felicitació.

Pongal, al Gener, al Sud de l'Índia, festa solar, per celebrar la primera collita d'arròs i agrair els animals domèstics.

Mahaxivaratri, al Febrer, la gran nit de Xiva, nit dedicada a l'adoració de Xiva, amb pregàries, ofrenes i lectures del Xiva Purana.

Holi, durant els quatre darrers dies de la lluna de Febrer-Març, la gran festa de primavera. És una irrupció de joia i de color arreu. La vigília, al vespre, s'encenen grans fogueres en record del príncep Prahad. Prahad, fill del rei Hiranyakashyap, es va oposar a les pretensions del seu pare de ser adorat com un déu, i aquest el va condemnar a mort. Com que va salvar-se de la foguera, la gent "salva" una branca de les fogueres treien-la del foc. El dia de Holi, festivitat de Krixna, grans i petits es llencen uns als altres pòlvores de colors i aigua tenyida de vermell per a celebrar joiosament la sang i la vida renovada que corre arreu.

Ramanavami, el naixement de Rama, que se celebra al Març-Abril. Tots els temples dedicats a Rama s'il·luminen bellament en una nit de cerimònies en les que es llegeixen les gestes de Rama recollides al Ramaiana.

Krixna Janmasthan. Commemoració del naixement de Krixna. Les hores abans de les dotze de la nit estan més marcades pel recolliment. A partir de les dotze, celebració joiosa de la vinguda del nen, amb cançons, ofrenes i celebracions, sovint al voltant d'una imatge del nen en el bressol.

Les pregàries o moments de veneració a les diverses divinitats o als diferents aspectes del sagrat, s'anomenen *puja*. Les paraules d'invocació s'acompanyen d'ofriments florals i d'encens. Les *pujes* tenen lloc al petit altar de casa, als temples o en determinats llocs amb significat especial. S'acostuma a realitzar, com a mínim, una *puja* a la sortida del sol i una altra al capvespre.

Hi ha molts llocs naturals que tenen especial força i significació (els cims de les muntanyes, els naixements dels grans rius, els mateixos rius, ...) Sempre hi ha alguna bella història que narri l'origen sagrat d'aquest indret o d'aquest altre, com la deesa Ganga prenent la forma de les aigües del riu Ganges, Xiva vivint a Varanasi, Krixna a Vrindavan, Vixnu a Puri... Peregrinar a aquests llocs és una forma de celebrar, de meditar, de buscar la purificació... La forma dels temples és freqüent que recordi la d'una muntanya per a significar que els déus també habiten els cims. Sovint, els temples es troben a prop d'algun riu, o estany -natural o artificial- que faciliti els banys purificadors.

LES CASTES

El sistema de divisió de la societat en castes prové de l'època vèdica. Quan els aris van arribar a les riberes de l'Indus, s'estructuraven en tres grups: sacerdots, guerrers i comerciants (comerciants, artesans, agricultors). La població indígena dominada, els dràvides, van constituir un quart grup per sota dels grups dominadors: els sudres o servidors.

[Quan va sorgir el Purusha, el primer home]

*en quantes parts el van dividir?
Quin nom la seva boca?
Quin nom els seus braços?
Quin nom les cuixes i quin els peus?*

*La seva boca va ser el brahmán,
els seus braços el guerrer,
les cuixes els vaishyas
i dels peus nasqueren els sudres.*

(del Rig Veda, Himne X,90, 11-12)

Aquesta imatge del relat de la creació servia de fonament per a la divisió social. En el moment d'esplendor del Vedisme cada grup tenia els seus costums i obligacions pròpies, tanmateix no es tractava de móns tancats amb fronteres infranquejables. Va ser a mesura que els sacerdots van voler imposar el seu poder inqüestionable, que el sistema es convertí en una rígida piràmide jeràrquica fora de la qual (fora del sistema) quedaven els "descastats", els impurs, aquells d'altres poblacions (ni aris ni dràvides).

Ja els *Upanixads* són crítics amb aquesta interpretació jeràrquica i rígida de les castes i l'ensenyament del Buddha (500 a.C.) representa un atac frontal al sistema. No hi ha hagut savi en la història de l'Índia que no hi hagi lluitat en contra, des dels temps més remots fins a figures més actuals com Gandhi. Malgrat que les lleis de l'Índia s'hi oposen, el sistema de castes no acaba de desaparèixer de les mentalitats de molts sectors de la societat i dels seus costums.

Quan en certa ocasió alguns fidels es van presentar davant del mestre Swami Sivananda dient-li que pertanyien a tal casta o tradició religiosa, la seva resposta va ser una pregunta: "Digueu-me, quina és la casta de Déu, quina és la religió de Déu?". En aquesta pregunta s'expressa l'essència del sanatana dharma. Déu és el nom que humanament donem a aquesta Realitat Còsmica i Infinita que ho impregna tot. El fi de tot camí religiós és arribar a ser u amb aquesta Realitat, la qual està més enllà dels diversos camins espirituals.

Bhakti Das. *La tradició hindú*, dins: *Dialogal*, nº1, Primavera 2002. p.17

CLOENDA

La realitat hindú és infinitament rica, són milers d'anys d'història, de reflexió, de treball interior, de creativitat en totes les arts i en totes les formes d'expressió. Aquestes pàgines no pretenen resumir-la sinó deixar entreveure el seu gran valor i el molt que poden aportar a tothom, sigui quina sigui la seva cultura, el seu país, les seves idees, les seves creences. Com a cloenda, uns versos del poeta Kabir, que va viure a Varanasi al s.XV:

*Oh, amic, coneix-lo i compren-lo mentre vius,
és en aquesta vida on l'alliberament és possible.
Si no trenques les cadenes en vida,
com esperes aconseguir-ho en la mort?*

*Si el trobes ara, també l'hauràs trobat després,
sinó només viuràs en el regne de la mort.
És ara el moment de la Unió,
i així també ho serà el demà.
Submergeix-te en la Veritat,
només la recerca és essencial.*

EL CICLE DE VIDA - MORT - VIDA, DES DE LA PERSPECTIVA HINDÚ

La poma vermella que la setmana passada penjava de la branca, ja ha caigut. És a terra, podrint-se, alimentant la terra i deixant-hi les llavors. Si germinen, començarà la vida d'una nova pomera.

Néixer, créixer, maduresa, decadència, tornar a néixer, créixer, ... Així és el cicle, la roda de l'existència, *SAMSARA* en sànscrit, una roda que gira i gira sense parar. En morir, els cossos són incinerats i les cendres repartides a les aigües. L'aigua: el gran símbol de la unitat en l'hinduisme, l'aigua purificadora i constant renovadora. Segons la idea que ens fem de la roda, segons el que pensem de la relació que hi ha entre la mort i la vida, entre aquesta vida i el després de la mort, orientarem d'una manera o una altra la manera d'actuar.

Si quan s'esgoti aquesta vida, neix de nou, com serà la nova vida? podria escollir-la? Molta gent creu que, en part sí. Que néixer en millor o pitjor casta, condició o espècie, és resultat de la suma de les pròpies accions. La teva actuació d'avui, inclina la balança per demà. La vida que hi ha en mi, avui, ha adoptat la forma de persona, i després? quina forma tindrà?

Altres diran: ben cert que la suma de les accions (*KARMA*, en sànscrit) marca la vida, però no tant la futura com aquesta! Saviesa i felicitat són resultat de les nostres accions. Mireu d'orientar bé les accions en el camí de la saviesa i deixeu d'angoixar-vos per les altres vides... Els savis dels *Upanixads*, insistien que entendre de debò la realitat desfeia l'angoixa per l'inacabable cicle de morts i renaixements. Ho explicaven amb imatges com la del mar i les onades:

Si, a la vora de la mar, miro les onades d'una en una, veig com cada una neix, creix i es desfà, mor. Però si miro el mar, veig que el mar és allà sense néixer ni morir, el veig canviant constantment de formes, en la dansa de les onades.

Si l'onada arribés a donar-se compte que el que ella és, és ser una forma de l'oceà, ... aquesta perspectiva canviaria la seva manera de comprendre cada una de les altres onades i la seva pròpia vida.

S'alliberaria de l'angoixa, se sentiria tan gran com la immensitat de l'oceà! Aquí apareix una altra vegada el terme "alliberament", *MOKSA*, l'objectiu del camí de coneixement, d'una vida de recerca: alliberar-se de la ignorància, de la mala perspectiva, de l'error, per alliberar-se d'absurdes angoixes. El resultat d'aquesta saviesa només pot ser una profunda pau i una total estimació per tota cosa, doncs com les onades del mar, tots som una sola cosa, tots som U, Brahman.

BIBLIOGRAFIA I ALTRES RECURSOS

Bibliografia

- Alguna breu introducció a l'Hinduisme:

Javier Ruiz Calderón. *El hinduismo y su actualidad*. Madrid, SM, 1996.

Cybelle Shattuck. *Hinduismo*. Madrid, Akal, 2002.

M. Eliade; I.P. Couliano. *Diccionario de las religiones*. Barcelona, Paidós Orientalia, 1992. [article sobre l'Hinduisme: pgs. 167-177]

- Llibres infantils:

Els apartats dedicats a l'Hinduisme a:

Déu té més d'un nom!. Barcelona, Claret, 2001.

Daniela Both; Bela Bingel. *Las religiones explicadas a los niños*. Barcelona, Oniro, 2002.

Barnabas i Anabel Kindersley. *Celebracions!* Barcelona, Bruño, 1997

Shahrukh Husain. *Mitologia de l'Índia*. Barcelona, Barcanova, 1999.

- seleccions de textos:

Cada cop és més fàcil trobar edicions dels Upanixads, dels Vedes, dels Puranes, ... de l'immens llegat de la literatura espiritual hindú. Citem només una antologia que ofereix una tria molt interessant de pensaments breus (a més d'incloure la traducció dels *Yoga Sutres* de Patanjali) i una petita selecció d'històries breus:

Josep M. Duch. *Svadyaya Yoga: aforismes sobre la saviesa, l'amor i la meditació*. Barcelona, Dalmau, 1998.

Ramiro A. Calle. *101 cuentos clásicos de la India*. Madrid, Edaf, 1994

Música

Music of India. Vincennes, Frémeaux&Associés, 1997 (CD: FA 060 ND 228)

Anthologie de la Musique classique de l'Inde. Paris, Audivis; Unesco, 1997 (3CD: D 8270 AD 182)

A journey to India. Paris, Audivis; Playasound, 1998. (CD: PS 66512 SF 518)

Webs, en anglès, hi ha una bona pàgina web, porta d'entrada a les diverses religions, feta per la universitat de Florida: <http://www.clas.ufl.edu>

Vídeos:

COM UNA SOLA TRIBU

MUHÀMMAD I L'ISLAM

Fa molts anys, a les llunyanes terres d'Aràbia, un noi, Muhàmmad, pasturava les ovelles del seu oncle Abu Tàlib.

Muhàmmad havia nascut vers l'any 570 a la Meca, una ciutat que es troba a les muntanyes que voregen el Mar Roig, en una zona de pas per a les caravanes de mercaderies. Com la majoria de les ciutats d'aquell temps, els carrers de la Meca eren estrets i s'aixecava molta pols terrosa amb el pas d'animals i persones. La gent hi anava a vendre i a comprar, hi havia molt moviment, però el que feia de la Meca una ciutat especial era la Kaaba. Aquest era el nom del temple que es trobava a la plaça principal de la ciutat on els viatgers vinguts d'arreu adoraven els seus déus. Kaaba significa "cub" i aquesta era (i és) la forma d'aquell temple, una construcció quadrada de quinze metres d'alçada, reconstruïda diverses vegades que, segons explica la tradició transmesa de pares a fills, havia aixecat el patriarca Abraham amb l'ajut del seu fill Ismael per ajudar a recordar Déu. Amb el pas del temps, cada tribu creia en més déus i en més esperits protectors i la Kaaba servia per a guardar el record de tots ells. Per totes les terres d'Aràbia era costum dirigir-se cap a la Meca i el seu temple quadrat per a adorar els déus (fins a 360) que protegien les diverses tribus.

Tribus?

Sí. Per la gent d'Aràbia, el més important no era si havies nascut en un lloc o en un altre, si eres d'aquest país o d'aquell, si no en quina família havies nascut. Acostuma a ser així entre els pobles nòmades que viuen buscant pastures pels ramats o llocs de cacera i que s'han d'anar traslladant. Les fronteres que compten no són les que separen territoris, sinó les que identifiquen els grans grups familiars. Tots els parents d'una família, avis, germans, pares, cosins i parents llunyans, tots constitueixen com una sola gran família que anomenem "tribu". Com que cada tribu agrupava molta, molta gent, les famílies de parentiu més pròxim formaven clans. A cada tribu hi havia, doncs, diversos clans, i a cada clan varies famílies.

Gent de totes les tribus anaven fins La Meca per comerciar i pregar, però la tribu més important entre els habitants de la ciutat era la dels Quraixites i molt especialment, el clan dels Omeies. La família de Muhàmmad pertanyia a un altre dels clans de la tribu Quraixita, el dels Hachim, que vigilaven i tenien cura del Zem Zem, la font sagrada de la ciutat.

El pare de Muhàmmad va morir en una lluita unes setmanes abans que ell nasqués i la seva mare quan el nen només tenia sis anys. Muhàmmad es va

quedar a viure primer amb el seu avi i, quan va ser una mica més gran, a casa del seu oncle Abu Tàlib, a les muntanyes, lluny de la ciutat. El noi ajudava el seu oncle amb els ramats, i de tant caminar per les muntanyes va aprendre a reconèixer la manera de bufar de cada vent, els noms de tots els ocells dels cels, i a trobar tota mena de plantes. També coneixia cada racó on es podia trobar aigua, encara que fos un oasi ben petit o un invisible corrent subterrani.

Van passar els anys i aquell jove pastor va créixer i, gràcies a tot allò que sabia, es va convertir en un dels millors guies de caravanes de la regió. Quan algú havia de transportar els seus béns en camells, travessant els deserts, buscava a Muhàmmad per a que dirigís l'expedició. S'havia guanyat el sobrenom d'*Amin*, que vol dir el fidel, aquell en qui pots confiar. Entre les caravanes que guiava hi havia les de Khadidja una vídua que, des que va morir el seu marit, es va fer càrrec tota sola del comerç i l'administració de les propietats. Khadidja va trobar un gran ajut en el bon seny i criteri d'aquell home jove i el va fer soci dels seus negocis. Després es va casar amb ell, i del matrimoni nasqueren tres nens que van morir petits i quatre nenes. Muhàmmad i Khadidja ho compartien tot i van viure vint-i-dos anys (fins la mort de Khadidja), molt units.

La feina no impedia a Muhàmmad passar llargues estones de solitud per les muntanyes, o sota els estels de la nit, com quan era un jove pastor. Quan era un noi i tenia cura dels ramats, tenia tot el temps per a pensar. Havia après a escoltar quan sembla que no se sent res. Havia après a escoltar per dins. A escoltar des d'aquell fons on s'aprenen veritats amb paraules i sense paraules. Molt especialment a les nits, sota aquell mantell estelat que embolcalla la terra, de vegades el cor de Muhàmmad s'eixamplava com si hagués d'esclatar. I Muhàmmad sabia que no havia de témer res, que el gran misteri del món tenia cura d'ell. Allà, sota aquella immensitat estelada, sentint a prop l'escalfor de les ovelles i les veus dels vents de la nit, la Kaaba i tots els seus déus li semblaven una cosa molt petita.

N'hi havia un altre, molt més gran, que era per tot arreu. No tenia un nom, però Muhàmmad prou que el sentia, a prop i lluny. Tampoc tenia forma, però el podia notar en qualsevol forma. De vegades, quan vigilava els ramats, li semblava com si algú més estès vigilant, als ramats i a ell, prenent cura de tot. "És 'Ell' -pensava Muhàmmad-, el gran misteri del món. D'Ell van donar testimoni, en els temps antics, molts altres abans que jo, d'Ell van parlar Abraham i Moisès, Isaïes i Jesús. És Ell, l'Únic". "Ell", o "Al-là" en àrab. I Muhàmmad buscava estones per escoltar en el silenci, per a comprendre més i més tot allò que anava descobrint.

Quan es va fer gran no es va oblidar d'escoltar per dins. Al contrari. Com més coses veia i sentia per fora més necessitava escoltar per dins. Cada any s'organitzava per tal de poder dedicar un mes només a això, a escoltar per dins, sense haver-se d'ocupar de caravanes ni de res. Durant aquest temps vivia retirat en una cova que hi ha al mont Hira, no gaire lluny de la Meca. Cada dia que passava, més segur estava que alguna cosa havia de fer per a recordar als seus les paraules d'Abraham i de Moisès, d'Isaïes i de Jesús.

Una nit, a la cova, mentre es mantenia atent, el seu cor va sentir molt clarament com si li diguessin:

"Muhàmmad, tu seràs la veu d'Ell, tu seràs el seu profeta".

Quan va passar això, tenia ja quaranta anys, però tot i així es va espantar molt. Explica la tradició que va tenir una visió en la que Gabriel, el missatger, li mostrava una seda amb paraules brodades per a que les llegís. "Jo no sé llegir" -va pensar Muhàmmad-. Ben poca gent sabia llegir en aquell temps, però això no va impedir que compregués molt bé les paraules que li mostrava el missatger.

Parla en el seu Nom, parla d'Aquell que és infinitament generós, Ell ensenya. Tu recita!¹

Muhàmmad comprenia en el seu interior que allò volia dir que no havia de témer, que les paraules ja vindrien. Molt agitat, va tornar cap a casa corrents. Li va explicar a Khadidja el que li havia passat i tots dos varen anar a visitar a un cosí cec, vellet i molt savi, que va ser el qui li va aclarir que devia tractar-se de Gabriel, el missatger. Això succeí cap a l'any 611.

Passaren uns mesos, i Muhàmmad no deixava d'estar atent i de reflexionar. "Els cels i la terra viuen en harmonia" -pensava-. Les estacions s'alternen en pau. Entre els animals hi ha igualtat. El misteri del món és just i pacífic. Ell és just i està arreu. És la ignorància dels homes la que provoca les injustícies. Si sabéssim escoltar per dins podríem viure en harmonia com els milers d'estels dels cels. Si cadascú busqués menys el seu propi profit, les coses anirien millor. Però què és el que jo puc fer o dir?"

Una nit, finalment, les seves preguntes començaren a trobar respostes. Era com si les respostes li arribessin de tot arreu, tan clares que no li quedaven dubtes. Mirava el món..., i comprenia. Sabia, però, que no s'ho havia de guardar per ell. Ell havia de ser la veu, una veu que es fa sentir. Les Paraules necessiten una veu per a poder arribar als altres. Tenia una mica de por, però els ho havia de dir. Així, començà a dir coses d'aquelles que cal escoltar amb l'oïda del cor, paraules com aquestes:

*Entre els cels i la terra, hi ha grans signes per aquells que vulguin pensar.
Si voleu comprendre, mireu i reflexioneu. Grans signes s'escampen per tot arreu, això sí que són textos sagrats.
No és meravellós la terra i els cels, els canvis successius de nit i de dia,
Com corre l'aigua, com corren les naus sobre la mar i els astres en els cels ?
No són una meravella els vents que ens porten pluges, mouen els núvols i fan navegar els vaixells ?
Mireu els seus signes i veureu com és l'Únic, el Clement, el Misericordiós. No us confongueu adorant imatges o pedres.
Estigueu atents als signes que s'escampen per tot arreu i comprendreu cap on heu de dirigir el vostre pensament i el vostre cor. Entre els homes i les dones va posar bondat i amor. Això sí que és un signe miraculós per a la gent que vol pensar.²*

Muhàmmad va parlar d'Ell, d'Al·là, als qui el volien escoltar. Tot allò que se li havia revelat, tot allò de que li havien parlat els signes dels cels i de la terra, ell

¹ la revelació inicial, recollida a la sura 96 de l'Alcorà

² text basat en versicles de la sura 2, i 30,21

ho transmetia amb paraules que tots poguessin comprendre. Va parlar del respecte que hi havia d'haver entre homes i dones, entre totes les persones, lliures o esclaus, com tots havien de prendre cura de tots, com havien de protegir els més dèbils. Muhàmmad estimava a Al·là més que a cap altra cosa, més que a la seva vida. Muhàmmad l'estimava així perquè notava que Allò que semblava com invisible, de fet era per tot arreu. És el Bo, el Compassiu, el Misericordiós -deia Muhàmmad-; com un amor sense forma i amb totes les formes. No és invisible, no -ensenyava el Profeta-, si aprenem a veure i a tractar tota cosa com a signes, com a mostres d'Ell que tot ho és; d'Ell, l'Únic.

Els homes no podien continuar cecs, vivint fent mal i sense saber escoltar per dins. Muhàmmad sabia el que els havia de dir. I va ensenyar als que l'escoltaven que diverses vegades al dia, des del moment d'aixecar-se fins el d'anar a dormir, gressin el seu cor cap a l'Únic, donessin gràcies per tots els signes que hi havia al món i demanessin forces per fer les coses bé. També els va ensenyar a ocupar-se els uns dels altres, repartint part dels seus béns, donant a aquells que ho necessitaven.

Més endavant, va aconsellar a tots que fessin com ell: dedicar cada any tot un mes a escoltar per dins. Per això va establir que durant el mes anomenat Ramadà, aquell en el que ell acostumava a retirar-se, no mengessin durant les hores de sol. Així els seria més fàcil pensar en recollir-se per dins, encara que estiguessin treballant. Muhàmmad volia que tots prenguessin cura els uns dels altres, com si fossin una gran família: units entre tots ells, els fills d'Al·là, l'Únic. El costum, fins aleshores era que cada tribu defensava els seus, s'ocupava dels nens que havien quedat orfes, però no dubtaven a barallar-se entre elles, tribu contra tribu, per a quedar-se amb més territoris per als ramats, o per imposar la seva autoritat. Res les unia. Muhàmmad, en canvi, els ensenyava que no era important a quina tribu pertanyien, que tots formaven una sola gran família, la *Ummah*: la unió de tots aquells que confiessin en la paraula de Muhàmmad, en l'Únic del que tant parlava; la *Ummah* era la unió de tots aquells que volguessin viure amb el cor obert, buscant de seguir el camí de saviesa; la unió de tots aquells que volguessin estimar l'Únic, viure recordant-lo, ajudant-se i estimant-se entre ells. A la *Ummah* hi tindria lloc tothom, no només una tribu, o un poble, o els d'un país, a la *Ummah*, la comunió d'homes i dones lliures, hi cabien tots³.

³ R. Alili (*L'Islam à l'usage de ma fille*. Seuil, 2000), com altres autors, ens recorda que per comprendre l'esperit que regeix la vida de la *Ummah*, cal situar les recomanacions expressades per Muhàmmad en la seva perspectiva històrica; no sota l'actual concepte d'igualtat, un concepte inimaginable aleshores, sinó des d'una realitat d'esclavatge, d'infanticidis (nenes enterrades vives al néixer), de relacions violentes en el que les dones eren considerades objectes d'intercanvi, bé per estrènyer lligams per mitjà de casaments, bé per castigar una tribu atacant les seves dones,... etc. En cap cas eren considerades subjectes amb uns drets. L'esperit que guia Muhàmmad és el de protecció del dèbil, homes i dones tractats com a éssers humans, ambdós amb personalitat espiritual, amb dret al desenvolupament interior; les dones, però, com els pobres, els orfes, els esclaus, incloses dins d'aquella part de la humanitat que necessita protecció. Alili suggereix que, l'extrapolació conduiria, avui, a regir la comunitat des de la igualtat de sexes, aplicant l'esperit de protecció als "nous" dèbils: la gent gran, els minusvàlids, els desplaçats, ... amb independència del sexe.

L'ALCORÀ DIU DE LA UMMAH:

Pel lligam amb Déu, quedeu ben units, sense divisions. Quan éreu enemics, gràcies a Ell, al seu favor, Ell us va fer a tots germans.

Que així formeu una comunitat que cridi al bé, que mostri el que està bé. Aquests són els que prosperaran! (Sura 3, 103-104)

Aquestes coses que deia Muhàmmad no agradaven pas a tothom. No agradaven als que tenien cura de tota aquella quantitat de déus de la Kaaba, ni als que feien negocis gràcies als pelegrins que anaven a adorar els déus. Tampoc agradaven gens als que tenien esclaus que treballaven per a ells, ni als que tractaven a les dones com si fossin esclaves o uns objectes sense cap dret. Als caps de les tribus no els agradava gens que Muhàmmad ensenyés que hi ha un lligam més important que el de la tribu en la que has nascut. En canvi, l'escoltaven i el seguien les dones i els esclaus, als quals protegia i donava força, i també aquells que comprenien que deia veritat. Khadidja va ser la primera, i ben aviat el seu cosí Alí i un important senyor de la Meca amic de Muhàmmad, Abu Bakr, i Bilal, l'esclau negre de Umay-ya, torturat pel seu amo gairebé fins a la mort per arrencar-li del cor totes aquelles idees. Com més creixia la *Ummah* més els perseguïen i més difícil es feia poder viure a la Meca.

Encara més difícils es van posar les coses a partir de l'any 620, en què van morir Khadidja⁴ i el pare adoptiu de Muhàmmad, l'oncle Abu Tàlib, una i l'altre molt respectats i influents a la ciutat. Sense aquests ajuts, ja ningú podia aturar la violència dels atacs. Muhàmmad va decidir marxar amb els seus cap a una altra ciutat, Yatrib, que més tard prendria el nom de Medina al Nabi (ciutat del Profeta o, més curt, Medina, "ciutat"). Allà van ser ben rebuts, i ben aviat la vida es va organitzar seguint els consells de Muhàmmad. Per això l'any de l'emigració (en àrab emigració es diu *hègira*) cap a Medina es considera el primer any, l'any en què s'inicia la vida de la comunitat dels musulms (o musulmans, paraula que vol dir: "els que fan la voluntat d'Ell"). A partir d'aleshores, la *umma* amb les seves noves lleis, no va fer més que créixer i créixer, acceptada de bon grat per uns o per la força en el cas d'altres, com va passar a la Meca, on els caps de les tribus que se li havien oposat, es van haver de rendir al poder de Muhàmmad i els seus seguidors. I aquell temple quadrat, la Kaaba, on fins aleshores els pelegrins havien adorat tants déus, va convertir-se en lloc de pelegrinatge per a recordar a un únic Déu, a Ell (Al-là), l'Únic. Això passava l'any 630.

Dos anys més tard, l'any 10 de l'*hègira*, Muhàmmad dirigia el pelegrinatge que després rebé el nom de "pelegrinatge de l'adéu", ja que poques setmanes després moria el Profeta. La seva mort no va aturar pas l'expansió de la *umma*, la comunitat de *muslims*, que aviat es va convertir en un veritable imperi. Una comunitat formada, avui, per més de mil milions de persones.

Pregària del Profeta Muhammad, recollida per Al-Ghazali

⁴ en els anys posteriors, Muhàmmad va contraure nous matrimonis, seguint el costum d'enfortir lligams tribals per mitjà d'enllaços matrimonials i de donar protecció a les dones soles.

Ibn al-'Abbas digué : "Al-Abbas m'envià on es trobava l'Enviat. Hi vaig arribar al vespre. De nit, l'Enviat es va llevar per pregar, i després de les dues inclinacions de la pregària de l'albada, pronuncià aquesta pregària:

Déu meu, em dirigeixo a la teva misericòrdia. Per ella, guia el meu cor, uneix en mi tot allò que es troba dispers, ordena tot el que està desordenat. Per la teva misericòrdia, destrueix les meves rebel·lions, rectifica la meva fe, preserva el que es troba amagat, fes llum en allò que calgui que surti a la llum. Per la teva misericòrdia, purifica la meva feina, il·lumina el meu rostre, inspira la meva actuació, avisa'm del mal.

Oh, Déu meu, dóna'm una fe vertadera que mai no defalleixi. Déu meu, que avancem pel bon camí, que no ens extraviem ni siguem la causa de la pèrdua de ningú.

Oh, Déu meu, posa llum al meu cor, llum a la meva boca, llum a la meva oïda, llum a la meva vista, llum als meus cabells, llum a la meva pell, llum a la meva carn, llum a la meva sang, llum als meus ossos, llum a les meves mans, llum davant meu, llum darrera meu, llum per sota meu, llum per damunt de mi, llum a la meva dreta, llum a la meva esquerra. Oh, Déu meu, acreix la meva llum, dóna'm llum, converteix-me en llum. Oh, llum de llum, per la Teva misericòrdia, oh Misericordiós!

ISLAM

La paraula àrab *ISLAM* no fa referència ni al lloc d'origen ni al fundador d'aquesta religió, sinó a l'actitud que la caracteritza. *ISLAM* vol dir "submissió" (i "*muslim*", musulmà, "aquell que se sotmet"): submissió a Ell, l'Únic, el Misericordiós, en el sentit de triar la seva via i no la via dels propis capricis, en el sentit d'inclinar el cor, de dirigir les passes, en la Seva direcció.

Ni de bon tros, tots els musulmans són àrabs o parlen àrab; n'hi ha de cultures, llengües, països i tradicions ben diferents. Però Muhàmmad i els seus primers seguidors sí que ho eren. Per això totes les paraules importants del vocabulari musulmà són paraules àrabs i l'Alcorà va ser compilat en àrab.

L'ALCORÀ

L'Alcorà comença amb aquestes paraules:

*En nom de Déu, el Compassiu, el Misericordiós,
Lloat sigui, aquell que és bo i misericordiós,
A Ell adorem, a Ell demanem ajuda,
Que no ens extraviem del camí recte.*

Els que escoltaven les paraules de Muhàmmad procuraven no oblidar-les i les escrivien per aquí i per allà, sobre qualsevol suport disponible: trossos de pell,

pedres planes, sobre el que fos, ... Uns anys després de la seva mort (uns vint, més o menys), van veure que calia posar en ordre tot allò que recordaven i tenien recollit. Sota el mandat del califa Otman, totes aquelles paraules que Muhàmmad els havia transmès, van quedar reunides en 114 capítols (o *sures*) en un sol llibre, l'ALCORÀ, que vol dir *recitació*.

"Recita!" "recita en veu alta, digues en veu alta, aquelles veritats que t'arriben en el silenci", va comprendre Muhàmmad quan es trobava retirat a la cova. Per això, les paraules recollides són l'Alcorà, la *Recitació*.

ELS HADITHS

Els que havien conviscut amb ell, explicaven anècdotes del que havia fet i dit el llarg de la seva vida. Aquests records són els *Hadiths* (les "tradicions") que ens permeten conèixer molts detalls de la manera de fer i de pensar de Muhàmmad.

EL NOU CAMÍ

Els qui van seguir els consells de Muhàmmad, els que havien quedat recollits a l'Alcorà i també el seu exemple, donaven un nom a tots aquests ensenyaments. Sabeu quin? *XARIA*, que vol dir el *camí nou*. Diuen que aquesta paraula no indica qualsevol *camí nou*; que *Xaria* vol dir un tipus molt especial de *camí*, un *camí* molt important, el més important per a la gent que viu als deserts. És el *camí* que porta cap a l'aigua, cap a la font.

Quan deien que el que Muhàmmad havia ensenyat era la *xaria*, volien dir, doncs: ens ha ensenyat UN CAMÍ NOU PER ANAR CAP A L'AIGUA, CAP A L'AIGUA DE LA VIDA.

Ens fixarem en algunes de les pistes, consells i idees que Muhàmmad va donar. A veure si esbrinem de quina mena d'aigua i de *camí* es tracta!

PISTES PER ACOSTAR-SE A L'AIGUA

Sultan Valad (s. XIII d.C.) ens transmet aquest ensenyament del Profeta Muhàmmad: **un dia sense canviar és un dia perdut**. Fer moltes coses no és el que importa, l'acció important és la que et fa canviar el cor dia a dia.⁵

És fàcil, però, oblidar que cal estar alertes, amb el cor despert. És tan fàcil oblidar ser persones del tot! Si volguéssim recordar-ho sovint, si ens volguéssim entrenar sovint, inventariem algun truc?

Sultan Valad explicava: *hi ha gent que, com els peixos, viu feliç sempre dins de l'aigua. Però per aquells que viuen a terra ferma o volant pels aires, la xaria és un camí senzill que els permet acostar-se a l'aigua sovint i els ajuda a fer-ho.*⁶

Muhàmmad, pensant en tots aquells que no són com els peixos, va donar pistes *per poder-se acostar sovint a l'aigua...* Vegem-ho.

- Interrompre de tant en tant el que estiguis fent, posant el cor en silenci i atenció

És fàcil de dir, però com fer-ho? va donar alguna pista més per poder seguir aquesta primera pista? Sí, aquestes:

Fixar uns moments concrets: quants? vint? quinze? Tants potser seria massa difícil de recordar! Deixem-ho en cinc, ben repartits el llarg del dia: quan el dia s'aixeca (i també les persones), al migdia, a la primera part de la tarda, quan es pon el sol i abans d'anar a dormir. I per a que encara fos més difícil despistar-se, Muhàmmad va pensar que el millor seria avisar tothom.

El primer encarregat d'avisar a tots va ser Bilal, el que havia estat esclau. Bilal tenia una veu molt sonora i potent. Va pujar dalt de la torre més alta i va dir:

*Déu és gran, veniu a pregar,
veniu, recordeu com és de gran.*

D'aquesta manera ningú se n'oblidaria. Però no n'hi ha prou amb no oblidar per fer les coses ben fetes. Què fàcil és despistar-se i fer les coses depressa i corrents! Més pistes per a estar ben alertes i atents de debò:

Rentar-se: si estàs mig suat o brut per causa del que estaves fent, si et passes una mica d'aigua, et neteges i et refresques, et disposes millor per allò que vas a fer. I si el que vols és girar l'ull interior cap a allò subtil, que costa percebre, perquè no tombar tot el cos cap a una direcció que ens ho recordi? Quina, per exemple? "**Cap a la Meca**" -va pensar Muhàmmad-. Cap allà vers on van els pelegrins, que també els cors de tots els que el busquen mirin units en aquella direcció, siguin on siguin. Fent el gest de girar el cos, ajudes a orientar el cor.

⁵ Sultan Valad. *Mestre i deixeble*. Paris, Sindbad, 1982. p. 20

⁶ Sultan Valad. *Mestre i deixeble*. Paris, Sindbad, 1982. p. 32

Cal algun lloc especial? Qualsevol lloc és un bon lloc si pots posar tota l'atenció en el que tu vols, sense distraccions, un lloc net. No és fàcil trobar un lloc així, però sí que és fàcil convertir qualsevol espai en un lloc net, sense distraccions. Com? agafes un tros de roba neta, l'estens a terra, et treus les sabates i t'hi poses al damunt... i aquí tens el teu petit territori per a escoltar per dins! Mira que fàcil! Quan ens ho proposem, no és tan difícil trobar solucions.

LA MESQUITA

De totes maneres, poder-se reunir en algun lloc per a escoltar junts les paraules de saviesa, i poder recitar junts, és una gran cosa. A qui no li agrada i li ajuda poder compartir les coses importants amb els altres?

La MESQUITA és aquest lloc, un espai sense entrebancs, amb prou cabuda per a reunir-nos, net, com la nostra petita catifa, però per molts. Deixarem fora les sabates empolssinades; i a la paret tindrem un senyal, el *mihrab*, ben decorat, que ens indica quina és la *qibbla*, o direcció de La Meca, l'orientació vers la que ens volem dirigir, per a recordar-nos que volem parar l'oïda ben atenta. El *mihrab* acostuma a ser com un forat, com una part més enfonsada del mur, com si volguéssim travessar la paret i anar més enllà. Ah! i no ens oblidem del *minaret*, la torre alta per a que tothom pugui sentir la crida. Si poguéssim ens reuniríem cada dia amb els companys i els amics, i ho fem sempre que podem; al menys, un cop a la setmana, els divendres, per a fer junts la primera pregària de la tarda.

Els divendres, a la mesquita, els amics, parents i tots els companys de la *ummah*, escoltem les paraules de l'Alcorà, reflexionem sobre elles, i donem gràcies.

Muhàmmad ens recorda que les pistes són pistes. Per exemple, dir unes paraules concretes o pregàries, pot ajudar a fer el *clíc*, però el Profeta insisteix:

no cal dir moltes paraules ni dir-les en veu alta. Ell coneix en el secret, busca'l en l'ocult (Sura 20, 7)

De la mateixa manera, girar-se cap un cantó o cap un altre és una pista que pot servir, però:

bondat no és girar la cara cap a Orient o cap a Occident, sinó fer cas d'Ell i del Llibre, donar allò que estimes als veïns, als parents, als orfes, als pobres, al viatger, als qui demanen, als qui ho necessiten. Bondat és complir els compromisos que heu establert. (de la Sura 2, 177)

• El dejuni de Ramadà

Una altra manera d'estar alertes: fer les coses diferent!
Què diferent de què?

Doncs, per exemple, els menjars.

Muhàmmad sabia que a ell li havia ajudat molt poder-se estar cada any tot un mes retirat a la cova de la muntanya, totes les hores del dia, totes, dedicades a escoltar per dins, a estar atent, valorar tot el que existia, comprendre "els signes" -com ell deia-. Però podrien fer una cosa així tots els demés? Segurament no.

En canvi, sí que durant un temps podem fer que nosaltres mateixos siguem "alguna cosa especial", tant especial com una cova amagada. Com? si ens mantenim, per exemple, durant unes hores sense menjar ni beure, no seria una mica com estar-se sol a la muntanya?

Això és el que Muhàmmad va aconsellar: el mes de Ramadà, que era el mes en què ell s'estava sol, cada any, a la cova de Hira, durant les hores de sol, seria bo guardar dejuni, és a dir, no menjar res. Això ens ajuda a recordar la intenció i l'esforç del Profeta quan es retirava al mont Hira.

Quina festa, cada dia, un cop passades aquelles hores d'esforç! Quan es posa el sol, primer trenquem el dejuni amb aigua i dàtils, seguint l'exemple de Muhàmmad. Un plat molt freqüent dels sopars de Ramadà és la *harira*, una sopa amb cigrons i herbes aromàtiques. A totes les cases les portes són obertes per a compartir el menjar amb els companys, els amics, la família, amb aquells que ho necessitin, moments de joia per a donar-se ànims uns als altres per a l'esforç del dia següent! Perquè jejunar no ens ha de posar les cares de pomes agres; és un repte, un entrenament, que fa el cor més gran, que ens ensenya a obrir bé les mans. Per això és una festa.

Passar una mica de gana també ens ajuda a recordar aquells que tenen necessitats. Per això, aquest és el millor mes per a dur a terme un altre dels consells de Muhàmmad:

- donar part del que tu tens

alguna part de les teves coses, a algú que ho necessiti més que tu. Ah! però, a més, procurant que no es noti, gairebé que no t'hagin de donar ni les gràcies.

L'ALCORA ens ensenya,

Dir a algú una paraula amb afecte val molt més que fer un donatiu amb menyspreu. No feu donacions per a ser vistos ni per a que ningú us hagi d'agrair res. Doneu del millor que teniu, tal com voldríeu ser tractats vosaltres.

No feu malbé les vostres ofrenes buscant elogis. Qui així ho fa és com una roca coberta de terra. Cau la pluja i la deixa ben nua. En canvi, aquells qui donen el que és seu per amor als altres són com un jardí plantat sobre un turó; l'aigua de la pluja o la de la rosada multiplica els seus fruits.

(a partir de la Sura II, 263-265)

El dia següent del final del mes del Ramadà, aquell dia sí que és dia de compartir regals, **dia de festa grossa**: és l'AÏD AL-FITR, que vol dir "interrupció del dejuni". El primer que es fa, a la posta de sol, és reunir-se en un espai ampli, on tots junts puguem donar gràcies. Seguiran ben bé tres dies de festa, de visitar els familiars, de menjar a casa d'uns i d'altres, d'estrenar roba nova. Durant tot un mes ens hem esforçat, hem estat alertes, hem procurat recordar les necessitats dels altres, hem escoltat per dins, hem agraït el que teníem, ...per això estem contents i tenim ganes de celebrar-ho! Els nens i nenes rebem regals dels avis i dels familiars, i enviem targes de felicitació a aquells que no podem anar a veure.

Alguna altra pista que ens pugui ajudar a "anar cap a l'aigua"?

Fer un viatge per a reunir-se amb els que volen viure amb el cor ben despert, tots junts sense fer diferències entre uns i altres, tots com una gran família, la *Ummah*, ben viva, en aquell lloc que des de temps tan antics ha servit per a recordar l'Únic, Ell, Al·là, per a despertar les ganes de buscar!
Aquesta va ser, doncs, una altra pista:

• dirigir-se a La Meca

al menys un cop a la vida, si és possible, peregrinar a La Meca, participar allà en una celebració conjunta que té lloc en el mes dotze. El dia 9 d'aquell mes és el de la gran reunió. Si us hi fixeu, veureu que tots els homes van vestits de la mateixa manera, coberts amb una roba blanca, per a fer evident que el que compta no és si pertanyes a una tribu o a una altra, d'on vens o què tens. El que importa és el que ens uneix, que tots siguem com una gran família, en la que cadascú sap que és responsable dels altres.
HAJJ és com es diu el pelegrinatge en àrab.⁷

El dia 10 és el de la celebració de l'AÏD AL-ADHA, la festa del sacrifici, en record d'Abraham i el seu sacrifici. Aquell dia, no només a La Meca sinó tota la *umma* arreu del món, amb el sacrifici de l'anyell recorda el sacrifici i l'actitud d'Abraham, disposat fins i tot a sacrificar el seu fill si Déu així ho hagués volgut. Després, tots els pelegrins emprenen el viatge de tornada cap a casa seva.

⁷ Jalil Bárcena ens explica: *el hajj, és més que un simple pelegrinatge a les ciutats de Meca i Medina. En veritat, el hajj constitueix un autèntic viatge al límit. Al límit de tot: del nostre jo, tan petit i tan tossut alhora; al límit de les nostres forces físiques i de les nostres necessitats; al límit de la nostra raó impertinent i de la nostra paciència; al límit de les nostres pors i del nostre desig espiritual (...). Constitueix un moviment que arrenca i finalitza al santuari sagrat del nostre cor, aquesta Kaaba del cor humà...* ["El pelegrinatge a la Meca" dins: *Dialogal*, nº 2, Estiu 2002, p.7.

EL CALENDARI FESTIU

Si no hem dit que l'Aïd al-Adha o l'Aïd al-Fitr, corresponen a tal o qual data del calendari que coneixem és perquè no és possible fer-ho. Perquè? Si l'any musulmà tingués el mateix número de dies que el calendari romà (basat en el moviment solar) que es va adoptar en el món cristià, sí que ho podríem fer, només hauríem de traduir els noms dels mesos. Però no és així. El calendari musulmà té en compte les fases de la lluna, és, doncs un any lunar, de dotze mesos alterns de 30 i 29 dies, que en total sumen 354 o 355 dies⁸. En relació amb el calendari solar i el canvi de les estacions, les festes islàmiques s'avancen onze dies cada any. Si un any el dia 10 de l'últim més de l'any musulmà (el dia de la celebració de l'Aïd al-Adha) cau en el dia dotze del nostre més de Febrer, l'any següent coincidirà amb el dia 1 de Febrer, l'altre amb el 20 de Gener, ... El mateix s'aplica a qualsevol altra festa o, també, al mes número nou de l'any, el mes de Ramadà. Dit això, si repassem les principals festes, tenim:

- El primer dia de l'any, el dia 1 de muhàrram, dia de l'emigració de Muhàmmad i els seus -l'hègira- de la Meca cap a Medina.
- Mawlid al-Nabi, festa en què celebrem el naixement del Profeta, en el tercer mes de l'any.
- el mes de Ramadà, el novè mes, en què celebrem el dejuni
- La celebració del final del dejuni, l'Aïd al-Fitr, en el dia primer del mes deu (el mes xawwal)
- i en el dia 10 del mes dotze, la festa del sacrifici, l'Aïd al-Adha, cloenda de les celebracions del pelegrinatge.

Per a saber quan situar les festes al calendari, és molt útil tenir un Calendari Interreligiós a mà⁹.

ELS CINC PILARS DE L'ISLAM

I si intentéssim resumir les pistes que ens ajuden a tenir el cor atent, a tractar tot amb el respecte que mereix, les pistes que ens ajuden a anar pel "camí que mena cap a l'aigua"?

Les més importants són el que s'anomena els CINC PILARS DE L'ISLAM, les columnes sobre les que es recolza la vida de la *ummah*:

⁸ per les cultures que eren fonamentalment agrícoles el més important, a l'hora de mesurar el temps, era tenir en compte el sol i el ritme de les estacions, mentre que per les cultures nòmades ramaderes les transformacions llunars tenien molt més interès. Tots dos calendaris tenen raó de ser.

⁹ *Calendari Interreligiós*, editat pel Centre Unesco de Catalunya i l'Associació Unesco per al Diàleg Interreligiós

- l'afirmació de que Déu és Un, Ell, i que va inspirar Muhàmmad. En àrab es diu:

Ashhadu anna ilaha il-la Al-lah wa anna Mohamed rasul Al-lah.

En una forma més breu: *Al-lah Akbar*, Déu és gran.

- els cinc moments de pregària diaris
- donar als que ho necessiten
- el dejuni en el mes de Ramadà
- el pelegrinatge a la Meca

Pistes, ja ho hem vist, al servei de viure amb el cor atent procurant actuar fent el bé, amb respecte i cura per tots els éssers. Muhàmmad va donar moltes recomanacions per a la nova societat que ja no es governava seguint les antigues lleis de les tribus. Muhàmmad volia que cada musulmà, i tota la *umma*, s'esforcés en fer el bé i lluités contra la injustícia i al mal. Aquest esforç -que es diu *JIHAD*- cal dur-lo a terme, en primer lloc, a l'interior dels nostres cors i, també, procurant escampar una vida justa i respectuosa per tot arreu.

Molts dels costums que trobem en l'Alcorà, Muhàmmad els recull dels ensenyaments dels seus predecessors, donant-los nova vida, renovant-los. Així hi ha prescripcions de la llei de Moisès que continuen ben vigents en la vida de la *umma*, com la circumcisió o moltes de les prescripcions alimentàries (abstenir-se de menjar porc, per exemple); també la manera de sacrificar els animals, degollant-los d'un sol tall ben ràpid, per provocar-los el menor patiment possible, mentre que el qui fa el sacrifici manté el cor en silenci, agraint aquella vida que ens dona vida, i pronuncia el nom de Déu.

Aquestes pistes les comparteix tota la *umma*, adaptant-les, però a cultures amb costums i tradicions molt diferents d'aquelles que hi havia en el món àrab que era el de Muhàmmad i els seus primers seguidors.

Llegim a l'ALCORÀ:

*Els qui fan el bé no cometen falta en el seu menjar,
quan creuen i obren bé,
perquè Déu estima els qui fan el bé.*

(Sura 5, 93)

PROPOSTA

Si un grup d'amics volguéssim ajudar-nos els uns als altres a *escollir per dins, amb l'oïda del cor*, a viure ben desperts amb els ulls ben oberts i l'oïda atenta, com ho fariem?

Pensem pistes que ens poguessin ser útils, pistes tant per quan estem junts com per a cadascú. Se'ns acudeix alguna cosa?

ALGUNS ENIGMES

Quan les paraules parlen a l'oïda del cor sempre podem descobrir-hi més i més coses. Són paraules que s'entenen millor com més afinada estigui l'oïda del cor. Per això les anomenem *enigmes*.

Aquí teniu alguns dels *enigmes* del Profeta Muhàmmad:

- *"Com sé quin és el bon camí?" -va preguntar algú al Profeta-. Ell va respondre: "pregunta al teu cor. La pau i els bons desigs, és el senyal del bon camí, els rebomboris que emboliquen són senyal de camí equivocat".*
- *no és un bon camí el d'aquells pensaments o accions que no voldriem que ningú veiés o conegués*
- *Treballa pel bé en aquesta vida com si haguessis de viure sempre, ... però, alhora, estigues ben despert, com si només disposessis d'un dia més abans de morir.*
- *Un savi que posa la seva saviesa al servei dels altres, val més que cent adoradors de Déu*
- *L'estudi sincer té el mateix valor que el dejuni i l'ensenyament és una veritable pregària*
- *L'enviat digué: qui no desitgi pel seu germà el mateix que desitja per a si mateix, no és musulmà*
- *Què és el més perillós?: un cor buit i una llengua ben entrenada!*
- *Pareu atenció! en el cos humà hi ha un òrgan que quan està sa, fa que tota la persona estigui sana, i quan està podrit fa que tota la persona estigui podrida. Sabeu quin és aquest òrgan? El cor!*

(Aquests són alguns *Hadiths*, o paraules de Muhàmmad recollides pels que van viure amb ell)

PROPOSTA: podem aprofundir més en els enigmes, entendre'ls millor, si en parlem. Per parelles, podríeu escollir-ne un, i mirar de veure si l'enteneu de la mateixa manera o no, què hi veieu, si hi esteu d'acord o no, quines idees noves us suggereix... Després cada parella podria explicar a la resta del grup el que ha pensat.

UNA SOLA TRIBU (versió infantil)

Muhàmmad vigilava els ramats del seu oncle Abu Tàlib a les muntanyes d'Aràbia. Havia dedicat tants dies i tantes nits mirant d'entendre tot el que passava al seu voltant que havia après a reconèixer cada canvi del vent, els secrets dels núvols i del vol dels ocells, podia trobar aigua allà on semblava que no n'hi havia ni gota, podia guiar-se amb els estels i la lluna... Tantes coses havia après fent cas a tot el que veia!

Mica en mica, un convenciment es feia més i més fort en el seu cor:

- els déus de la Kaaba són massa petits per aquest univers tan gran. Tots aquest estels, la llum de plata de la lluna, l'escalfor del sol, els vents que ens porten pluges, les plantes que ens donen vida, tot em parla d'alguna cosa molt més gran que els déus de la Kaaba.

Muhàmmad, orfe des dels cinc anys, havia nascut a La Meca, una gran ciutat d'Aràbia, on feien estada molts mercaders amb les seves caravanes i on hi havia un temple quadrat, la Kaaba (que vol dir "cub"). La tradició deia que era molt antic, tan antic com Abraham, que l'havia construït per ajudar a recordar Déu. Amb el temps, cada tribu volia tenir els seus propis déus protectors, i així la Kaaba servia per a recordar fins a 360 déus! Eren molts els pelegrins que hi anaven.

Cada tribu era com una gran família, en la que tothom estava disposat a ajudar, a ajudar els que eren d'aquella tribu, no als altres. Quan Muhàmmad va quedar orfe el seu oncle Abu Tàlib es va ocupar d'ell. Com més creixia Muhàmmad, més convençut estava que el poder que vetllava el món era el mateix per tots, per totes les tribus, per tots els animals, per tots els estels dels cels: era el Déu d'Abraham i de Moisès, d'Isaïes i de Jesús. "És Ell, (Al·là, en àrab), l'únic Déu - pensava Muhàmmad- i tots hauríem de viure units com una sola tribu perquè tots som d'Ell".

Aquell noi es va fer gran i com que coneixia tan bé el territori tots el volien per a guiar les caravanes de mercaderies. Així el va conèixer Khadidja, una vídua que tenia al seu càrrec moltes caravanes. Khadidja primer li va confiar les seves mercaderies i després es va casar amb ell. Muhàmmad i Khadidja van viure molt units més de vint anys (fins que ella va morir) i van tenir quatre filles.

Malgrat la feina que tenia, Muhàmmad no s'oblidava d'escoltar per dins tal com havia après des de ben petit. Fins i tot, cada any passava tot un mes, ell sol, vivint en una cova a les muntanyes, tot un més sencer esforçant-se en comprendre i créixer a fons. Quan ja tenia quaranta anys, en una d'aquelles nits a la cova del mont Hira, l'oïda del cor va sentir, ben clar, com si una veu li digués:

Muhàmmad, tu parlaràs en el seu nom, tu seràs la seva veu

Va comprendre molt bé que, que havia de parlar d'Ell, d'Al·là, que havia de dir als altres que havien de viure com una sola gran família. Només hi havia un Déu, aquell del qui ja havien parlat Moisès, Isaïes i Jesús, el Misericordiós que vetllava per tots i per tota cosa. Com podien els homes viure barallant-se entre ells?. S'havia de posar fi a tantes injustícies entre les persones; si Déu estimava tothom, com havien d'actuar ells? Mentre comprenia tot això, va veure com si un àngel li mostrés una roba de seda, amb lletres gravades per a que les llegís I ell pensà: "jo no sé llegir". Ben poca gent sabia llegir en aquells temps. Però en el fons del cor, les paraules es feien tan clares com si les llegís:

Muhàmmad, tu recita, és Ell el que ensenya

I des d'aquell dia ja no va dubtar més. Va començar a parlar a tots del Déu d'Abraham, de Moisès i de Jesús, d'aquell que no fa diferències, els va dir que es fixessin en la llum del sol que brilla per a tothom, i de les pluges que ens donen aigua. "La justícia regeix l'Univers, sigueu justos també vosaltres" - ensenyava Muhàmmad.

*Entre els cels i la terra, hi ha grans signes per aquells que vulguin pensar.
Si voleu comprendre, mireu i reflexioneu. Grans signes s'escampen per tot arreu, això sí que són textos sagrats.
No és meravellós la terra i els cels, els canvis successius de nit i de dia,
com corre l'aigua, com corren les naus sobre la mar i els astres en els cels ?
No són una meravella els vents que ens porten pluges, mouen els núvols i fan navegar els vaixells ?
Mireu els seus signes i veureu com és l'Únic, el Clement, el Misericordiós. No us confongueu adorant imatges o pedres.
Estigueu atents als signes que s'escampen per tot arreu i comprendreu cap on heu de dirigir el vostre pensament i el vostre cor. Entre els homes i les dones va posar bondat i amor. Això sí que és un signe miraculós per a la gent que vol pensar.*¹⁰

Primer no li feien cap cas. Més ben dit: el que volien era fer-lo callar. Als caps de les tribus no els agradava gens el que deia Muhàmmad. Perquè si tots eren d'una mateixa tribu, ells què hi pintaven, a qui podien manar? Tampoc agradava als que tenien esclaus, perquè el Profeta deia que tots som iguals, que tots som de Déu i ningú no és esclau de ningú. Ni als que s'ocupaven de la Kaaba, perquè si la gent deixava d'anar-hi per a recordar els 360 déus, ells de què s'ocuparien? O sigui que tots aquests van perseguir a Muhàmmad i als que el seguien, fins que van marxar de La Meca per refugiar-se en una altra ciutat, que ara es diu Medina. Allà van poder viure en pau i formar una comunitat que es va fer molt, molt gran; per això l'any d'aquest trasllat -que era l'any 622- va ser tan important que es van començar a contar els anys a partir del trasllat, de l'emigració (que en àrab es diu *hègira*) de la Meca a Medina. Quan el grup dels

¹⁰ text basat en versicles de la sura 2, i 30,21

qui volien viure de la nova manera que Muhàmmad els havia ensenyat va ser molt nombrós, van tornar cap a la Meca i ja ningú els va poder fer callar.

Muhàmmad els va ensenyar a aturar-se per escoltar per dins i agrair tot el que tenien -com a mínim cinc cops al dia-, per reflexionar i actuar amb saviesa. Els va ensenyar a repartir el que tenien amb aquell que ho necessitava, a protegir els dèbils. Els va ensenyar que quan anessin a la Kaaba hi anessin per a recordar el Déu de tots, l'Únic, el que no fa mai diferències entre persones; per això els deia que deixessin ben lluny de la Kaaba les riqueses i els mantells, i que es cobrissin només amb una roba blanca i neta, vestits per fora com havien de ser per dins. El grup dels que el seguien no va deixar de créixer, es va estendre per molts territoris i avui són més de mil milions de persones les que reflexionen i segueixen tot allò que Muhàmmad va ensenyar, els musulmans.

BIBLIOGRAFIA I ALTRES RECURSOS

Bibliografia

- Algunes introduccions senzilles a l'Islam (tot i que no infantils):

Jacques Jomier. *Para conocer el Islam*. Estella, Verbo Divino, 1989.

M.Eliade; I.P.Couliano. *Diccionario de las religiones*. Barcelona, Paidós Orientalia, 1992. [article de l'Islam: pgs.185-203]

Tahar Ben Jelloun. *L'Islam explicat als nostres fills*. Barcelona, La Magrana, 2002.

Un llibre de consulta útil: G. Martín Muñoz; B.Valle Simón. *El Islam y el mundo árabe: guía didáctica para profesores y formadores*. Madrid, Agencia Española de Cooperación Internacional, 1998.

- Més infantil, l'apartat d'Islam de l'obra col·lectiva: *Déu té més d'un nom!*. Barcelona, Claret, 2001.

- Com a introducció a la realitat europea i catalana:
Jordi Moreras. *Musulmanes en Barcelona*. Barcelona, Cidob, 1999.

- Textos cabdals:
El Corán (edició de: J. Cortés). Barcelona, Herder, 2000.
L'Alcorà (edició: Mikel de Epalza). Barcelona, Proa, 2001.
An-Nawawi. *Los cuarenta Hadiths*. Barcelona, Edicomunicación, 1986.

- Reculls de contes (per a totes les edats):
75 cuentos sufíes. Palma de Mallorca, J.J. de Olañeta, 1987
Idries Shah. *Cuentos de los derviches*. Barcelona, Paidós Orientalia, 1991

Llibreries: obres sobre l'Islam i textos de la tradició musulmana se'n troben en totes aquelles llibreries que disposin d'una secció d'humanitats, d'història, d'història de les religions, ... Però si, a més, algú busca llibres en àrab i per aprendre àrab, la llibreria *Baibars* (c./Hercegovina 7, 08021-Barcelona, tel. 93418 50 04. <http://www.baibars.com>) li oferirà llibres per adults i contes infantils, a més de la possibilitat de consultar quantitat de catàlegs d'arreu del món àrab i d'encomanar els llibres.

Música

Alguns CDs que ens ofereixen la possibilitat d'escoltar la crida a la pregària del muetzi, o la recitació de la Fatiha (la sura d'obertura de l'Alcorà, la pregària per excel·lència del món musulmà), així com altres cants i aclamacions:

Islam, musiques et chants. Paris, Audivis, 1997.
Musiques religieuses en Islam. Paris, Studio SM, 1991.
The sacred Koran: islamic Chants of the Ottoman Empire. Paris, IVC, 1985.

(molts comerços de música disposen d'un apartat de "música ètnica"; és allà on cal buscar aquesta mena de CDs)

Webs

<http://www.webislam.com> és un portal al món islàmic on podreu trobar referències de pàgines web d'interès (associacions islàmiques de la península i de Catalunya, d'Europa, textos, i altres recursos)

5. BIBLIOGRAFIA

5. BIBLIOGRAFIA

5.1. PROPOSTES BIBLIOGRÀFIQUES

Hi ha apartats (com, per exemple, els de presentació de les tradicions religioses) que inclouen suggeriments bibliogràfics específics del tema que tractaten. La següent petita selecció recull alguns títols d'interès respecte a la perspectiva general del treball. Hem procurat limitar-la al màxim per tal que pugui resultar veritablement útil.

AA.VV. *La veu de l'altre: Reflexions i experiències per educar en valors ètics*. Bellaterra, Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat Autònoma de Barcelona, 2000.

Alcántara, José Antonio. *Cómo educar las actitudes*. Barcelona, Ceac 1998

Bosse, Malcom J. *Els 79 quadrats*. Barcelona, Alfaguara, 1.990

Corbí, Mariano. *Conocer desde el silencio*. Santander, Sal Terrae, 1992.

Corbí, Marià. *El camino interior. Más allá de las formas religiosas*. Barcelona, Ediciones del Bronce, 2001. (També es troba traduït al català a Helios).

Egan, Keran. *Fantasía e imaginación: su poder en la enseñanza*. Madrid, Ediciones Morata, 1994.

Fradera, M.; Guardans, T. ; Juncà, S. *El fet religiós*. (Senderi. Quaderns d'educació ètica;16). Vic: Eumo 1996

Guardans, Teresa. *El saber marginat. L'altra cara del coneixement*. Barcelona, Edicions 62, 1997

Keshavjee, Shafique. *El rei, el savi i el bufó*. Barcelona, Destino, 1998. 215 p.

Labbé, B.; Puech, M., coautors de la col·lecció *Pensa-hi*, de Cruïlla, amb títols com: "Allò que sabem i allò que no sabem", "De veritat o de mentida?", "La vida i la mort", etc.

López, Guillermo. *El llibre dels contes del món*. Barcelona, Integral, 2000. 317 p.

Ory, J.B. *El llibre dels símbols*. Barcelona, Editorial 7 1/2, 1980

Mil anys de contes mitològics: mites de cultures d'arreu del món. . Barcelona, Baula, 2001. 398 p.

Prada Samper, J.M. *Mites, contes i llegendes dels cinc continents*. Barcelona, Joventut, 1999. 192 p.

Ribera, Raimon. *Religió i religions*. Barcelona, Edicions de la Magrana, 1995.

Schlüter, Ana M^a. *El camino del despertar en los cuentos*. Madrid, PPC, 1997.

Silverstein, Shel. *El árbol generoso*. Caracas, Litexsa, 1997. 30 f.

Tagore, R.; Elmhirst, L.K. *Sriniketan*. Madrid, Etnos, 1991.

Tschirch, Reinmar. *Dios para niños: Sugerencias y experiencias de educación religiosa*. Santander, Sal Terrae, 1986.

La col·lecció de *Mitologia* de l'editorial Barcanova, amb títols com: "Mitologia de l'Índia", "Mitologia africana", "Mitologia Vikinga", etc.

5.2. ALTRES FONTS BIBLIOGRÀFIQUES

AA.VV. *Aprender de Oriente*. Dins: Cuadernos de Pedagogía, nº 303, Junio 2001. pgs. 51-83

AA.VV. *Art et éducation*. Paris, Cierec, 1986. 206 p.

AA.VV. *Cartes creuades: des de la fe i l'agnosticisme*. Barcelona, Mediterrània, 2000. 194 p.

AA.VV. *Creators on creating*. New york, J.P.Tarcher/Putnam, 1997. 245 p.

AA.VV. *Els eixos transversals : una reinterpretació del currículum*. dins : Perspectiva Escolar, nº 243, Març 2000, (monogràfic).

AA.VV. *Introducción a los procesos cognitivos*. Barcelona, Ariel, 1995. 398 p.

AA.VV. *La educación moral: perspectivas de futuro y técnicas de trabajo*. Barcelona, Graó, 1991. 212 p.

AA.VV. *La religión de la pintura: escritos de filosofía romántica del arte*. Madrid, Akal, 1999. 172 p.

AA.VV. *Pedagogías del siglo XX*. Barcelona, Cisspraxis, 2000. 159 p.

AA.VV. *Religió, cultura I societat*. Revista del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres [...], nº 100, 1998.

AA.VV. *Repensar la pedagogia, avui*. Vic, Eumo, 2001. 395 p.

AA.VV. *The creative process : a symposium*. Berkeley, University of California Press. 1985. 258 p.

AAVV. *Avec Stravinsky*. Monaco : éditions du Rocher, 1958. 211 p.

AAVV. *El sagrat en l'art*. Barcelona, Cruïlla, 1994. 125 p.

Abell, Arthur M. *Converses amb compositors famosos: sobre la creació de llurs obres mestres, la seva genialitat i inspiració*. Reus, Artur Martí i Gili, 1992. 221 p.

Agamben, Giorgio. *El hombre sin contenido*. Barcelona, Altera, 1998. 191 p.

Agustín, San. *El maestro*, en: *Obras de San Agustín, vol 3*. Madrid, BAC, 1982. pgs. 573-671.

Argullol, Rafael. *Tres miradas sobre el arte*. Barcelona, Destino, 1989. 267 p.

Arnheim, Rudolf. *Arte y percepción visual. Psicología del ojo creador*. Madrid, Alianza, 1995. 553 p.

Arnheim, Rudolf. *Consideraciones sobre la educación estética*. Barcelona, Paidós, 1993. 99 p.

Bach, Ana M. *La pequeña crónica de Ana Magdalena Bach*. Barcelona, Juventud, 1947. 171 p.

Balcells, Pere-Albert. *Autoretrat de Mozart a través de la seva cossespondència*. Barcelona, La Campana, 1997. 311 p.

Balthus. *Mémoires de Balthus : recueillies par Alain Vircondelet*. Monaco, du Rocher, 2001. 297 p.

Bataille, Georges. *Théorie de la religion*. Paris, Gallimard, 1973. 159 p.

Berger, John. *Algunos pasos hacia una pequeña teoría de lo visible*. Madrid, Ardora, 1997. 61 p.

Berlin, Isaiah. *Contra la corriente : ensayos sobre la historia de las ideas*. Madrid, FCE, 1982. 455 p.

Bonnefoy, Yves. *Remarques sur le dessin*. Paris, Mercure de France, 1993. 107p

Boorstin, Daniel J. *Los creadores*. Barcelona, Crítica, 1994. 737 p.

Braque, Georges. *El día y la noche: cuadernos 1917-1952, seguidos de "Pensamientos y reflexiones sobre la pintura" (1917)*. Barcelona, El acantilado, 2001. 67 p.

Bronowski, Jacob. *Los orígenes del conocimiento y la imaginación*. Barcelona, Gedisa, 1993. 154 p.

- Cacciari, Massimo. *El Dios que baila*. Barcelona, Paidós, 2000. 166 p.
- Cardús, Salvador. *El desconcert de l'educació*. Barcelona, La Campana, 2000. 349 p.
- Carrithers, Michael. *¿Por qué los humanos tenemos culturas ?*. Madrid, Alianza, 1995. 289 p.
- Cézanne, Paul. *Correspondencia*. Madrid, Visor, 1991. 424 p.
- Champigneulle, Bernard. *Les plus beaux écrits des grands musiciens*. Paris, La Colombe, 1946. 434 p.
- Chipp, Herschel B. *Teorías del arte contemporáneo : fuentes artísticas y opiniones críticas*. Madrid, Akal, 1995. 711 p.
- Corbí, Mariano. *El camino interior*. Barcelona, Bronce, 2001.
- Corbí, Mariano. *Religión sin religión*. Madrid, PPC, 1996. 292 p.
- Courtès, J. *Lévi-Strauss et les contraintes de la pensée mythique*. Paris, Mame,
- Darwin, Charles. *Autobiografía*. Madrid, Alianza, 1993. 93 p.
- Delacroix, Eugène. *El puente de la visión: antología de los diarios*. Madrid, Tecnos, 1987. 151 p.
- Delgado-Gal, Álvaro. *La esencia del arte*. Madrid, Taurus, 1996. 205 p.
- Delors, Jacques (ed.) *Educació : hi ha un tresor amagat a dins. Informe per a la Unesco de la Comissió Internacional sobre Educació per al Segle XXI*. Barcelona : Mediterrània, 1996. 251 p.
- Delval, Juan. *Crece y pensar: la construcción del conocimiento en la escuela*. Barcelona, Paidós, 1991. 376 p.
- Desjardins, Arnaud; Loiseleur, Véronique. *L'audace de vivre*. Paris, La Table Ronde, 1989. 230 p.
- Dupré, Louis. *Simbolismo religioso*. Barcelona, Herder, 1998. 206 p.
- Durkheim, É. *Les formes élémentaires de la vie religieuse*. Paris, PUF, 1968. 647 p.
- Egan, Kieran. *Fantasia e imaginación: su poder en la enseñanza*. Madrid, Morata, 1994. 165 p.
- Eibl-Eibesfeldt, I. *La sociedad de la desconfianza*. Barcelona, Herder, 1996. 234 p.

- Einstein, Albert. *Comment je vois le monde*. Paris, Flammarion, 1971. 218p.
- Eisner, Elliot W. *Educación la visión artística*. Barcelona, Paidós, 1995. 276 p.
- Eliade, Mircea *La búsqueda: historia y sentido de las religiones*. Barcelona, Kairós, 1999. 237 p.
- Eliade, Mircea. *Aspectos del mito*. Barcelona, Paidós, 2000. 174 p.
- Eliade, Mircea. *El hombre y lo sagrado*. Buenos Aires, La Aurora, 1978. 452 p.
- Eliade, Mircea. *El mito del eterno retorno*. Madrid, Alianza, 1989. 174 p.
- Eliade, Mircea. *Images et symboles*. Paris, Gallimard, 1979. 238 p.
- Eliade, Mircea. *Tratado de historia de las religiones*. Madrid, Cristiandad, 1980. 2v
- Escola de Barbiana. *Carta a una mestra*. Barcelona, Llar del Llibre, 1989. 125 p.
- Fierro, Alfredo. *El hecho religioso en la educación secundaria*. Barcelona, ICE-Horsori, 1997. 284 p.
- Foucault, Michel. *Hermenéutica del sujeto*. Madrid, La Piqueta, 1994. 142 p.
- Gadamer, Hans-Georg. *La educación es educarse*. Barcelona, Paidós, 2000. 56 p.
- Gardner, Howard. *Educación artística y desarrollo humano*. Barcelona, Paidós, 1994. 106 p.
- Gardner, Howard. *La inteligencia reformulada : las inteligencias múltiples en el siglo XXI*. Barcelona, Paidós, 2001. 270 p.
- Gauchet, Marcel. *Le désenchantement du monde: une histoire politique de la religion*. Paris, Gallimard, 1985. 306 p.
- Giacometti, Alberto. *Écrits*. París, Hermann, 1997. 306 p.
- Godin, André. *Psychologie des expériences religieuses*. Paris, Le Centurion, 1985.
- Goldberg, Philip. *La dimensión intuitiva*. Barcelona, Apóstrofe, 1994. 252 p.
- Gombrich, E.H. *Arte e ilusión : estudio sobre la psicología de la representación pictórica*. Madrid, Debate, 1997. 386 p.
- Goodman, Nelson. *Maneras de hacer mundos*. Madrid, Visor, 1990. 198 p.
- Guilford, J.P. (ed.) *Creatividad y educación*. Barcelona, Paidós, 1983. 115 p.

- Gusdorf, Georges. *Mythe et métaphysique*. Paris, Flammarion, 1968. 267 p.
- Harris, Marvin. *Teorías sobre la cultura en la era posmoderna*. Barcelona, Crítica, 2000. 217 p.
- Heidegger, Martin. *Serenidad*. Barcelona: Serbal; Odós, 1988. 86 p.
- Held, Jacqueline. *Los niños y la literatura fantástica: función y poder de lo imaginario*. Barcelona, Paidós, 1987. 188 p.
- Hermès, vol. 3 : Le maître spirituel selon les grandes traditions et d'après des témoignages contemporains*. Paris, Les deux Océans, 1983. 310 p.
- Huxley, Aldous. *Las puertas de la percepción. Cielo e infierno*. Barcelona, Edhasa, 1992. 175 p.
- James, William. *Les varietats de l'experiència religiosa*. Barcelona, Edicions 62, 1985. 318 p.
- Jung, C.G.; Kerényi, Ch. *Introduction à l'essence de la mythologie*. Paris, Payot, 1968. 353 p.
- Kandinsky, Wassily. *La gramática de la creación*. Barcelona, Paidós, 1987. 162p.
- Kandinsky, Wassily. *De lo espiritual en el arte*. Barcelona, Paidós, 1996. 116 p.
- Keshavjee, Shafique. *Déu, els meus fills i jo*. Barcelona, Destino, 2000. 143 p.
- Klee, Paul. *Diarios: 1898-1918*. México: Era, 1970. 483 p.
- Koestler, Arthur. *En busca de lo absoluto*. Barcelona, Kairós, 1998. 493 p.
- Kolakowski, Leszek. *La presencia del mito*. Madrid, Cátedra, 1990. 135 p.
- Kooning, Willem de . *Écrits et propos*. Paris, École nationale supérieure des Beaux Arts. 306 p.
- Krishnamurti, J. *Letters to the schools*. Madras, Krishnamurti Foundation, 1992. 102 p.
- Krishnamurti, Jiddu. *El arte de vivir*. Barcelona, Kairós, 2000. 238 p.
- Kuhn, Thomas S. *La tensión esencial*. México, F.C.E., 1993. 380 p.
- Lamo de Espinosa, E. *La sociología del conocimiento y de la ciencia*. Madrid, Alianza, 1994. 632 p.

- Lamo de Espinosa, E. *Sociedades de cultura, sociedades de ciencia*. Oviedo, Nobel, 1996. 261p.
- Leger, Fernand. *Funciones de la pintura*. Madrid, Cuadernos para el diálogo, 1969. 210p.
- Leiris, Michel. *Le merveilleux*. Bruxelles, Didier Devillez, 2000. 92 p.
- Lenoir, Frédéric. *El budismo en Occidente*. Barcelona, Seix Barral, 2000. 319 p.
- Leonardo de Vinci. *Diario privado*. Madrid, Editora Nacional, 1984. 199 p.
- LeShan, L.; Margenau, H. *El espacio de Einstein y el cielo de Van Gogh*. Barcelona, Gedisa, 1996. 257 p.
- Levy, Pierre. *La cibercultura, el segon diluvi ?*. Barcelona, UOC ; Proa, 1998. 205 p.
- Lewis, C.S. *La abolición del hombre: reflexiones sobre la educación*. Barcelona, Andrés Bello, 2000. 103 p.
- Lipman, M.; Sharp, Ann M.; Oscanyan, F.S. *La filosofía en el aula*. Madrid, De la Torre, 1992. 380 p.
- Lorenz, Konrad. *Evolución y modificación de la conducta*. México, Siglo XXI, 1971. 119 p.
- Maragall, Joan. *Elogi de la paraula i altres assaigs*. Barcelona, Edicions 62, 1978. 208 p.
- Mari, Antoni. *L'home de geni*. Barcelona, Edicions 62, 1984. 271 p.
- Mari, Antoni. *La voluntat expressiva*. Barcelona, La Magrana, 1988. 207 p.
- Mari, Antoni. *La voluntat expressiva*. Barcelona, La Magrana, 1988. 207 p.
- Maslow, Abraham. *La personalidad creadora*. Barcelona, Kairós, 1987. 480 p.
- Matisse, Henri. *Escritos y opiniones sobre el arte*. Madrid, Debate, 1993. 267p.
- Maturana, Humberto; Varela, Francisco. *El árbol del conocimiento : las bases biológicas del conocimiento humano*. Madrid, Debate, 1999. 219 p.
- Mondrian, Piet. *La nueva imagen en la pintura*. Murcia, Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos, 1993. 138 p.
- Mondrian, Piet. *Realidad natural y realidad abstracta*. Madrid, Debate, 1989. 138 p.

- Moore, T.W. *Introducción a la teoría de la educación*. Madrid, Alianza, 1995. 128 p.
- Morante, G. *Didáctica del fet religiós*. Barcelona, Edebé, 1996. 178 p.
- Morin, Edgar. *La mente bien ordenada*. Barcelona, Seix Barral, 2000. 185 p.
- Mosterín, Jesús. *Ciencia viva : reflexiones sobre la aventura intelectual de nuestro tiempo*. Madrid , Espasa, 2001. 382 p.
- Nagel, Ernest. *Simbolismo y ciencia*. Buenos Aires, Nueva Visión, 1982. 68 p.
- Nagel, Thomas. *La última palabra*. Barcelona, Gedisa, 2000. 158 p.
- Nicolás, Juan Antonio ; Frápolli, María José (eds.) *Teorías de la verdad en el siglo XX*. Madrid, Tecnos, 1997. 628 p.
- Nietzsche, Friedrich. *Schopenhauer como educador*. Madrid, Valdemar, 1999. 165 p.
- Otón Catalán, Josep. *Vigías del abismo : experiencia mística y pnesamiento contemporáneo*. Santander, Sal Terrae, 2001. 180 p.
- Otto, Rudolph. *Lo Santo*. Madrid, Revista de Occidente, 1965. 233 p.
- Panikkar, Raimon. *El mundanal silencio*. Barcelona, Martínez Roca, 1999. 174 p.
- Panofsky, Erwin. *Idea*. Madrid, Cátedra, 1995. 136 p.
- Parra, Jaime D. (ed.) *La simbología: grandes figuras de la ciencia de los símbolos*. Barcelona, Montesinos, 2001. 239 p.
- Pestalozzi, J.H. *Cartas sobre la educación infantil*. Madrid, Tecnos, 1988. 146 p.
- Philizot, H. *Despertar la atención*. Barcelona, Paidotribo, 1995. 149 p.
- Piaget, J. ; Inhelder, B. *Psicología del niño*. Madrid, Morata, 1977. 158 p.
- Quintana Cabanas, José M^a. *Las creencias y la educación: pedagogía cosmovisional*. Barcelona, Herder, 2001. 219 p.
- Racionero i Grau, Lluís. *Art i ciència : la dialéctica de la creativitat*. Barcelona, Laia, 1987. 221 p.
- Read, Herbert. *Educación por el arte*. Barcelona, Paidós, 1986. 298 p.
- Reeves, Herbert. *La hora de embriagarse*. Barcelona, Kairós, 1987. 280 p.

Reina, Juan José; Aliende, Enrique; Rodríguez, Adolfo. *Proyecto curricular de educación primaria: qué, cómo, cuándo enseñar y evaluar*. Madrid, Escuela Española, 1992. 325 p.

Reyzábal, M.V. ; Sanz, A.I. *Los ejes transversales, aprendizajes para la vida*. Madrid, Escuela Española, 1995. 293 p.

Riesser, Dolf. *Art and Science*. London, Studio Vista, 1975. 96 p.

Rilke, Rainer Ma. *Cartas a un joven poeta*. Madrid, Alianza, 1982. 101 p.

Rilke, Rainer Ma. *Cartas del vivir*. Barcelona, Obelisco, 1998. 141 p.

Robles Robles, J.A. *Religión y paradigmas*. Heredia, Fundación UNA, 1995. 193 p.

Robles Robles, J.A. *Repensar la religión: de la creencia al conocimiento*. Heredia, Universidad Nacional, 2001. 288 p.

Rodari, Gianni. *Gramática de la fantasía*. Barcelona, Aliorna, 1991. 175 p.

Rodin, Auguste. *Conversaciones sobre el arte: recogidas por Paul Gsell*. Caracas, Monte Avila, 1991. 119 p.

Sauquet, Alfons. *Aprendre sobre tecnologies: explorant noves formes de silenci*. Dins: Idees nº9, Gener-Març 2001. pgs. 111-119.

Schaeffer, Jean-Marie. *L'art de l'âge moderne : l'esthétique et la philosophie de l'art du XVIIIe siècle à nos jours*. Paris, Gallimard, 1992. 446 p.

Schiller, J.C.F. *Cartas sobre la educación estética del hombre*. Madrid, Aguilar, 1963. 168 p.

Schleiermacher, Friedrich. *Sobre la religión*. Madrid, Tecnos, 1990. 202 p.

Schopenhauer, A. *El mundo como voluntad y representación*. México: Porrúa, 1992. 321p.

Schrödinger, Erwin. *Mi concepción del mundo*. Barcelona, Tusquets, 1988. 157 p.

Schweitzer, Albert. *Souvenirs de mon enfance*. Paris, Istra, 1951. 100 p.

Schweitzer, Albert. *Vivre : paroles pour une éthique du temps présent*. Paris, Albin Michel, 1970. 228 p.

Sessions, Roger. *The musical experience of composer, performer, listener*. Princeton, University Press, 1974. 127 p.

- Smith, Huston. *La verdad olvidada*. Barcelona, Kairós, 2001. 230 p.
- Sperber, Dan. *El simbolismo en general*. Barcelona, Promoción cultural, 1978. 189 p.
- Steiner, George. *Nostalgia del absoluto*. Madrid, Siruela, 2001. 134 p.
- Steiner, Georges. *Presencias reales*. Barcelona, Destino, 1991. 290 p.
- Steiner, Rudolf. *El estudio del hombre como base de la pedagogía*. Buenos Aires, Antroposofía, 2000. 212 p.
- Tagore, R. ; Elmhirst, L.K. *Sriniketan*. Madrid, Etnos, 1991. 128 p.
- Tagore, Rabindranath. *La morada de la paz*. Barcelona, Oniro, 1999. 239 p.
- Tagore, Rabindranath. *La religión del hombre*. Madrid, EDAF, 1982. 260 p.
- Tagore, Rabindranath. *Recuerdos*. Barcelona, Plaza Janés, 1983. 274 p.
- Tatarliewicz, Wladyslaw. *Historia de seis ideas : arte, belleza, forma, creatividad, mimesis, experiencia estética*. Madrid, Tecnos, 1997. 422 p.
- Tournier, Michel. *El viento paráclito*. Madrid, Alfaguara, 1994. 314 p.
- Trias, Eugenio. *Ética y condición humana*. Barcelona, Península, 2000. 156 p.
- Trias, Eugenio. *La edad del espíritu*. Barcelona, Destino, 1994. 721 p.
- Trias, Eugenio. *La razón fronteriza*. Barcelona, Destino, 1999. 431 p.
- Trias, Eugenio. *Pensar la religión*. Barcelona, Destino, 1997. 255 p.
- Valente, José Angel ; Tàpies, Antoni. *Conversación sobre el muro*. Barcelona, La Rosa Cúbica, 1998. 112 p.
- Valente, José Angel. *Las palabras de la tribu*. Barcelona, Tusquets, 1994. 257p.
- Vallier, Dora. *L'intérieur de l'art*. Paris, éds. du Seuil, 1982. 154 p.
- Van Gogh, Vincent. *Cartas a Théo*. Barcelona, Barral, 1977. 383 p.
- Van Gogh, Vincent. *Cartas a Van Rappard*. Barcelona, Parsifal, 1992. 204 p.
- Varela, F.J. *De cuerpo presente: las ciencias cognitivas y la experiencia humana*. Barcelona, Gedisa, 1992. 318 p.
- Vigorskii, L.S. *La imaginación y el arte en la infancia*. Madrid, Akal, 1998. 122 p.

- Wagensberg, Jorge. *Ideas sobre la complejidad del mundo*. Barcelona, Tusquets, 1994. 168 p.
- Weil, Simone. *A la espera de Dios*. Madrid, Trotta, 1993. 172 p.
- Weil, Simone. *Carta a un religioso*. Madrid, Trotta, 1998. 69 p.
- Wilber, Ken (ed.). *Cuestiones cuánticas*. Barcelona, Kairós, 1987. 298 p.
- Wilber, Ken. *Ciencia y religión*. Barcelona, Kairós, 1998. 279 p.
- Wilde, Oscar. *De profundis*. Madrid : Siruela, 2000. 128 p.
- Wilde, Oscar. *Sobre el arte y el artista*. Barcelona, DVD, 2000. 123 p.
- Willems, Edgar. *El valor humano de la educación musical*. Barcelona, Paidós, 1995. 214 p.
- Wittgenstein, L. *Conferencia sobre ética*. Barcelona, Paidós, 1997. 63 p.
- Wittgenstein, L. *Lecciones y conversaciones sobre estética, psicología y creencia religiosa*. Barcelona, Paidós, 1996. 150 p.
- Wittgenstein, Ludwig. *Observaciones a "La rama dorada " de Frazer*. Madrid, Tecnos, 1996. 91 p.
- Yus, Rafael. *Temas transversales : hacia una nueva escuela*. Barcelona, Graó, 218 p.
- Zambrano, María. *El hombre y lo divino*. Madrid, F.C.E., 1993. 412 p.
- Zambrano, María. *Filosofía y poesía*. Alcalá de Henares, eds. de la Universidad ; FCE, 1993. 123 p.
- Zambrano, María. *Los bienaventurados*. Madrid, Siruela, 1990. 112 p.
- Zeki, Semir. *Inner Vision : an exploration of art and the brain*. Oxford, University press, 1999. 224 p.
- Zubiri, Xavier. *El hombre y la verdad*. Madrid, Alianza, 1999. 196 p.
- Zubiri, Xavier. *El problema filosófico de la historia de las religiones*. Madrid, Alianza, 1993. 404p
- Zubiri, Xavier. *Inteligencia sentiente. Inteligencia y realidad*. Madrid, Alianza, 1998. 314 p.

